

Scientia Denique

A Kárpátaljai Magyar Diákok és
Fiatal Kutatók Szövetségének gondozásában
megjelenő tudományos kötet

2018
VIII. évfolyam, 1. kiadás

A *Scientia Denique* a KMDFKSZ által létrehívott tudományos kötet, amely Kárpátalja és más régiók tudományos életben tevékenykedő fiatal magyar kutatóinak színvonalas munkáit gyűjti össze. Jelen kiadvány a matematika, történelem, irodalom, szociológia, biológia és fizika területeiről közöl írásokat.

KIADÓ / PUBLISHER: Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége
88000, Ungvár, Unyverszitetszka utca 21/307., Kárpátalja, Ukrajna
Web: www.kmdfksz.net / e-mail: kmdfksz@gmail.com

© Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége, 2018
© Scientia Denique, 2018
Minden jog fenntartva.

FŐSZERKESZTŐ: *Bence Norbert*
FELELŐS SZERKESZTŐ: *Turányi Tatjana*
KIADÁSÉRT FELEL: *Turányi Tatjana*
BORÍTÓTERV: *Bograch-Design*

Szakmai Lektorok

ABSZTRAKT TUDOMÁNYOK: *Hajdu Flóra, Hudoba Péter, Szűcs Judit*
BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK: *Fazekas Andrea, Kosztur András,*
Marcák Gergely, Dr. Seremet Sándor, Turányi Tatjana
TERMÉSZETTUDOMÁNYOK: *Demeter László, Heczel Anita, Szélpál Szilárd*

A korrektúrát és tördelést a szerkesztők végezték

A TANULMÁNYKÖTET MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA:

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

TARTALOM

<i>Előszó és Köszönetnyilvánítás</i>	7
--	---

ABSZTRAKT TUDOMÁNYOK

<i>Kovács Zsannett: Különböző faktorok lineáris hatásának meghatározása a felsőoktatási intézményekbe felvételiző diákok számára</i>	10
<i>Sztárosszta Miklós: P-csoportok reprezentációja lokális gyűrűk felett</i>	16

BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

<i>Balogh Ildikó: A vándorlási folyamatok általános bemutatása Kárpátalján 1939–1944 között</i>	26
<i>Barta Leila: EU–Ukrajna: út a társult tagságoz</i>	36
<i>Csordás László: Külhoni magyar irodalmak — orosz nézőpontból. (Egy orosz nyelvű antológia margójára)</i>	48
<i>Dukai Edit: Külhoni területekről érkezett magyar ajkú hallgatók a Pécsi Tudományegyetemen</i>	57
<i>Fábián Miklós: Magyar legitimista mozgalom a Horthy-korszak idején</i>	69
<i>Fancsali Róbert: Mihai Eminescu korai magyar recepciója</i>	80
<i>Fancsali Róbert: Saját halál újraolvasva. Néhány gondolat a Nádás-regény elbeszéléstechnikai vizsgálatához</i>	89
<i>Kiss Anita: Kétnyelvűségi hatásokhoz fűződő attitűdök tanulmányi célú hallgatói mobilitás tekintetében</i>	93
<i>Nagy Nikoletta: A Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület tevékenysége 1931–1944 között a hatalomváltások árnyékában</i>	107
<i>Orbán Melinda: Endémiás betegségek a mai Kárpátalja területén a második világháború éveiben</i>	118
<i>Pallagi László: A Beregsomi Körjegyzőség története. 1939–1944</i>	131
<i>Seremet Sándor: Az első világháborúban részt vevő országok elképzelései Kárpátalja területi hovatartozásáról</i>	155
<i>Szuperák Alexandra: Kárpátalja magyar kulturális élete a rendszerváltás korában</i>	166

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

<i>Kántor Andrea, Petakh Paulo: Az illóolajok hatása a Staphylococcus aureus növekedésére.....</i>	176
<i>Kepics Andrea: Nagygyomбакutatások Kárpátalja síkvidéki területein</i>	182
<i>Szanyi István: A proton-proton és proton-antiproton előreszórás leírása LHC energiákon</i>	195

ELŐSZÓ ÉS KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Tisztelt Olvasó!

Nagy-nagy örömünkre szolgál, hogy megoszthatjuk ezeket a sorokat a kedves Olvasóval, hiszen ez azt jelenti, hogy már a Scientia Denique 10. száma is megjelent! Eme jubileum alkalmából hadd nosztalgiázzunk kicsit és elevenítsük fel a Scientia Denique, becenevén „EssDé”, történetét.

2010-ben a Kárpátaljai Diákok és Fiatal Kutatók Szövetségének akkori elnökével, Seremet Sándorral úgy véltük, hogy szükség van egy platformra, ahol a megye magyar ajkú diákjai szárnypróbálgatás gyanánt anyanyelvükön is publikálhatják tudományos törekvéseik eredményeit. Fontosnak tartottuk, hogy ne csupán egy-két tudományterületre korlátozódjon a kötet, hanem minden publikálni vágyó fiatal számára megjelenési lehetőségét biztosítsunk.

Az elhatározás és az alapkoncepció kidolgozása után következő lépésként a névválasztás kihívásaival néztünk szembe. Seremet Sándor ötlete volt, hogy latin elnevezése legyen a kötetnek, és kézenfekvőnek tűnt, hogy a „*Scientia*” szó mindenképp szerepeljen benne. Én kaptam a megtisztelő feladatot, hogy keresztnévét válasszak hozzá. A módszerért nem mentem messzire, Tzarát követve én is találomra felütöttem egy latin szótárt, és hogy, hogy nem, de nekem is a D-betűnél sikerült kikötnöm, és így találtam rá a „*Denique*”-re. Nemcsak a hangzása, de a jelentése is meggyőző volt számomra: dióhéjban. Tudomány dióhéjban — ez a szerkezet hűen tükrözi a kötet szellemiségét.

Az előkészületek után meg is hirdettük az első kötet előkészítését. Végül 2011 végén 22 cikkel jelent meg a Scientia Denique első száma. Azonnal egyértelmű volt, hogy van igény a „projekt” folytatására, és úgy tűnik, ez mind máig nem változott, hiszen évről évre nagy érdeklődés övezi az SD-t. A Scientia Denique nem egészen hét éves eddigi létezése során, jelen számmal együtt, 122 Szerző összesen 194 cikkét közöltük. A cikkek túlnyomó többsége a társadalom- és bölcsész tudományok területéről érkezett, de megelégedéssel tapasztaljuk, hogy az alkalmazott, a természet-, és az absztrakt-tudományok berkeiből is egyre több tanulmányt kapunk.

Az első kötet kiadása óta több változáson esett át a szerkesztés folyamata, külalak tekintetében is folytonos alakulásban van még a kiadvány, de az alapkoncepció továbbra is megmaradt — elsősorban kárpátaljai magyar ajkú hallgatók, fiatal kutatók számára biztosítunk lehetőséget hazai anyanyelvű publikálásra. Természetesen a nem kárpátaljai magyarok írását is szívesen látjuk! Örömmel vesszük, hogy egyre több Szerző tiszteli meg az SD-t más régiókból is.

A Scientia Denique első megjelenésétől kezdve arra törekedünk, hogy az ne „csupán” publikációs felületként szolgáljon a fiatal kutatók számára. Minden számnál a beküldött írásokat egy, az adott tudományterületen tevékenykedő kutató vagy doktorandusz gondoskodására bízuk. Így 2-3 hónapos közös munka veszi kezdetét, amely során a Szerző és a Lektor együtt tökéletesítik a megjelenésre szánt írást. Azt tapasztaljuk, hogy ez a fajta munkafolyamat igen gyümölcsöző és célravezető. Ennél fogva szeretnénk megköszönni a Szerzőknek, hogy megtisztelték kötetünket írásaikkal! Ugyanígy szeretnénk megköszönni a munkáját minden Lektornak, aki részt vállalt az írárok gondozásában! Név szerint szeretnénk megköszönni azoknak, akik több kötetnél is segítségüket nyújtották, és szaktudásuk révén hozzájárultak a kötet színvonalának emeléséhez. Akiknek hálás köszönettel tartozunk: Bihari Csaba, Dr. Botlik József, Dr. Csík Attila, Fazekas Andrea, Ferkó Okszána, Heczel Anita, Dr. Kopriva Attila, Kosztur András, Mihók Richárd, Seremet Sándor, Dr. Spenik Sándor, Sztojka Mirosláv, Zubánics László. Köszönjük az együttműködést és a szakmai támogatást a Momentum Doctorandusznak, a Téka Felvidéki Magyar Doktorandusz Szövetségnek és a DOSZ Matematikai és Informatikai Tudományok Osztályának!

A Scientia Denique eddig megjelent számainak anyagi háttérét teljes mértékben a Bethlen Gábor Alap Zrt. biztosította, ezúton is szeretnénk megköszönni nagylelkű támogatásukat!

Köszönjük az SD eddigi főszerkesztőinek, Seremet Sándornak, Rigó Istvánnak, Horváth Attilának, Bogáthy Boglárkának és Bence Norbertnek, illetve társszerkesztőinek, Szabó Sándornak, Hires Évának, Szanyi M. Józsefnek, és Görög Nikolettnek áldozatos munkájukat! Köszönet illeti Kovács Sándort a korábbi borítótérvekért, a Bograch-Design stúdiót pedig az SD új arculatának megtervezéséért!

A Scientia Denique jelen száma 18 tanulmányt tartalmaz, amelyből két írást felkérésünkre készítettek el Szerzőik. Tudományos tevékenységük révén szakmailag már elismert fiatal kárpátaljai magyar kutatókat kértünk fel a kötetben való publikálásra, ezzel is gazdagítva kiadványunkat. Szeretnénk megköszönni Csordás Lászlónak és Seremet Sándornak, hogy készséggel elvállalták a felkérést!

Nem maradt más hátra, minthogy megköszönjük a kedves Olvasónak is, hogy figyelmével megtiszteli kiadványunkat, és reméljük, hogy talál számára izgalmas tanulmányokat a kötet lapjain, válják hasznára! Azon leszünk, hogy a jövőben is szolgáljuk ezt a célt.

Tisztelettel:

Turányi Tatjana

A Scientia Denique

kiadásért felelős szerkesztője

SCIENTIA
DENIQUE

ABSZTRAKT TUDOMÁNYOK

KÜLÖNBÖZŐ FAKTOROK LINEÁRIS HATÁSÁNAK MEGHATÁROZÁSA A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEKBE FELVÉTELIZŐ DIÁKOK SZÁMÁRA

Kovács Zsanett

Bevezetés

 z elmúlt néhány évben a felsőoktatási intézményekben, a különböző szakirányokon fokozottan felmerül a diákok toborzásának kérdése. Az alacsony létszám okát mindenki másképp magyarázza, például: demográfiai hanyatlással, a felvételizők alacsony szintű felkészítésével, vagy akár az instabil gazdasági helyzettel és így tovább.

Annak érdekében, hogy konkrét választ adhassunk a feltett kérdésre, tavaly statisztikai módszerek segítségével elkezdtem megvizsgálni, hogy mi befolyásolja az alacsony létszámú jelentkezők számát. A vizsgálat során sikerült értékelnem a felvételizők számának várható értékét és diszperzióját (szórásnégyzetét). Ezek a mutatók azonban nem adnak teljes választ a fő kérdésre, amely mindenkit érdekel: milyen tényezők befolyásolják a felvételizők számát?

Ebben a munkában célul tűzzük ki többszörös korreláció-regressziós analízis segítségével vizsgálni ezt a problémát.

Lipszucs és Liszjuk [1] munkájukban a korrelációs-regressziós elemzést a statisztikai jellemzők közötti kölcsönhatások kvantitatív értékelésének módjaként határozzák meg, amely bizonyos társadalmi-gazdasági jelenségek és folyamatok jellemzésére szolgál. A meghatározáshoz azonban szükséges először is a faktoriális és produktív jellemzők közötti kapcsolat elméleti formájának megteremtése (regressziós analízis), majd pedig ezen kapcsolat közelségének a meghatározása (korrelációs elemzés).

A többszörös lineáris regresszió egy függő változó (Y) és kettő vagy több független változó (magyarázó változó) ($X_1, X_2, \dots, X_n$) közötti kapcsolat leírására szolgáló statisztikai eljárás. A független változóknak a függő változóra vonatkozó prediktív képességét mutatja. Választ próbál adni arra, hogy a független változók egységnyi változása, a függő változó milyen mérvű megváltozását vonhatja maga után.

A korreláció jelzi két tetszőleges érték közötti lineáris kapcsolat nagyságát és irányát (avagy ezek egymáshoz való viszonyát). Az általános statisztikai használat során a korreláció jelzi azt, hogy két tetszőleges érték nem független egymástól. A kölcsönható

jelek számától függően a korreláció egyenletes (ez az eredmény az egy adott tényező függő tulajdonságának vizsgálata) és többszörös (több tényező).

Ebben a munkában a többszörös korrelációt figyeljük meg. A kapcsolat formájának analitikus kifejeződésétől függően lineáris (az egyenes egyenletével kifejezve) és nemlineáris (a görbe vonalak egyenletével kifejezve, mint hiperbola, parabola, exponenciális és hatvány függvény) korreláció jön létre. Egy kapcsolati forma létrehozása olyan regressziós egyenlet kiválasztását jelenti, amely leginkább tükrözi az eredmény és a tényező közötti kölcsönhatást.

A faktorok hatásának mérése a produktív jellemző változására a korrelációs együtthatót jellemzi. Numerikus értéke "-1" és "+1" között mozog. Minél közelebb van az együttható abszolútértéke az egyhez, annál közelebb van a jelek közötti kapcsolat és fordítva. A korrelációs együttható jele a kapcsolat irányát jelzi: "+" — egyenes (a faktorjel értékének növekedése növeli a kapott értéket); «-» — inverz (a faktorjel értékének növekedése csökkenti a kapott értéket).

A kutatás alaprésze

Kiválasztjuk produktív jellemzőként a kárpátaljai magyar tannyelvű felsőoktatási intézményekbe felvételiző diákok számát és meghatározzuk, milyen hatással van erre a mutatóra a minimálbér változása és a valuta, többek között dollár árfolyama. Vagyis az első faktoriális jellemzőként a minimálbért választjuk a megfelelő évekre, másodikként pedig a dollár árfolyamát.

A felvételizők száma az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézetének és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola diákjainak száma és a Kárpátaljai Statisztikai Főhivatal adatai alapján került meghatározásra.

1. sz. táblázat. *Mutatók*

<i>A megfigyelés éve</i>	<i>Y (felvételizők száma)</i>	<i>X₁ (minimálbér)</i>	<i>X₂ (a dollár árfolyama)</i>
2010	493	894	7,93
2011	300	973	7,95
2012	429	1104	7,99
2013	342	1183	7,99
2014	338	1218	11,89
2015	803	1298	21,86
2016	680	1476	25,55
2017	470	3200	26,62

A faktoriális és a produktív jellemzők kapcsolatának meghatározásához kiszámítjuk a kovariancia mátrixot.

Amint az a 2. számú táblázatból látható, az X_1 változó (a minimálbér változása) gyenge hatást gyakorol a felvételizők számára, azonban az X_2 változó hatása jelentős: 0,684047. Meg kell jegyezni, hogy az X_1 és X_2 közötti korreláció 0,723774. Ez azt jelenti, hogy meglehetősen szoros kapcsolat van ezek között a mutatók között, ami viszont negatívan befolyásolhatja a faktoriális jellemzők a produktívra gyakorolt hatásának pontosságát.

2. sz. táblázat. Kovariancia mátrix

	Y	X_1	X_2
Y	1		
X_1	0,114425	1	
X_2	0,684047	0,723774	1

A 3. számú táblázatból következik, hogy a faktoriális jellemzőnek együttes hatása a produktív jellemzőre jelentős.

Ebben a táblázatban az:

R — azt mutatja, hogy milyen hatása (befolyása) van az X_1 és X_2 -nek az Y -ra. Minél közelebb van az 1-hez, annál erősebb. Megmutatja, mennyire pontos a regressziós modell (ha nagyobb 0,7-nél, akkor jó).

R^2 — megmutatja, hogy milyen hatással van az X_1 , X_2 szórása az Y szórására (ha nagyobb mint 0,5, akkor jó).

Normalizált R^2 — mivel a tapasztalati diszperzió a diszperzió torzított becslése, helyette használják a korigált diszperziót. Adott esetben az R^2 abszolút értékét mutatja. Az R^2 és a normált R^2 között az a különbség, hogy ha bővítjük az adatainkat, akkor az R^2 változhat, míg a normált R^2 nem.

3. sz. táblázat. Regressziós statisztika

Regressziós statisztika

Többszörös R	0,87878126
R^2	0,77225649
Normalizált R^2	0,68115909
Standard hiba	99,8253152

Standard hiba — úgy számítjuk ki, hogy kivonjuk az y -ból a kapott értéket, négyzetre emeljük és összeadjuk azokat, majd pedig gyököt vonunk belőle. St. hiba $\sqrt{\sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2}$, ahol $\hat{y}_i$ — a regressziós modellből kapott értékek. Ha $\frac{\text{st.hiba}}{y_{\max} - y_{\min}} < 0,3$, akkor jó. Adott esetben 0,19.

4. sz. táblázat. Diszperziós analízis

	Együtthatók	Standard hiba	t-statisztika	P-érték	Alsó 95%	Felső 95%
Y-metszet	363,122744	82,60693104	4,39579	0,00704957	150,7748678	575,4706
X_1 változó	-0,1903398	0,073636137	-2,58487	0,049141257	-0,379627528	-0,00105
X_2 változó	26,401881	6,467035608	4,082532	0,009516198	9,777836781	43,02593

St. hiba — mindegyik együttható hibája.

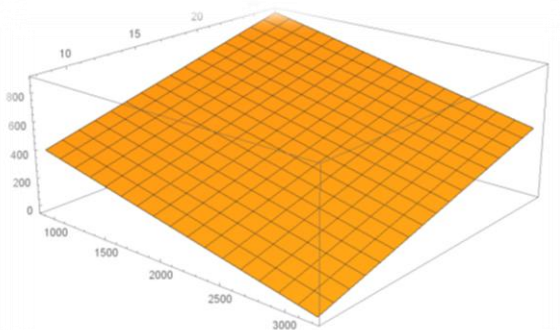
$$t\text{-statisztika} = \frac{\text{együttható}}{\text{st.hiba}}$$

P-érték — a H_0 hipotézis elfogadásának valószínűsége.

Alsó-felső — a megfelelő koeficiens konfidenciaintervalluma.

Látható, hogy a regresszió egyenlete ebben az esetben

$$y = -0,19X_1 + 26,4X_2 + 363,12$$

1. sz. ábra. A regresszió egyenlete

Ha kiválasztunk egy 0,05-ös szignifikanciaszintet, akkor a táblázat ötödik oszlopából következik, hogy az összes együttható statisztikailag szignifikáns, és 0,95 megbízhatósággal írható, hogy az egyenlet szabad tagja 150,77-től 575,47-ig terjedően lehet a faktoriális jellemző közelében, X_1 értéke $-0,38$ -tól $-0,001$ -ig, és az X_2 közelében 9,78-tól 43,026-ig.

Következtetés

A kutatás fő célja az volt, hogy a felvételizők számát befolyásoló tényezőket korrelációs-regressziós módszerek segítségével elemezzük. A kutatás elején csak feltevés volt az, hogy a minimálbér változása és a dollár árfolyama befolyásolják a felvételizők számát, de

a kutatás végére ez a feltevés némely értékben bizonyosodott. Kimutatásra került, hogy a minimálbér kisebb mértékben befolyásolja a felvételizők számát.

A kutatás arra adott lehetőséget, hogy a megadott minimálbér és dollár árfolyam esetében meg tudjuk határozni (némely szignifikaszint esetében) a felvételizők számát.

Összegezve annyit mondhatunk, hogy a kutatás eredménye egy olyan módszer kidolgozása lett, amely segítségével a kárpátaljai magyar felsőoktatási intézmények előre láthatják némely valószínűséggel a felvételizők számát és ezért előre tervezhetik tevékenységüket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ЛИПЧУК В.В., ЛИСЮК О. В: *Методичні рекомендації з статистики*. (Львів: ЛДАУ, 2009)
2. B. KRÖPFL, W. PESCHEK, E. SCHNEIDER, A. SCHÖNLIEB: *Alkalmazott statisztika*. (Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2000)
3. BOLLA Marianna, KRÁMLI András: *Statisztikai következtetések elmélete* (Typotex, 2005)
4. CSANÁDY V., HORVÁTH R., SZALAY L.: *Matematikai statisztika* (EFE Matematikai Intézet, Sopron, 1995)
5. DR. JÁNOSA András: *Alkalmazott számítástechnika, Adatelemzés számítógéppel* (Perfekt, Bp. 2005)
6. FAZEKAS I. (szerk.) (1997): Bevezetés a matematikai statisztikába, egyetemi jegyzet, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
7. FÜSTÖS L., MESZÉNA Gy., SIMONNÉ MOSOLYGÓ N.: *A sokváltozós adatelemzés matematikai módszerei* (Akadémiai Kiadó, Budapest)
8. HAJDU O.: *Többváltozós statisztikai számítások* (Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 2003)
9. KOVÁCS Zsanett, Minták karakterisztikájának gyakorlati felhasználása. Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Tudományos Közlemények, 2017.
10. MÜNNICH Á., NAGY Á., ABARI K.: *Többváltozós statisztika pszichológus hallgatók számára* (Bölcsész Konzorcium, Debrecen, 2006)
11. OBÁDOVICS J. Gy.: *Valószínűségszámítás és matematikai statisztika* (Scolars Kiadó, Budapest, 2003)
12. SOLT Gy.: *Valószínűségszámítás* (Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1971)
13. SZÜCS I. (szerk.): *Alkalmazott statisztika* (Agroinform Kiadó, Budapest. 447-476.p.)
14. TÖRÖCSIK, M.: A fiatalok fogyasztói magatartása — az egyetemek fő célcsoportjainak megértése. In TÖRÖCSIK, M. — KURÁTH, G. (szerk.): *Egyetemi marketing, marketing a felsőoktatásban*, (2010), PTE 123-141. o

15. ZÁVOTI, POLGÁRNÉ, BISCHOF: *Statisztikai képletgyűjtemény és táblázatok* (NYME Kiadó, Sopron, 2009)

* * *

Визначення лінійності впливу певних факторів на кількість вступників до ВНЗ

В роботі зроблено вибірку з кількості абітурієнтів, які вступають до ВНЗ Закарпаття на спеціальності з угорською мовою навчання, а також ще дві вибірки, які відображають мінімальну зарплату в Україні та курс долара по відношенню до гривні. За допомогою множинного кореляційно-регресійного аналізу було досліджено, якою мірою впливають дві останні ознаки на кількість вступників, побудовано рівняння регресії та визначено довірчі інтервали для відповідних параметрів.

* * *

Determining the Linear Effect of Different Factors for Students Applying to the Higher Education

In this work a sample was collected regarding the number of applicants who entered to the higher educational institutions of Transcarpathia with education in Hungarian. Additionally, two more samples were obtained, which showed the minimum wage in Ukraine and the dollar exchange rate relative to hryvnia. With the help of the multiple correlation-regression analysis, we examined the extent to which the last two features affected the number of entrants. The regression equation was constructed, and we defined the confidence intervals for the appropriate parameters.

Kovács Zsanett

Ungvári Nemzeti Egyetem,
Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet,
Matematika és Fizika Tanszék,
Valószínűségszámítás és Matematikai
Analízis szakirány, IV. évf.

P-CSOPORTOK REPREZENTÁCIÓJA LOKÁLIS GYŰRŰK FELETT

Sztároszta Miklós

matematikában és az absztrakt algebrában a csoportelmélet a csoport nevű algebrai struktúrával foglalkozik. A csoportelmélet nélkülözhetetlen számtani eszköze a vegytan és fizika sok ágának, különösen a kvantumfizikának. Többek között a csoportelmélet a kémiában elsősorban a szimmetriacsoportok elméletében jelentkezik. Véges csoport n -ed rendű reprezentációja alatt, valamely egységelemes gyűrű felett, mi egy homomorf leképezést értünk a csoportról az n -ed fokú teljes lineáris csoportra. Történetileg először a véges típusú csoportokat tanulmányozták, vagyis azokat, melyeknek az ekvivalencia-pontossággal véges számú felbonthatatlan reprezentációja létezik. Később a szelíd (tame) típusú csoportokat, vagyis azokat, melyeknek reprezentációit le tudjuk írni. A szelíd objektumok magukba foglalják a véges típusú objektumokat. Ezután a vad (wild) típusú csoportokat kutatták. Az ilyen csoportok reprezentáció leírásának problémája tartalmazza a lineáris algebra nem megoldott feladatát a pármátrixok hasonlóságáról. A vad és szelíd csoportok formális definícióit Yu. A. Drozd [1] vezette be.

A reprezentációk részletes vizsgálata megmutatta, hogy a véges csoportok reprezentációinak tanulmányozásának egyik legfontosabb esete a kommutatív gyűrűk felett a lokális gyűrűk és a p -csoportok esete. A cikkben megfogalmazott és bebizonyított tétel is ilyen esetre került kidolgozásra.

A G , véges p -csoport vadságának kérdése az R 0 karakterisztikájú lokális integritási tartomány felett, melynek reziduum-testének karakterisztikája p tisztázott a következő esetekben:

1. R a p -egészek gyűrűje [2, 3];
2. R egy teljes diszkrét normával rendelkező gyűrű [2–5, 11];
3. R egy formális hatványsorok gyűrűje m váltózótól a P -egészek gyűrűjéből vett együtthatókkal [1, 9];
4. R egy lokális integritási tartomány, melynek karakterisztikája nulla és reziduum-testének karakterisztikája p ($\varepsilon \in R$, $\varepsilon^p = 1$, $\varepsilon \neq 1$) és teljesül egyike a következő feltételeknek:

a) $p > 3$;

b) G egy 3-csoport $|G| > 3$ rendel;

c) R egy noether lokális integritási tartomány, melynek karakterisztikája nulla, és amelynek reziduum-testének karakterisztikája 2, G nem ciklikus 2-csoport vagy ciklikus 2-csoport $|G| > 4$ rendel [6]

d) R egy lokális faktoriális gyűrű, melynek karakterisztikája nulla, és amelynek reziduum-testének karakterisztikája 2, G egy 2-csoport és $|G| > 2$ [7];

5) R egy noether lokális integritási tartomány, melynek karakterisztikája nulla, és amelynek reziduum-testének karakterisztikája 2, R nem diszkrét normával megadott gyűrű, G — ciklikus 4 rendű csoport és teljesül egyike a következő feltételeknek:

a) 2 nem prím eleme az R gyűrűnek;

b) az $R/2R$ faktorgyűrű nem főideálok gyűrűje [8];

6) R egy noether lokális faktoriális gyűrű, melynek karakterisztikája nulla, és amelynek reziduum-testének karakterisztikája 2, $2=t_1 \cdot t_2$, ahol t_1, t_2 különböző prím elemei az R gyűrűnek, $t_1 \neq t_2$ ($\theta \in R^*$) és $R/t_1 R$ nem főideálok gyűrűje, G egy véges 2-csoport $|G| > 1$ rendel [10].

A pármátrixok hasonlóságához vezető problémával több hazai kutató is foglalkozott [12-14]. A [13-14] cikkekben a pármátrixok úgy nevezett ideálszerinti hasonlóságáról van szó. A bevezetett fogalom tágabb a pármátrixok közönséges hasonlóságának fogalmától. A pármátrixok hasonlóságának fogalma részesete az ideálszerinti hasonlóság fogalmának, ha az ideál egy nulla ideál.

A cikkben a 2-csoport vadsága van tanulmányozva valamely lokális gyűrű felett.

Legyen I egy ideálja a K gyűrűnek. Jelöljük $m(I)$ -vel az I ideál generátorrendszerének elemszámát. Jelölje K^* a K gyűrű multiplikatív csoportját.

TÉTEL. *Legyen G egy véges 2-csoport, melynek rendje $|G| > 1$, K lokális faktoriális gyűrű, melynek karakterisztikája nulla, és reziduum-testének $(K/\text{Rad}K)$ karakterisztikája 2. Ha 2 a K gyűrű prím eleme és a $\bar{K} = K/2K$ faktorgyűrű tartalmaz olyan I ideált, hogy $m(I)$ véges és $m(I) > 1$, akkor a G csoport vad lesz a K gyűrű felett.*

BIZONYÍTÁS. Mivel a G véges 2-csoport, melynek rendje $|G| > 1$, akkor létezik olyan H normális részcsoporthja, melyre a G/H faktorcsoporthoz másodrendű ciklikus csoport lesz.

Legyen $\bar{\Gamma}$ mátrix K -reprezentációja a G/H faktorcsoporthoz. Megszerkesztjük Γ a G csoport egy K gyűrű feletti mátrix reprezentációját:

$$g \rightarrow \Gamma(g) = \bar{\Gamma}(gH), \forall g \in G.$$

Nyilvánvaló, hogy az ilyen megfeleltetés leképezés lesz, mivel, ha fixáljuk a G csoport g elemét, akkor annak egyértelműen megfelel a gH mellékosztály.

Továbbá megmutatjuk, hogy a Γ az egy K gyűrű feletti mátrix-reprezentáció lesz. Ehhez

megbizonyosodunk arról, hogy a Γ homomorfizmus. Legyenek adottak $g_1, g_2 \in G$ tetszőleges elemei a G csoportnak. Vizsgáljuk a következő kifejezést:

$$\Gamma(g_1 g_2) = \bar{\Gamma}(g_1 g_2 H) = \bar{\Gamma}(g_1 H g_2 H).$$

Mivel $\bar{\Gamma}$ az egy K gyűrű feletti mátrix-reprezentáció, vagyis $\bar{\Gamma}$ homomorfizmus, akkor kapjuk:

$$\bar{\Gamma}(g_1 H g_2 H) = \bar{\Gamma}(g_1 H) \bar{\Gamma}(g_2 H) = \Gamma(g_1) \Gamma(g_2).$$

Az utolsó kettő egyenlőségek azt bizonyítják, hogy Γ egy K gyűrű feletti mátrix-reprezentációja a G csoportnak. Tehát a tételt elegendő bizonyítani másodrendű ciklikus csoportokra. Legyen továbbá a $G = \langle a \rangle$ egy másodrendű ciklikus csoport.

Mivel a $\bar{K} = K/2K$ faktorgyűrű tartalmaz olyan l ideált, hogy $m(l)$ véges és $m(l) > 1$, akkor léteznek $\bar{u}, \bar{v} \in \bar{K}$ különböző prím elemek (nem asszociált elemek), melyekre $\bar{u} \neq \theta \bar{v}$ ($\theta \in (K/2K)^*$). Legyen

$$\bar{u} = u + 2K, \bar{v} = v + 2K.$$

Vizsgáljuk a következő leképezést:

$$\Gamma(A, B): a \rightarrow \begin{pmatrix} -E & D(A, B) \\ 0 & E \end{pmatrix} = \Gamma_a(A, B),$$

ahol

$$D(A, B) = \begin{pmatrix} uvE & u^2A & 0 \\ v^2E & uvE & u^2B \\ 0 & v^2E & uvE \end{pmatrix},$$

A, B tetszőleges $n \times n$ -es mátrixok a K gyűrű felett, E $n \times n$ -es egységmátrix.

Nyilvánvaló, hogy

$$\Gamma_a^2(A, B) = \begin{pmatrix} E & 0 \\ 0 & E \end{pmatrix}.$$

Tehát, $\Gamma(A, B)$ K gyűrű feletti mátrix-reprezentációja a G csoportnak.

Legyenek $\Gamma(A, B)$ és $\Gamma(A', B')$ K gyűrű feletti mátrix-reprezentációk ekvivalensek. Akkor létezik $C \in GL(6n, K)$ mátrix, hogy

$$\Gamma_a(A, B)C = C\Gamma_a(A', B'), \quad (1)$$

ahol $C = \|C_{ij}\|$, C_{ij} $n \times n$ -es mátrixok a K gyűrű felett ($1 \leq i, j \leq 6$).

Átírjuk az (1) kifejezést a következő alakban:

$$\begin{pmatrix} -E & D(A, B) \\ 0 & E \end{pmatrix} \begin{pmatrix} C_1 & C_2 \\ 0 & C_4 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} C_1 & C_2 \\ 0 & C_4 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} -E & D(A', B') \\ 0 & E \end{pmatrix},$$

ahol

$$C_1 = \begin{pmatrix} C_{11} & C_{12} & C_{13} \\ C_{21} & C_{22} & C_{23} \\ C_{31} & C_{32} & C_{33} \end{pmatrix}, C_2 = \begin{pmatrix} C_{14} & C_{15} & C_{16} \\ C_{24} & C_{25} & C_{26} \\ C_{34} & C_{35} & C_{36} \end{pmatrix}, C_4 = \begin{pmatrix} C_{44} & C_{45} & C_{46} \\ C_{54} & C_{55} & C_{56} \\ C_{64} & C_{65} & C_{66} \end{pmatrix}.$$

Innen kapjuk, hogy

$$\begin{pmatrix} -EC_1 & -EC_2 + D(A, B)C_4 \\ 0 & EC_4 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} C_1(-E) & C_1 D(A', B') + C_2 E \\ 0 & C_4 E \end{pmatrix}.$$

Az utolsó mátrix-egyenlőségben az (1,2) helyen lévő elemek egyenlők, vagyis:

$$-EC_2 + D(A, B)C_4 = C_1 D(A', B') + C_2 E,$$

innen

$$D(A, B)C_4 = C_1 D(A', B') + 2C_2.$$

Az utolsó mátrix-egyenlőséget szétírva:

$$\begin{pmatrix} uvE & u^2A & 0 \\ v^2E & uvE & u^2B \\ 0 & v^2E & uvE \end{pmatrix} \begin{pmatrix} C_{44} & C_{45} & C_{46} \\ C_{54} & C_{55} & C_{56} \\ C_{64} & C_{65} & C_{66} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} C_{11} & C_{12} & C_{13} \\ C_{21} & C_{22} & C_{23} \\ C_{31} & C_{32} & C_{33} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} uvE & u^2A' & 0 \\ v^2E & uvE & u^2B' \\ 0 & v^2E & uvE \end{pmatrix} + 2C_2.$$

Innen kapjuk, hogy

$$\begin{pmatrix} uvC_{44} + u^2AC_{54} & uvC_{45} + u^2AC_{55} & uvC_{46} + u^2AC_{56} \\ v^2C_{44} + uvC_{54} + u^2BC_{64} & v^2C_{45} + uvC_{55} + u^2BC_{65} & v^2C_{46} + uvC_{56} + u^2BC_{66} \\ v^2C_{54} + uvC_{64} & v^2C_{55} + uvC_{65} & v^2C_{56} + uvC_{66} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} uvC_{11} + v^2C_{12} & u^2C_{11}A' + uvC_{12} + v^2C_{13} & u^2C_{12}B' + uvC_{13} \\ uvC_{21} + v^2C_{22} & u^2C_{21}A' + uvC_{22} + v^2C_{23} & u^2C_{22}B' + uvC_{23} \\ uvC_{31} + v^2C_{32} & u^2C_{31}A' + uvC_{32} + v^2C_{33} & u^2C_{32}B' + uvC_{33} \end{pmatrix} + 2C_2.$$

Az újonnan keletkezett mátrix-egyenlőségben a megfelelő helyen lévő elemek egyenlők.

Így egyenlők a (3,1) helyen lévő elemek, tehát

$$v^2C_{54} + uvC_{64} = uvC_{31} + v^2C_{32} + 2C_{34},$$

innen

$$\bar{v}^2C_{54} + \bar{u}\bar{v}C_{64} = \bar{u}\bar{v}C_{31} + \bar{v}^2C_{32}. \quad (2)$$

Egyenlők a (2,1) helyen lévő elemek, tehát

$$v^2C_{44} + uvC_{54} + u^2BC_{64} = uvC_{21} + v^2C_{22} + 2C_{24},$$

innen

$$\bar{v}^2C_{44} + \bar{u}\bar{v}C_{54} + \bar{u}^2\bar{B}C_{64} = \bar{u}\bar{v}C_{21} + \bar{v}^2C_{22}. \quad (3)$$

Egyenlőek a (1,1) helyen lévő elemek, tehát

$$uvC_{44} + u^2AC_{54} = uvC_{11} + v^2C_{12} + 2C_{14},$$

innen

$$\overline{uv}C_{44} + \overline{u}^2AC_{54} = \overline{uv}C_{11} + \overline{v}^2C_{12}. \quad (4)$$

Egyenlőek a (3,2) helyen lévő elemek, tehát

$$v^2C_{55} + uvC_{65} = u^2C_{31}A' + uvC_{32} + v^2C_{33} + 2C_{35},$$

innen

$$\overline{v}^2C_{55} + \overline{uv}C_{65} = \overline{u}^2C_{31}A' + \overline{uv}C_{32} + \overline{v}^2C_{33}. \quad (5)$$

Egyenlőek a (2,2) helyen lévő elemek, tehát

$$v^2C_{45} + uvC_{55} + u^2BC_{65} = u^2C_{21}A' + uvC_{22} + v^2C_{23} + 2C_{25},$$

innen

$$\overline{v}^2C_{45} + \overline{uv}C_{55} + \overline{u}^2BC_{65} = \overline{u}^2C_{21}A' + \overline{uv}C_{22} + \overline{v}^2C_{23}. \quad (6)$$

Egyenlőek a (1,2) helyen lévő elemek, tehát

$$uvC_{45} + u^2AC_{55} = u^2C_{11}A' + uvC_{12} + v^2C_{13} + 2C_{15},$$

innen

$$\overline{uv}C_{45} + \overline{u}^2AC_{55} = \overline{u}^2C_{11}A' + \overline{uv}C_{12} + \overline{v}^2C_{13}. \quad (7)$$

Egyenlőek a (3,3) helyen lévő elemek, tehát

$$v^2C_{56} + uvC_{66} = u^2C_{32}B' + uvC_{33} + 2C_{36},$$

innen

$$\overline{v}^2C_{56} + \overline{uv}C_{66} = \overline{u}^2C_{32}B' + \overline{uv}C_{33}. \quad (8)$$

Egyenlőek a (2,3) helyen lévő elemek, tehát

$$v^2C_{46} + uvC_{56} + u^2BC_{66} = u^2C_{22}B' + uvC_{23} + 2C_{26},$$

innen

$$\overline{v}^2C_{46} + \overline{uv}C_{56} + \overline{u}^2BC_{66} = \overline{u}^2C_{22}B' + \overline{uv}C_{23}. \quad (9)$$

Egyenlőek a (1,3) helyen lévő elemek, tehát

$$uvC_{46} + u^2AC_{56} = u^2C_{12}B' + uvC_{13} + 2C_{16},$$

innen

$$\overline{uv}C_{46} + \overline{u}^2AC_{56} = \overline{u}^2C_{12}B' + \overline{uv}C_{13}. \quad (10)$$

A (3)-ból kapjuk:

$$uv(C_{21}-C_{54}) + v^2(C_{22}-C_{44}) = u^2BC_{64} + 2C_{24},$$

innen

$$\overline{uv}(C_{21}-C_{54}) + \overline{v}^2(C_{22}-C_{44}) = \overline{u}^2BC_{64}. \quad (11)$$

A (4)-ből kapjuk, hogy

$$u^2AC_{54} = uv(C_{11}-C_{44}) + v^2C_{12} + 2C_{14},$$

innen

$$\overline{u}^2AC_{54} = \overline{uv}(C_{11}-C_{44}) + \overline{v}^2C_{12}. \quad (12)$$

Mivel a (11) kifejezésben a baloldal első tagja és a jobboldal osztható $\overline{u}$ -val, ezért kapjuk a következő kongruenciát:

$$C_{22} \equiv C_{44} \pmod{\text{Rad } K}. \quad (13)$$

Mivel a (6) kifejezésben a baloldal második és harmadik tagja és a jobboldal első és második tagja osztható $\overline{u}$ -val, ezért

$$C_{45} \equiv C_{23} \pmod{\text{Rad } K},$$

tehát

$$\overline{v}^2C_{45} = \overline{v}^2C_{23},$$

innen és a (6)-ból kapjuk:

$$C_{22} \equiv C_{55} \pmod{\text{Rad } K}. \quad (14)$$

Mivel a (12) kifejezés bal oldala és a jobboldal első tagja osztódik $\overline{u}$ -val, ezért kapjuk:

$$C_{12} \equiv 0 \pmod{\text{Rad } K}. \quad (15)$$

Mivel a (7) kifejezés bal oldala és a jobboldalának első kettő tagja osztódik $\overline{u}$ -val, ezért kapjuk:

$$C_{13} \equiv 0 \pmod{\text{Rad } K}. \quad (16)$$

A (12) egyenlőségből kapjuk, hogy

$$\overline{v}^2C_{12} = 0.$$

Innen és ismét a (12)-ből kapjuk a következő kongruenciát:

$$C_{11} \equiv C_{44} \pmod{\text{Rad } K}. \quad (17)$$

A (7) egyenlőségből kapjuk, hogy

$$\overline{v}^2C_{13} = 0.$$

Innen és ismét a (7)-ből kapjuk a következő kongruenciát:

$$C_{11}A' \equiv AC_{55} \pmod{\text{Rad } K}. \quad (18)$$

Mivel az (5) kifejezés bal oldalának második tagja és a jobb oldalának első két tagja osztódik $\bar{u}$ -val, ezért kapjuk a következő kongruenciát:

$$C_{33} \equiv C_{55} \pmod{\text{Rad } K}. \quad (19)$$

Mivel a (8) kifejezés bal oldalának második tagja és annak jobboldala osztódik $\bar{u}$ -val, akkor

$$C_{56} \equiv 0 \pmod{\text{Rad } K},$$

tehát

$$\bar{v}^2 C_{56} = 0.$$

Innen és a (8)-ból kapjuk:

$$C_{33} \equiv C_{66} \pmod{\text{Rad } K}. \quad (20)$$

Mivel a (9) kifejezés bal oldalának első kettő tagja és jobb oldalának utolsó tagja osztódik $\bar{v}$ -re, a következő kongruenciát kapjuk:

$$C_{22}B' \equiv BC_{66} \pmod{\text{Rad } K}. \quad (21)$$

Tehát, a (13) – (21) kongruenciákból kapjuk

$$C_{22} \equiv C_{44} \equiv C_{11} \equiv C_{33} \equiv C_{55} \equiv C_{66} \pmod{\text{Rad } K}, \quad (22)$$

$$C_{12} \equiv C_{13} \equiv 0 \pmod{\text{Rad } K},$$

$$C_{11}A' \equiv AC_{11} \pmod{\text{Rad } K}, \quad (23)$$

$$C_{11}B' \equiv BC_{11} \pmod{\text{Rad } K}. \quad (24)$$

A C_{11} mátrix invertálható, mert az ellenkező esetben, számításba véve a (22) kongruenciát, a C mátrix nem lenne invertálható, ami ellentétbe ütközik annak kiválasztásával. A (23) és (24) kongruenciák bizonyítják a tételt.

A cikk a véges p -csoport vadságát tárgyalja valamely lokális gyűrű felett. Ismeretes, hogy a 2-est tartalmazó feladatok kevésbé kutatott feladatoknak számítanak a csoportok reprezentáció-elméletében. Így a véges p -csoport vadsága a $p > 2$ esetben már megoldott feladat, melynek főbb eredményeit az irodalomjegyzékben felsorolt cikkek tartalmazzák. A munkában sikerült bebizonyítani a 2-csoport vadságát valamely lokális faktoriális gyűrű felett.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ДРОЗД, Ю. А. (1977). О ручных и диких матричных задачах. *Матричные задачи*, 104–114.
2. ГУДИВОВ, П. М. (1974). О модулярных и целочисленных представлениях конечных групп. *ДАН СССР*, 214, 993–996.
3. ГУДИВОВ, П. М. (1978). О представлениях конечных групп над полным дискретно

нормированным кольцом. *Тр. математ. ин-та АН СССР*, 148, 96–105.

4. Гудивок, П. М. (1977). О представлениях прямого произведения групп над полными дискретно нормированными кольцами. *ДАН СССР*, 237, № 1, 25–27.

5. Гудивок, П. М. (1975) Целочисленные представления конечных групп и задача о паре матриц. *Материалы XXIX науч. конф. профессорско-преподавательского состава УжГУ. Секция мат. наук., Деп. в ВИНТИ*, №705–76, 231–240.

6. Гудивок, П. М., Кіндюх, С. П. (2005). Про матричні зображення скінченних p -груп над областями цілісності характеристики нуль. *Наук. вісник Ужгород. ун-ту, Сер. математика і інформатика*, 10–11, 49–56.

7. Гудивок, П. М., Кіндюх, С. П. (2006). Про матричні зображення скінченних 2-груп над локальними областями цілісності характеристики нуль. *Наук. вісник Ужгород. ун-ту, Сер. математика і інформатика*, 12–13, 59–64.

8. Гудивок, П. М., Кіндюх, С. П. (2009). Про дикі скінченні 2-групи над локальними областями цілісності характеристики нуль. // *Наук. вісник Ужгород. ун-ту, Сер. математика і інформатика*, 18, 59–64.

9. Гудивок, П. М., Орос, В. М., Ройтер, А.В. (1992). О представлениях конечных p -групп над кольцом формальных степенных рядов с целыми P -адическими коэффициентами. *Укр. мат. журн.*, 44, № 6, 753–765.

10. Стойка, М. В. (2009). Про дикі скінченні 2-групи над локальними факторіальними кільцями характеристики нуль. *Наук. вісник Ужгород. ун-ту. Сер. математика і інформатика*, 19, 125–132.

11. DIETERICH, E. (1983). Group rings of wild representation type. *Math. Annn.*, 266, № 1, 1–22.

12. GUDIVOK, P. M., CHUKHRAJ, I. B. (2000). On indecomposable matrix representations of the given degree of a finite p -group over a commutative local rings of characteristic p^s . *An. Ştiinţ. Univ. Ovidius Constanţa Ser. Math*, 8, 27–36.

13. BONDARENKO, V. M., TYLYSHCHAK, A. A., STOIKA, M. V. (2014). On the equivalence of matrices over commutative rings modulo ideals. *Algebra and Discrete Mathematics*. 17, №1, 12–19.

14. BONDARENKO, V. M., STOIKA, M. V. (2017). On representations of the group of order two over local factorial rings in the weakly modular case. *Algebra and Discrete Mathematics*. 23, №1, 7–15.

* * *

Репрезентація р-груп над локальними кільцями

В роботі було досліджено дикість р-групи над локальним факторіальним кільцем. Доведено умову дикості скінченної 2-групи над деяким локальним факторіальним кільцем характеристики нуль з полем лишків характеристики 2.

* * *

Representation of P-group Over Local Rings

There have been investigated the wildness of p-group over local factorial ring. One finds conditions of wildness of a finite 2-groups over some local factorial ring of characteristic zero with residue field of characteristic 2.

Sztároszta Miklós

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Matematika és Informatika Tanszék,
Matematika és Informatika Szak,
II. évf.

BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

A VÁNDORLÁSI FOLYAMATOK ÁLTALÁNOS BEMUTATÁSA KÁRPÁTALJÁN 1939–1944 KÖZÖTT

Balogh Ildikó

Bevezető, a téma historiográfiájának bemutatása

 z Északkeleti-Kárpátok déli oldalán helyezkedik el a mai Kárpátalja területe. Kárpátalja 1918 után, vagyis a Nagy Háború befejezését követően szerveződött egységes területté politikai, történeti és közigazgatási értelemben. Ezt a régiót sokáig Északkeleti-Felvidéknek is nevezték, mint azt tudjuk, a régiót alkotó Bereg-, Ung-, Ugocsa- és Máramaros vármegyék korábban a történelmi Magyarország szerves részét képezték.

A Kárpátalja területén lezajlott népességmozgási folyamatok (úgy a kivándorlások, mint a bevándorlások) kutatása rendkívül időszerűnek bizonyul, hiszen, jelen témában mindezekig nem születtek kiemelkedő, átfogó munkák. Kárpátalja történelmének kutatása az utóbbi években új lendületet vett, napjainkban a legtöbb kutatás hiánypótló jelleggel bír. Jelen írás is ilyen célt szolgál. Kutatásaim részben kvalitatív jellegűek (dokumentumfeltárás), de főként kvantitatív (statisztikai) megfigyeléseken alapulnak.

Habár közvetlenül a migrációs folyamatok kérdésével foglalkozó munka mindezekig nem látott napvilágot, számos, részben ide vonatkozó tanulmány volt a segítségemre, amelyek segítettek megérteni az egyes korszakok nemzetiségi, demográfiai, politikai, esetleg gazdasági folyamatait. Ezek ugyanis mind hatást gyakoroltak a vándorlási folyamatok megindulására, vagy esetleges visszafordulására. A továbbiakban röviden ismertetem Kárpátalja 20. századi történelmének kiemelkedő kutatóit és azok munkásságát, amelyek a téma szempontjából hasznosnak bizonyulnak.

Botlik József személyében egy olyan történész áll előttünk, akinek erős kötődései vannak a külhoni magyarság felé. A kutató Kárpátalja történelmével két évtizede foglalkozik, amely témából számos, visszhangot kiváltó könyve jelent meg. Forrásgazdag kutatásai felölelik Kárpátalja demográfiáját, a kárpátaljai települések múltját és jelenét, a kárpátaljai ruszinok politikai-, gazdasági-, társadalom- és egyháztörténetét. Munkái jelentős hozzájárulást jelentenek egy hiteles kép kialakításához Kárpátalja történelméről, nem utolsósorban a terület második magyar korszakáról.

Popély Gyula — felvidéki magyar történész, kutatásai is e terület köré csoportosulnak. A

szlovákul és csehül anyanyelvi szinten beszélő kutató Népfogyatkozás c. munkája különös fontossággal bír számomra a kutatásaimhoz szükséges háttérismeretek elsajátításában. Ebben a munkájában az 1918–1945 közötti csehszlovákiai magyarság kerül bemutatásra az akkori csehszlovák népszámlálások eredményeinek vizsgálatában. Olyan témák kerülnek itt tárgyalásra, mint a nemzet, nemzeti öntudat, az anyanyelv, mint nemzetformáló eszköz. Pozitívként szolgál emellett, hogy felsorolásra kerülnek a csehszlovákosítás előtti és alatti magyar többségű települések is a régióban.

Kocsis Károly kutatási területe a Kárpát-medence és a Balkán társadalomföldrajza. Feleségével, *Kocsisné Hodosi Eszterrel* közös munkájuk eredményeként született meg a Magyarok határainkon túl (A Kárpát-medencében) c. könyvük. A könyv első fejezete foglalkozik a kárpát-medencei magyarságnak az európai nemzeti kisebbségek között elfoglalt helyével, továbbá ismerteti a 20. századi lélekszám változásának és a politikai eseményeknek a kölcsönhatását, valamint térképeken bemutatásra kerül a magyar nemzeti kisebbség jelenlegi térbeli eloszlása is. Munkásságuk azért tekinthető fontosnak és értékesnek, mert hézagpótló jelleggel bír, korábban ugyanis az egész Kárpát-medencére kiterjedő, ilyen jellegű átfogó munka nem született.

Dupka György Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseltek Kárpátalján, Ez hát a hon (Szerk.) stb. című írásai átfogó munkáknak számítanak a kárpátaljai nemzetiségek 20–21. századi fontosabb eseményeit, demográfiai helyzetét illetően. Kárpátalja nemzetiségi összetételén felül a felekezeti megoszlást is részletesen tárgyalja. Statisztikai, népszámlálási adatok felhasználásával elemzi az itt élő nemzetiségek és etnikumok megoszlását és helyzetét a különböző korszakokban. Pontokba szedve, külön tárgyal minden nemzetiséget és etnikumot, átláthatóbbá téve a köztük levő párhuzamosságokat és eltéréseket.

Fedinec Csilla, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa, számos munkájában foglalkozott eddig Kárpátalja főként 20. századi történelmével. Legtöbb írása ugyan konkrétan nem kapcsolódik a migrációs folyamatok feltárásához, de a század első felének fontosabb történelmi, politikai, gazdasági és társadalmi viszonyait jól bemutatja. Külön említést érdemel A Magyar Szent Koronához visszatért Kárpátalja 1938–1944 c. munkája, amelyben rámutat arra, hogy milyen volt az aktuális közhangulat, a lakosság, véleménye szerint, meglehetősen vegyes érzelmekkel fogadta az ismét bekövetkezett változásokat. A kutató munkái forrásokban gazdagok, írásaiban általában olyan eseményeket tárgyal, amelyek hatásai egészen a mába nyúlnak.

Hosszas és talán lehetetlen kísérlet lenne minden szakirodalmat felsorolni, az általam fent említett szerzők és munkáik egyébként is inkább csak eligazodási irányvonalat biztosítanak számomra.

A legtöbb, Kárpátalja történelmével foglalkozó kutató, amint azt már említettem nem, vagy csak részletekben foglalkozik a vándorlási folyamatokkal. Ezen munkák legnagyobb problémái közt megemlíthető, hogy az általuk közölt adatok között sok esetben nehéz átfedést találunk. Példaként megemlíthető, hogy *Dr. Szabó László* számításai szerint

(1993) Ung, Bereg, Ugocsa- és Máramaros megyékben a magyarok a lakosság mintegy negyedét adták (24,8 %). Más, a terület történetével szintén mélyen foglalkozó kutató (Kocsis Károly és Kocsisné Hodosi Eszter, Dupka György, Popély Gyula) azonban 30,6–30,8 %-ban állapítják meg a magyarság számarányát az 1910-es évhez viszonyítva (az 1910-es adatok alapján ez megközelítőleg 185 000 főt tett ki). (Kocsis és Kocsisné, 1991) Nagy nehézségeket okoz az 1910-es népszámlálási adatok felülvizsgálásánál, hogy azok rögzítése nem a nemzetiségi, hanem anyanyelvi alapon történt (például: a zsidó, német, roma lakosok, amennyiben a magyar nyelvet vallották anyanyelvüknek, úgy a magyar besorolásba kerültek), így nagyon nehéz, sőt szinte lehetetlen éles határokat húzni a területen élő nemzetiségek számát illetően. Más kérdés természetesen, hogy pontosabbak-e a nemzetiségi alapú népösszeírások (pl. Csehszlovákia esetében). A másik nehézség, hogy minden népösszeírás esetében kikozmetikázott számadatok állnak a rendelkezésünkre, minden hatalom, az államalkotó nemzet javára készíti el a statisztikákat. Ugyanezen népszámlálás adatai azt tükrözik, hogy a területen élő ruszinok száma összesen 54, 5%-os, a zsidók és németek együttes aránya 10,7%, a csehek, szlovákok aránya együtt 0,6%, az egyéb kategóriába pedig a lakosság 3,6%-a került. (Dr. Szabó, 1993) Mindezen adatoktól függetlenül elmondható azonban, hogy az 1910-es népszámlálások idején volt utoljára kimutatható a magyarság arányának egyértelmű növekedése, többségbe pedig sosem kerültek a fentnevezett Ung-, Ugocsa-, Bereg- és Máramaros vármegyékben.

Kárpátalja nemzetiségi megoszlásai és a migrációs folyamatok bemutatása

Politikai értelemben Kárpátaljáról, mint különálló régióról, 1918. december 21. óta beszélhetünk, mivel ekkor fogadta el a Károlyi-kormány az 1918: X. néptörvényt, amelynek alapján Bereg-, Ung-, Ugocsa- és Máramaros vármegye nagyobb, ruszin lakta része egységes igazgatás alá kerültek Ruszka Krajna Autonóm Terület néven. (Ennek alapján a néptörvény a kárpátaljai ruszinoknak önrendelkezési jogot adott, a területen élő nem ruszin lakosság jogait pedig, helyhatósági és kulturális autonómiával biztosította. (Botlik és Dupka, 1991) Mivel az események további alakulásában jelentős szerepet játszott a román és a csehszlovák hadsereg megjelenése a térségben, az év végén elfogadott törvénynek nem lett gyakorlati jelentősége).

A terület az 1919. szeptember 10-i Saint-Germain-i béke értelmében került hivatalosan is az újonnan megalakult Csehszlovák Köztársaság kötelékébe negyedik tartományként.

Mint tudjuk, a nemzetiségi kérdés gyökerei az Osztrák-Magyar Monarchia etnopolitikai harcaira eredeztetők vissza, a monarchia széthullásának elsőszámú okaként is a nemzetiségi kérdés megoldatlansága nevezhető meg az első világháborút követően.

A nemzetiségi viszonyok szem előtt tartása Csehszlovákia politikai fejlődésének fontos részét képezte. A nemzetiségi kérdés megvitatása nagy feladatként állt a frissen megalakult Csehszlovákia előtt, eltérések mutatkoztak ugyanis kulturális, oktatási és polgári szinten is a különböző nemzetiségek közt. Ez a probléma egyben politikai is volt, hiszen a különböző jogi-politikai státusszal rendelkező nemzetiségek egyenlőséget kívántak és követeltek maguknak. Más kérdés, hogy a követelt egyenlőség mennyire

valósult meg (pl. a ruszin autonómia-törekvések). Sok esetben a magyarság is úgy érezte, nem egyenlők életfeltételeik az államalkotóvá váló „csehszlovákokkal” szemben (ilyen helyzet volt a magyar hivatalnokok menesztése, helyükre csehek ültetése). A magyarság helyzetében bekövetkezett változások voltak a részükről elinduló kivándorlás legfontosabb okai.

Nehézséget okoz a migránsok számadatainak feltárása ebben az időszakban, hiszen mint minden kormányzat, így a cseh hatalom is igyekezett saját javára szóló statisztikai adatokat szolgáltatni az itt élő nemzetiségek arányát illetően. Természetesen, elsőszámú cél esetükben a csehek és szlovákok arányának feljavítása volt (amihez jelentős mértékben hozzájárult a cseh hivatalnokréteg és telepesek beköltözése), illetve ezzel egyidejűleg a magyarság, mint a korábbi rendszer kulcsszereplői arányának lecsökkentése. Ezt a célt szolgálta az 1921-es népszámlálások folyamán a külön zsidó, német kategóriák létrehozása is. Ez a politika természetesen tovább folytatódott az 1930-as népszámlálások alkalmával is. Az 1930-as népszámlálások adatai szerint a magyarság aránya 15,4%-os, a ruszinoké 64%-os, zsidók, németek aránya 13%-os, a csehek/szlovákoké 4,8%-os volt, (Dr. Szabó, 1993) a többiek pedig egyéb kategóriában kerültek besorolásra.

A szakirodalom nagy része és a népszámlálások mutatói alapján az 1919-1939 közötti időszak vándorlásai a következőképpen alakulhattak:

Bevándorlók:

- zsidók, akik Lengyelország és Oroszország felől érkeztek. Nagy részük korábban Magyarországra vándorolt tovább, ám 1920 után Magyarország lezárta határait a zsidók előtt, így többségük Csehszlovákiában maradt (pontos számadatokkal eddig nem találkoztam esetükben, 1921–1930 között egyes becslések szerint számuk Kárpátalján 80 000-ről 90 000-re nőtt);
- csehek, morvák, szlovákok (telepesek, hivatalnokok, kb. 30.000 fő);
- ukránok, oroszok (ukránok főleg a lengyel területekről szivárogtak át illegálisan, a lengyelek pedig az oroszországi események (bolsevik hatalomátvétel) miatt menekültek el, számuk összesen kb. 40 000 fő, bár legnagyobb részük csak tranzitpontként használta Kárpátalját);

Kivándorlók:

- magyarok: kb. 20.000 fő); Botlik (2005) említése alapján 1929-ben a kárpátaljai kivándorlási mutatók tizenhétszer nagyobbak a csehországiaknál, ennek okai egyértelműen a csehszlovák hatalomváltás negatív következményeiben fedezhetők fel: munkahelyek elvesztése (pl. hivatalnokréteg kiszorítása), instabil gazdasági helyzet, ebből fakadóan nehezebb életkörülmények. A kivándorlások másik oka, hogy a 20-as évek folyamán több ezer magyart fosztottak meg állampolgárságuktól. Azok a személyek, akik 1910-ig visszamenően (később, egy 1923-as rendelkezés értelmében 1906-ig) visszamenően nem tudták bizonyítani a területen való lakásukat (leszármazási, házasságkötési, letelepülést igazoló

stb. dokumentumok formájában), elvesztették állampolgárságukat. Az 1930-as népszámlálás alkalmával Kárpátalján mintegy 16 000 „hontalan” vagy „külföldi” állampolgárt jegyeztek be, tehát a lakosság körülbelül 14%-a valójában nem rendelkezett állampolgársággal. (Botlik) A lakosság egy része pedig azért költözött el, mivel ingóságuk az első világháború utáni területrendezés értelmében Magyarországra, esetleg Romániába került.

A fent sorolt adatok mellett megemlíthető mindenképp, hogy néhány etnikum esetében nem történt jelentős ki- és bevándorlás. Ilyenek a ruszinok/rutének, románok, romák.

Az 1930-as évek végén Közép-Európa ismét válságba jutott. A náci Németország és a fasiszta Olaszország célul tűzte ki a világ politikai térképének újrarajzolását, azaz a korábban elvesztett területek visszaszerzését, ugyanis a Nagy háború (első világháború) után a meggyengült Németország és Oroszország között több független állam is megalakult, többek között Csehszlovákia. A második világháború fenyegető közelségbe került. Különösen bonyolulttá vált Csehszlovákia helyzete, amelyhez a szóban forgó időszakban Podkarpatszka Rusz néven Kárpátalja is tartozott. Az 1930-as évek második felében Magyarország is — amely igényt formált a kárpátaljai régióra — erőteljesen militarizálódott. 1938. szeptember 29–30-án Münchenben tanácskoztak Németország, Olaszország, Franciaország és Nagy-Britannia képviselői. Ekkor fogadtak el egy a müncheni egyezményhez kapcsolódó kiegészítő nyilatkozatot (*Fedinec et al.*, 2010), amely a magyar diplomácia első komoly sikere volt, amit a határok megváltoztatása érdekében végzett diplomáciai tevékenységével elért, és közvetlenül érintette Kárpátalját is.

Ez szavatolta Kárpátalja autonómiáját a rövid életű Csehszlovák Szövetségi Köztársaságban. Újabb fordulatot a terület életében az 1938. november 2-án született első bécsi döntés hozott. A döntés értelmében Kárpáti Ukrajna déli, magyarlakta sávja — összesen mintegy 2 ezer km²-nyi terület, tehát Kárpátalja több mint egyötöde — visszakerült Magyarországhoz. (Tóth, 2009)

A müncheni és az első bécsi döntésekkel Csehország elvesztette területének 33%-át, Kárpátalja pedig 12%-át. Az 1930-as évek végén tehát Kárpátalja ismét a nagypolitika ütközőzónájába került. (*Fedinec et al.*, 2010) A bécsi döntést követően Magyarország ugyan nem kapta vissza Kárpátalja területét teljes egészében, azonban a magyar politikai elit nem tett le a Csehszlovákiában maradt területek megszerzéséről. (Gulyás, 2016)

1939. március 15-én magyar csapatok indultak Kárpátalja visszavételére. A Honvédség március 18-ára be is fejezte a megszálló akciót, így Kárpátalja teljes egészében ismét Magyarország fennhatósága alá került. (Tóth, 2009)

Kocsis és Kocsisné (1991) munkája szerint a csehszlovák hatalomváltást követő két évtizedben legalább 18,6 ezer magyar elvándorolt erről a területről. Az első bécsi döntés, illetve Kárpátalja Magyarország általi visszavétele véget vetett az 1919–1939-es évek vándorlási folyamatainak; az ezt követő időszakban nemcsak lelassultak a kivándorlási folyamatok, de be- illetve visszavándorlás is kezdetét veszi magyar részről a területen. (Popély, 1991) A többi nemzetiség esetében is visszájára fordulnak a vándorlási folyamatok, az ukrán-orosz lakosság aránya erősen lecsökken, de ugyanez tapasztalható

a zsidóság és a korábban államalkotó nemzet tagjaiként számon tartott cseh (illetve morva) és szlovák lakosság részéről is. Bár a zsidóság esetében természetesen azzal is számolnunk kell, hogy nem saját akaratukból hagyták el a területet, hiszen a zsidóság nagy részét deportálták, a csehek és szlovákok kitelepítése pedig még 1939 áprilisában megkezdődött. Ettől függetlenül viszont tényként értékelhető, hogy az 1919–39-es időszak vándorlási folyamatainak mintegy tükörképe figyelhető meg az 1939–44 közötti időszakban.

A kárpátaljai népesség a visszacsatolást követően, 1941-ben mért adatok szerint 852 ezer fő, ebből 245 286 (28,8 %) fő magyar. Az összeírás adatait elemezve a következő tényezőket sorolhatjuk fel, amelyek kiváltották a kárpátaljai magyarok számának megduplázását: a cseh, szlovák állami alkalmazottak, hivatalnokok, légionisták, telepesek elköltözése; a magyar anyanyelvű zsidók, bizonytalan etnikai hovatartozásúak, a magyar görög katolikusok, illetve a kétnyelvűek ezúttal ismét magyarként való számbavétele, az anyaországi magyarok nagyszámú beköltözése, illetve a korábban kivándoroltak visszatelepülése. Jelentősen átformálódott mindezek következtében a kárpátaljai magyar városok nemzetiségi összetétele is. Néhány kiragadott példa: Ungváron közel 80 %-ot, Beregszászon 90 %-ot ért el a magyarság. Az olyan, főleg ruszin lakta településeken, mint Szolyva, Perecseny, Nagyberezna, Kőrösmező, Huszt, Rahó stb. az ott élők húsz-negyven százaléka vallotta anyanyelvének a magyart. (Dupka, 1994)

A szakirodalom a következő számadatokat közli az 1939–1944 közötti vándorlásokkal kapcsolatosan:

Kitelepülők/kitelepítettek:

- zsidók, akik a náci Németország ideológiája miatt kerültek összegyűjtésre és internálásra.

1941 — Kőrösmezei deportálás (mintegy 13 ezer, magyar állampolgárságukat és megélhetésüket bizonyítani nem tudó személyt toloncoltak ki Galíciába, majd Kamjanec-Pogyilszkbá);

1944 — gettósítás és deportálás Auschwitzba (112 ezer főt, a helyi zsidóság szinte teljes egészét küldték haláltáborokba a zsidóírtó náci Németország háborús csatlósaként);

- csehek, morvák, szlovákok (kb. 30.000 fő, szinte teljesen eltűnnek a korábban betelepült légionáriusok, telepesek, hivatalnokok). Kárpátalja akkori területi kormányzója, Kozma Miklós már 1939 áprilisában útjára indította az első vagonokat. Érdekességgént megemlíthető, hogy a KEOKH (Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság, amely a nem honos, vagy a honosságuktól megfosztott személyeket tartotta számon) nyíregyházi kirendeltségének 1939. április 21-i jelentése szerint a katonai hatóságok 5-5,5 ezer külföldi állampolgárt már eltávolítottak a területről, mintegy 3 ezer cseh és morva hivatalnok, mérnök, iparos és kereskedő elutazása pedig már elő volt készítve; (Necze, 2004)
- ukránok (6-7 ezer fő, legnagyobb részük politikai agitátor volt, illegális módon

vándoroltak ki);

- o magyarok (bizonytalan, 20-25 ezer fő körül, többségük Amerikába és Nyugat-Európába vándorolt ki. Utóbbiak inkább csak munkavállalás céljából emigráltak, később visszatértek). Az amerikai kivándorlók többsége az USA-t, Brazíliát és Argentínát választották új hazájuknak. Hozzá kell tenni, hogy a Latin-Amerikába vándoroltak nagy része abban reménykedett, hogy egyszer ők is eljutnak Észak-Amerikába. (Szondi et al.) Az európai vendégmunkások főként Franciaországot vagy Németországot választották célországgként;

Betelepülők:

- o magyarok (egyelőre nincsenek pontos adatok, a korábban lakóhelyét elhagyó és többségükben az anyaországra költözött magyarok voltak);
- o lengyelek (40-50.000 fő — 150.000 fő (Gerencsér, 2012), a második világháború kirobbanásakor, Hitler lengyelországi hadjárata idején tömegével vonultak át Kárpátalján. Mivel csak átvonulási pontként használták a területet, ezért számukat illetően is csak találgatások vannak).

Vándorlási folyamatok vizsgálata a levéltári források tükrében

Hogy mennyi is volt valójában a természetes kivándorlók aránya a területen (vagyis azoké, akik nem kitelepítés, kitoloncolás vagy deportálás útján kerültek külföldre) a tárgyalt időszakban, nehéz megmondani, ugyanis a levéltári anyagok egy része nem hozzáférhető, vagy rendszerezetlen állapotú (például Bereg vármegye alispánjának iratanyaga), másrészt pedig a kivándorlók legnagyobb része határsértések következtében vagy erőszakos kitelepítések során került a határ másik oldalára.

A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében korábban végzett kutatásaim során több száz útlevélkérelmet sikerült feldolgoznom (KTÁL, f. 45, op. 1-28.), amelyek ugyan csak részeredmények a kutatás szempontjából, mégis alátámasztják eddigi alapkutatásom során felállított néhány feltételezésemet, mint például azt, hogy a kivándorlók többsége a 15-35 év közötti korosztály tagja volt, vagyis a legmunkaképesebb korosztály hagyta el elsőként a területet, illetőleg azt is, hogy nem feltétlenül a legvagyonosabb réteg költözött ki, a kivándorlók többsége ugyanis középosztálybeli (illetve értelmiségi) volt. A kutató útlevélkérelmeknek az egyik érdekessége, hogy a kiutazni vágyó személyekkel kapcsolatosan rengeteg információval szolgál. Kitér olyan érdekes adatokra, mint a kor, nem, anyanyelv, vallási hovatartozás, családi, vagyoni állapot, a vándorlás iránya és célja. Hiányosság és egyben problémát jelent, hogy az útlevélkérelmekből és a hozzájuk csatolt kötelező mellékletekből egy-egy esetben nem tűnik ki, hogy vajon az adott személy valóban megkapta-e a kért útlevelet.

Az általam áttekintett kérelmekből kitűnik, hogy viszonylag sok nő útlevélkérelmező volt az adott időszakban. Ami igazán szembetűnő, hogy a kivándorlók túlnyomó többsége a magyart vallotta ugyan anyanyelvének, viszont, ha megfigyeljük vallási hovatartozásukat, akkor a legtöbb számban izraelita vallásúak voltak. Valójában esetükben tehát nem

magyar kivándorlókról, hanem magyarul beszélő zsidó emigránsokról van szó. Utazási célként, ha európai útlevelet kért az illető személy, akkor általában maga Európa (Törökország, Spanyolország, valamint Oroszország kivételével) került beírásra, néhol ideérták még a Palesztinába való utazás engedélyezését is. Az európai útlevélekérelmek legnagyobb része egy évre szólt, ugyanis az utazók döntő többsége látogatás, üdülés, vagy munkavégzés miatt váltott ki útlevelet. Az Amerikába szóló útlevélekérelmek legnagyobb része (1941-ig) ezzel szemben kivándorlási útlevélekérelmek voltak. Legtöbbször az USA-t, Kanadát, Brazíliát jelölték meg célországként.

Összegzésként elmondható, hogy a kivándorlások valós számarányának feltárása igencsak nehéz feladat. A zsidó deportálásokkal kapcsolatban már számos tanulmány látott napvilágot, így ebben az esetben viszonylag könnyű dolga van a témával foglalkozóknak. Nehéz viszont a természetes kivándorlók számának meghatározása. Egyrészt ez azzal is magyarázható, hogy a szakirodalomban nem említik, vagy csak kevés ismeret áll rendelkezésre. Másrészt a statisztikai (népszámlálási) adatok alapján nem kaphatunk valószínű értéket egy adott nemzetiség időnkénti összeírásainak megvizsgálása által (születés-elhalálozási arány nem kiegyensúlyozott — főként háború idején —, az éppen fennálló hatalom által feljavított adatok állnak rendelkezésre. Így mindenképpen indokoltnak tartom, és a továbbiakban tervezem a téma további kutatását, levéltári anyagok és statisztikai közlemények együttes felhasználásával.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), f. 45, op. 1-28.

BOTLIK József, DUPKA György (1991). *Ez hát a hon (Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből)*. Budapest–Szeged: Mandátum–Universum.

BOTLIK József. *Csehszlovákia nemzetiségi politikája Kárpátalján 1919–1938-39*. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://www.corvinuslibrary.com/ruszin/karpatalja1.pdf> (Utolsó letöltés: 2014. 02. 03.)

BOTLIK József (2005). *Közigazgatási és nemzetiségi politika Kárpátalján I–II*. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke.

DR. SZABÓ László (1993). *Kárpátaljai demográfiai adatok*. Ungvár–Budapest: Intermix.

DUPKA György (1994). A magyarság számának, összetételének és települési területeinek változása Kárpátalján. In: *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910-1990)*. //Az 1992. szeptember 2-5. között Budapesten megrendezett Nemzetiségi Statisztikai Konferencia előadásai. (Szerk. Kovacsics József). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.

FEDINEC Csilla (2015). *A Szent koronához visszatért Kárpátalja 1938–1944*. Budapest: Jaffa.

GERENCSEŔ Tibor (2012). Lengyel menekültek Kárpátalján. In.: *Acta Beregsasiensis*, IX.

évfolyam, 2. szám, 113. old.

GULYÁS László (2016). *A Horthy korszak külpolitikája 4. A revíziós sikerek 1. A Felvidék és Kárpátalja visszatérése 1937–1939*. Máriabesnyő: Attraktor.

Kárpátalja 1919–2009 (történelem, politika, kultúra) (2010). In: Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Budapest: Argumentum.

KOCSIS Károly és KOCSISNÉ HODOSI Eszter (1991). *Magyarok határainkon túl (A Kárpát-medencében)*. Budapest: Tankönyvkiadó.

NECZE Gábor (2004). Kárpátalja az állambiztonsági jelentések tükrében, 1939–1941. In: *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés* (Szerk. Fedinec Csilla). Budapest: Teleki László alapítvány.

POPÉLY Gyula (1991). *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében*. Budapest: Tájfut Kft.

SZONDI Ildikó, BARANYI Emese Zsuzsanna, MÉSZÁROS János és SZABÓ Henrietta Éva. *A Latin-Amerikába kivándorolt magyarság demográfiai helyzete*. Elektronikus forrás. Elérhető: http://acta.bibl.u-szeged.hu/7424/1/juridpol_072_601-613.pdf (Utolsó letöltés: 2017. 12. 05.)

TÓTH Gábor (2009). „Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó”. *Deportálások Kárpátalján a második világháború idején*. Ungvár: KMMI füzetek.

* * *

Migrációs folyamatok a Zakarpatyban 1939–1944 között. Általános irányzatok

В 1918 році, після першої світової війни, Закарпаття стало єдиним політичним регіоном. В цей час відбулася перша зміна влади в історії регіону: Угорщина втратила дві третини своєї території, територія Закарпаття стала частиною Чехословаччини. Після цих змін розпочався процес еміграції колишньої угорської державотворчої нації. Для інших національностей (євреїв, чехів, словаків, українців, росіян) було характерно процес в'їзду на територію. Починаючи з 1939 р., після репатріації Закарпаття нові зміни були помітними у міграційних процесах цього регіону. Внаслідок переселення чехів, словаків та інтернування євреїв, ці нації практично зникли з території. Міграційні процеси угорців поділяються в цей період, у їхньому випадку характерні виселення, а також поселення (головним чином повернення) людей.

* * *

General Presentation of Migration Processes in Transcarpathia Between 1939–1944

In 1918, after the First World War, Transcarpathia became a unified political area. The first change of power took place this time in the region's history: Hungary lost two-thirds of its

territory and Transcarpathia became a part of Czechoslovakia. Following the changes, the emigration process of the former Hungarian state-forming nation began. For other nationalities (Jews, Czechs, Slovaks, Ukrainians, Russians), was typical mainly the moving into the area. From 1939, after the recapture of Transcarpathia, new changes have been observed in the migration processes of the area. As a result of the relocation of Czechs, Slovaks and the internment of Jews, these nationalities have almost disappeared from the territory. The migration processes of the Hungarians are divided in this period, in their case emigration and immigration as well (mainly returning) were typical.

Balogh Ildikó

Debreceni Egyetem

EU-UKRAJNA: ÚT A TÁRSULT TAGSÁGHOZ*

Barta Leila

 z Európai Unió és az Ukrajna között létrejött társulási szerződés egy hosszú folyamat eredménye, mely — a tárgyalások kezdetétől számítva — tíz évet vett igénybe. Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy ezen 2007–2017 közötti időszak legfontosabb történéseit áttekintsük.

Az első lépésektől a szerződés megszövegezéséig (2007–2013)

Ukrajna és az Európai Unió közötti együttműködés első lépésére 1994-ben került sor, amikor Ukrajna a Szovjetunió utódállamai közül elsőként aláírta az Európai Unióval a bilaterális Partnerségi és Együttműködési Egyezményt, amely 1998. március 1-jén lépett hatályba. (Червоненко, 2017) A lépést további posztszovjet államok követették. Bár a szerződés által nem sok előnyhöz jutottak, de lehetővé tették a FÁK országainak iparuk védelmét különböző intézkedések révén az EU-termékekkel szemben. (Gálik, 2016.)

Az európai integráció megvalósításának kérdésében forradalminak számított a Társulási Szerződésről szóló tárgyalások megkezdése Ukrajnával 2007-ben.

Mi is az a társulási szerződés? A társulási szerződés egy nemzetközi keretszerződés, amit az EU köt harmadik államokkal. Ennek következtében szorosabbá válik az integrációs kapcsolatok a két fél között, lehetővé válik a kereskedelem intenzív fejlődése, s ezáltal a gazdasági integráció fokozatos megvalósulása. A Szerződés betartását közös testületek felügyelik. (Kocsis, 2015, 26.)

2008-ban az integráció újabb állomása volt, hogy Ukrajna a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) tagja lett, és még ugyanebben az évben felvették a tárgyalások napirendi pontjai közé az EU-val kialakítandó mély és átfogó szabadkereskedelmi egyezményt, amelynek tárgyalására a Társulási Szerződés keretein belül került sor. (Козирева, 2015) A WTO-tagság fontos lépésnek számított a nemzetközi és európai gazdasági szabályok, valamint az EU-val létrejött megerősített kereskedelmi kapcsolatok Ukrajna általi elfogadásában, és felgyorsította a társulási megállapodás szerves részét képező, mélyreható és átfogó szabadkereskedelmi övezet (DCFTA) létrehozásáról szóló tárgyalásokat.¹

A Társulási Szerződésről 2007 márciusában kezdődtek meg a tárgyalások. Az Európai Parlament 2007. július 12-ei ajánlásban fogalmazta meg egyrészt az Európai Közösség és tagállamai, másrészt Ukrajna közötti új megerősített megállapodásra vonatkozó

tárgyalási javaslatait, amelyben a legfontosabb célkitűzéseket fektették le. Ezek között szerepel többek között az, hogy a megállapodásnak elő kell irányoznia a kapcsolatok fokozatos kialakítását, felkéri benne az ukrán politikai vezetést, hogy kötelezzék el magukat a reformok szigorú végrehajtása mellett, törekedjenek a széles körű politikai konszenzusra stb. A másik érdemi pontja ennek a javaslatnak, hogy a 2004–2007 között EU-hoz csatlakozó tagállomokat felszólította, hogy aktív szerepvállalásukkal segítsék Ukrainát az Európai Unió felé vezető úton.²

A Társulási Megállapodás létrejöttét több csúcstalálkozó előzte meg. Ezek közül kiemelendő a 2008-as párizsi, amelynek házigazdája Nicolas Sarkozy volt. A 13. EU–Ukrajna csúcstalálkozón megállapodás született arról, hogy a partnerségi és együttműködési megállapodás helyébe társulási megállapodásnak kell lépnie.³

Az EU vezetői, mint például Bernard Kouchner, francia külügyminiszter, Olli Rehn, bővítési biztos, „szorosabb kapcsolatokat ajánlottak Viktor Jucszenko ukrán elnöknek és elismerték Ukrajna európai törekvéseinek legitimitását, azonban az ország jövőbeni tagságára vonatkozóan azonban semmilyen ígéretet nem tettek.”⁴ Az EU megosztottnak tűnt az ülésen, ugyanis Franciaország, Németország, és Olaszország — a „The Old Europe” csoport —, szemben Lengyelországgal, Svédországgal, valamint az Egyesült Államokkal, melyek erősebb szálakkal kívánták magukhoz fűzni az EU keleti szomszédait, közöttük Ukrainát is.⁵

Az ukrajnai belpolitikai problémák arra késztették az Európai Parlamentet több esetben is, hogy beavatkozzon az ukrán belpolitikai életbe, már amennyire ez a társulási szerződés megvalósításának folyamatában szükségszerű volt. A 2011. október 27-ei állásfoglalásában az EP aggodalmát fejezte ki, hogy Julija Timosenkónak, Ukrajna volt miniszterelnökének bebörtönzése nem egyeztethető össze az EU és az ENSZ normáival, amelyeknek alapvető követelménye a jogállamiság tiszteletben tartása. Az EP sürgette, hogy Ukrajna hozza összhangba az ország politikai, jogi és igazgatási helyzetét a társulási menetrendben foglaltakkal a jogállamiság elveinek megfelelően.⁶

Karel Schwarzenberg, cseh külügyminiszter a kérdésben így fogalmazott: „Mi hajlandóak vagyunk tárgyalásokat folytatni az egyezmény kapcsán. De ha Timosenko és mások a börtönben vannak, akkor még a legsikeresebb egyezménynek sem lenne hatása, a szerződést sem az Európai Parlament, sem pedig más parlament nem hagyná jóvá.” Végeredményben, az ügy végkimenetele az lett, hogy 2013. november 21-én az ukrán parlament a bebörtönözött Julija Timosenko külföldi gyógykezelésének lehetőséget (rejtett szabadon bocsátását is) elutasította. Ezzel viszont nyilvánvaló vált, hogy Ukrajna nem teljesíti azokat a pontokat, amelyeket az EU szabott a társulási megállapodás aláírásának feltételéül, mint például ez esetben az igazságszolgáltatási rendszer EU-normáknak megfelelő korrigálását.

Összességében, a szerződés tárgyalási folyamatát a vizsgált időintervallum alatt eredményesnek mondhatjuk, amit bizonyítanak a számok is. 2007–2012 között 21 találkozóra került sor, melyek során a Társulási Szerződés, és a Szabadkereskedelmi Egyezmény fejezeit tárgyalták.⁷

2011. december 19-ei 15. Ukrajna–EU csúcstalálkozón az Európai Tanács elnöke, Herman van Rompuy, és Ukrajna elnöke, Viktor Janukovics bejelentették, hogy a társulási megállapodás szövegéről közös megegyezés született. Az Európai Unió és Ukrajna főtárgyalói 2012. március 30-án parafálták a társulási megállapodás szövegét, amit a 2013. novemberi vilniusi csúcstalálkozón kellett volna aláírni Ukrajnának, azonban az események nem várt fordulatot vettek.

A nem aláírástól az aláírásig (2013–2014)

Ahogy azt fentebb is említettük, a vilniusi keleti partnerségi csúcs keretein belül került volna sor az aláírásra, azonban ezt megelőzte, hogy az Ukrán Miniszteri Kabinet 2013. november 21-én kiadta a 905. számú kormányhatározatot, melyben a Társulási Szerződés aláírásának elutasításának okait tartalmazta. Mikola Azarov, Ukrajna miniszterelnöke, véleménye szerint az elsődleges dolog Ukrajna számára az ország biztonságának megőrzése, az ukrán belső piac megfelelő szintre emelése, és olyan megoldások kidolgozása, amelyek által be lehet hozni a termelésből kieső hasznót, amely az Oroszországgal és a Független Államok Közösségének más államaival folytatott kereskedelmi kapcsolatok korlátozása miatt következett be. Ennek a célnak elérése érdekében felfüggesztik a Társulási Szerződés aláírásának folyamatát Ukrajna és az Európai Unió között.⁸

A visszalépés a Társulási Szerződés aláírásától belpolitikai válság kibontakozásának kiindulópontja lett. A hír bejelentése után Kijevben, majd országszerte az emberek utcára vonultak. A belpolitikai válság legvéresebb eseményei az ukrán forradalom, vagyis a méltóság forradalma keretében bontakoztak ki, ami elvezetett Viktor Janukovics elnöknek az országból való váratlan távozásához, és annak nyomán a belpolitikai fordulathoz.

Mikola Azarov miniszterelnök, aki szintén távozott posztjáról, így fogalmazott, — „taktikai, nem pedig stratégiai” döntés volt az Ukrajna és az Európai Unió közötti társulási folyamat leállítása. A kormányfő kifejtette, hogy „nehéz, de az egyetlen lehetséges” döntés volt az akkori helyzetben. A lépést kizárólag a gazdasági körülmények indokolták, ami nem vonja maga után az ország stratégiai célkitűzéseinek megváltozását, az első helyen Oroszország és Ukrajna kapcsolatainak helyreállítása áll, de továbbra sem mondanak le a társulási megállapodásról.⁹

A politikai fordulat után az ideiglenes államfő — az Alkotmány értelmében a parlament elnöke — Olekszandr Turcsinov lett, illetve a miniszterelnöki széket Arszenyij Jacenyuk foglalta el. A fordulatot legitimáló elnökválasztásra májusban, a parlamenti választásokra pedig ősszel került sor. (Fedinec–Halász–Tóth, 2016, 109.) Ettől függetlenül 2014. március 21-én a szerződés politikai fejezeteinek aláírására került sor, a megválasztott államfő Petro Porosenko június 27-én a Társulási Szerződés gazdasági fejezeteinek aláírója volt. Ezzel Ukrajna kötelezte magát az emberi jogok tiszteletben tartására, a szabad piacgazdaság megteremtésére és az Európával való szoros együttműködésre.

Az Európai Unió vezetői mind nagy lépésként értékelték a Társulási Szerződés aláírását. Donald Tusk, az Európai Tanács elnöke az aláírási ceremónián kijelentette: „Mi most azért

vagyunk itt, hogy aláírjuk a Társulási Szerződést. Ez nemcsak megállapodás, hanem mérföldkő a kapcsolataink történelmében. Kijevben, és máshol, az emberek életüket adták a szorosabb európai kapcsolatokért. Nem feledjük el őket.”¹⁰

De vajon megérte-e Ukrajnának a sok áldozat a Társulási Szerződésért cserébe?

A Szerződés többek között az alábbiakat (is) kínálja: „Több mint harminc területen széleskörű együttműködés jön létre, magába foglalva a létfontosságú energetikai szektort is, de ezen kívül a közlekedést, a környezetvédelmet és a kis- és középvállalkozások területét is érintené. Ami a legfontosabb vonzerő az egy speciális széleskörű szabadkereskedelmi megállapodás (Deep and Comprehensive Free Trade Agreement, DCFTA). Ami pedig a legvonzóbb a polgárok szempontjából az a vízummentes utazás lehetősége az EU tagállamokba. Ukrajna, tehát a gazdasági integráció második lépcsőfokára léphetne az EU-val egy szabadkereskedelmi övezetbe való belépéssel. A jogi végtermék egy nemzetközi keretszerződés, mintegy 1200 oldallal, hét fejezettel, 43 melléklettel és 3 jegyzőkönyvvel. Egy komplex gazdasági és szektorális együttműködés, amely preambulumban és az általános elvek című fejezetében kifejezésre juttatja, hogy Ukrajna egy európai ország, amely az EU felé orientálódik, tiszteletben tartva a demokráciát és az emberi jogokat.” (Kocsis, 2016, 26.)

A társulási szerződés különleges több szempontból is, mivel egy újfajta integrációt valósít meg tagság nélkül. A szerződést az alábbi 3 jelzővel írhatjuk körül: feltételeesség, átfogó jelleg, teljesség.

1. Átfogó, mivel a szerződés magában foglalja az EU–Ukrajna kapcsolatok egész rendszerét az oktatástól megkezdve, a gazdasági integráción át a korrupció megszüntetéséig.
2. Teljesség. Ennek az egyik célja, hogy ambíciót kínáljon Ukrajnának, hogy az eléje állított követelményeken keresztül elérje a gazdasági integráció megvalósulását.
3. Feltételeesség. A preambulum kimondja, hogy a „politikai csatlakozás, és a gazdasági integráció a folyamat végrehajtásától függ Ukrajna részéről”, vagyis, ha teljesíti a szerződésben foglalt kötelezettségeket, akkor elképzelhető a további integráció megvalósítása is.¹¹

A Preambulum a szerződés bevezető része, amelyben a célok, és azok az értékek kerülnek meghatározásra, amelyek mentén a két fél együttműködik. Fontos hangsúlyt kap a demokratikus elvek mentén való együttműködés, a jogállamiság tiszteletben tartása, az alapvető emberi jogok és szabadságok sérthetetlensége. A politikai párbeszéd és reformok című fejezet prioritásként határozza meg a nemzetközi stabilitás és biztonság megerősítését, a demokratikus alapelvek tiszteletben tartását.

A jog érvényesülése, szabadság és biztonság című fejezetben lényeges célkitűzés az igazságszolgáltatási rendszer megreformálása, garancia biztosítása ennek a hatalmi ágaknak a semlegességre. Jelentős figyelem összpontosul az állampolgárok mobilitására, a vízummentesség bevezetésére. A negyedik és az ötödik fejezet a kereskedelem, gazdaság és az ipari együttműködésre vonatkozik. A szerződés szerves részét képezi a DCFTA, azaz

a mély és átfogó szabadkereskedelmi egyezmény, amely az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a személyek szabad mozgása, tehát a négy alapszabadság pilléreire nyugszik, amit az Európai Unióról szóló szerződés is alapelveként határoz meg. A szerződés végén foglal helyet a záróokmány, amit a 2014. március 21-ei brüsszeli csúcstalálkozó keretein belül a 28 tagállam képviselői aláírásukkal láttak el.¹²

Az aláírástól a ratifikálásig (2014–2017)

A Társulási Szerződés vegyes megállapodás, amelyet mind a 28 tagállamnak ratifikálnia kellett, ami akár évekig elhúzódó folyamat is lehetett volna. Azonban a Társulási Szerződés 486. cikke megadja a lehetőséget az egyezmény ideiglenes alkalmazására. Ennek megfelelően a megállapodás legtöbb részét már 2014. szeptember 1. óta ideiglenesen alkalmazták. A szabadkereskedelmi egyezmény ideiglenes alkalmazása pedig 2016. január 1-jétől kezdődött meg.¹³

A Társulási Szerződés aláírását követően új fejezetet nyitottak a két fél közötti kapcsolatokban, amelynek első számú prioritása a szerződés pontjainak mihamarabbi hatékony végrehajtása volt. A következő éveket is ennek a célnak rendelték alá.

2015. április 27-én került sor Kijevben a 17. csúcstalálkozóra, amely több szempontból is mérvadó. Ha összegezni szeretnénk a csúcstalálkozó eredményét két releváns tényt emelhetünk ki. Egyrészt, ez volt az első csúcstalálkozó, amit a társulási szerződés aláírása óta rendeztek. Másodszorban, a kelet-ukrajnai konfliktust rendezni hivatott minszki megállapodás pontjainak végrehajtása is felkerült a napirendi pontok közé.¹⁴

A csúcstalálkozón, Donald Tusk, az Európai Tanács elnöke, biztosította Ukrajnát arról, hogy az EU mindvégig az ország mellett fog állni. Azonban Európa nem tudja végrehajtani Ukrajna helyett a reformokat, és hangsúlyozta, hogy ez a feladat az ukrán kormányra hárul, hogy ezáltal virágzóbb, igazságosabb és tisztességesebb országot teremtsen.¹⁵

A szerződésben foglalt reformok megvalósulása, a szerződés végrehajtása érdekében 2015. március 16-án a Társulási Tanács elfogadta a társulási menetrendet, melynek célja, hogy egy praktikus keretet teremtve előkészítse a szerződés végrehajtását, s ezáltal a gazdasági és politikai integráció megvalósítását. Ennek fényében határozták meg prioritásait és a végrehajtandó feladatokat.

A Társulási Menetrend három részből áll: stratégiai rész, a társulási napirend végrehajtása, valamint operatív/ cselekvési rész. Ez a menetrend olyan gyakorlati keretet hoz létre, amelynek révén megvalósíthatók a politikai és a gazdasági integráció célkitűzései. A Menetrend tíz olyan rövid távú reformintézkedést is felvázol, amelyeket Ukrajnának sürgősen végre kell hajtania. Ezek között szerepel az alkotmány, a bírói kar, a korrupció elleni küzdelmek, közigazgatás, az energia, adózás területén végrehajtandó reformok.

A Társulási Menetrend egyik pontja elsőrendű feladatként határozta meg a vízumliberalizáció kiterjesztését az ukrán állampolgárokra. A Bizottság 2015 decemberében megállapította, hogy Ukrajna a vízumliberalizációs terv minden feltételét

teljesítette, és így megfelelt a vízummentességi követelményeknek. Ebből fakadóan az uniós nagykövetek 2017. március 2-án kiterjesztették a vízumliberalizációt az ukrán állampolgárokra, ami 2017. június 11-én hatályba lépett. A megállapodás az EU-ba utazó ukrán állampolgárok számára bármely 180 napos időszakban legfeljebb 90 napra vízummentes tartózkodást engedélyez. „Ukrajna teljesítette a vízummentes rendszer bevezetéséhez szükséges feltételeket, ezért határozottan kiálltunk az ukrán állampolgárok vízummentes utazása mellett” — mondta Carmelo Abela, Málta nemzetbiztonsági és belügyminisztere.¹⁶

2014. szeptember 16-án megkezdődött a ratifikáció folyamata, miután az Európai Parlament elfogadta a Társulási Szerződést. Ezzel egyidejűleg Kijevben az ukrán parlament is jóváhagyta a megállapodást. (Krivade-Balazs, 2014)

A szerződés ratifikációját az európai vezetők mind mérföldkőként értékelték. „Történelmi pillanatot élünk. Igazi demokrácia, az irányított demokrácia ellentéte az, hogy most két parlament szabadon, egy időben dönt erről a megállapodásról. [...] Az Európai Parlament mindig is kiállt, és ezentúl is kiáll Ukrajna területi egysége és függetlensége mellett” — hangzott el Martin Schulztól (S&D, DE), az EP elnökétől.¹⁷

A strasbourgi és kijevi szavazás eredményeképpen a megállapodás politikai része ideiglenesen alkalmazható lett, amit az Európai Tanács is megerősített. A teljes életbe lépéshez, ahogy azt már említettük, a megállapodást mind a 28 tagállamnak ratifikálnia kell. 2014 szeptemberéig hat tagország tette meg ezt.

A ratifikálás útjába csak Hollandiában gördítettek akadályt. A holland képviselőház 2015. április 7-én, míg a szenátus (felsőház) 2015. július 7-én fogadta el a társulási szerződést jóváhagyó törvényt. Azonban ezzel a holland állampolgárok jelentős többsége nem értett egyet, így elegendő aláírást sikerült gyűjteniük a népszavazás megtartásához. A 2015. április 6-án tartott népszavazáson a holland állampolgárok az alábbi kérdésre válaszoltak: „Támogatja vagy ellenzi az Európai Unió és Ukrajna közötti társulási szerződést jóváhagyó törvényt?” A népszavazás érvényességéhez 30%-os részvétel kellett, a szavazásra jogosultak 32,3%-a ment el. 61% szavazott a szerződés ellen, 38,2% mellette, 0,79% érvénytelenül voksolt. A népszavazás a holland szabályok szerint nem volt ügydöntő¹⁸, de a kormány mégsem hagyhatta figyelmen kívül az eredményt. Az Európai Tanács elnöke, Donald Tusk kijelentette, hogy „a ratifikáció nemcsak Ukrajnának, hanem Európa geopolitikai stabilitása szempontjából is fontos.” (Дем'яненко, 2017)

A holland kormánynak a népszavazást követően el kellett dönteni, hogy a szenátus és a képviselőház által elfogadott jóváhagyó törvényt hatályon kívül helyezi, vagy pedig egy olyan törvényt fogadnak el, amely azt megerősíti.

Az EU és Hollandia között ezt a „problémát” végül egy politikai kompromisszum keretében sikerült megoldani, melynek lényege, hogy a szerződéshez hozzákapcsoltak néhány kiegészítést, magyarázatot. Ilyen kiegészítés volt többek között, hogy a Szerződés nem garantálja azt, hogy Ukrajna a jövőben az EU tagja lesz, és semmilyen ilyen lehetőséget nem kínál ezáltal. Ennek eredményeképpen 2017. február 24-én előrehaladás történt a ratifikáció menetében, a holland parlament alsóháza megszavazta a társulási szerződés

ratifikálását, 2017. május 30-án pedig a felsőház. (Van der Loo, 2018)

Magyarország Kormánya 2014. november 10-én nyújtotta be a parlamentnek az egyrészről az Európai Unió és tagállamai, másrészről Ukrajna közötti Társulási Megállapodás kihirdetéséről szóló törvényjavaslatot. A törvényjavaslat tárgyalása november 12. és november 25. között zajlott. Az általános vita során számos képviselő jelentkezett felszólalásra. Magyar Levente, a Külgazdasági és Külügyminisztérium államtitkára, hangsúlyozta, hogy Magyarországnak „támogatni kell minden olyan törekvést, ami a közvetlen régióink stabilitását, konszolidációját érdemben elősegítheti, márpedig erre a társulási megállapodásra úgy tekintünk, hogy egy fontos lépés lehet az irányba, hogy Ukrajnába végre helyreálljon a béke és a stabilitás”¹⁹ Azonban nem minden magyarországi politikai párt támogatta ilyen egyöntetűen a társulási szerződést. Többek között a Jobbik Magyarorszáért Mozgalom sem. Gyöngyösi Márton, a Jobbik képviselőcsoportja részéről, a parlamenti általános vitán felszólalása során kifejtette, hogy miért döntöttek így. Első okként jelölte meg, hogy az a folyamat, amely elindította Ukrajnát az európai integráció felé nem egy legitim eljárásnak volt köszönhető. A másik okként fogalmazta meg, hogy „Ukrajna fennállása óta lábbal tiporta az emberi és kisebbségi jogokat, az önrendelkezés jogát megtagadta a területén élő kisebbségektől [...] holott a társulási szerződés aláírásával a felek kimondják, hogy tiszteletben tartják az emberi jogokat és a közösségi jogokat is.”²⁰

Az összhang hiányának ellenére a 2014. november 25-én zajlott szavazás során az Országgyűlés 139 igen, 5 nem szavazattal elfogadta az indítványt.

A szerződés életbeléptetése

2017. szeptember 1-jén a Társulási Szerződés teljeskörűen hatályba lépett, Ukrajna ezzel hivatalosan, jogi síkon is az Európai Unió felé fordult.

Bár még nem telt el sok idő a szerződés életbe lépése óta — egyes részeit ideiglenesen is alkalmazták 2014 óta —, feltehetjük azt a kérdést, hogy mennyire effektív a Társulási Szerződésben lefektetett reformok végrehajtása Ukrajna részéről. A válasz erre kiábrándító: a szerződés végrehajtása lassan halad, holott a Társulási Szerződés kimondja, hogy Ukrajnának a szerződésben foglalt reformokat 2025-ig meg kell valósítania. Azonban mindezzel nincsenek összhangban a rendelkezésünkre álló adatok. A 862 feladat közül 2018-ig mindössze 113-at sikerült végrehajtani, ami összességében 13%- körül van.²¹ Feltételezzük, hogy Ukrajnának évente 40 feladatot sikerül megvalósítani, akkor a Szerződésben foglalt kötelezettségeket így is csak 2035-re, tehát tíz év késéssel sikerülne teljesíteni. Azonban a társulási szerződés jogi elköteleződést is jelent, az EU jogilag is felhatalmazást nyert arra, hogy a szerződés végrehajtásának hatékonyságát ellenőrizze, felülvizsgálja.

Mi áll a Szerződés végrehajtásának alacsony fokú hatékonysága mögött? A szerződés pontjainak megvalósulásának lassú folyamata között számos okot találhatunk. Többek között a politikai akarat hiánya, a szükséges intézmények hiánya, bürokratizálódás, a különböző állami szervek, valamint a különböző érdekelt felek közötti konfliktusok.²²

Mire számíthat Ukrajna a jövőben? Az EU–Ukrajna Társulási Szerződés fontos szerepet játszik az elmaradott, gazdaságilag rossz helyzetben lévő Ukrajna nyugati integrációs folyamatában, és ezáltal gazdasági felzárkóztatásának a megvalósításában. A mélyreható és átfogó szabadkereskedelmi egyezmény által a térségnek egy szorosabb gazdasági integrációt nyújtanak, és jelentős ösztönzőként szolgál majd az ország gazdasági növekedése szempontjából. Ennek eléréséhez Ukrajna uniós jogszabályokhoz, normákhoz és szabványokhoz való közelítése szolgál majd eszközként.

A Társulási Szerződés aláírása a két fél között már önmagában is nagy lépésnek számít a kapcsolatok fejlődésben, de mindemellett említésre méltók az alábbi eredmények megszületése is.

A Kijev és Brüsszel közötti kapcsolatok fejlődése szempontjából vitathatatlanul pozitívumként emelhetjük ki az Európai Unió által bevezetett vízummentességet az ukrán állampolgárok számára, ami 2017. június 11-én lépett hatályba. A sort folytatva, tovább említhetjük a társulási szerződés életbeléptetéséhez elengedhetetlennek számító jóváhagyó törvény ratifikálását Hollandia részéről, valamint a piaci preferenciák bővítését Ukrajna irányába. (Занюда, 2017)

Ahogy Donald Tusk, az Európai Tanács elnöke is mondta, az EU mindvégig Ukrajna mellett lesz, támogatni fogja átható reformjai végrehajtásában, de a reformok megvalósítása egyedül az ukrán kormány feladata, és csak rajtuk múlik mennyire tudják megvalósítani az új Ukrajna képét. Egy dolog azonban mégis biztos, hogy a ratifikáció intézményesíti Ukrajna választását, összekötve ezáltal Ukrajna és Európa jövőjét.

Összegzés

A társulás átfogó céljai közé tartozik a felek közötti, közös értékeken alapuló fokozatos közelítés előmozdítása: a politikai párbeszéd ösztönzése, Ukrajnának az uniós belső piac egyes részeihez való fokozatos hozzáférést elősegítő, fokozott együttműködés a jogérvényesülés, a szabadság és biztonság területén, annak érdekében, hogy a jogállamiság, az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartását megerősítsék, valamint az egyre szorosabb együttműködés feltételeit megteremtsek.

A Társulási Szerződés elkerüli a közvetlen utalást a jövőbeli tagságra vonatkozóan — amit Hollandia „kérésére” iktattak be — azonban mindez nem azt jelenti, hogy Ukrajnának ne lenne semmilyen lehetősége arra, hogy EU-taggá váljon. Neki, mint bármely más európai államnak, erre meg van a joga az EUSZ 49. cikke alapján, amely kimondja, hogy „Az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok — ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait — tiszteletben tartásának értékein alapul.”²³

Az európai integrációba való bekapcsolódás az ukrán külpolitika régóta hangoztatott célkitűzése. Ukrajna magát Európa szerves részének tekinti, és az integrációval, a szorosabb együttműködéssel járó valamennyi elérhető — politikai, gazdasági és társadalmi — előnyre szeretne szert tenni. Az unió az ország modernizálásában,

technológiai felzárkóztatásában is kulcsszerepet játszana. (Ludvig, 2003)

Azonban az elsődleges célkitűzés, amit Ukrajnának meg kell valósítania jelenleg, az a Társulási Szerződésben foglaltak teljesítése a határidők betartásával, hisz ennek teljesülése függvényében beszélhetünk a kapcsolatok további fejlődéséről.

FELHASZNÁLT IRODALOM

KRIVADE, A., BALAZS, E. (2014). Az Európai Parlament ratifikálta az EU és Ukrajna közti társulási szerződést. *Hírek Európai Parlament*. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://www.europarl.europa.eu/news/hu/press-room/20140915IPR62504/az-europai-parlament-ratifikalta-az-eu-es-ukrajna-kozti-tarsulasi-szerzodest> (Utolsó letöltés: 2018. 02. 20.)

FEDINEC Csilla – HALÁSZ István – TÓTH Mihály (2016). *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyeszt kincsek*. Budapest, Kalligram. 109.

GÁLIK Zoltán (2016). Az Európai Unió szerepének értékelése az ukrajnai konfliktusban. *Regio*, 24. évf., 1. sz. 6-19.

VAN DER LOO, G. (2016). The Dutch Referendum on the EU-Ukraine Elektronikus forrás. Elérhető: <https://www.ceps.eu/system/files/PrtV%20GvdL%20Dutch%20Referendum.pdf> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 27.)

KOCSIS Gergő (2013). Ukrajna két Európa között. *ArsBoni*, 1. évf., 2. sz. Elektronikus forrás. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02700/02769/00002/pdf/EPA02769_ArsBoni_2013_2_026-028.pdf (Utolsó letöltés: 2018. 02. 21.)

LUDVIG Zsuzsa (2003). Ukrajna európai ambíciói és a realitások. *MTA Világgazdasági Kutatóintézet Kihívások*, 166. sz. (Letöltés: 2018. 05. 09.)

ДЕМ'ЯНЕНКО, М. (2017). Угода про асоціацію між Україною та ЄС: стан та перспективи. Elektronikus forrás. Elérhető: <https://bit.ly/2Kctmnr> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 27.)

КОЗИРЕВА, О. (2015). Поглиблення інтеграції України з ЄС. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія Економіка. Випуск 2(4). Elektronikus forrás. Elérhető: <http://www.msu.edu.ua/visn/wp-content/uploads/2015/11/2-4-1-2015-27.pdf> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 27.)

ЧЕРВОНЕНКО, В. (2017). Асоціація України з ЄС: як це працює. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://www.bbc.com/ukrainian/news-41126291> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 27.)

* * *

ЄС-Україна: шлях до асоційованого членства

Головна мета даної статті: аналіз процесів періоду 2007-2017 рр., який завершився

зі вступом в силу Угоди про асоціацію України з ЄС. Крім наведення підсумків, я хотіла би здійснити всеосяжний огляд щодо самої угоди, включаючи причинно-слідчі відносини. У дослідженні я в основному використовувала різні джерела веб-сайтів ЄС та саму угоду, що є центральним елементом мого дослідження. Я мою думку, мені вдалось зосередитись на найбільш актуальних подіях, що сталися протягом цього 10-річного періоду, включаючи українські внутрішні питання та розбіжності думок політичних лідерів ЄС щодо цієї угоди. Крім вищезгаданого я вказала на основні положення угоди, а також на переваги, які Україна може отримати від цього. Однак більший акцент робиться на юридичні зобов'язання з боку України до ЄС. Зрештою, я намагалася відповісти на найбільш цікаві питання: чи може Україна стати країною-членом ЄС? Як ця угода впливає на інтеграцію України до ЄС? На всі ці питання ви можете знайти відповідь у дослідженні.

EU-Ukraine: Way to Associated Membership

The primary aim of the paper is to analyse the processes of the 2007-2017 period, which finished when the Agreement on Association of Ukraine with the European Union entered into force. Over the summary, I would like to give a comprehensive outlook on the agreement itself, including the cause-effect relations. In the study I have mostly used different EU websites' sources and the agreement itself, which is the central element of my study. I have tried to concentrate on the most relevant issues that happened during this 10-year period, including the Ukrainian internal issues and the different opinions among the EU political leaders relating to the agreement. Moreover, I have pointed out the essential terms of the Association Agreement, the benefits which Ukraine can gain from the agreement. However, there is more emphasis on the legal commitment from the part of Ukraine to the EU. After all, I have tried to answer the most interesting questions: namely, can Ukraine become an EU-member country? How does this agreement influence the integration of Ukraine to the EU? To all these questions, you can find the answer in the study.

Barta Leila

Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Állam- és Jogtudományi Kar,
Jogász, I. évf.

* Készült az ELTE Márton Áron Szakkollégiumi Program Jogi és Társadalomtudományi műhelyének támogatásával

¹ Az Európai Parlament 2010. február 25-i állásfoglalása az ukrainai helyzetről. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00800/00877/02855/pdf/ce34820101221hu00010005.pdf> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 27.)

² Tárgyalási megbízás egyrészről az Európai Közösség és tagállamai, másrészről Ukrajna közötti új, megerősített megállapodásra vonatkozóan Az Európai Parlament 2007. július 12-i ajánlása a Tanácshoz az egyrészről az Európai Közösség és tagállamai, másrészről Ukrajna közötti új megerősített megállapodásra vonatkozó tárgyalási megbízásról (2007/2015(INI)). Elektronikus forrás. Elérhető: <https://bit.ly/2z1UR5o> (Utolsó letöltés: 2018. 02. 20.)

³ Európai Bizottság (2013). A Tanács Határozata az egyrészről az Európai Unió és tagállamai, másrészről Ukrajna közötti társulás létrehozásáról szóló megállapodás megkötéséről. (Letöltés: 2018. 04. 27.)

⁴ Kitekintő (2008). *Az EU résnyire nyitva hagyta az ajtót Ukrajna előtt.* Elektronikus forrás. Elérhető: http://kitekinto.hu/europa/2008/09/11/az_eu_resnyire_nyitva_hagyta_az_ajtot_ukrajna_elott (Utolsó letöltés: 2018. 05. 11.)

⁵ Kitekintő (2008). *Az EU résnyire nyitva hagyta az ajtót Ukrajna előtt.* Elektronikus forrás Elérhető: <https://bit.ly/2NgZY4L> (Letöltés: 2018. 04. 27.)

⁶ Az Európai Parlament 2011. december 1-jei állásfoglalása az Európai Parlamentnek a Tanácshoz, a Bizottsághoz és az EKSZ-hez intézett ajánlásaival az EU és Ukrajna közötti társulási megállapodásról folytatott tárgyalásokhoz. Elektronikus forrás. Elérhető: <https://bit.ly/2NiaYPK> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 27.)

⁷ Угода про асоціацію (2017). Elektronikus forrás. Elérhető: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yeuropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 27.)

⁸ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 905-р «Питання укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами — членами, з іншої сторони». Elektronikus forrás. Elérhető: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/905-2013-%D1%80> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 27.)

⁹ *Ukrán kormányfő: Taktikai döntést hoztunk.* Mandiner (2013) Elektronikus forrás. Elérhető: http://mandiner.hu/cikk/20131122_ukran_kormanyfo_taktikai_dontest_hoztunk (Utolsó letöltés: 2018. 02. 21.)

¹⁰ Van Rompuy, H. (2014) European Council, "Statement at the Signing Ceremony of the Association Agreements with Georgia, Republic of Moldova and Ukraine" Elektronikus forrás. Elérhető: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/143415.pdf (Utolsó letöltés: 2018. 02. 20.)

¹¹ Petrov, R., Van der Loo, G., Van Elsuwege, P. (2015). The EU-Ukraine Association Agreement: A New Legal Instrument of Integration Without Membership? *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal* 1 (2015): 1 (Letöltés: 2018. 05. 11.)

¹² Міністерство Закордонних Справ України. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 27.)

¹³ Az EU kapcsolatai Ukrajnával. (2017). Elektronikus forrás. Elérhető: <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eastern-partnership/ukraine/>

¹⁴ A 2015-ös minszki jegyzőkönyv, vagy röviden Minszk II egy 2015. február 11-én megkötött tűzszüneti megállapodás Ukrajna, illetve a szakadár oroszbarát, nemzetközileg el nem ismert *de facto* államok, a Donyecki Népköztársaság és a Luhanszki Népköztársaság között, miután a 2014 szeptemberében tető alá hozott első megállapodás kudarcba fulladt a harcok kiújulásával 2015 januárjában

¹⁵ Donald Tusk elnöknek a kijevi EU–Ukrajna csúcstalálkozót követő nyilatkozata. Európai Unió Tanácsa (2015). Elektronikus forrás. Elérhető: <http://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2015/04/27/press-remarks-tusk-summit-ukraine/> (Utolsó letöltés: 2018. 02. 20.)

¹⁶ Vízumpolitika: a Tanács megerősítette az ukrán állampolgárokra vonatkozó vízumliberalizációs megállapodást. Európai Unió Tanácsa (2017). Elektronikus forrás. Elérhető: <https://bit.ly/2NfVefu> (Utolsó letöltés: 2018. 05. 11.)

¹⁷ Agnese Krivade – Eszter Balazs (2014) Az Európai Parlament ratifikálta az EU és Ukrajna közti társulási szerződést. *Hírek Európai Parlament*. Elektronikus forrás. Elérhető: <https://bit.ly/2tHIPZR> (Utolsó letöltés: 2018. 02. 20.)

¹⁸ Ügydöntő népszavazás: nem kötelezi jogilag a közhatalmat a népszavazás eredménye

¹⁹ Országgyűlés, 27. ülésnap (2014. 11. 18.), 67-68. felszólalás. Elektronikus forrás. Elérhető: <https://bit.ly/2KDPZYC> (Utolsó letöltés: 2018. 05. 11.)

²⁰ Országgyűlés, 27. ülésnap (2014. 11. 18.), 72. felszólalás. Elektronikus forrás. Elérhető: <https://bit.ly/2tjYvvy>.

²¹ *Європейська Правда* (2018). 13% успіху: чому урядова оцінка виконання асоціації виявилася завищеною. Elektronikus forrás. Elérhető: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/03/2/7078265/> (Utolsó letöltés: 2018. 04. 27.)

²² Зануда, А. (2017). Україна — ЄС: асоціація підписана, безвіз запроваджений. Що далі. Elektronikus forrás. Elérhető: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-40457934> (Letöltés: 2018. 05. 11.)

²³ Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2008. Elektronikus forrás. Elérhető: http://eu.kormany.hu/download/d4/20000/EU_EUM_szerzodes.pdf (Letöltés: 2018. 04. 27.)

KÜLHONI MAGYAR IRODALMAK — OROSZ NÉZŐPONTBÓL (Egy orosz nyelvű antológia margójára)

Csordás László

2015-ben jelent meg egy antológia Moszkvában — magyar nyelvterületen szinte teljes kritikai visszhang nélkül —, amely azokból az irodalmakból ad ízelítőt, villant fel alkalmi pillanatképet, amelyek Magyarország mai államhatárain túl keletkeztek a 20. században, és amelyeket hagyományosan határon túli, kisebbségi, nemzetiségi, regionális vagy újabban külhoni magyar irodalmaknak szokás nevezni, nem egészen függetlenül az aktuálpolitikai változásoktól. A „Венгрия за границами Венгрии” című válogatást mindenképp érdemes lenne megvizsgálni abból a szempontból, hogyan működnek a lefordított szövegek a célnyelven, hogy mennyire képesek párbeszédbe lépni a magyartól alapvetően eltérő külföldi, jelesül orosz nyelvű irodalmi térben. E munka elvégzéséhez viszont alighanem olyan személyre lenne szükség, aki anyanyelvi szinten bírja az orosz, otthonosan mozog a két kultúra közötti térben, egyaránt jól ismeri a forrás- és célnyelv jelentés- és stílusrétegeit, asszociációs bázisát, és nem utolsósorban érzékeli az idegen nyelvre fordított irodalmi műalkotás nyelvi konvenciójának, poétikai-műfaji kódrendszerének újszerűségét vagy éppen elkoptatottságát. Ezeknek a szempontoknak az érvényesítésére már csak nyelvismeretem igen korlátozott volta miatt sem vagyok képes. Ha így áll a dolog, mégis, milyen lehetőségei vannak a hozzám hasonló irodalmárnak ezen túlmenően arra, hogy komolyabban szemügyre vehesse ezt az antológiát? Alighanem meg lehetne vizsgálni, hogy egy-egy szerző milyen alapon, milyen értéktételezések által került be a válogatásba. Csak egyetlen példát kiemelve: Kárpátalját vajon miért Berniczky Éva és Bartha Gusztáv prózája reprezentálja leginkább egy olyan összeállításban, amely az adott határon túli régió költészetét és prózáját egyaránt igyekszik közvetíteni az oroszul értő olvasó felé, legalábbis saját alcíme szerint? Vajon egyetlen olyan költői életmű vagy vers sem íródott ebben a régióban, amely fordításra alkalmasnak találtatott volna? Ki dönti ezt el: a szerkesztő, a fordító? Tulajdonképpen ehhez kapcsolódik a kérdés, amely a maga általánosságában áthatja az ehhez hasonló vállalkozásokhoz való viszonyt: vajon a névsor, amely ebben az antológiában megjelenik, mennyire lép fel a kanonizálás igényével?¹ Ezeknek a problémáknak a részletes elemzése azonban túl messzire vezetne, és az előbb felsorolt kérdések csak igen nehezen megválaszolhatók rövid terjedelemben. Persze könnyen össze lehetne állítani egy hiánylistát arra vonatkozóan, kik azok a megkerülhetetlenül fontos kortárs alkotók, akik valamilyen oknál fogva nem kerültek be ebbe az antológiába. Mégis úgy gondolom, célszerűbb elfogadni ezúttal kiindulási alapul: bizony bármilyen antológia kapcsán

felmerülhet a hiány problémája, már műfajából adódóan is. Éppen ezért talán termékenyebb, ha magát a koncepciót és az orosz nyelven tájékozódó olvasót orientáló előszó állításait vizsgáljuk meg inkább.²

Már a címadás is érdekes asszociációkat indíthat el bennünk: „*Венгрия за границами Венгрии*.” A cím korrekt, de kissé talán szolgai magyar fordításban körülbelül így hangzik: ‘A Magyarország határain túli Magyarország’. Persze aligha képzelhető el olyan fordítás, amely szemantikailag mindenben pontosan adná vissza az eredeti cím jelentését és asszociációs bázisát, most nem is ez a cél, hanem inkább annak az érzékeltetése, mennyire ingoványos talajra téved, aki a kifejezések pontos visszaadására törekszik. Viszont ennek tudatában is megfigyelhetjük, hogy a címben feltűnő határ (‘граница’) szó az, ami mindenképp fontossá válik az antológia koncepcióját tekintve.³

Ennél is izgalmasabb azonban az alcím által felvetett probléma: *Поэзия и проза венгерского ближнего зарубежья*. Arról nem szükséges hosszan értekezni, hogy ezek szerint ebben az antológiában elsősorban a költészetnek és a prózának jut szerep. Az viszont már érdekesebb, ahogyan az úgynevezett *határontúliség* fogalmát igyekszik átültetni az összeállító-szerkesztő az orosz kultúrkörben járatos olvasó számára. A kötet erre a *ближнее зарубежье* kifejezést használja, ami ideológiailag rendkívül terhelte. Maga az említett kifejezés eredetileg azokat az országokat jelöli, amelyek a Szovjetunió szétesését megelőzően az egykori tagországok közé tartoztak. Ide sorolandó a Független Államok Közössége (FÁK), akárcsak a balti országok. Az újabb kiadású akadémiai orosz-magyar szótár szintén ismeri a kifejezést, és körülírással világítja meg jelentésrétegeit.⁴ A fogalom használata alighanem önkéntelenül is történelmi analógiát von Oroszország és Magyarország 20. századi történetében. Ez a feltételezett analógia olyan értelmezési keretet teremt, amelyben egy orosz nyelvű értelmező számára érzékelhetővé válik: a magyar kultúrkörben megközelítőleg olyan lehetett Trianon és a történelmi Magyarország feldarabolásának hatása, mint az oroszéban a Szovjetunió széthullása. Az eddig tárgyalt fogalmak csak a cím és az alcím által felvetett problémákat jelzik, a válogatást viszont egy részletes esszé-előszó vezeti be, melyben Okszana Jakimenko körüljárja a témát.

Nem véletlen, hogy Jakimenko maga is az alcímben felbukkanó kifejezések jelentésének tisztázását és használatának hatókörét tartja mindenekelőtt fontosnak. Ezért esszéjében mindjárt a kérdésfeltevéssel indít, hogy mit is jelenthet vajon magyar vonatkozásban a *ближнее зарубежье* fogalma. Az esszéíró gondolatmenete onnan indul, hogy a legtöbb európai irodalomhoz hasonlóan a magyar sem tekinthető egyneműnek (‘венгерская литература сама по себе неоднородна’). A Magyarország határain kívül zajló világtendenciák és nemkülönben a történelmi sors általában különleges helyzetben találta a magyar nyelv, a kultúra és ezen belül a szépirodalom lehetőségeit. A nyelv, a kultúra és az ország államhatárai gyakorta nem estek egybe. Több példát is idéz a szerző ennek alátámasztására. Egyrészt az első magyar szerzők (‘первые венгерские авторы’) még latin nyelven írtak. Másrészt volt már olyan korszaka az ország történetének, amikor is a magyar kultúra Magyarország államhatárain túl fejlődött (‘венгерская культура развивалась за пределами государственных границ Венгрии’). Erre külön példát is említ: a 16-17. századi Erdélyben jelenhetett meg a teljesértékű magyar irodalom

(‘полноценная литература’), nem pedig a korszakban a török hódoltság vagy a Habsburgok fennhatósága alatt lévő területeken. A történelmi példákból azt a következtetést vonja le az esszéíró, hogy a határokon túli *magyar nyelvű* irodalmak jelensége (‘феномен венгероязычной литературы’) mindig e nyelv gazdag lehetőségeit hangsúlyozta. Ezeknek a hatása pedig elsősorban a nemzeti hagyomány és ezzel együtt a magyar identitás megőrzése terén mérhető leginkább. Majd a szerző négy olyan régiót sorol fel, amely ebben a szöveggörnyezetben szóba jöhet, és melynek írói ezt a jelenséget erősítették: Erdély, Vajdaság, Dél-Szlovákia és Kárpátalja. Ezeken a területeken — írja Okszana Jakimenko —, amelyek a történelem során egykor Magyarország részét képezték, az itt élő magyar kisebbség máig megőrizte anyanyelvét. De azt is hangsúlyozza írásában, hogy a határon túli vagy ebben a szöveggörnyezetben inkább külhoni magyar irodalmak folyamatosan változtak, és nem lehet csupán erre az egy aspektusra koncentráltan áttekinteni a 20. századi, illetve a 21. század eleji történetüket. Annak érzékeltetésére, mennyire sokféleképpen közelíthető meg a kérdés, és mennyire változatos, egymásnak igen gyakran ellentmondó vélemény jelenik meg párhuzamosan a téma mélyebb tanulmányozása során, a szerző különféle értelmiségieket, irodalomtörténészeket, írókat, költőket idéz.

Elsőként mindjárt Szerb Antalt, aki népszerű és nagyhatású *Magyar irodalomtörténetében* külön is foglalkozik az úgynevezett *utódállamok* magyar irodalmával. Tőle a következő gondolatot tartja kiemelhetőnek Jakimenko: „Az új helyzet következményeképpen az eddig egy központú magyar irodalom helyett több magyar irodalom van kifejlődőben”. (Szerb, 1992, 502.) Majd ehhez a tételhez kapcsolódva az első világháborúban elszenvedett területvesztést és — Szerbhez hasonlóan — a trianoni békeszerződés utáni időszakot tartja perdöntőnek ezen irodalmak kialakulásakor és formálódásakor Jakimenko, hiszen ekkor közel hárommillió „etnikai magyar” (‘3 миллионов этнических венгров’) került az egykori államhatáron túlra. Így — hangsúlyozza az esszéíró — az addig egységesnek tekinthető magyar nemzeti irodalom öt állam (‘страна’) irodalmává vált, értve ez alatt Magyarországot, Csehszlovákiát, Romániát, Jugoszláviát és a Szovjetuniót.⁵ Majd hozzáteszi, hogy a „szocialista láger” szétesése után a tékép ismét változott, és ma már Szlovákiában, Romániában, Szerbiában, Horvátországban, Szlovéniában és Ukrajnában lévő magyar irodalomról beszélhetünk.⁶ Ezzel a jellemzéssel és felosztással szemben nyilvánvalóan az az ellenvetés hozható fel mai nézőpontból, hogy az irodalom történetének, sajátos folyamatainak logikáját rendszerint külső, történelmi fordulópontból eredezteti és a történelmi változásokhoz igazítja. Vagyis, ha megváltozik egy államalakulat szerkezete, e gondolatmenet alapján egyből változik a jelző is, amellyel az adott régió irodalmát illetik. Az elnevezések azt a helyet (elsősorban a virtuális vagy valódi kerítéssel körülhatárolt államot) hangsúlyozzák, amelyben az adott szerző élt és írt.⁷ Az ehhez kapcsolódó szemlélet meglehetősen mereven tartotta magát egészen addig, amíg egyrészt nem jöttek létre újabb és újabb stratégiák, beszédmodok az irodalomban, amelyeket már nem lehetett leírni pusztán a tájjelleggel, az identitás- és nyelvmegőrzés fogalmával. A kettős- vagy többes identitások kialakulása, a szabadabb határátlépés, a kettős állampolgárság és az áttelepülés lehetősége, az olvasói szokások radikális megváltozása, az internet mint médium előtérbe kerülése alapján változtatta meg a külhoni magyar irodalmak jellemzőit — az esszéíró maga is hangsúlyozza ezek

fontosságát.

A váltoásfolyamat érzékeltetésére mindenekelőtt a kettős kötődés elméletét hozza fel példának 1968-ból, majd az 1982-ben az Akadémiai Kiadó által jegyzett, többszerzős, a határon túli magyar irodalommal külön kötetben foglalkozó előszóíró meghatározását idézi (nevét, különben ki nem fejtett okok miatt, említetlenül hagyva az orosz esszé-előszóban): „A kisebbségi irodalom az anyairodalom tartozéka, függeléke; az egységes anyanyelvű irodalom mellékterméke és visszfénye”. (Béládi, 1982, 10.) Itt nincs mód arra, hogy a mai szemmel botrányos minőségű, az esztétikai-poétikai értékekre meglehetősen érzéketlenül reagáló, a teljes problémát minduntalan aktuálpolitikai síkra terelő előszó valamennyi állítását elemezzük, ahogyan Jakimenko sem teszi ezt. Viszont érzékeltetésként — távolságtartóan, de az ironiát nem nélkülözve — említ néhány fogalmat, amit Béládi Miklós a kisebbségi, nemzeti irodalmak leírására használ. Ilyen a „kisebbségi irodalom státusának jellemzőit és főlös terheit” vázoló, „nem teljes értékű irodalom”, „részirodalom vagy másodrendű irodalom”, illetve a „melléktermék”-nek való minősítés, továbbá a következő értéktétel: „jelentékeny hányadában vidéki képződmény és szociológiai, társadalomlélektani dokumentum”. (vö. Béládi, 1982, 10.) Ezek a példák jól mutatják, hogy a rendszerváltás előtti, hivatalos irodalomtudományi beszédmód mennyire a különféle politikai kategóriáknak rendelte alá a kérdés tárgyalását, és mennyire kevésbé érvényesültek az esztétikai-poétikai szempontok.⁸

A rendszerváltás közeledtével, de még inkább a rendszerváltást követően megváltozott a diszkurzus a magyar irodalom határait illetően. Jakimenko az 1980-as évekből Kiss Gy. Csaba *A magyar irodalom határai* című, *Az egyetemes magyar irodalom megközelítésének néhány aspektusa* alcímű dolgozatát hozza fel példának, amely egyrészt áttekinti a korszak fogalomtörténeti ellentmondásosságát, másrészt pedig rendkívül kritikus az elfogultságokkal és az ideológiai kisajátítással kapcsolatban. A legfontosabb kérdések, amelyek már ebben a tanulmányban is megfogalmazódtak, majd pedig az 1990-től a 2000-es évek elejéig terjedő időszakot meg is határozták, a következők: melyik kultúrához tartoznak valójában a határon túli magyar irodalmak? Mennyire lehet autonóm egy-egy ilyen irodalom? Sőt, van-e értelme a 20. század végén még nemzeti literatúráról beszélni egyáltalán? Ami újdonság Jakimenko szerint, hogy itt már felvetődik a határon túli magyar irodalom létezésének (ha létezik egyáltalán ilyen, vajon mit nevezhetünk annak?), illetve integrálódásának problémája (ezek integrálódnak-e az „anya” irodalomba, vagy pedig önálló részekként léteznek továbbra is?).

A rendszerváltást követő időszak kételyeit Tőzsér Árpád veti fel legjellemzőbben az esszé-előszó szerint, aki 1999-ben fogalmazta meg a kérdést, hogy „egy nyelven belül elképzelhető-e egyáltalán több autonóm, saját értékrendű irodalmi közösség”? (Tőzsér, 1999, 183.) Szintén Tőzsérre hivatkozik Jakimenko, de immár egy sajnos pontosan meg nem nevezett kerekasztal-beszélgetés apropóján⁹, amikor a következő véleményt idézi: „ha léteznek a magyar irodalomban határok, akkor azok ma nem a szlovákiai magyar irodalom és a magyarországi magyar irodalom, vagy az erdélyi magyar irodalom és a jugoszláviai magyar irodalom, hanem az egyes irodalmi iskolák és szekértáborok között húzódnak.” Ennél is radikálisabban vélekedik a kérdéstről Kántor Lajos, aki „félíg térfásan, félíg komolyan” jegyzi meg szintén ebben a beszélgetésben: „amikor Erdélyben közöltük

Illyés Gyulát, például a Korunkban, akkor nem a határon túl élő magyar írók közöttük. Márpedig, ha onnan nézed, akkor határon túli magyar író volt Illyés Gyula. A határon túli tehát olyan kategória, amely politikailag használható.” Ehhez még azt is hozzáteszi: „A regionalizmus adott esetben érdemben létezik, ha annak történelmi feltételei voltak, és nagy történelmi hagyományai vannak, és ezt Erdély esetében el lehet mondani, így most is azt mondom, hogy van erdélyi magyar irodalom, amit viszont a magyar irodalom egységén belül kell elgondolni.” Ezzel ellentétes viszont a vizsgált előszóban szerbiainak nevezett Bánya János véleménye, aki amellett érvel, hogy a kisebbségi kultúrákban és ezen belül az irodalmakban bizony sajátos kisebbségi beszédmód jelenik meg.¹⁰ Jakimenko kitér arra is, hogy a megújuló, sőt, új alapokra helyezett magyar irodalmi kánon egészen másképp viszonyul az államhatárokon túl élő szerzőkhöz, mint az azt megelőző rendszerben. Erre jó példa lehet Grendel Lajos, aki régóta amellett érvel, hogy a magyar irodalom egységes (‘венгерская литература едина’), és nem a szerző lakóhelye szerint tagolódik. Jakimenko úgy véli, a rendkívül összetett és árnyalásra váró jelenséget Pomogáts Béla közelítette meg eddig leginkább adekvát módon. Az említett irodalomtörténész ugyanis a kisebbségi magyar irodalmakat a magyar nemzeti irodalom policentrikus modelljével írja le. Eszerint a kortárs világirodalomra jellemző a policentrikusság azon elgondolás alapján, hogy egy nyelv akár több népet, nemzetet is összeköthet, mint például az angol nyelvű irodalmak esetében (gondoljunk csak a brit, az észak-amerikai, a kanadai, az ausztrál és az afrikai változatokra). Ugyanakkor a magyar irodalom esetében kicsit másról van szó — hangsúlyozza Pomogáts és vele egyetértve Jakimenko —: a romániai, szlovákiai, szerbiai és más irodalmak egyetlen nemzeti irodalomhoz tartoznak, mégpedig a magyarhoz. Azok a szerzők pedig, akik magyar nyelven alkotnak, az egész részének tekintik magukat.¹¹ Pomogáts teoretikus fejtegetéseit továbbgondolva teszi hozzá az orosz szerző, hogy a magyar kisebbség eltérő távolságra került a legkülönbébb történelmi, politikai és közgazdasági okok miatt a központnak nevezett kultúrától. Ezeknek a régióknak az irodalma sokszor hozott létre önálló intézményrendszert: irodalmi folyóiratok, könyvkiadók alakultak, folyamatosan jöttek létre a magyar irodalmi élet alapvető feltételei. Ezt alátámasztandó olyan példák sorát hozza Erdélytől Felvidékig, olyan városokat említ, melyekben a kulturális intézményrendszer a 20. század során valóban kialakult és megerősödött. A rendszerváltást követően — hangsúlyozza immár az orosz esszéíró — új lehetőségek sora nyílt meg nemcsak Magyarországon, de Közép- és Kelet-Európát tekintve is. Alapvetően alakult át az anyaországgal való kapcsolattartás és ezzel együtt az irodalmi élet. Egyszerűbb lett a határátkelés és produktívabb az együttműködés a részek között. Példának a Kalligram kiadót említi, amelynek székhelye Pozsonyban van ugyan¹², viszont nemcsak Szlovákiában, de Magyarországon élő szerzőket is folyamatosan kiad. A megváltozott körülmények pedig természetes módon hatottak az irodalomra és annak határaitra is. A realista jellegű narratívákat felváltotta a posztmodern diszkurzus, ami egyben azt is jelenti az orosz esszéíró szerint, hogy a magyar irodalom filozofikusabb, esszéisztikusabb, a történelmi katalizmákkal szemben elemzőbb lett. Olyan nevek fémjelzik ezt a változást, mint Kertész Imre, Nádas Péter és Esterházy Péter. Ehhez hasonlóan az államhatárokon túl is radikális változások történtek, elsősorban persze a szemléletmódban: az írók többsége — a fizikai határok abszolutizálása helyett —

metafizikai értelemben fogta fel a határok kérdését és magát a külhoni léthelyzetet. Itt említhető meg Bodor Ádám, Gion Nándor és Berniczky Éva kulturális regionalizmusa. Másrészt pedig a határon túli magyar irodalmak nemcsak a magyar, de a nagy európai kultúra részévé is váltak, így új irányok és hatások sora jelent meg bizonyos szerzők műveiben, például Tolnai Ottónál.

A 21. században a nemzeti kisebbségek előtt álló kihívások jelentik azokat a megoldandó feladatokat, amelyek a külhoni térségek irodalmi előtt állnak — érvel Jakimenko. A legfiatalabb szerzők már az összmagyar és az európai irodalom részének tekintik magukat egyszerre, egyre inkább ezt az állapotot gondolják természetesnek, miközben nem tagadják meg unikális hagyományait sem. Orbán János Dénes és Lovas Ildikó nevét említi itt az orosz szerző, akik interjúikban, nyilvános megszólalásaikban ezt az állapotot közvetítik.

Tulajdonképpen ennél az állapotleírásnál áll meg a történelmi probléma ismertetésében az orosz esszéíró, nyitva hagyva a fogas kérdést, hogy vajon a régiók öntudatának, identitásának erősödése, vagy pedig a kulturális értelemben vett központ integráló hatása bizonyul-e erősebbnek. Ugyanakkor ez a megengedő álláspont némi önellentmondáshoz is vezet az antológia koncepcióját tekintve. Hiszen miközben a szerzők újabb törekvéseit, a bonyolult és egyre bonyolódó helyzetet szem előtt tartva az antológia kimondottan nem szeretné egyszerűen régiókra bontva bemutatni a benne szereplő szerzőket, a könnyebb orientálódás végett „a magyar irodalom földrajzának” vonatkozásában (ориентироваться в географии венгерской литературы) mégiscsak hangsúlyozza Jakimenko, melyik szerző honnan származik. Azt hiszem, ez az egyik súlyos és igen nehezen feloldható paradoxona egy efféle vállalkozásnak, hiszen miközben elfogadni látszik azt a változásfolyamatot, irányt, amely szerint a magyar régiók fizikai határai a rendszerváltást követően többé-kevésbé légiesültek, és ez a kultúra, ezen belül az irodalom tagolódásának, intézményi kereteinek szerkezetét alapvetően érintette, addig mintha az antológia szerkezete a maga felosztásával továbbra is a merevnek tűnő határokat legitimizálná, tekintené egyedül irányadónak. Meg kell jegyezni, hogy természetesen nem egyértelmű, egy ehhez hasonló vállalkozás mennyire képes alakítani a gondolkodást a külhoni magyar irodalmakról egy egészen más kultúrkörben (arról nem is beszélve, hogy — mint már említettem — magyar nyelvterületen jórészt észrevétlen maradt, a kritika nem figyelte fel rá). De azt is hozzá kell tenni ehhez, hogy nyilvánvaló ellentmondásaival és olykor tetten érhető elfogultságaival együtt is fontos kiadvány látott napvilágot Moszkvában, ami valóban képes bizonyos módon bevonni ebbe a speciálisan magyar irodalmi (történeti és teoretikai) problémába az orosz nyelven tájékozódó olvasót.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A „*határon túli magyar irodalom*” integrációjának kérdései. Bánya János, Bertha Zoltán, Elek Tibor, Kántor Lajos, Szakolczay Lajos, Tőzsér Árpád kerekasztal-beszélgetése. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/02200/02288/html/kerekasz.htm> (Utolsó letöltés: 2016.06.23)

BÉLÁDI Miklós (1982). Kisebbségi irodalom — nemzetiségi irodalom. In. Béládi Miklós (szerk.) *A magyar irodalom története 1945-1975, IV. kötet, A határon túli magyar irodalom.* (9-17). Budapest: Akadémiai Kiadó.

GÁLDI László, UZONYI Pál (főszerk.) (2000). *Orosz-magyar szótár.* (152.) Budapest: Akadémiai Kiadó.

GÖRÖMBEI András (1982). *A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

KISS Gy. Csaba (1987). A magyar irodalom határai. Az egyetemes magyar irodalom megközelítésének néhány aspektusa. *Magyarságkutatás.* Elektronikus forrás. Elérhető: http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf23.pdf (Utolsó letöltés: 2018.06.23)

ПОМОГАТС БЕЛА (2008). A magyar kultúra térképe. *Korunk*, 1, 36-40.

SZERB Antal (1992¹⁰). *Magyar irodalomtörténet.* Budapest: Magvető.

TŐZSÉR Árpád (1999). Az irodalom határai. A nemzetiségi irodalom, a nemzeti irodalom és a világirodalom fogalmáról Cselényi László és Grendel Lajos néhány műve kapcsán In. Tőzsér Árpád. *A nem létező tárgy tanulmányozása.* (155-190). Pozsony: Kalligram.

Оксана ЯКИМЕНКО (2015). *Литература венгерского ближнего зарубежья* In. О. Якименко (состав.) *Венгрия за границами Венгрии* (5-12). Москва Центр книги Рудомино.

* * *

Угорські літератури закордонних регіонів — з російської точки зору (Примітки до однієї російськомовної антології)

Звичайно, кордони угорської літератури не збігаються з державними кордонами Угорщини. Ця проблема, яку можна простежити до попередніх історичних подій, присутня усьому угорському літературознавству XX століття. Але на початку XXI століття також можна побачити, що важко знайти вдалий підхід до регіональних літературних канонів, яких називають закордонними, націоналістськими, канонами меншини, або останнім часом називають канонами діаспори за кордоном. Ось чому антологія, опублікована у 2008 році під назвою «*Венгрия за границами Венгрии*», є захоплюючою, і вона зобов'язується надати вказівки російським читачам щодо цієї спеціальної угорської теми. У своєму дослідженні я в першу чергу розглядаю передмову-есе та структуру антології з критичної точки зору.

Hungarian Literatures of the Cross-border Territories — from a Russian Perspective (Comments on a Russian-language Anthology)

It is commonplace that the borders of the Hungarian literature do not coincide with the state borders of Hungary. This problem that can be traced back to historical background is present throughout the 20th century in the Hungarian literary history writing. But at the beginning of the 21st century, we can see that it is not easy to approach the regional literary canons that are called as canons of the cross-border regions, nationalist canons, minority canons, or recently they are called as canons of the diaspora abroad. That is why the anthology published in the year 2008 entitled *“Венгрия за границами Венгрии”* is exciting, and it undertakes to guide Russian readers in this especially Hungarian topic. In my study, I primarily examine the preface-essay and the structure of the anthology from a critical point of view.

Csordás László

a Debreceni Egyetem Magyar és
Összehasonlító Irodalomtudományi
Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója

Jegyzetek:

¹ Álljon itt a pontos névsor az antológiában közölt sorrendben: Bodor Ádám, Orbán János Dénes, Gion Nándor, Tolnai Ottó, Lovas Ildikó, Grendel Lajos, Németh Zoltán, Mizser Attila, Bartha Gusztáv és Berniczky Éva.

² Mivel ez a dolgozat a tartalmi elemeken túl a fogalmak megközelítően pontos visszaadására törekszik, ezért az általam legszükségesebbnek ítélt esetekben zárójelben közlöm az eredeti orosz kifejezéseket.

³ Csupán közvetve említem, hogy nekem erről Illyés Gyula ismert metaforája, a *„haza a magasban”* jutott eszembe — sokkal inkább, mint a határokat figyelembe véve szintén általa alkotott *ötágú*, később történelmi-ideológiai okokból *„sokágú”*-ra módosított *síp*. Szintén ezt az asszociációt erősíti az előszóiró megjegyzése, aki a fizikai határok mellett metafizikai értelemben is érti a kifejezést.

⁴ Szükségesnek látszik itt a teljes szócikk idézése már csak a jelentésárnyalatok érzékeltetése végett is: *„зарубежье /n/ 1. külföldi országok, a külföld; ближнее -e {a volt Szovjetunió köztársaságai}; дальнее -e {az összes többi külföldi ország}; 2. emigránsok [főleg orosz]; литература -я az emigráció irodalma”* *Orosz-magyar szótár*, főszerk.: Gáldi László–Uzonyi Pál, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000, 152.

⁵ Megjegyzendő, hogy míg a felosztást és részben a szemléletmód bemutatását szemmel láthatóan Görömbei András egyik kötetéből kölcsönzi (Vö. Görömbei András, *A csehszlovákiai magyar irodalom 1945-1980*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982, 9.), addig egyetlen olyan gondolkodót, irodalomtörténészt sem említ név szerint azok közül, akik a népi irodalom eszmekörét képviselik és lényegeset mondtak a témáról Németh Lászlótól Csoóri Sándorig, illetve Czine Mihálytól Görömbei Andrásra át Bertha Zoltánig, Márkus Béláig, Elek Tiborig stb. bezárólag. Illyés Gyula neve felbukkan ugyan, de csupán egy rövid idézetben, akkor sem nézetei bemutatása végett. Ez kétségtelenül komoly elfogultságról tanúskodik.

⁶ Ebben a leírásban igyekeztem Jakimenko orosz szóhasználatát a lehető leghívebben visszaadni magyarul, hogy lássuk, mennyire nehéz is olyan fogalmakat találni a probléma leírására, amelyek ideológiailag nem terheltek, vagy amelyek

nem olyan előítéleteket implicálnak, amelyek már eleve meggátolják a tárgyyszerű és mindenekelőtt pontos megközelítést.

⁷ Csak futólag jelzem, hiszen bővebben nincs mód kitérni itt és most rá, hogy hiányzik a felsorolásból a magyar emigráció irodalmának említése, pedig ennek kialakulása szintén történelmi fordulópontokhoz köthető.

⁸ Ez a megjegyzés természetesen leginkább az előszó és néhány elfogult szerző esetében érvényes, hiszen voltak nagyon is következetes irodalomtörténészek, akik a kötetben kifejezetten irodalmi értékrendet kívántak érvényesíteni — persze az akkori cenzúra által kijelölt határokon belül.

⁹ A „határon túli magyar irodalom” integrációjának kérdései, Bányai János, Bertha Zoltán, Elek Tibor, Kántor Lajos, Szakolczay Lajos, Tózsér Árpád kerekasztal-beszélgetése, link: <http://mek.oszk.hu/02200/02288/html/kerekasz.htm> (hozzáférés: 2018. 02. 13.)

¹⁰ Ennél a pontnál fedezhető fel egy izgalmas probléma az orosz előszóban, ami elsősorban a két nyelv közötti különbségekből adódik. Tudniillik az oroszban nincs olyan különbség a jelzőt illetően, amilyen a magyarban a *szerb* és *szerbiai* között, hiszen mindkettőt egyaránt *сербский*-ként adja vissza, és csupán a szöveggörnyezetből (vagy körülírás által) derülhet ki a pontos jelentés. De ugyanígy nem jelenik meg különbség a *román* és *romániai*, a *szlovák* és *szlovákiai* jelzők stb. orosz változatában.

¹¹ Az orosz esszé megközelítően pontos visszaadása mellett álljon itt egyenes idézetben is, mit gondol Pomogáts Béla a magyar irodalom policentrikus modelljéről: „Kialakult a magyar kultúra policentrikus modellje, amely a maga rendszerében meglehetősen eltér mindazoktól a többközpontú nyelvi kultúráktól (francia, svájci, kanadai francia, afrofrancia; angol, kanadai angol, ausztrál, dél-afrikai angol; német, osztrák, svájci német stb.), amelyek egészen gyakori és megszokott képződményei a jelenkori európai, illetve egyetemes kultúrának. A jelenkori világirodalomban meglehetősen általános irodalmi policentrizmust az »egy nyelv több nemzet« szélésebb körben tapasztalható jelensége teszi lehetővé. A magyar irodalmak esetében másról van szó: a hazai, a romániai, a szlovákiai, a vajdasági és a kárpátaljai, sőt a »nyugati« magyarság nem tartozik egymástól megkülönböztethető nemzeti keretek közé: nincs erdélyi, felvidéki vagy vajdasági magyar nemzet, még ha történetek is kísérletek arra, hogy az ilyen fogalmakat elfogadja a közvélemény. A különböző országokban élő magyarok állampolgársága természetesen eltér egymástól, nemzeti identitásuk ugyanakkor természetes módon megegyezik. // A magyar irodalom (kultúra) policentrikus modelljét lényegében az a tény határozza meg, hogy az anyaország irodalma mellett az első, illetve a második világháborút lezáró békeszerződések kényszerű következményeként több szomszédos országban is jelentékeny létszámú magyar nemzeti kisebbségek élnek, és ezek a kisebbségek — nem utolsósorban nemzeti identitásuk fenntartása érdekében — létrehozták a saját irodalmukat. Hasonló következtetésekre jutunk az emigrációs irodalom tekintetében is, a nyugat-európai és tengerentúli magyar író kulturális és nemzeti identitását többnyire nem állampolgársága vagy letelepedése dönti el, s még a kialakuló »kettős identitás« körülményei között is a magyar nemzet tagjának tudja magát.” Pomogáts Béla (2008). A magyar kultúra térképe. *Korunk*, 1, 38.

¹² Mára annyiban megváltozott a helyzet, hogy a pozsonyi székhelyet folyamatosan felszámolva a Kalligram magyar részlege Budapestre tevődött át.

KÜLFÖNI TERÜLETEKRŐL ÉRKEZETT MAGYAR AJKÚ HALLGATÓK A PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEMEN

Dukai Edit

Napjainkban nyitottak a lehetőségek az országhatárok átlépésére, a nemzetköziesedésre. A globalizáció korában az ebből adódó lehetőségeket nem csupán a vállalatok, munkavállalók, szervezetek, de a felsőoktatási intézmények és a hallgatóik is igyekeznek kihasználni. A 21. században a középiskolai hallgatók nagy része más ország egyetemét választja felsőoktatási tanulmányaihoz.

A nemzetközi egyetemeken megjelent hallgatókat két fő csoportra lehet osztani: a kreditszerzés és a diplomaszerezés céljából érkezett fiatalokra. Az előbbi csoport célja, hogy egy időszakos tanulmányi úton vegyen részt, mely idő alatt meghatározott mennyiségű kreditszámot kell gyűjteni. Az utóbbi csoport célja pedig, hogy egy teljes képzési időt töltsön a fogadó intézményben, és az adott képzés elvégzéséhez szükséges előírásokat teljesítse. (Berács, 2017)

A nemzetközi tapasztalatszerzés a hallgató és a fogadó intézmény számára is számos új lehetőséget biztosít. Megannyi ország felismerte, hogy a befelé irányuló mobilitás nemzetgazdasági érdek. Ezen országok egyik célja, hogy a hallgatóik megismerjék más országok felsőoktatását, majd pedig az ott töltött évek alatt szerzett kompetenciáikat, a küldő ország erőforrásaival használják fel. Magyarország a nagytöbbséggel ellentétben a nemzetközi hallgatók számának növelésére fekteti a fő hangsúlyt, hisz az általuk befizetett tandíj jelentős támogatás az adott intézménynek. Mindemelllett a nemzetközi hallgatók által elköltött összegek jelentős gazdasági fejlődést hozhatnak az adott városnak. (M. Császár, Wusching, 2016) A magyarországi felsőoktatási intézmények hallgatóik számára évről évre nagyobb számban biztosítanak külföldi tanulmányutakat, viszont ezen lehetőségek sok esetben nem kerülnek kihasználásra.

A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján 2016/2017-es tanévben 25 346 külföldi hallgató iratkozott be Magyarország valamely felsőoktatási intézményébe. A nemzetközi hallgatók létszáma folyamatos növekedést mutat, ami összhangban van a kormány ebbéli felsőoktatási céljával, a külföldi hallgatók bevonásával. A tavalyi év adatai alapján a főbb számok alakulása az 1.sz. táblázatban látható.

A táblázatban három fő részt különítettem el: Európán kívüli országok, Magyarországgal nem határos európai országok és a szomszédos országok oszlopát. Mindhárom oszlopban a top öt küldő ország került be.

1.sz. táblázat. Az első öt legtöbb hallgatót küldő országok hallgatói létszáma (2016/2017). Forrás: (Oktatási Hivatal, hivatalos honlapján)

Európán kívüli országok	Fő	Magyarországgal nem határos európai országok	Fő	Szomszédos országok	Fő
<i>Kína</i>	1 574	Németország	3 234	Románia	2 054
<i>Irán</i>	1 417	Norvégia	1 101	Szerbia	1 907
<i>Nigéria</i>	1 031	Törökország	967	Szlovákia	1 885
<i>USA</i>	602	Olaszország	687	Ukrajna	1 193
<i>Izrael</i>	577	Franciaország	577	Ausztria	158

Európán kívülről a Kínából érkezett hallgatók tábora a legnépesebb, több mint 1500 fő, majd ezt követi Irán 1417 fővel, majd Nigéria, az Egyesült Államok és Izrael.

Az európai országok tekintetében Németországból érkezett a legtöbb hallgató. Az elmúlt kilenc évben számuk megduplázódott, ami elsősorban az orvosi képzések népszerűségének köszönhető. Németország után Norvégia, Törökország, Olaszország és Franciaország szerepel a lista élén. A nemzetközi hallgatók nagytöbbsége a minőségi képzés, a tandíjköltségek és az államtól kapott ösztöndíjak okán választják Magyarországot.

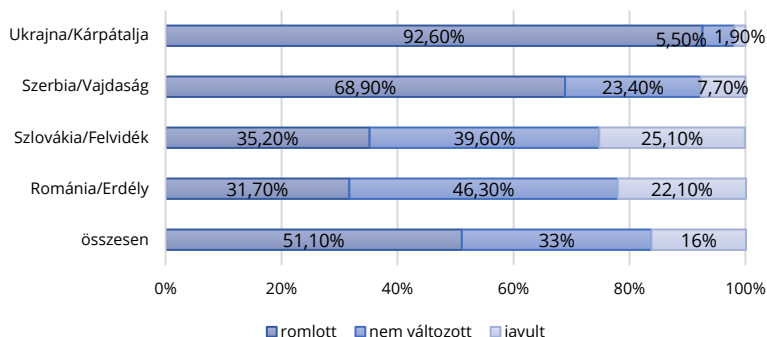
A szomszédos országok listáján az elmúlt tíz év viszonylatában változatlanul Románia szerepel az első helyen. A sorrend némiképp módosult, az elmúlt tanévben Szerbia került a második helyre, hisz a Magyarországra jelentkező hallgatók létszáma 68%-kal nőtt. A tíz évvel ezelőtti készített top5 listáról Szlovákia és Ukrajna lejjebb csúszott a hallgatói létszám csökkenése miatt. A Szlovákiából érkezett fiataloknak az Európai Unió tagság okán nem előrelépés Magyarországon tanulni. Horvátországból (93 fő) és Szlovéniából (37 fő) már nagyon kevés hallgató választja Magyarországot felsőoktatási intézményeit.

A rendszerváltást követően a határon túli magyar hallgatók rövidesen felismerték az anyaországi egyetemi tanulmányok adta előnyöket és lehetőségeket, amely többek között legális tartózkodást biztosított az országban. (Szentannai, 2001)

A külhoni területekről érkező hallgatók számának alakulását nagyban befolyásolta az egyszerűsített honosítási eljárás 2011-es bevezetése. A kettős állampolgárság megszerzésének lehetősége ösztönzőleg hatott a külhoni területeken élő magyarok mobilizációjára. A határon túli fiatalok számára megszűnt a vízum, a tartózkodási engedély igénylésének szükségessége, és ezzel egy időben a külhoni fiatalok számára az adminisztrációs folyamatok is leegyszerűsödtek. Ennek köszönhetően hatékonyabban pályázhattak kollégiumi helyek elnyerésére és a felsőoktatásba való bekerülésre.

A fentiekén kívül a gazdasági helyzet is jelentős befolyásoló tényező lehet. Egy Erdélyben, Felvidéken, Vajdaságban és Kárpátalján készült kutatásban megvizsgálták a fiatalok véleményét az országuk gazdasági helyzetéről. Az eredményekből látható, hogy a fiatalok teljes egyetértésben a legsúlyosabb problémaként három kérdést vetettek fel: a létbizonytalanságot, a szegénységet és az alacsony keresetet. A régiók gazdasági helyzetét tekintve legelégedetlenebb választ a kárpátaljai fiatalok adták, míg a legelégedettebb véleményt pedig a felvidéki fiatalok. (Papp és mtsai, 2017)

A 2007/2008-as tanévben még a nemzetközi hallgatók 54%-át a szomszédos országból érkező hallgatók adták, míg kilenc év múlva már csak 28% ez a szám. Ugyanakkor arányuk csökkenése nem a külhoni hallgatói létszám fogyását mutatja. Az évek során újabb küldő országok megjelenése mellett, az eddigi országokból is nagyobb létszámú hallgató csoport érkezett továbbtanulási célból. A külhoni hallgatók által legkedveltebb városok Budapest, Szeged, Debrecen és Pécs. Azon diákok, akik kiugrási lehetőségként tekintenek Magyarországra, nagytöbbségben a fővárost célozzák meg, míg a fiatalok egy másik csoportja az egyetem képzési kínálatát, minőségét és a város elhelyezkedését veszi figyelembe. Természetesen az ország más városaiban is jelen vannak, mint Kaposvár, Eger, Gödöllő, azonban utóbbi helyszíneken csupán elenyésző számú hallgató tanul tovább. Ezekben a városokban megjelenő képzések nem találhatók a nagyobb egyetemi városokban. A város kiválasztásánál számos szempont befolyásolhatja a fiatalokat. Legjellemzőbb a kiugrási lehetőség keresése. Ez vonzza hallgatók nagy részét Budapestre. Azon hallgatók, akik határozott elképzeléssel vannak életükről, és tudják mi az, amit el szeretnének érni, jellemzően inkább Budapest egyetemeire nyújtják be jelentkezésüket. Jelentős részük munkát már más európai országban szeretne vállalni. A hallgatók másik tábora számára a földrajzi elhelyezkedés és az intézmény által nyújtott diploma minősége kerül előtérbe a választásnál. (Takács, 2013)

1. sz. ábra. A fiatalok elégedettsége a születés szerinti ország gazdaságával, százalékban megadva. Forrás: Papp és mtsai., 2017

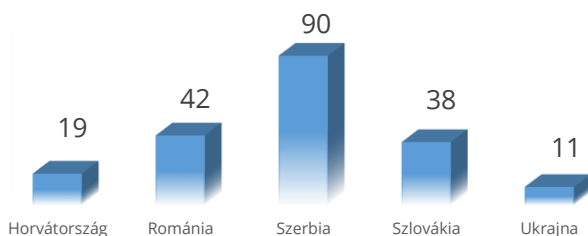
Külhoni hallgatók Pécsen

A továbbiakban azon külhoni magyar ajkú fiatalokkal foglalkozom, akik diplomaszerezés céljából érkeztek a Pécsi Tudományegyetem (továbbiakban: PTE) képzéseire.

A PTE nemzetköziesedési törekvésének köszönhetően a 2016/2017-es tanév szeptemberében a beiratkozott külföldi hallgatók száma már 3200 fő volt. A 2017/2018-as tanévnytit a Pécsi Tudományegyetem rektora 4000 fős külföldi hallgatói csoportról számolt be. Az egyetem nemzetközi hallgatóinak csupán 6%-a külhoni fiatal. A tavalyi év

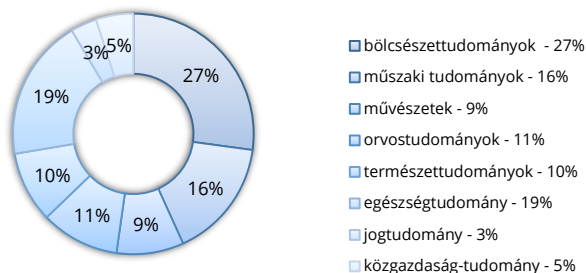
(2016/2017) szeptemberében 200 határon túli magyar diák aktiválta szemeszterét a PTE képzésein. A fiatalok területi megoszlása pedig a 2. sz. ábrán látható.

Az 2. sz. ábrán megfigyelhető, hogy a Pécssett tovább tanult határon túli hallgatók többsége Szerbiából érkezett. A város földrajzi szempontból nehezen megközelíthető. Nincs követlen összeköttetése a szomszédos országokkal, így bármely területről érkezik Pécsre a hallgató, sajnos csupán több átszállás útján tudja megoldani utazását. Ennek ellenére a határhoz legközelebb itt található építészeti, és egészségügyi képzés, amely vonzza a vajdasági fiatalokat.

2. sz. ábra. A PTE-n tanuló külföldi fiatalok száma, fő-ben megadva

A kilencvenes években a Magyarországon tanuló külföldi fiatalok körében a műszaki és a természettudományi képzés került előtérbe, illetve dinamikusabb növekedés mutatkozott a közgazdaságtan iránt érdeklődő hallgatók esetében. (Szentannai, 2001) Ezen érdeklődési területek napjainkban is a legnépszerűbbnek bizonyultak.

3. sz. ábra. A PTE-n továbbtanuló külföldi fiatalok tudományterületek szerinti megoszlása százalékban megadva

Ha a hallgatók tudományterületi megoszlását vizsgáljuk, feltűnhet, hogy legnagyobb vonzó ereje a Bölcsészettudományi Kar (BTK) van, míg ezt követi az Egészségtudományi Kar (ETK) és a Műszaki és Informatikai Kar (MIK). A karok kínálatát

tekintve a BTK képzési kínálata nem tér el más egyetemek képzési kínálatától. Ezzel ellentétben, az ETK és a MIK igen. Egészségtudományi területen Pécsen már megjelent a mentőnő és gyógytornász szakirány, amely Szegeden nem található, ellenben Debrecenben igen. A Szegedi Tudományegyetemhez viszonyítva a műszaki kar területén pedig az építészeti szakirány emelkedik ki a villamosmérnök szakirány mellett, ezen szakirányok a Debreceni Egyetemen is megtalálhatóak.

A vizsgálati módszer

Mészárosné Dr. Császár Zsuzsanna 2016-ban készített egy felmérést, amely a nemzetközi hallgatók és Pécs városának kapcsolatát vizsgálja. A módszert tekintve papír alapú kérdőíves lekérdezés történt. A kérdéssor többek között kitért arra, hogy mely városrészben élnek, mi jellemezi a térhatásukat, mennyire elégedettek a város adottságaival és mely területeken éreznek hiányosságokat. Továbbá a kutatás keretében vizsgálta, hogy pontosan milyen létesítményeket látogatnak, illetve havi szinten mekkora összeget szánnak megélhetésre, tanulmányra és szabadidős szórakozásra a hallgatók. (M. Császár, Wusching, 2016) Ezt követően összehasonlítás szempontjából egy újabb felmérést készített, amelynek célcsoportjaként a szomszédos országokból Dél-Dunántúl központjában tanuló fiatalokat határozta meg, kortól, nemtől és képzési formától függetlenül.

Jelen kutatásnál a külhoni fiatalok által kitöltött kérdőíves lekérdezéshez csatlakozva, Mészárosné Dr. Császár Zsuzsanna segítségével készült a kutatás. Az összehasonlításhoz ugyanazon kérdőív kitöltését alkalmaztuk a határon túli fiatalok esetében is. A kitöltött kérdőívek számának bővítését 2016 novemberében kezdtem meg egy, a Kárpát-medencéből érkezett fiataloknak szánt kvíz-est alkalmával. A megjelent fiatalok érkezéskor kitöltötték a kérdőívet. A válaszadást követően a fiatalok újabb külhoni területről érkezett személyek elérhetőségét adták meg, így a célcsoport felkeresése később hólabda módszer segítségével történt.

Tehát a kutatás alapsokaságát a PTE-n tanuló határon túli diákjai jelentették, ami 200 fő. A minta a diákok 27,5%-os arányát, 55 fő adatait tartalmazza.

A kapott kvantitatív eredményeket kis létszámú mélyinterjúval fogom kiegészíteni. A mélyinterjúk egy szlovákiai és két vajdasági hallgatóval készültek. A kérdések az egyetemválasztással, a beilleszkedés, elégedettség kérdésével és a karrier tervekkel foglalkoztak.

Következtetések

Az elkészített kérdőívben 21 kérdést tettünk fel, amelyek 3 kérdés-fajtára

bonthatók: nyitott, zárt és félig nyitott kérdések, amelyek öt alaptéma mögé sorakoztak fel. Az első kérdések az egyetemválasztással kapcsolhatók össze, a második a városon belüli lakhelyüket és térhasználatukat, a harmadik a várossal való elégedettségüket, a negyedik a látogatott és hiányolt intézményeket vizsgálja. Az utolsó alaptéma pedig az

anyagi helyzetet veszi figyelembe; pontosabban, hogy mekkora összeget költenek egy hónapban megélhetéshez szükséges és egyéb javakra.

A beérkezett kérdőívek adatfelvitelét és tisztítását követően statisztikai program segítségével kielemeztem az adatokat. A mélyinterjúkból egy-egy részletet fogok kiemelni, amely a kapott kvantitatív eredményeket egészíti ki. Az interjúalanyaim anonimitást kértek. A későbbi jelölések az interjúalanyok sorszámával fog megegyezni.

1. interjúalany: Szlovákiából érkezett magyar ajkú hallgató, aki a PTE Művészeti Karán tanul, két éve él Pécsen;

2. interjúalany: Vajdaságból érkezett magyar ajkú hallgató, aki a Természettudományi Karon tanul, három éve tanul Pécsen félíg levelező formában;

3. interjúalany: Vajdaságból érkezett magyar ajkú hallgató, aki a Közgazdaságtudományi Karon tanul, két éve él Pécsen.

A kitöltők ország szerinti eloszlása az alábbi ábrákon látható.

2. sz. táblázat. A PTE-n tovább tanult hallgatók és a kitöltött hallgatók száma (n=55 fő) (*Szlovéniából a beérkezett adatok alapján nincs aktív hallgató, a hallgató feltételezhetőleg nem adott meg a magyar mellett más állampolgárságot)

Ország	PTE hallgató (fő)	Kitöltő (fő)	Arányosan (%)
Szerbia	90	29	31
Románia	42	10	23
Szlovákia	38	5	13
Horvátország	19	8	42
Ukrajna	11	2	18
Szlovénia	*	1	

A kitöltők köre 19 és 35 év közé tehető, az átlagéletkor 24 év. Nemek tekintetében a kitöltők 35%-a férfi és 65%-a nő.

A szomszédos országokból Pécs nehezen megközelíthető város, ez már a külföldi hallgatók létszámából is látható. Tehát felvetődik a kérdés, hogy ebben az esetben milyen tényezők vonzzák a fiatalokat Pécsre? A tanulmány további részeiben ezen tényezőkre bemutatása és elemzése következik.

A külföldi tanulmányút választásának okai

A kérdőív első kérdéseinek egyike a külföldi tanulmányút választásának okát vizsgálta. A zárt kérdésnél több szempontot is jelölhettek a kitöltők. Itt országokra lebontva láthatók a válaszok:

A kérdőívet kitöltött 55 fő a *Miért döntött külföldi tanulmányút mellett?* kérdésre adott válaszuk alapján az alábbi eredmények születtek:

Horvátországból 8 kitöltés érkezett, itt a hallgatók válasza alapján a kapcsolatépítés és ismeretszerzés (6 fő) a fő szempont, a színvonalas hazai felsőoktatás hiánya, a függetlenedés, a jövőépítés és a kalandvágy egyformán (4 fő) befolyásolta a fiatalokat. Míg az új kultúrák és nyelvek megismerése nem jelent meg befolyásoló tényezőként.

4. sz. ábra. A PTE-n tovább tanult, kérdőívünket kitöltött külhoni hallgatók száma országonként (N=55FŐ)

Romániából érkezők hallgatók szempontjából szintén a kapcsolatépítés (6 fő) volt a legfontosabb, és a jövőépítés (5 fő) is kiemelkedő százalékot kapott, míg az azonos színvonalú képzés alacsonyabb költségek mellett nem jelent meg befolyásoló tényezőnek.

Szerbiából érkezett hallgatók számára a 62%-kal a jövőépítés (18 fő) kapta a legtöbb jelölést. Két fontos tényező jelent meg hasonló említési számmal, mégpedig a színvonalas hazai felsőoktatás hiánya (10 fő) és a kapcsolatépítés (9 fő).

Szlovákiai fiatalok válasza különböző arányokban jelent meg. A legfontosabb tényezők kapcsolatépítés (2 fő), a függetlenedés az otthontól (5 fő), és a kalandvágy (5 fő), amely egyforma százalékban jelentek meg. Romániai fiatalokhoz hasonlóan itt is az azonos színvonalú képzés alacsonyabb költség mellett tényezőt nem jelölték.

Szlovéniából 1 fő töltötte ki a kérdőívet, ő pedig egy választ adott befolyásoló tényezőként, mégpedig az azonos színvonalú képzés alacsonyabb költség mellett tényezőt. A kitöltőnk jelenleg orvosi képzésben tanul.

Ukrajnából két személy töltötte ki kérdőívünket. Két szempont volt, amelyet mindketten jelöltek, ez pedig a jövőépítés és kedvező munkalehetőségek a jövőben és a kalandvágy. Egy-egy személy pedig az alábbi két szempontot jelölte színvonalas hazai felsőoktatás hiánya és kapcsolatszerzés és ismeretszerzés.

A külföldi tanulmányutak választásának okai mellett fontos kiemelni a Pécsi Tudományegyetem, mint képzőintézmény választásának okát is. Itt szintén zárt kérdést alkalmaztunk, ahol több válasz is jelölhető volt.

A kérdőívet kitöltött 55 fő a *Miért a Pécsi Tudományegyetemet választotta?* kérdésre adott válaszuk alapján az alábbi eredmények születtek:

A Horvátországi fiatalok az egyetem hírnevét és az oktatás és diploma minőségét (6 fő) tartották fontosnak. A Romániából, Szerbiából és Szlovákiából érkezett személyek a saját nyelvű oktatást tartották legfontosabbnak, amely érdekes lehet, hisz Romániában és Szlovákiában magyar tannyelvű egyetemek is találhatóak, míg Szerbiában a magyar nyelvű felsőoktatás sajnos kis számban van jelen. A Szlovéniából érkezett kitöltőnk három fő szempontot határozott meg, mégpedig az egyetem hírnevét, oktatás és diploma minőségét, oktatás saját nyelven és a szórakoztató és szabadidős tevékenységek. Az Ukrajnából érkezett kitöltők különböző szempontokat jelöltek meg, így nem adtak egységes információt. Egyformán befolyásolta őket az oktatók személye és ismertsége, az oktatás saját nyelven, a vállalható tandíj, a város vonzereje és a rokonok, barátok jelenléte vagy ajánlása.

A válaszokból látható, hogy országtól függetlenül a fiatalok döntését nagyban befolyásolja az egyetem és az oktatás minősége akár az ország akár az egyetem választásánál. Tehát jelentős számuk úgy gondolja, hogy az anyaország által nyújtott képzés színvonalasabb, mint a küldő ország által nyújtott lehetőség. Az egyetemválasztásnál már megfigyelhető, hogy Horvátország, Szlovákia és Ukrajna fiataljai vették figyelembe a város vonzerejét, adottságait, viszont egy ország fiataljai sem gondolták a legfontosabb tényezőnek. A külföldi fiatalok a Pécsi Tudományegyetem képzésének választásánál fontosabbnak tartották az egyetem minőségét, mint a város vonzerejét.

A fentiekhez kapcsolódóan két interjúrészletet emelnék ki, amelyek az egyetemválasztással kapcsolatosan hangzottak el:

„Képzőművészeti iskola után úgy gondoltam képzőművészeti szakra szerettem volna jönni. Sok jól hallottam Pécsről, mert előzőleg volt egy ismerős, aki ide járt. (...) Az ismerőssémmel laktunk együtt, így autóval jártunk, már vonattal utazom. (...) A Zsolnay Negyed és a Művészeti karnál van, szeretem, szépek a kémények.” 1. interjúalany

„Indult egy új doktori képzés, ami rendkívül szimpatikusnak tűnt, arra pályáztam és felvételt is nyertem.” 2. interjúalany

„Kihívásnak találtam egy olyan területen továbbtanulni, amely messzebb van Vajdaságtól. Kíváncsi voltam, fel e tudom találni magam egy idegenebb közegben. Emellett itt tanult a testvérem is, így amikor feljártam hozzá megismerhettem a nevezetességeket. Nagyon megtetszett az egész város.” 3. interjúalany

Az 1. interjúalany Felvidékről érkezett, a mélyinterjú alapján a fent kifejtett kvantitatív eredményeket támasztotta alá, hisz az oktatás hírneve volt az, amely jelentősen befolyásolta az egyetem választását. A másik két interjúalany Vajdaság területéről érkezett Pécsre, az első alany szintén az oktatás hírnevét emelte ki, hisz egy új doktori

képzés híre terjedt el, míg a harmadik interjúalany inkább a kihívást kereste Pécs városában.

A Pécsi Tudományegyetem által nyújtott oktatás színvonalával való elégedettség

Az egyetem oktatási színvonalát a hetedik kérdéssel adatott válaszok alapján vizsgáltuk meg. Egy zárt kérdésben meghatároztam hét darab jellemzőt, amelyet 1-től 5-ig terjedő skálán kellett véleményezni. Melyből az 1: nagyon elégedetlen és az 5: teljes mértékben elégedett jelzést kapta.

Az elemzés során nem választottam külön küldő országok szintjére, így mind a hat országból érkezett fiatalok véleménye megjelenik a 6. táblázatban. A hallgatók meglátásának átlaga minden jellemző esetében 3,16 és 3,93 közé tehető. Az eredményből látható, hogy a külhoni magyar egyetemisták véleménye alapján a Pécsi Tudományegyetem által nyújtott oktatási színvonalával közepesen elégedettek.

4. sz. táblázat. A külhoni hallgatók elégedettségi szintje (n=55)

	Átlag
oktatás, kurzusok, az eddig megszerzett tudás minősége	3,56
vizsgák és tesztek nehézsége	3,64
megfelelő információk és koordináció a külföldi hallgatók számára	3,16
oktatókkal való kommunikáció minősége	3,93
külföldi hallgatókkal való kommunikáció minősége	3,49
hazai hallgatókkal való kommunikáció minősége	3,87
egyetemi élet és szabadidős programok minősége	3,78

A megfelelő információk és koordináció a külföldi hallgatók számára jellemzőt választották ki leggyengébb ismérvként, amely 3,16 átlagot kapott. Itt a fiatalok az egyetem egyes szervezeteiben dolgozó kollégák tájékozottságát emelték ki szóban a kitöltés alatt. Ezen ismerv nem csupán az egyetemi ügyintézés sajátossága, más hivatali adminisztrációban sok esetben felmerülhetnek problémák. Legerősebb jellemző az oktatókkal való kommunikáció minősége, 3,93-as átlaggal, amely azt bizonyítja, hogy a Pécsi Tudományegyetemen az oktató és hallgató kapcsolat erős, partneri viszonyra alapszik és problémamentes együttműködést biztosít a hallgatók számára.

Az oktatással való elégedettség vizsgálatakor az interjúalanyok az alábbi válaszokat nyújtották:

„Eltérnek az oktatók által felállított kritériumok, ebből kifolyólag nem egyenlő ez egyes kurzusok teljesítésének nehézsége, talán ezen lehetne javítani. Ettől eltekintve az oktatással meg vagyok elégedve, nagyon sokat tanultam itt, és szakmailag is fejlődhettem.” 1. interjúalany

„Az oktatás, képzés színvonalával megvagyok elégedve. Sok új dologra leltem. Színvonalas képzést ad, nagy múltú egyetem.” 2. interjúalany

„A karon oktató tanárokkal meg vagyok elégedve, elegendő szaktudással rendelkeznek, és kellő információt tudnak átadni. Összességében örülök, hogy eljöttem az egyetemre, áldásnak érzem azt, hogy tovább tanulhatok (...), az eddigi két évem is észrevettem mennyit fejlődtem.” 3. interjúalany

Az interjúrészleteket megvizsgálva az alanyok elégedettek az egyetem által nyújtott képességekkel.

Összegzés

A tanulmányban a Pécssett tovább tanult külföldi magyar fiatalok válaszait vizsgáltuk meg. A városban tanuló csaknem 200 fiatalból 55 személytől érkezett be papír alapú kitöltés.

A fiatalok a kiinduló országoktól függetlenül a kapcsolatépítést jelölték meg befolyásoló tényezőként. Érdekes lehet felderíteni azt, hogy pontosan milyen területen szeretnék szélesíteni kapcsolataikat, illetve az évek alatt sikerült-e teljesíteni ezen elvárást. Pécs városa tömegközlekedéssel sajnos átszállás nélkül nem elérhető egyik külföldi területről sem. Földrajzilag Horvátországhoz közel helyezkedik el, viszont a közvetlen autóbusz és vonat összeköttetést pár évvel ezelőtt megszüntették. Ezáltal azok a fiatalok, akik a Pécsi Tudományegyetemet választják, sok esetben ritkán látogatnak haza a távolság, és a nehéz közlekedési lehetőségek hiánya miatt. Ezen hiányosságot kiküszöbölve a közösségi oldalakon csoportokat hozta létre, ahol a csoportos hazautazás mellett, egy közösséget is tudnak alkotni.

Az egyetemmel való elégedettség a fiatalok körében közepes értékelést kapott. Leggyengébb pontjaként az információk áramlását jelölte meg, amely 3,16 átlagot kapott. Második gyengepontként a külföldi hallgatókkal való kommunikációk minőségét jelölték, a kitöltésnél több fiatal megemlítette, hogy velük kapcsolatosan kialakuló problémák esetében az egyetem munkatársai nem tudtak megfelelő választ, megoldási javaslatot nyújtani.

Fontos lenne egy olyan szervezeti egységet létrehozni az egyetem keretein belül, ami a határon túli fiatalok esetében is tud megfelelő megoldási javaslatokat nyújtani. Olyan egység, amely ismeri a külföldi területek jogi és oktatási rendszerét, ezáltal az itt tanuló fiataloknak segítséget tudnak nyújtani ösztöndíjak, tanulmányi kreditek és más hivatalos iratok felhasználásában, lefordításában, elfogadtatásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BERÁCS, József (2009). Bologna Füzetek 3. Tempus Közalapítvány pp 13-24. Elektronikus forrás. Elérhető: https://issuu.com/tka_konyvtar/docs/bologna_fuzetek_3_issuu (Utolsó letöltés: 2017.05.30)

BERÁCS, József (2017). Nemzetköziesedés és hallgatói mobilitás. In: Kovács Gergely – Temesi József (szerk.): *A magyar felsőoktatás egy évtizede 2008–2017*. Budapest: Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja, 147-171. o. Elektronikus forrás. Elérhető: http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3302/1/MF_2008-2017.pdf (Utolsó letöltés: 2018.04.02.)

DUKAI, E. (2016). Szerbia vagy külföld? Milyen tényezők befolyásolják a vajdasági fiatalok egyetemválasztását. *Tudásmenedzsment XVII. évfolyam* 2. szám pp. 119-131. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://kpvk.pte.hu/content/megjelent-szamok-tudasmenedzsment> (Utolsó letöltés: 2017. 05.30)

Központi Statisztikai Hivatal Felsőfokú alap- és mesterképzés (1990–)*. Elektronikus forrás. Elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi008.html (Utolsó letöltés: 2017.06.20)

M. CSÁSZÁR, Zs., WUSCHING, Á. T. (2016). A felsőoktatás nemzetköziesedésének hatása az egyetemvárosok fejlődésére egy pécsi esettanulmány tükrében. *Földrajzi Közlemények* 2016. 140. 3. pp 245-257

Oktatási Hivatal: Felsőoktatási statisztikai adatok. Elektronikus forrás. Elérhető: https://www.oktatas.hu/felsooktatasi/felsooktatasi_statistikak (Utolsó letöltés: 2017.06.30)

PAPP Z., A., FERENC, V., MÁRTON, J., MORVAI, T., SZERBHORVÁTH, Gy., ZSIGMOND, Cs., (2017). GeneZYs 2015: Külhoni magyar fiatalok a Kárpát-medencében — összefoglaló adatok. In: Papp Z., A., (szerk.): *Változó kisebbség: Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Budapest: Mathias Corvinus Collegium, Tihanyi Alapítvány és a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete. 193-239. o.

SZENTANNAI, Á. (2001). A Magyarországon tanult fiatalok karrierkövetése. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00043/pdf/05.pdf> (Utolsó letöltés: 2018.01.03)

* * *

Угорські студенти з сусідніх країн в Науковому університеті м. Печ

Протягом останніх десятиліть угорські університети також прагнули наздогнати університетську освіту в західних країнах. Як наслідок, дедалі більше уваги було приділено прийому іноземних студентів. Міжнародні студенти відвідують університети інших країн для отримання кредитів та диплому, в рамках чого можна виділити групи: ті студенти, які здійснюють мовний перехід і ті, що навчаються рідною мовою у вибраній країні. До останньої категорії відносяться молоді люди з-за межі країни, які обрали вищу освіту в материнській країні. У своєму дослідженні я вивчала чинники, що впливають на вибір університету близько 200 іноземних угорських студентів у Печі, при цьому виділяючи увагу їхнім очікуванням та

реалізації цих очікувань в університеті. Я застосувала кількісний метод для вивчення думки молодих студентів з закордонних регіонів, результати вказують розділено за країнами та групами.

* * *

Hungarian Students Coming from Abroad at the University of Pécs

During recent decades Hungarian universities worked on having similar programmes as international universities. Therefore, they have put more emphasis on having international students. These students visit higher education institutes in other countries with the aim of collecting credits and receiving a diploma. They could be put into two categories; those who change language, and those who speak their mother tongue in their chosen country. To the latter group belong those who come from a foreign country to a university in their old country, Hungary. In my study I examine the choice of university of appr. 200 foreign Hungarian young people, defining factors of choosing a university, their expectations and how these turn to reality. During the research I used quantitative method that helped me to show the point of view of the young students arriving from foreign countries, categorized by countries and groups.

Dukai Edit

Pécsi Tudományegyetem

MAGYAR LEGITIMISTA MOZGALOM A HORTHY-KORSZAK IDEJÉN

Fábián Miklós

 legitimizmus a hagyományos uralkodócsaládok törvényes trónöröklési jogának az elismerése. Magyarországon a legitimista mozgalom IV. Károly (1918. november 13.) lemondását követően kelt életre. A mozgalom tevékenységének tanulmányozása során számos témával kapcsolatos szakirodalom került átnézésre, ugyanakkor kutatásom jó részt korabeli források vizsgálatára épül. A szakirodalmak közül kiemelendő Békés Márton: A becsület politikája — gróf Sigray Antal élete és kora című munkája, valamint Kardos József 1998-ban megjelent Legitimizmus című műve. A kutatás érdemi részét a két világháború között megjelenő legitimista sajtó vizsgálata tette ki. A tanulmány készítése során megvizsgálásra került a Korunk Szava című katolikus-legitimista tartalmú, kéthetente megjelenő folyóirat 1938-ban megjelent számai. Választásom azért esett erre a témára, mivel már a korábbi években foglalkoztam a Horthy-korszakkal, és felkeltette az érdeklődésem a királypárti társadalmi szubkultúra tevékenysége. Kutatásom során különös figyelmet szenteltem az 1938-as esztendőre, mivel ebben az évben mind a nemzetközi politikában, mind pedig a magyar belpolitikában olyan események történtek, amelyek nagy hatással voltak a magyar legitimista mozgalomra. Ezekről bővebben lentebb számolok be.

Magyarországon az első világháborút követő belpolitikai válság idején a középréteg az új királyválasztásban látta a megoldást, míg a katolikus arisztokrácia restaurálni szerette volna IV. Károly hatalmát, a Habsburg király ugyanis 1919-ben ideiglenesen lemondott uralkodói jogköréről. Előbbiek, az úgynevezett szabad királyválasztók, élükön Bánffy Miklóssal, Prohászka Ottokárral, Gömbös Gyulával és Ravasz Lászlóval új uralkodó megválasztásában látták annak a problémának a megoldását, amely az ország államformájának meghatározása során alakult ki. (Romsics, 2005) A legitimista mozgalmat olyan katolikus és konzervatív családok leszármazottai vezették, mint a Zichy, Apponyi, Sigray, Batthyány, Cziráky, akik nem lopták be magukat a Horthy-korszak döntően jobboldali dominanciájú jobboldali közegébe. A legitimizmus megkedvelését nagyban hátráltatta, hogy 1526-tól kezdve a magyar nemzet soha nem békélt meg teljesen a Habsburg-dinasztiával, így e család jogait védeni 1918 után sem volt igazán népszerű tett. (Békés, 2009) A legitimizmus mögött bizonyos felekezeti ellentétek is meghúzódtak. Míg a katolikus egyház az elvi legitimizmus álláspontján volt, addig a magyarországi protestánsok hitük elnyomójaként tekintettek az egész Habsburg-dinasztiára, s talán emiatt is támogatta a szabad királyválasztókat Ravasz László, a Dunamelléki Református

Egyházkerület püspöke. A Kálvinista Szemle hasábjain úgy fogalmazott, hogy a protestantizmus Habsburgok általi 400 éves elnyomása miatt nem szabad visszahozni a királyt. (Kardos, 1998)

A 1920-as évek eleji legitimista aktivitás a sikertelen király visszatérési kísérleteket követően, a belpolitikai helyzet stabilizálódásával és a számukra kedvezőtlen események bekövetkeztével fokozatosan csökkent. Szintén nem javított a helyzetükön a külpolitika állása sem. Az antant legitim vezetőként Horthyt ismerte el az ország élén, aki szerint a király visszahozatala még nem volt aktuális. Az 1921-ben megalakult kisantant attól tartott, hogy egy esetleges Habsburg restauráció esetén, újonnan szerzett területeik veszélybe kerülnének, ezért tagállamai a nemzetközi szinten a restauráció ellen kampányoltak. A legitimisták és mozgalmuk IV. Károly 1922. április 1-jén bekövetkezett halálát követően, fiában, Ottóban látták a későbbi magyar uralkodót. A mozgalmat az évtized eleje óta a nagy tekintéllyel rendelkező, több évtizede politizáló ifj. gróf Andrássy Gyula és gróf Apponyi Albert vezette. Míg előbbi a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt élén állt, addig utóbbi a párton kívüli legitimistákat vezette. A legitimista politizálás ellenzéki sége a detronizáló törvény elfogadását követően alakult ki. Pártjuk, a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Párt azonban csalódást keltően szerepelt az 1922-es választásokon, a 245-ből mindössze 11 mandátumot szerzett, a legitimista kötődésű képviselők száma a parlamentben jó, ha elérte a hatvanat. Az 1926-os frankhamisítási botrány idején Andrássy ugyan még Bethlen azonnali lemondását követelte, az évtized közepétől azonban a legitimisták konstruktív ellenzék szerepét töltötték be. Apponyi a botrány idején Andrássyval ellentétben kiállt a kormány mellett, mivel úgy vélte, hogy a külpolitikai sikerekhez belpolitikai stabilitás szükséges. Az 1926-os és az 1931-es választásokon a kormánypárt mögött a második helyet érték el. (Romsics, 2005) Andrássy 1929-ben bekövetkezett halálát követően a mozgalmat Apponyi Albert vezette 1933-as haláláig. A legitimizmusnak, ennek a másfél évtizednek a végére elhalványult a kezdeti kemény ellenzéki sége. A legitimisták tevékenysége különböző társadalmi szervezetek alapításában mutatkozott meg, amelyek célja a jogfolytonosság védelme, a legitimizmus eszméjének életben tartása volt. Ezek közé tartozott a Magyar Nők Szent Korona Szövetsége, amely 1926. január 5-én jött létre Apponyi Albertné vezetésével. Országos szintű szervezet volt, felekezeti különbség nélkül tagja lehetett minden 18 év feletti nő. E szervezet sikere láttán megalakult május 1-jén a Magyar Férfiak Szent Korona Szövetsége Károlyi József vezetésével. Álláspontjuk szerint a királyt csak a magyar nép akaratából lehet visszahozni, nem pedig államcsínnyel. (Kardos, 2012) Mint már fentebb említettem, az országgyűlésben sok olyan legitimista érzelmű képviselő volt, akik nem a legitimista párt színeiben jutottak be a parlamentbe. Ezért a Zichy grófok kezdeményezésére létrejött a Nemzeti Összetartás Társasköre, amelynek célja a legitimista politikusok közös társadalmi szervezetben való egyesítése volt, függetlenül attól, hogy közülük épp ki melyik pártban politizál. További feladatai közé tartozott a jogfolytonosság védelme, a legitimizmus eszméjének életben tartása.

A nagy gazdasági világválság hatására az évtized fordulóra megrendült a bethleni konszolidáció által létrehozott stabilitás, és ez új lehetőséget kínált a királypártiaknak. Az 1930-as évek elején nemzedékváltás ment végbe a legitimista táboron belül, ami

kétségkívül megújulást jelentett a mozgalom életében. Olyan kiráypárti politikusok aktivizálódtak és különböző társadalmi és politikai tevékenységükkel csatlakoztak a mozgalomhoz, mint Gróf Sigray Antal, Pethő Sándor, Apponyi György, Lajos Iván, Gratz Gusztáv, Örgyőf Pallavicini György, Csekonics István. Közös volt mindnyájukban az, hogy szakítani kívántak a legitimizmust korábban jellemző passzivitással, céltalansággal, kormány mögé bújással. (Békés, 2007) 1932-ben jelent meg Pethő Sándor A magyar Capitoliumon című könyve, amelyben a korábbi évek legitimista politikától jóval aktívabb és radikálisabb programot hirdetett meg. Pethő 1932-ben úgy vélte, hogy a reformért, haladásért, demokráciáért, javításért a magyar embernek nem kell okvetlenül köztársaságot alapítania. A legitimizmusnak szerinte lehet jövője, van aktualitása, csak valósan számba kell venni a helyzetét, esélyeit és feladatait. Be kell bizonyítani és el kell fogadtatni, hogy a legitimista megoldás aktualitása a nemzet érdeke. Ehhez azonban tisztázni kell a Habsburgok történeti szerepét. Aggódva figyelte az Anschluss megvalósítására irányuló német kezdeményezéseket. Apponyi 1933-as halálát követően Sigray Antal lett a magyar legitimista mozgalom vezetője, aki már ekkor figyelmeztetett egy 75 milliós német birodalom veszélyére, bírálva Gömbös Gyula külpolitikáját. A vasi származású arisztokrata felhívta a figyelmet arra, hogy az egész kontinenst megrázó válságra nem lehet megoldás sem a jobboldali diktatúra, sem pedig a kommunizmus. Az évtized közepén a békés revízió lehetőségét és az angol-francia orientáció hiányát kérte számon Gömbösön. Úgy vélte, hogy a német terjeszkedést egy osztrák-magyar szövetséggel, a Habsburg-ház helyreállításával lehet megakadályozni. Parlamenti felszólalásaiban a restaurációt összekapcsolta a területi revízióval reménykedve abban, hogy a Habsburgok újbóli hatalomra jutása lehetőséget teremt az elcsatolt területek visszaszerzésére is. Többször kifejtette azt, hogy azok a politikusok, akik az alkotmányhoz való ragaszkodást, a szociális problémáknak a keresztény szellemben történő megoldását képviselik, azok nem baloldaliak, bármennyire is próbálják ezzel vádolni őket. (Békés, 2007)

A nemzedékváltást követően, 1933-ban Nemzet Legitimista Néppárt néven Griger Miklós apátplébános létrehozta a mozgalom politikai pártját, melyet ő maga vezetett. A párt a gyűlekezési jog korlátozása miatt jött létre, és fogta össze a párton kívüli legitimistákat. Az Egyesült Legitimista Párt és a Nemzetgazdasági Legitimista Párt is csatlakozott hozzájuk. A legitimisták a '30-as évek második felétől egyértelműen szemben álltak a baloldali radikalizmussal, a szélsőjobbal és a zsidótörvényeket sem szavazták meg. Gömbös Gyula 1935 márciusában feloszlatta a parlamentet. A legitimista párt az áprilisi választásokon rosszul szerepelt, mivel nem fordítottak kellő figyelmet a tradicionálisan legitimista vidékekre. Pártlistán csak Makray Lajos lett képviselő, de párton kívüli legitimisták is bekerültek a parlamentbe, köztük Sigray Antal is. A déli választókerületben az októberi pótválasztáson Griger egy korábbi megállapodás értelmében (a választáson való indulást Payr finanszírozta) Payr Hugo mögött csak második helyen volt a párt listáján. Előbbinek sikerül bejutnia a törvényhozásba, Grigernek azonban nem. Sulyok Dezső kilépett a kormánypártból (Nemzeti Egység Pártja), s csatlakozott a Nemzeti Legitimista Néppárthoz, ezzel háromra nőtt a képviselők a parlamentben. (Kardos, 1998) A párton belül ellentétek alakultak ki, többen Makray Lajost szerették volna, vezetőnek Griger helyett, akinek a Legitimista Nagytanács segítségével sikerült megtartania posztját.

Almásy László képviselő halála miatt Pomázon pótválasztást rendeztek, amelyen indult Griger Miklós is, de ismét alulmaradt, így továbbra sem jutott be a törvényhozásba. Ezt követően megromlott a viszonya Sigray Antallal, 1936-ban kilépett a pártból. Griger távozását követően ellentétek alakultak ki a Néppárton belül, aminek következtében Makray Lajos feloszlatta a pártot és csatlakozott Zichy Jánoshoz, közösen megalapítva az Egyesült Keresztény Pártot. Csatlakozott hozzájuk a Friedrich István vezette Keresztény Ellenzék, valamint Wolff Károly Keresztény Községi Pártja is. 21 képviselő volt a tagja a Zichy János elnöklétével megalakult pártnak. Sigray és Payr ellenezte az egyesülést a tradicionális legitimizmus háttérbeszorulása miatt. Utóbbi a legitimista zsidók kizsárolása miatt sem támogatta az egyesülést. Grigernek az 1937-es januári választáson sikerült bejutnia a parlamentbe, ahol az Egyesült Keresztény Párt színeiben politizált. Az országgyűlésben egyfajta közvetítő szerepet töltött be a kisczardák és az Egyesült Keresztény Párt között 1938. február 28-án bekövetkezett halálig. (Békés, 2009)

1937. október 10-én tartva a hitleri betöréstől, a nyilasok térnyerésétől, egységes legitimista ellenzéki találkozóra került sor Körmenden. A találkozózn közös felhívást adtak ki a legitimista megoldásra, valamint ellenezték a zsidótörvényeket.

Az 1938-as évre a legitimista mozgalom mozgástere egyre jobban szűkült, az évtized közepe óta egyre gyakoribbak voltak a nyilasok provokációi a királypártiakkal szemben. Gyakran zavarták meg a hagyományos Ottó esti legitimista vacsorákat és különböző rendezvényeiket. A totalitárius rezsimek előretörésének időszakában különös jelentőséget kapott a legitimisták elkötelezett kiállása az alkotmányosság megőrzése mellett. Felhívták a figyelmet arra, hogy az erősödő nyilas mozgalom „belülről gyújtánánk a házat”. A legitimisták Hitler 1933-as hatalomra kerülése óta erős német- és szélsőjobb ellenes politikát folytattak. A Korunk Szava hasábjain számos olyan cikk jelent meg, amely éles kritikával illette a magyarországi szélsőjobboldali erőket. A nyilasok térnyerésével kapcsolatban a lapot alapító és működtető Gróf Széchenyi György úgy vélte, hogy sikerült „elbódítani rengeteg magyar embert, s ezzel a germán világ hatalmi törekvés szolgálatába állítani”. A legitimizmus viszont a keresztény társadalom lelkéből lelkedezett mozgalom. Széchenyi szerint a keresztény legitimizmuson alapuló országos politika három nagy elven alapulva működhet, melyek a következők:

1. a szentistváni gondolat, a királyság felé való menetelés;
2. egyformán kiépített társadalmi és államhatalom;
3. keresztény elven alapuló sajátos magyar életforma. (Korunk Szava, 1938/1)

A magyartalan és kereszténytelen nemzeti szocialisták viszont az antiszemitizmusra és tömegnyomorra alapozott jelszavakkal dobálóznak, ahelyett, hogy a meglévő hibákat orvosolják — vélte Széchenyi. (Korunk Szava, 1938/1) Hasonlóan vélekedett ezzel kapcsolatban Sigray Antal is, aki szerint „jobboldali politika nem a homályos Führer-prinzipben, és nem kizárólag az antiszemitizmusban éli ki magát” Akik a mai időkben felforgatásra törekednek, azok a nemzet árulói, de akiket hamis eszmékkel megtévesztettek, azokat fel kell világosítani és meg kell mentenünk az igaz út számára. Sigray a szentistváni gondolattal kapcsolatban úgy vélekedett, hogy az addig csak eszmei

marad, ameddig nincs Szent István trónja betöltve. Szükségesnek tartotta a szentistváni gondolat egyesítését a korszerű haladással, de ezen nem a parancsuralmi rendszer elgondolásait érti, amelynek határa a Rajnánál van. „Ha visszatérünk az szentistváni gondolathoz, akkor nem ítéletnapról gondolkozunk, hanem a nemzeti feltámadásról, amely visszaadja nekünk Szent István birodalmát.” (*Korunk Szava*, 1938/17) Katona Jenő szerint a szentistváni gondolat a Kárpát-medence népeit testvérnépekké formálta, amely miatt nem az egynyelvű és egyszokású birodalom a záloga hazánk fennmaradásának, hanem a belső megerősödés a fölemelkedés, a testvérnépek békéje és egysége. (*Korunk Szava*, 1938/16) Gyakoriak voltak a két tábor (nyilasok és legitimisták) közötti viták, üzengetések. Széchenyi a „Keresztény legitimizmus és álkeresztény nemzeti szocialisták” cikkében reagált Csilléry András azon vádjára, mely szerint a legitimisták „zsidó hatalmi törekvéseket” szolgálnak. Széchenyi így fogalmaz. „Mi úgy tudjuk, hogy a nagytőke egy része segítette hatalomra a nemzeti szocialismust.” (*Korunk Szava*, 1938/1)

Éles kritikát fogalmaztak meg az 1935-1945 között megjelenő Virradat nyilas párti lappal szemben, amely „buzgón csinálja a nyilas propagandát” Támogatja a román Goga kormányát a nemzetközi antiszemitizmus jegyében, mialatt az erdélyi magyarokra veszély leselkedik. Támogatja a német-román egyezséget. A cikk szerzője szerint ezzel a Virradat támogatja e szövetséget, amelynek hivatása, hogy „örök időkre megmerevítse mai határainkat kelet felé”. (*Korunk Szava*, 1938/12)

A legitimista külpolitika fő célja egy esetleges osztrák-magyar perszonálunió létrehozása volt, a Habsburg-ház helyreállítása révén. A magyarországi legitimisták 1934-től kezdve egyre bizakodóbbak voltak ezzel kapcsolatban. Ennek oka az volt, hogy különböző jelzésekből (az osztrák vezetés számára egyre nagyobb problémát jelentett az erősödő nemzetiszocialista mozgalom) arra a következtetésre jutottak, hogy Ausztriában hamarosan bekövetkezik a restauráció. Úgy vélték, hogy ezt követően Magyarországon is elfoglalhatja trónját a király, mivel a külpolitikai változásokkal szemben a kormányerők nem tudnak megfelelő ellenállást kifejteni. (Kardos, 1998) Dollfuss, osztrák kancellár elfogadta az osztrák legitimistákat, mivel ők is érdekeltek voltak az ország függetlenségének biztosításában. Az itthoni legitimisták számára az is bizakodásra adott okot, hogy Dollfuss átalakított kormányában két legitimista is helyet kapott (Schuschnigg és Schönburg herceg). 1934 májusában Habsburg Jenő ismét Ausztriába látogatott, a magyar legitimisták is ellátogattak a fogadására, ahol tárgyalásokat folytattak egy esetleges restaurációról. A kisantant, összefogva Barthou francia külügyminiszterrel ellenezte a Habsburgok jövőbeli visszatérését. A magyar legitimisták tiltakoztak a kisantant és a francia nyomás ellen. Személyesen a francia külügyminisztert is támadták, aki a kisantant segítségére sietve nagyhatalmi háttérrel biztosított a restauráció ellen és ezzel közvetve Hitlert és az Anschlusst is támogatta. 1934. július 25-én náci terroristák megölték Dollfuss kancellárt. Utóda a legitimista érzelmű Kurt Schuschnigg lett, aki azonban hamar szertefoszlatta a királypárti reményeket, mivel úgy vélte a restauráció nem aktuális.

1937-ben Ausztriában az Eiserner Ring vezetésével még működött az önálló legitimista párt. A kormány is támogatta őket, a nagynémet eszmét hirdető nemzetiszocialista szervezetek gyengítése érdekében. Kétmillió legitimista volt Ausztriában. (Kardos, 2012)

Olaszország időszerűtlennek tartotta a restaurációt, és ezzel Berlin nézetét támogatta az osztrák belpolitikával kapcsolatban. 1937 szeptemberében Hitler–Mussolini találkozóra került sor. Utóbbi kijelentette, hogy már nem ragaszkodik feltétlenül Ausztria függetlenségéhez. 1938. március 11-én bekövetkezett az Anschluss. A Sigray Antal vezette magyar legitimisták lemondhattak a közös osztrák-magyar restaurációról. A magyar legitimisták szerepléséhez sok tekintetben a külpolitikai és ausztriai események adták a háttérrel. Az Anschlusst követően igyekeztek a magyar függetlenség érdekében tevékenykedni, szembementek a zsidótörvényekkel, a német megszállás után antifasiszta mozgalomban vettek részt a legitimista eszméjű politikusok. Makray Lajos és Payr Hugo parlamenti felszólalásaikban aggodalmukat fejezték ki. A függetlenség veszélye mellett számolni kellett a magyar belpolitika jobbratolódásával is. A Korunk Szava így reagált Ausztria németek általi bekebelezésére: „A keresztény Ausztria elbukta óta a német nemzeti szocialista államrendszer, hatalmi törekvés és világszemlélet a Lajtánál áll. Mi továbbra is teljesítjük magyar katolikus kötelességünket hazánk függetlenségéért és a keresztény szabadságért!” (*Korunk Szava*, 1938/6)

A magyar politikai élet jobbratolódásának, a náci Németország hatásának látványos jelét adták a magyarországi zsidótörvények. A legitimistákat soraiban tudó Egyesült Keresztény Párt képviselőire bízta az állásfoglalást a zsidótörvényekkel kapcsolatban. Pethő Sándor, a kor legitimizmusának egyik vezető alakja is az EKP képviselőire bízta az állásfoglalást. Ezekből is látható a magyar politikai közeg jellege. Kiemeli azoknak a képviselőknek a bátorságát, akik fel mertek szólalni a törvény ellen. A királypárti képviselők közül Apponyi Albert fia, György szólalt fel, és a jogegyenlőség elvének tiszteletben tartását kérte számon a kormányon, amikor a parlament elé terjesztette a törvénytervezetet, amely 1938. május 29-én hatályba lépett. Korábban a legitimisták elismerték a zsidókérdés meglétét Magyarországon, amelyet meg kell oldani, azonban nem szabad leegyszerűsíteni a dolgokat, és komoly kérdésekből szenvedélyes frázisokat gyártani. A zsidókérdés mellett Magyarországnak sok más nagy kérdése van. (*Korunk Szava*, 1938/7) A Korunk Szava szerkesztőségében a törvényjavaslatot azonban örömmel fogadták. (*Korunk Szava*, 1938/7) Ebből is megmutatkozik az, hogy a legitimista érzelmű politikusok, közéleti személyiségek gyakran csak egy dologban értettek egyet, a Habsburg-dinasztia restaurálásában. „Minden törvény annyit ér, amennyit végre tudnak belőle hajtani” A végrehajtás menjen végbe teljesen, ezen van a hangsúly, hogy elkerüljék az elégedetlenséget és a nyomában járó erőszakot. „Állítjuk, hogy ez a zsidóságnak jól felfogott érdeke. Önmaga kellene elvégeznie a probléma megoldását a zsidóságnak, annak érdekében, hogy arányosan helyezkedjenek el a társadalom különböző tagozatain.” A Korunk Szava megemlíti azt, hogy a zsidókérdéshez való véleményét, már a 14. és 15. számban megfogalmazta: „Van zsidókérdés, de helytelen beállítás, hogy más se volna.” Szerintük aránytalan elhelyezkedésük a társadalomban okozta az antiszemitizmus kialakulását a magyarok körében. Sok nincstelen magyar hallott a gazdag zsidó iparosokról, a gondtalan városi zsidó életről, holott sorstársai között nem volt zsidó — írják a cikkben. (*Korunk Szava*, 1938/15) Pethő Sándor a Magyar Nemzet 1938-as alapítása kapcsán megjegyzi, hogy „nem szabad homokba dugni fejünket”, nem térnek ki a zsidókérdés elől sem, de tudják, hogy nem csak a zsidó imperializmus fenyegeti a magyarság létérdekeit. (*Korunk Szava*, 1938/17)

Az 1938-as év megannyi, a legitimista mozgalmat erősen érintő események közül a választójogi törvény elfogadása tekinthető országos szinten pozitív dolognak. A törvény legnagyobb vívmánya a titkos választójog megvalósulása volt, amelyet Sigray Antal még a Gömbös-kormány megalakulásakor követelt. A törvényben szigorodtak a műveltségi, a vagyoni és helyben lakási cenzusok, aminek értelmében mintegy 300 000-rel csökkent a választók száma. A királypártiak a *Korunk Szava* februári számában, dr. Acsay Tihamér írásában fejtik ki véleményüket az akkor még csak törvényjavaslatként benyújtott tervezetről: „Elismerés és meghajlás az alkotmány eszméje előtt, abban az időben, amikor erősen hirdetik a parancsuralmat.” (*Korunk Szava*, 1938/3) A törvény értelmében minimum hat elemi osztály elvégzése esetén lehetett csak élni a választói joggal, a korábbi 4 osztály helyett. Az 5. és 6. osztályban kerültek tantervbe az állampolgári nevelést tartalmazó tantárgyak, amelyeket az 1920-as évektől oktattak. Ebből adódóan csak a fiatalabbak végezhettek el a hat osztályt. Mivel a legitimista szavazóbázis nagy része az idősebb, a frontot megjárt és élete nagy részét a Monarchiában leélő társadalmi rétegből állt, ez mindenképp hátrányosan érintette a legitimista esélyeket a választásokon. Az idősebb korosztály mellett legfőképp a falusi lakosságot rekesztette ki ezzel a törvény. A nyugati vármegyék falusi lakossága is erős szavazóbázisa volt a királypártiaknak, elsősorban a vas megyei Sigray Antalnak köszönhetően. Még 1936-ban a *Korunk Szava* ankétot rendezett a titkos választójoggal kapcsolatban. Itt elutasítottak valamennyi szűkítést. Makray Lajos részben a szellemi cenzus, részben a családi állapot fokmérője szerint hajlott a pluralitás felé. Úgy vélte, hogy sok embert ki fog zárni a szavazásból a törvény, mert nem fog utána járni, hogy van-e jogosultsága szavazni, vagy sem. Végül az 1939-es választásokon Magyar Élet Pártja kétharmados többséget szerzett, a legitimisták 4 mandátumot szereztek a parlamentben az Egyesült Keresztény Párt színeiben. (Romsics, 2005)

Az Imrédy Béla által 1938. május 14-én alakított kormányhoz a királypártiak lojálisan viszonyultak, mivel kezdetben keményen fellépett a szélsőjobboldali pártokkal szemben. A *Korunk Szava* a miniszterelnök által tervbe vett munkatáborok elfogadását is pozitív döntésként kezeli, amelyek az összes társadalmi osztály fiataljának gyűjtőhelyei lennének. „Az új miniszterelnök személye garancia arra, hogy ezek a munkatáborok nem lesznek a totalitárius „világnézet” és alkotmányellenes pártpolitikai diktatúra titkos vagy nyílt agitátorképzői.” (*Korunk Szava*, 1938/11) A Hitlernél tett látogatás hatására Imrédy új kormányprogramot hirdetett meg, s félreérthetetlenül kifejezésre juttatta, hogy reformjait nem a konzervatív politika talaján, hanem az adott rendszer egész struktúrájának átformálásával kívánja megvalósítani. Október elején Imrédy bejelentette a minisztertanácsnak, hogy szükségesnek tartja a rendeleti úton való kormányzás bevezetését. Az első bécsi döntést követően megpróbálta becsempészni a korlátlan felhatalmazást a kormányzásra abba a törvényjavaslatba, amely a visszatért területek Magyarországhoz történő visszacsatolásáról rendelkezett. (*Korunk Szava*, 1938/19)

Ifj. Pallavicini György ennek kapcsán a *Korunk Szava* egyik cikkében kifejtette, hogy a magyar parlamenti és politikai válság „bajkeverők és kombinátorok” felelőssége. Ismét hasztalan hangzott el a magyar tradíciót és szociális haladást olyan fölényes, biztos erővel és hittel egybefogó kaposvári beszéd, a nagy megoldatlan magyar sorskérdések, úgy tűnt,

távolodóban vannak A lap hasábjain többször is a miniszterelnök támogatásáról tettek tanúbizonyságot a legitimista cikkírók. A kaposvári beszédet követő hetekben így írtak a kormányfőről: „Nézetünk szerint a miniszterelnök őszintesége és a közös nemzeti munka lehetőségeinek és sürgős teendőinek általa való megmutatása már önmagában is kormányprogram és ez eleve kizárja azt, hogy Imrédy Béla kormányzata alatt bármily veszélyes, nemzetellenes mozgalom győzelemre vergődhessék”. (*Korunk Szava*, 1938/19)

A *Korunk Szava* szerkesztősege minden bizonnyal Imrédy mélyen erős katolikus vallásossága miatt támogatta a miniszterelnök tevékenységét. A folyóiratban publikáló legitimista érzelmű katolikus személyeken kívül, a királypárti mozgalom nagy része egyáltalán nem szimpatizált Imrédy politikájával. Gondolhatunk itt az 1. zsidótörvény elfogadás kapcsán kialakult ellenzéki felháborodásra, vagy a miniszterelnök diktatúrát kiépítő sikertelen próbálkozását követően kialakult helyzetre. (*Korunk Szava*, 1938) Sőt, mi több, Imrédy lemondatásában oroszlánrészt vállalt Gróf Sigray Antal, akinek sikerült egy a miniszterelnök zsidó származását igazoló dokumentumot megszereznie, és Bethlenen keresztül eljuttatnia Horthy Miklós kormányzónak. Imrédy így saját törvénye csapdájába esve kénytelen volt lemondania miniszterelnöki posztjáról 1939. február 16-án.

Külpolitikai kérdésekben a legtöbb legitimista érzelmű politikusnak egyeztek a véleményeik. 1938-ra a magyar kormányra nehezedő a német nyomás folyamatosan erősödött. Ez még inkább egyetértésre készítette a királypártiakat külpolitika terén. Úgy vélték, hogy a fennálló békét a nyertesek és vesztesek közötti különbségtétel veszélyezteti leginkább. (*Korunk Szava*, 1938/9) Magyarország ütköző ország a két nagy ideológia a kommunizmus és a faszizmus között. Tévesnek vélték a kormány azon álláspontját, hogy a két ideológia között mindenképp választani kell. „A rövidlátók nem veszik észre, hogy a méreg és az ellenméreg jórészt ugyanazokat az elemeket tartalmazza. Az európaiságtól a német hitlerizmus mindenképpen olyan távol van, mint a szovjet bolsevizmus. Ha helyes politikával nem segítünk magunkon, akkor elnyel valamelyik politikai véglet.” (*Korunk Szava*, 1938/6) A háború előtti utolsó békeévben is az angolszász orientációt tekintették a lehető legjobb külpolitikai alternatívának. Anglia ugyanis a „megszédült” közép-európai emberiséggel szemben, amely elvesztette és egyensúlyát, megmaradt a „helyes úton”, igyekszik elsimítani az olasz-francia, és olasz-angol ellentéteket. Anglia jelentette a demokráciát a diktatúrákkal szemben. „Bízunk kell benne, hogy az angol hatalom és az Anglia felől áradó tiszta erkölcsi erő megoldja majd Európa nehéz kérdéseit”. (*Korunk Szava*, 1938/6.)

Magyarország háborúba sodródását követően a legitimista politikusok élükön Gróf Sigray Antallal tevékenyen részt vettek a nemzetellenes mozgalom megszervezésében, valamint az angolszász kapcsolatok fenntartásában. Sigray ivánci birtokán lengyel menekülteket rejtegetett. A nyilvános ellenkezést vagy tiltakozást kezdetben nem vállalták. Az 1941-es újvidéki mézszárlást követően az ellenzék Sigray és Bajcsy-Zsilinszky vezetésével közös elítélő nyilatkozatot adott ki. Kállay Miklós miniszterelnökké való kinevezését követően az új kormányfő azt a feladatot kapta a kormányzótól, hogy valamilyen módon vezesse ki az országot a háborúból. (*Békés*, 2009) 1942 decemberében a legitimista kapcsolatokkal rendelkező Barcza György volt londoni magyar követtel tárgyalt. Barcza Rómába utazott, ahol találkozott D'Arcy Ousburne-nel, aki felkérte, hogy tájékoztassa a magyar kormányt,

mit szólnának egy olyan közép-európai föderációhoz, amely Ausztria, Dél-Németország, Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország bevonásával jönne létre, élén Habsburg Ottóval, aki maga is ápolta a föderációs gondolatot. (Kardos, 1998) Sigray 1942 őszén üzenetet küldött az akkor Amerikában tartózkodó Ottónak, hogy létesítsen kapcsolatot az amerikai és magyar kormány között, aminek az lett volna a célja, hogy kiléptesse Magyarországot a háborúból. 1943 tavaszán Rooseveltt többször is fogadta Ottót, aki egy portugál üzletemberen, majd fivéréen, Károlyon keresztül tartotta a kapcsolatot a magyar kormánnyal, amelytől azt a tájékoztatást kapta, hogy adott időben Hitler ellen fordulnak, megszüntetik a kormányzói intézményt és visszatérnek a monarchikus berendezkedéshez. Ottó azonban tájékoztatta a kormányt, hogy csak akkor tudnak a szövetségesek kedvező békefeltételeket ajánlani, ha Magyarország fegyveres támadást indít Hitler ellen. A helyzetet nehezítette az amerikai cseh és jugoszláv emigránsok Habsburg-ellenes sajtóhadjáratot indítottak, valamint az angolszász hatalmak külpolitikai álláspontjában nem szerepelt a Habsburg-ház restaurációja. Az Ottóval történő egyeztetések idején felerősödött a legitimisták szerepe Magyarországon. Zichy János parlamenti felszólalásai a legitimizmus nyílt meghirdetését jelentették. (Kardos, 1998) Kállay pozitívan fogadta az idős királpárti szavait, s így a korszakban először nyert kormányzati elismerést a diktatúrák ellen nyíltan fellépő legitimista gondolat.

1944. március 19-én a németek végrehajtva a Margarita tervet, megszállták Magyarországot. A következő hetekben mintegy háromezer letartóztatásra került sor. Gróf Sigray Antalt már másnap őrizetbe vette a Gestapo. Hasonló sorsra jutott Gróf Apponyi György, Gratz Gusztáv és sokan mások. Sigray Antal, Andorka Rudolf, Apponyi György, Rassay Károly, Peyer Károly és mások Mauthausenbe kerültek. Az odakerült csoport vezetője Apponyi György lett. A táborból a szovjet seregek németországi betörései, majd a Berlin elfoglalását követő hónapokban tértek haza 1945 második felében. Az 1945 utáni kommunista térnyerés megsemmisítette a legitimista mozgalmat. Sigray és Apponyi emigrált, Cziráky megmaradt földjére vonult vissza, Lajos Ivánt és ifj. Pallavicinét a szovjetek hurcolták el. (Békés, 2009)

Összességében elmondhatjuk, hogy a legitimizmus mint konzervatív jobboldali alternatíva meghatározó szerepet játszott a két világháború közötti magyar belpolitikában. Bár 25 év alatt egyszer sem sikerült kormányra kerülni, mégis egy vállalható, jobboldali szellemiséget hagyott az utókorra. Politikájuk és programjuk középpontjában a Habsburg-ház restaurációja állt, ez volt az összekötő szál a tagok között. Sok esetben csak ebben az egyetlen egy dologban értettek egyet a különböző legitimista egyesületek vezetői, ami miatt akár működésképtelen lett volna egy esetleges legitimista kormány. Apponyi vagy Széchenyi éppen ezért nem illettek pártkeretek közé. Szerepük az volt, hogy erkölcsi elveknek szerezzenek érvényt a magyar közéletben. Belátták, hogy a keresztény erkölcsiség, a magyar értékek ellensége abban a pillanatban nem a liberalizmus, hanem a diktatúra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BÉKÉS Márton (2007). *A becsület politikája — gróf Sigray Antal élete és kora*. Szombathely. Magyar Nyugat kiadó.

BÉKÉS Márton (2009). *Elfelejtett monarchisták*. Konzervatív Tea-Kör. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://konzervativok.blogspot.hu/2009/08/elfelejtett-monarchistak-legitimista.html> (Utolsó letöltés: 2018. 01. 10.)

KARDOS József (1998). *Legitimizmus*. Budapest, Korona kiadó.

KARDOS József (2012). *A Szent Korona-tan és a legitimizmus*. Budapest. Gondolat kiadó.

KOLLEGA TARSOLY István (2000). *Magyarország a XX. században*. Szekszárd, Babits kiadó, 1996-2000.

Korunk Szava folyóirat. Budapest, 1938. (22 szám)

ORMOS Mária (1998). *Magyarország a két világháború korában*. Budapest, Csokonai kiadó.

ROMSICS Ignác (2005). *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris kiadó.

* * *

Рух угорських легітимістів під час епохи Хорті

У 1920 році у внутрішній політиці Угорщини були люди, які хотіли побачити Карла IV на престолі країни. Їх називали легітимістами. Після падіння Австро-Угорської монархії легітимісти хотіли знайти рішення державної форми та керівництва країни. Серед лідерів руху були наступні люди: Антал Шіграй, Алберт Аппоні, Міклош Грігер, Дюло Ондраші. Моє дослідження проводилося в Національній бібліотеці Сечені та в Угорському національному архіві в Будапешті. Крім того також була вивчена преса легітимістів. Роботи Мартона Бекеша відіграють особливе значення в моєму дослідженні. Моя робота дала більш чітке уявлення про стан законного руху в Угорщині в епоху Хорті, яка відіграла важливу роль у політичній історії країни.

* * *

The Hungarian Legitimate Movement During the Horthy-Era

In 1920, there were some people in the Hungarian domestic politics who wanted to see Charles IV on the throne of the country. They were called legitimists. After the fall of the Austro-Hungarian Monarchy, legitimists wanted to find solution to the country's state form and leadership. The following men were among the leaders of the movement: Antal Sigray, Albert Apponyi, Miklós Gríger, and Gyula Andrássy. My research was carried out at the National Szécsényi Library and at the Hungarian National Archives in Budapest.

During my work, I shed light on the legitimate press, and Márton Békés's works have received special attention. My work has given a clearer picture about the situation of the legitimate movement in Hungary during the Horthy-era, which played a significant role in the political history of the country.

Fábián Miklós

Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Történelemtudományi Doktori Iskola,
Művelődéstörténeti Tanszék, I. évf.

MIHAI EMINESCU KORAI MAGYAR RECEPCIÓJA

Fancsali Róbert

A magyarországi Eminescu-kultusz nagyon korán, még a századforduló előtt komoly lendületet vesz, 1895-ben megjelenik ugyanis két doktori disszertáció is, amely a költő életművét jelöli meg témájául. Ezek a munkák a mai irodalomtudomány felől tekintve nem tarthatnak már igényt valós tartalmi elismerésre, korukban azonban rendkívül alaposnak és tudományosan megalapozottnak számíthattak. Széles ismertségre nem tehettek szert, nem kerültek nagy létszámban nyomtatásra, jelentőségük azonban megkérdőjelezhetetlen, már csak úttörő jellegük miatt is. Ezeket több mint harminc éves hiátus követi, az irodalomtudomány figyelme csak a harmincas években terelődik ismét ez irányba, akkor viszont óriási lendülettel. Kibédi László 1934-es fordításkötete (*Kibédi*, 1934) megmozgatja a kritika állóvizét, igaz, a megszólalók szinte kivétel nélkül a vállalkozás minősíthetetlen színvonalát ecsetelik. A fordító és a kor egyik kiemelkedő irodalmára, Kristóf György között egy rendkívül érdekes olvasmányként is értékelhető vita alakul ki, amelyben Kibédi a saját szerzeményeit védi, igyekszik ezeknek érvényt szerezni — nem sok sikerrel. Ezekben az években kezd el a későbbi legfőbb Eminescu-kutató, Gáldi László is publikálni; az ő munkái majd meg is határozzák az elkövetkezendő harminc évet. A kor másik jelentős alakja, Domokos Sámuel, aki később a román irodalom magyar bibliográfiáját is elkészíti. A harmincas években megindul a román fordításirodalom, számos Eminescu-kötet jelenik meg, a fordítók között ismert magyar költők neve is szerepel: Dsida Jenő, Jékely Zoltán, Áprily Lajos a leghíresebbek közül. A fordítások színvonala is emelkedik, ezekről pedig olyan meghatározó figurák közölnek írásokat, mint Gáldi László, Réz Pál vagy Köpeczi Béla. A rendszerváltás utáni évek nem hozták meg az elvárható fordulatot. Habár a hangnem nyilvánvalóan változott, a munkák száma elenyésző, újat hozni pedig csak a publicisztikára vonatkozóan sikerült. Jelen írás a magyarországi Eminescu-recepció első, még a századforduló előtti korszakát kívánja a teljességre törekedve bemutatni.

Ha a megjelent versfordításokat nem kívánjuk számba venni — erről számos munka szól —, az első Eminescuhoz kapcsolódó szöveg a magyar irodalomtörténetben valószínűsíthetően 1889-ből való, a költő halálának évéből. Az alkalmat a halálhír adja, egy nekrológról van szó, amelynek szerzője ismeretlen. Az *Alföld* július 5.-i számában jelenik meg, címe *Egy román költő halála (Ismeretlen szerző, 1889)* A sajnálatos eseményt adja hírül, annak időpontját, és hogy a költő 39 éves korában következett be a bukaresti elmeegógyintézetben. Mihai Eminescut korának román politikai, társadalmi és

tudományos élvonalának képviselőjeként említi. Domokos Sámuel említi egy cikkében (Domokos 1962) e megjelenést, egyben számot ad a következő két kapcsolódó írásról is.

Az első, Dux Ármin írása (Dux 1890), a megemlékezést irodalmi pályára tereli, ezzel kapcsolódva közvetlenül e munka szűk témájához. Már a cím is jelzi, irodalmi összehasonlításról van szó. Nem kisebb megtiszteltetés éri Eminescut, mint hogy a kortársak által a század legnagyobbjának tartott költőjéhez, Vasile Alecsandrihoz hasonlították.³⁶ Mi több, Dux azt állítja, Eminescu formai bravúrjaival a költőóriást is meghaladja, habár költészetének mélysége nem érhet odáig. Mai szemmel ez az állítás már megmosolyogtató, de a kor jellegzetes szemléletére hívja fel ezzel a figyelmet — amely majd a doktori dolgozatok vizsgálatánál tűnik ki igazán — a népi költészet privilégiumára. További fontos információk is megjelennek: a szerző megemlíti Titu Maiorescu³⁷ szellemi befolyását a költőre, felsorolja az általa legértékesebbnek tartott verseket — érdekes, az értéksorrend nem igazán változott az idők során —, és a legfontosabb, megjelenik a teljes magyar Eminescu-kritikán máig végighúzó, a szerzők által mindig a legfontosabbnak ítélt aspektusa a költőnek, annak pesszimizmusa. Kiemeli a négy fennmaradt szatírárt is, amelyek az emberi gyengeséget keserű iróniával ostorozzák és kigúnyolják a boldogtalanságot. Domokos ezen kívül még egy 1889. július 1-jén megjelenő budapesti, de francia nyelvű megemlékezésre hívja fel a figyelmet. Ez csupán két héttel az elhalálozás után, a *La revue de l'Orient*-ben kap helyet. Szerzőjének a következőkben részletesen tárgyalt Cristea-t szokás tartani. A két hosszabb terjedelmű dolgozat előfutáraként egy rövid cikk olvasható *A Pallas nagy lexikona* 1894-ben megjelenő VI. kötetében Alexics György tollából. Az alapgondolat itt is a pesszimizmus, sőt már Schopenhauer neve is megjelenik: „Sokat és mélyen foglalkozott a különböző filozófiai rendszerekkel, s lelke teljes erejével Schopenhauer pesszimizmusán, leginkább pedig a buddhizmuson csüngött”. (Bokor, 1894) Munkásságát már Alexics világirodalmi szintre emeli, a legnagyobb pesszimista költők közé sorolja.

Ille, vagy ahogy Magyarországon helyenként ismerték, Illés Cristea (1868–1939) Eminescu első magyarországi monográfusa. Irodalmi munkássága önmagában nem meghatározó, doktori disszertációja az egyetlen jelentős munkája. Közéleti munkássága ennél jóval fontosabb, előbb püspökként tevékenykedik (felszentelésekor kapja a Miron nevet), majd 1925-ben a román ortodox egyház pátriárkájává választják. 1938-tól több mint egy évig, haláláig, román miniszterelnök volt. Még a századforduló előtt a Budapesti Tudományegyetemnek a hallgatója, a román tanszéket látogatja, és tanulmányai zárásaként írja meg az *Eminescu élete és művei* című értekezését, amely 1895-ben Szamosújváron jelenik meg nyomtatásban. (Cristea, 1895) Munkájáról tehát, mint a témában elsőként megjelenőről beszélhetünk, amely korában igazán színvonalasnak értékelhető. Mai szemmel rendkívül érdekes olvasmányként hat, ugyanis mára teljesen szokatlan beszédmóddal találkozunk. Nyelvezete prózai, határozott elbeszélő hang irányítja a szöveget, ami igazán színes, talán azt is mondhatnánk, túlstilizált. A szerző szubjektív véleménye gyakran előtérbe kerül, amely kiegészíti a hiányos, objektív életrajzi adatokat. Ez a fajta elbeszélésmód jóval később is megmarad, például Eminescu első monográfiájánál, *G. Călinescunál* is természetes 1932-ben. Az első oldalakon részletes életrajzot kapunk a költő életéről a jelzett stílusban, amelynek bemutatására a kedvesről,

Veronica Micle-ről szóló részből emelnék ki egy idézetet: „*Pusztá volt neki a világ kedvese nélkül. [...] Hévvel szerették egymást s szerelmük annál édesebbnek tűnt fel, minél komolyabb akadályra talált*” (12.).

A tanulmány nagyobbik részét a költői munkásság bemutatása és elemzése teszi ki, a hangnem azonban megmarad. Amint az első vers megjelenését felhossa (*La moartea lui Aron Pumnul*, melyet Eminescu 16 évesen ír), megjegyzi: „*Nem valószínű, hogy ilyen erős költői tehetség már korábban is meg ne nyilatkozott volna*” (17.). A költői pálya indulását nehézkesnek szokás tartani a magyar recepcióban, ez mindvégig jelen van, és már Cristea is így érzi. Eminescu nyelvét „*szegény és döcögős*”-nek ítéli, „*küzd a verselés törvényével*”, és ütembeli hibákat is felfedezni vél a korai versekben. Ezenkívül „*eszmehiányra vagy homályos eszmékre, élettelen képekre is akadunk*” (Cristea, 1895, 14.), ha figyelmesen olvassuk - írja.

A bevezetőben is tárgyalt, eddigre már tendenciaként rögzült negatív életfelfogást a szerző így írja le: „*lantja húrjait mindjárt kezdetben az élet gyászos pillanatai, az emberi sors igaztalansága, kegyetlensége, a halál [...] illeték*”. (Călinescu, 1932, 22.) Nem más ez, mint „*búskomor, gyógyíthatatlan fájdalom, pessimizmus*”. Ez az állandó jelző nem megmagyarázhatatlan, az egyetemes és a román értékelésben is folyamatosan jelen van, amire viszont felhívnam a figyelmet az, hogy ezt kiemelni, mint elsődleges tulajdonság e költészettel kapcsolatban több mint igazságtalan, hisz ez valódi értékeket takar el. Az ilyen fajta olvasás — főleg a későbbiekben, Kristóf Györgytől, de érintve már Alexicsnél korábban — rendszerint Schopenhauer filozófiájára való reflektálással jár együtt, ennek fényében való értelmezéssel, ami alapvetően mélységet ad a költeményeknek, komoly gondolati síkkal bírnak ezek, mindebből mégis csak annyit emel ki a szakirodalom, hogy ezek negatív hangvételű, pesszimista versek. Mai szemmel, persze, felvetődik a kérdés, hogyan lehetne egy vers hangulata annak értékmérője.

A következő fejezetben a két hosszabb 19. századi munka legjellegzetesebb vonása kerül terítékre: a népköltészethez való viszony. Ezekből a bekezdésekből világosan kiderül a szerző (ahogy majd Szőcs Gézáé is) ragaszkodása a hagyományos verseléshez úgy formai, mint tartalmi tekintetben. E lírának legfőbb tulajdonsága, hogy egyszerű, őszinte és természetes. Őszinte, ugyanis ahogy a mű egy mulatságosnak ható sora állítja: „*hisz hatást csak így érhet el, az affectio ép oly átka az irodalomnak, mint a képmutatás a társadalmi életnek*” (34.). A korábban tárgyalt Dux Ármín-cikkben is az ilyen jellegű versek adják az összehasonlítási alapot a nagy Alecsandrilal. És ez az, amiben utolérni sem lehet az elődöt, ha valamiben jobb lehet az ifjú utód, az csak verstechnikai vonásokban nyilvánulhat meg.

E népies jellegű versekben, természetesen, jóval szigorúbb szerelemfelfogás a megszokott, amiben viszont Eminescu egy kis változást hoz már korai verseivel is. Ezért aztán megrovás is jár a konzervatív szerző részéről: „*a mai szerelemben nem lehet fel többé a régi idealismus, hanem igenis azon kaczer törekvés, mely mindenki tetszését igyekszik megnyerni*” (36.).

Ennek a kissé változott szerelemfelfogásnak még nagyobb a veszélye amiatt, hogy ehhez

egy korábban ismeretlen szenvedély is párosul, amelyet a 19. századi olvasó idegenkedéssel fogad. Habár ezt kezdetben erényként értékeli: „*lélektanilag oly helyesen van festve, hogy mi is örömben résztvenni látszunk*” (39.), később így fogalmaz: „*néhá azonban túl hevesek lesznek szenvedélyei s kifejezési formájuk nem felel meg a finomabb ízlés követelményeinek*” (40.). Ezt a *Doina* című vers kapcsán olvashatjuk. A túlfűtött szenvedélyek pedig helyenként a gyűlölethez is elvezethetnek, így: „*nem éppen esztetikus kifejezésekre, sőt átkokra ragadja őt*” (42.), ami pedig végképp elítélendő. Úgy látja, a túlradó érzelmeket („*lélektani processus*”) sokan a kortársak közül zavarosnak, homályosnak tartják.

A szerelmi téma megjelenéséhez kapcsolódva kitér a konkrétan ilyen tárgyú versekre, amelyeket „*erotikus*”-nak nevez. Eminescu szerelemhez való viszonyát Schopenhauertől eredezteti: „*keresi az alkalmat, hogy a nő megsebezze szívét, így fájdalmának megéneklése gyógyír, [...] ki-kiragadja a pessimismus öldöklő karjaiból.*” „*A szerelem idillicus, boldog mozzanatai nem hozzák lázba, inkább midőn már elaludt, elbúcsúzás, elválás után, csak elhagyatva veszi észre magányát.*”

A bölcséleti költeményeket elismeri, azt mondja, ezekkel hódol kora eszméinek, Európa összes divatos fogalmát beleírja műveibe: szocializmus, anarchizmus, proletár tömeg, sőt „*metaphisicai kérdésekkel*” is foglalkozik. „*Lángesze nem egyszer a legmélyebb gondolkodás és bölcselkedés szféráiba csap át; az ember sors és a világegyetem legmagasabb kérdéseit érinti*” (52.). Cristea tájékozottságát is jelzi, hogy erényként tünteti fel, hogy Eminescu Kant, Schopenhauer, Plátón, Gautama Sziddhártha tanaira épít, és még a csillagászat alapismereteivel is bír.

Szatíráira külön fejezetben tér ki, megjegyzi, hogy a román művelődési és politikai életben nem történt még meg az „átmenet a keletiről a nyugatira”, és „ez zavart és nevetséges állapotokat hoz létre”. Ezekre Eminescu ügyesen reflektál, sőt, egyéb témákat is felvet, mint például a világegyetem nagysága vagy a dicsőséges múlt. A kortársak meg nem értő fogadtatását Goethe korához hasonlítja, amikor a német társadalomban zajlottak le ugyanazok a folyamatok, amelyek az akkori Romániában. A vélt közös társadalmi háttérrel túl Goethehez a verselés más elemeit is hasonlónak látja. Példaként hozza fel az ellentétek halmozását, illetve a romanticizmus lassan feltűnő stílusjegyeit, amiben a dicső múltfelfogást egészítik ki saját képzeletükkel, ami így „*a nyugodt és világos classicismusnak épen ellentéte, azonban jellege még nincs teljesen tisztázva az esztétikában*” (52.). Mindenesetre fontos a „végtelen, sejtelmes, csodálatos és fantasztikus” stílusjegyek használata. Igazán érdekes megfigyelní, hogy habár a romantikából már igazán kilóg ez az időszak, annak az értelmezése, értékelése még nem teljesen kialakult egy a magyar egyetemen tanuló hallgató számára sem.

Călinescu megemlíti, hogy az életművet áttekintve fordításokat is találhatunk Schillertől és Kanttól, illetve egy megkezdett szanszkrit-szótárt, amelynek azonban nem jutott a végére.

Továbbá fontosnak tartja kiemelni Eminescu költészetében a hazaszeretet hiányát (de megvédi: „*az ő érzelme való, s ép ezért szükségű*”), amit inkább a publicisztikában vél

megjelenni – ezek az írások 1878-tól kezdve jelennek meg a Timpul című folyóiratban. Ennek viszont nem látja az értékét („*Bátran állíthatjuk, hogy journalistikai tevékenysége jelentékeny művektől fosztotta meg a román irodalmat*” [60.]), sőt, egyenesen haszontalannak tartja.

Ismeri Eminescu prózáját is: említi a *Făt-Frumos din lacrimă*, a *Sărmanul Dionis* és más novellákat, illetve a fennmaradt leveleket.

A költő nyelvezetének ugyancsak nagy jelentőséget tulajdonít Cristea. E téren felrója Eminescu egyik legnagyobb jelentőségét, a lírai nyelv megújítását. A szerzőben tudatosul e törekvés szándékossága, de a „kifejezésekben való szegénység” elleplezését látja az újításokban, az új szavak alkotásában „túlságos nyelvtisztítási törekvést”. Felrója a gerundium használatát, melynek a használata, érzése szerint, az akkori román nyelvben „*nincs még eléggé szabályozva*” (65.), ezzel szerinte valóságos visszaélést követ el Eminescu. Ma visszaolvasva a verseket azonban azt láthatjuk, hogy a mainak megfelelő használatban jelenik meg az igemód. Sőt ennek alkalmazását ma már pozitívan értékelhetnénk, hiszen a magyar határozói igenévnek megfelelő forma a verselés természetesen színesíti, amennyiben körülményeket fejez ki, így cselekvések tulajdonságai is kifejeződnek a klasszikusan megszokott élő vagy élettelen dolgok mellett.

A rímkezelés kapcsán kiemeli, hogy újdonság a két, három szótagos rímek használata, ezeket viszont ellentozza a sok asszonánc. Habár, ahogy a magyar nyelvben, a mai románban sem szokás ezt a fajta rímet gyenge elemnek tekinteni, hiszen megfelelő helyzetekben mindkét nyelvben kellemes hangzással bír, a korabeli irodalom valóban nem kedveli. Ahogy még jóval később, Gáldi László stilisztikájában is azt olvashatjuk, hogy ezeket kategorikusan elítéli a szakma, és „előnyben részesíti az új, gazdagabb, nagyobb meglepetéssel bíró rímtípusokat.” (Gáldi, 1955, 176.) Pedig, ahogy Cristea mondja, a rím „*a román nyelvben ép úgy, mint az olaszban oly tökéletes, hogy olyat más népek költészetében hiába keresünk.*” (Cristea, 72.) A versekben számos meglepő jelzővel (epiteton ornans), hasonlattal és körülírással találkozhatunk. További erény az úgynevezett „modern színek” használata, amelyek valójában színárnyalatok vagy színkombinációk, mindezek mellett azonban túl sokat rövidít (itt feltehetően ismét egy szóalkotási módról beszélhetünk, ebben is újítást hoz).

Eminescu legnagyobb értékeként a népi élőnyelv használatát emeli ki, amelybe helyenként belekever régi „nyelvemlékeket” — nyilvánvalóan régi, régies szavakat ért ez alatt. Ezzel a modern, a népiséget meghaladó, ahhoz csak helyenként tudatosan visszatérő költészetet visszahúzza, ismét Alecsandrihoz hasonlóvá akarja tenni, mindezt a tradicionális felfogása és ízlése miatt. Mindezekből Cristea meghatározza Eminescu vélt nyelvfelfogását, azt mondja, „*a latin szavak használatának korlátozása arra vezeti a szerzőt, hogy a nyelv nem egy conventionalis teremtmény, hanem ösztönszerű produktum, mely saját természetes törvényei szerint fejlődik.*” (Cristea, 17.) Ez a konzekvencia mindenesetre rendkívül modern, igazán csak a 20. században elterjedő gondolat, amely a mai nyelvészetnek is alapvetése.

A század másik nagy magyar nyelvű munkáját Szócs Géza jegyzi, akinek életrajza

részleteiben nem ismert, néhány biográfiai adatot Köllő Károly közöl egy 1993-ban megjelent cikkében. A „román és magyar irodalom közti hídverés” két fő alakjának tekinti az első fordítók között említendő Révai Károly — Laurentiu Bran párost, az „úttörő nemzedék harmadik vezéregyéniségének” pedig magát Szőcs Gézát nevezi meg. Azt a nagyszebeni, majd lugosi tanárt, akinek életprogramját az akkor aktuális román irodalom modern tanításában, így a román műveltség népszerűsítésében látja. Úgy tudni, a századfordulón az ő osztályába jár a későbbi kiváló költő, Octavian Goga is.

Szőcs Géza legjelentősebb műve az egyszerű *Eminescu* címmel jelenik meg 1895-ben Nagyszebenben. Egy évvel később megjelenik egy cikk is a *Magyar–Román Szemle* második félévi számában, amely a nagyobb munka, a disszertáció első fejezete változatlanul közölve. (Szőcs, 1896) Ez „általános elmélkedés”, amelyet a folytatásban felvált az összehasonlítás „a mi jeleseink műveivel”. Az általános részben az életrajz részletes ismertetése után Cristea véleményével egyezően taglalja az ifjúkori munkákat, amelyek „a nyelvvel, a rímekkel, a gondolatokkal való küszködés nyomait mutatják”. Ugyanúgy vélekedik, mint kollegája: „nem tartozott azok közé a gyűjtő, vakító költői egyéniségek közé, amelyek egy csapásra meghódítják a közönséget és a bírálókat egyaránt.” (Szőcs, 1896, 13.)

A lassú kibontakozás mellett megemlített másik jellemvonás a már szokásos, a sötét hangvétel, amellyel az életében el nem ért sikereket is magyarázza: „magába mélyedő, az emberiség örök bajain és szomorúságain tépelődő kedély volt, amely nem tudott hízelegni a közönségnek, nem tudta fölhasználni a jelent, hanem dolgozott csöndben — a jövőnek” (13.). A munka egy pontján azt olvassuk, „nem nagy kedveltségnek örvendett”, mindezt annak ellenére, hogy a korabeli közelet talán legbefolyásosabb személye, Titu Maiorescu szerint egyenesen Alecsandruval kell egy lapon említeni Eminescut. Annak okát, hogy életében nem jegyezték megatárazó költőként Szőcs abban látja, hogy a szabadságát nemrég kivívott román nemzetnek „hangzatos jelszavakra” volt szüksége, hisz ez a „túláságosan vérmes remények, a heves politikai agitációk kora”. A hazafias költészet pedig nem határozott sarkpontja Eminescu munkásságának. És habár a korabeli elismertségéről nehéz biztos képet alkotnunk, tudva levő, hogy Eminescu publicisztikája révén jól ismert személyiség.

Szőcs az elsőként megírtnak gondolt verset, a *Viața*-t elemezve a már Miron Cristeanál említett mesélő, színező prózai stílusban szólal meg, így mondja el a vers tartalmát: „A szegény varró-leány ül éjszaka az ablak mellett, és dolgozik. Amit ő olcsón készített, drágán adja el úri asszonyoknak a kövér, vastag aranygyűrűs kereskedő. Szegény fiatal leánynak száraz a kenye, bánat a barátja, mindaddig, amíg egy élő barátot nem kap: egy kis méhecskét. [...] Jó barátságot kötnek az ember, a lelkes, és a szárnyas kis féreg” (14.). Népmesébe illő, hangulatfestő szóhasználat a ma teljesen szükségtelennek tartott tartalom elbeszélésnél. Sokkal tovább a későbbiekben se jut a munka, ennek nagyobb részét versrészletek, ezek tartalmi ismertetése és ritkán néhány megjegyzés teszi ki, elemzésről nemigen beszélhetünk.

Az első önálló gondolat a dolgozatban az *Epigonii* című szatíra véleményezésével jelenik meg, amelyben Szőcs szerint a költő „a jelent gáncsolja maró gúnnyal, dicsőítván a

múltat". A téma korának költészete, amelyet az olvasók hidegnek éreznek, hiányolják a lelkesültséget, a munkára és kitartásra való buzdítást a régiekre alapozva. Habár a vers választ ennek miértjére nem ad, Szöcs ennek okát a közönség reakciójában látja, akik nem értik, emiatt pedig nem támogatják a fiatal költőket, a „költészeti irányt, amelynek Romániában Eminescu az első és leghivatottabb képviselője”. Helyesen látja, hogy az újító szándékú lírikus nem támogathatja a „földi nyomorok fölé aranyhimet szövő” költészetet, „mely jó kedvűen énekel a vigadozó uraknak, amikor a szegény nép szenved, nyomorog”. Habár félve fogalmazza meg feltevését, nagyot nem kockáztat, ma is így értelmeznénk a leírtakat.

Újdonsága a budapesti munkához képest még a Petőfivel való összehasonlítás. Az *Ímpărat și proletar* című verset Petőfi *Apostol*ához hasonlítja témájában, hogy aztán teljes költészetükre is egy meghatározást adhasson: „gyakran ugyanaz a gondolat, de Petőfi büszkén, magasan szárnyal, mint a kőszáli sas, míg Eminescu leírja az emberek szenvedéseit, kesereg a földi kínok, az elnyomottak bajai fölött” (32.), a nyugalmat a Nirvánában találja meg. Petőfi kezébe veszi a szabadság zászlaját, míg Eminescu természete nem engedi, hogy e szerepben tetszelegjen. Ezzel összefüggésben megkülönbözteti őket a vágyott halál alapján (harc mezején – kedves fái alatt), így kategorizálja őket: tűz és víz költője. Helyet kap egy szubjektív értékelés is, Petőfit határozottan világirodalmi rangra emeli („lángesze olyan, hogy vele más költőt összehasonlítani alig lehet”), akihez hasonlítva kell Eminescunak feltűnést kelteni, igaz, jó úton jár.

A *Glosszár*ról úgy véli, mindinkább közeledik egyéniségének teljes kidomborodása felé, ez idő tájt kezdi bölcselkedő hangulatú, elbeszélő költeményeit írni. Az 1883-as év verseiről külön fejezetet ír, amelyekből a *Luceafărul*t kihagyja, mert ennek egy külön munkát szentelne majd a későbbiekben – ez végül nem készült el. A *Glosszár*t remekműnek ítéli, benne egész egyénisége, a fordítását nem is vállalja a szerző „kötött beszédben” („e feladat leküzdéséhez hivatott műfordító kell”), prózában írja meg. „A világfájdalmas költészetnek egyik legszebb terméke a *Glossza*, a szegény fakó poétának életbölcselete ez” (34.).

Ezek után öt versfordítást közöl, majd a felhasznált irodalmat mutatja be (Lazariciu, Demsușian Aron, Xenopol *Előszava*). Zárásként azt ígéri, az elbeszélő költeményekről és prózai munkákról, valamint a *Luceafărul*ról a következő füzetben „pár hó múlva” ír majd.

Rövid kitekintésként érdemes lehet megjegyezni, hogy 1905-ben hosszú időre elnémul a magyar Eminescu-szakirodalom. Az első világháború előtti utolsó írás egy öt oldalas Alexics-bejegyzés az *Egyetemes irodalomtörténet* második kötetébe. (Alexics, 1905) Huszonöt évvel később, 1930-ban jelenik meg a *Dézs*i Lajos-féle *Világirodalmi lexikon*, amelynek Eminescuról szóló fejezetében Bitay Árpád egy rövid életrajzot és a költői életmű összefoglalását jegyzi. 1935-ben publikálja cikkét *Kristóf* György az *Erdélyi Tudományos Füzetek* sorozat 74. számaként. Ebben Eminescu már a legkitűnőbb román lírikusként jelenik meg, aki „valamennyi elődjét felülmúlta, az utódok közül pedig máig se érte őt utol senki”, „útban van, hogy helyet vívjon ki magának és nemzetének a világirodalom klasszikusai között.” (*Kristóf*, 1935) Ugyancsak 1935-ben születik egy

bölcsészdoktori disszertáció *Petőfi a románoknál* címmel, szerzője Veégh Sándor. Dolgozatának egy fejezete Petőfi és Eminescu összehasonlíthatóságát veti fel, ám újat eddigi tudásunkhoz nem ad, valójában mindössze Szőcs Géza 1923-as, Gyergyószentmiklóson megjelent tanulmányának (a tárgyalt disszertáció Petőfire vonatkozó kivonata) az erre vonatkozó részeit mutatja be. 1936-ban *Eminescu és a katolicizmus* címmel jelenik meg Gáldi László (1910-1974) magyar nyelvész, irodalomtörténész, műfordító, romanista és szótárkészítő első cikke, ezzel indul Eminescu legtermékenyebb magyar kutatójának pályája, amely során a román költőfejedelem idehaza is elnyeri méltó státuszát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALEXICS Gy. (1905). [Eminescu]. *Egyetemes irodalomtörténet II.* Budapest: Franklin-társulat.
- CĂLINESCU, G. (1932). *Viața lui Mihai Eminescu*. București: Editura Cultura Națională.
- CRISTEA, I. (1895). *Eminescu élete és művei*. Gherla.
- DOMOKOS S. (1962). Új adatok Eminescu első magyar fordítóiról és méltatóiról. *Filológiai Közöny*, 1-2.
- DUX Á. (1890). Két román költő. Alecsandri és Eminescu. *Alföld*, február 28.
- GÁLDI L. (1936). Eminescu és a katolicizmus. *Vasárnap* 2.
- Ismeretlen szerző (1889). *Egy román költő halála*, *Alföld*, július 5.
- KIBÉDI L. (1934). *Mihail Eminescu összes költeményei*. Cluj.
- KÖLLŐ K. (1993). *Gondolatok a romániai magyar Eminescu kultuszról*. Budapest: EBKD.
- KRISTÓF Gy. (1927). Eminescu Mihai költeményei. *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 74. szám.
- SZŐCS Géza (1895). *Eminescu*. Sibiu.
- SZŐCS Géza (1896). Eminescu Mihály. *Magyar-román Szemle*, 2.
- SZŐCS Géza (1923). *Eminescu és Petőfi*. Gheorgheni.
- VEÉGH Sándor (1934). *Petőfi a románoknál*. Miercurea-Ciuc.

* * *

Раннє сприйняття Міхая Емінеску в Угорщині

Динамічний розвиток угорського культу Емінеску розпочався ще до початку ХХ століття. Його вірші постійно перекладені на угорську мову, публікуються, регулярно випускаються в томах. Цікаво, що критики навряд чи розглядають велич роботи нашого східного сусіда. Ця стаття є частиною більш тривалого, більш детального дослідження, і розглядає ранні елементи угорської літератури Емінеску, аналізує

його характеристики та порівнює їх, визначає зміни тенденцій.

* * *

Mihai Eminescu's Early Reception in Hungary

The Hungarian Eminescu-cult's dynamic outset started before the turn of the century already. His poems are constantly translated to Hungarian, are published, and released in volumes regularly. Interestingly, however, critics barely regard the work of our Eastern neighbor's grandeur. This writing is part of a longer, more detailed work, and considers the early items of Hungarian literature of Eminescu, examines its characteristics and by comparing those, it defines changes of trends.

Fancsali Róbert

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

2011-2018

³⁶ V. A. a 19. századi román irodalom Eminescu előtti legnagyobb alakja: elsősorban költőként tartják számon, de emellett a román színháztárs és dráma megalkotója, a román "Victor Hugo"-nak is nevezték, magas rangú politikus (1821-1890)

³⁷ T. M. román irodalomtörténész, műfordító, filozófus, Románia miniszterelnöke, élt 1840-1917.

SAJÁT HALÁL ÚJRAOLVASVA. NÉHÁNY GONDOLAT A NÁDAS-REGENY ELBESZÉLÉSTECHNIKAI VIZSGALATÁHOZ

Fancsali Róbert

2017. magyar könyvszenzációjának minden kétséget kizáróan Nádas Péter memoárja, a *Világlo részletek* (Nádas, 2017) nevezhető, mely szinte minden jelentős irodalmi díjat besöpört, és egyöntetű szakmai elismerésnek örvendhet, máig számos irodalomtudományi munkának a témája. Műfaji megjelölése, a könyv memoárként való kiadása — annak személyessége révén — utat nyithat a Nádas-szakirodalom és -kritika határozott nagyregényközpontúságától való eltávolodáshoz, így az esszéirodalom vagy a *Saját halál* újbóli megközelítéséhez is. Ez utóbbi kritikai visszhangja elsöre ugyan nem kelt hiányérzetet, azt megállapíthatjuk, hogy az érdeklődés mindig is az összehasonlító vizsgálatok felől volt meghatározó, amit a könyv formátum minden jegyével igényel is. Magam mégis egy kevésbé elemzett szempontra, a regény elbeszéléstechnikájának néhány jellegzetességére hívnám fel a figyelmet. A könyvformától — ettől elválaszthatatlanul a képektől —, a hangoskönyvtől, a filmfeldolgozástól eltávolodva az *Élet és Irodalomban* megjelent szöveg az, amelyet elemzésemkor előtérbe helyezek.

Borbély Szilárd egy írásának (Borbély, 2007) bevezetőjében azt mondja, Nádas szövege beszámoló jellegű, irodalmiságtól megfosztott, „az irodalom és orvosi beszámoló határán egyensúlyoz”. Ezzel szemben úgy tűnik, írása fő feladatának tekinti ennek a tézisnek a megdöntését, folyamatosan cáfolja az elején mondottakat, metaforikus, metonimikus, később pedig allegorikus írásmódot fedez fel, hogy aztán az utolsó oldalon „irodalmilag kihívó és izgalmas mű”-nek nevezze. A két határozottan elkülönülő nyelvi regiszter, ami Borbély írásának is a kulcskérdése, és az ennek értelmezéséből adódó olvasói bizonytalanság elvezeti a kritikust annak megvizsgálásához, hogy miben is áll e nyelvi kettősség jelentősége. Egy alaposabb olvasatból pedig kiderül, hogy nem egyszerűen két külön nyelvi réteg jelenlétéről beszélünk, a kisebb-nagyobb narratív és stílári eltérések egy — elbeszéléstechnikailag is — rendkívül színes szöveget alakítanak ki.

Már első olvasásra is könnyen feltűnhet, hogy a szöveget az elbeszélés ideje szerint egyértelműen ketté lehet választani. A regény első felét uraló, múltbeli elbeszélő tudását az aktuális körülmények és a testi jelek észlelése teszi ki. A narrátor közli, hogy általános kánikula uralkodik, hogy más városokban is nagy a hőség, a megszokottal szemben a platánok még nem bontották ki lombjukat, jól ismeri a Gellért Szálló sörözőjét és annak árait: mindezzel folyamatosan az akkori én tiszta tudatára hívja fel a figyelmet. Reflektál

tehát saját fizikai állapotára („a reggeli kávémon és a cukrászdában elfogyasztott ásványvízen kívül nem volt semmi a gyomromban, mégis émelyegtem”), az elmúlt hetek rengeteg munkájára, a vegetáriánus étkezésre, a sok dohányzásra, de minden esetben csakis az akkori tudásának, az akkori érzeteknek megfelelően. Ez időnként szövegszerűen is megjelenik: „nem tudnék a nyers déli fény alá beülni, ezt azért éreztem”.

A szövegben előre haladva az eddig jelen levőt fokozatosan felváltja egy visszatekintő hang, amelynek fő jellegzetessége, hogy már tudatában van annak, hogy az aznapi történések a klinikai halál állapotához vezetnek, míg az eddigiekben bemutatott rész utolsó mondatainak egyike jól jelzi, természetesnek gondolja, hogy mindez életének az utolsó óráiban játszódik: „igen mulatságosnak és szimptomatikusnak találtam, hogy az utolsó tapasztalatot nem fogom tudni megosztani senkivel”. Több helyen egészen nyíltan utal a korábbi tudatlanságára, pontosabban az azóta történt változásokra: „ez teljesen új tapasztalatnak és felismerésnek bizonyult”, „csak jóval később jöttem rá, hogy mi történt” — összefüggéseket talál a háttérben zajló belső, testi folyamatok és ezeknek akkori recepciója között. E változásokat a gyógyulás utáni szakmai felzárkózás teszi lehetővé, az elbeszélő itt már betegségének minden részletével tisztában van orvostudományi szempontból. Ez vezet aztán e szövegrésznek olyan nyelvi megformáláshoz, amely erősen épít az orvosi szaknyelvre, az pedig idegenségével — ahogy Borbély Szilárdnál is kitűnik — sokaknál a mű fő jellegét adja. E szólamnak a bevezetések az elbeszélő felhívja a figyelmet arra, hogy a történet idejéből beszélő hang téved a testi jelzések befogadásakor, ezeket rosszul interpretálja: „ötvenegy éves voltam, szellemi és fizikai teljesítőképességem csúcán, mondanám, ha nem ebben a pillanatban buktam volna le onnan”, „valójában nem történt más, mint hogy a koszorúerek különböző ágain az elzáródások és az érgörcsök miatt akadozott a keringés”, „csak jóval később jöttem rá, hogy mi történt, amikor hazakerültem.” Az itt bevezetett szakmai nyelvet olyan, az orvoslásban nem járatos olvasó számára nehezen érthető fogalmak jellemzik, mint a *streptokinase*, *kamrafiibrillatio*, *vena lingualis* vagy *sinuscsomó*. Az orvosi szaknyelvi kifejezések állandó használatával a narráció folyamatosan reflektál az említett, utólagos ismeretszerzésre, az akkori állapot későbbi alapos megértésére, és egyben az akkori egészségi állapot súlyosságát, és annak orvosi megalapozottságát hivatott hangsúlyozni.

Az eddigi szétválasztás elbeszéléstechnikailag jól megfogható, a két narratív szál világosan elkülönül, ezekhez pedig részben eltérő stiláris jegyek is párosulnak. Ennek jelentőségét abban látom, hogy a halálról való beszéd nehezen elképzelhető a prózában megszokott keretek között (is), erre, úgy tűnik, újfajta beszédmódot kell találni. Azt mondhatnánk, a saját halálról való beszéd saját nyelvet igényel. A feszültséget voltaképpen az „én” elvesztése vagy annak hozzáférhetetlensége okozza. Ezt jelzi az eddigiekben részletezett kettéválasztás is, a klinikai halál állapotának beálltáig, azaz a személyiség megbomlásáig a közvetlen érzékszervi tapasztalatokról lehet (vagy érdemes) beszélni, a gyógyulás után pedig nagyon is érthető az az értelmezői szándék, amely a tanulást vonja magával. Nem került azonban még szóba a kulcskérdés, a szűk értelemben vett halálélmény megjelenítése, a meghalás kognitív megtapasztalásának leírása. Nem állítunk sokat, ha azt mondjuk — ahogy ezt Bagi Zsoltra hivatkozva Lénárt Tamás (*Lénárt*, 2011) is teszi —, hogy erre hivatottak a különböző, egymást kiegészítő, korrigáló mediális formációk is (a

szövegkorpusz tördelése, a fényképek, vagy film esetén több médiumnak a közvetlen összjátéka), amelyek végeredményben mégis csupán körülírni képesek a tapasztalatot, szükséges ezt még nyelvi is sajátossá, a lehető legkifejezőbbé tenni. „A pokoli hangzavarban szólni tudjak. Minden elbeszélés anyja, Polymnia, légy hozzám kegyes, segíts át köznapi szavakkal a Styxen” – ez az invokációszerű megszólalással az elbeszélő mitologikus szférába emeli a szöveget, ezt pedig két másik mondatral is megerősíti: „a pokol ugató kutyái azt kívánnák, hogy tartsam a szám, ne beszéljek erről”, „úgy harsognak és vonyanak, hogy ne jussak hozzá a megfelelő mondatokhoz”. Borbély Szilárd ezt az átmeneti részt *bolyongónak* nevezi, mitikus időtlenségben helyezi el, mintegy beléptetésnek képzei el az alvilágba. A halálról való beszéd lehetőségeinek kulturális és szokások általi meghatározottságára Nádas is felhívja a figyelmet egy interjúban:

Igaz, nem tapasztaltam túlviláginak nevezhető dolgokat, de néhány racionálisan megmagyarázhatatlant igen. Ezek a dolgok nem azért megmagyarázhatatlanok, mert esetleg megfelelnek azoknak a szimbolikus elképzeléseknek, amelyeket a vallások, a vallásos ideológiák vagy a belőlük származó kulturális hagyományok ápolnak, hanem azért — s ez nagyon érdekes jellegzetesség —, mert az élmény egy nyelv előtti, illetve nyelv utáni állapotba emel. S így aztán a reanimáltak abba a nehéz helyzetbe kerülnek, hogy nemigen tudják kifejezni, hogy mi is történt velük, nincsen, nem lehet hozzá nyelvük. Ha az ember szimbólumokat keres a kifejezéshez, akkor a kulturális szimbólumtárban természetesen megtalálja. Ezek részben vallási, részben ideológiai tárgyak vagy szimbólumok. De ha hűséges akar lenni a saját élményéhez, akkor nagyon nehéz dolga van. (Nádas, 2014)

A halálélmény leírása a mű középpontja mind tartalmi, mind formai szempontból. Maga a cím, a leírás terjedelme a teljes korpuszhoz viszonyítva és az elbeszélés intenzitása is ezt mutatják. „És ezzel új fejezetet nyithatunk”, „jobbára megszakadt a kapcsolatom mindenkivel” – ezzel a két mondatral vezeti be az új szövegrészt. Az új tudatállapotot egy bevezető leírással kezdi: „tudatom takaréklángra állította önmagát a humán éjszakában...”, „és akkor valami nagyon érdekes kezdődik, valami fantasztikus történik, tulajdonképpen erről kéne beszélni”. Az idő- és térérzékelés megszűnéséről beszél, hogy az egységek önállósága elveszik, körvonalak nincsenek többé és minden érzés egy időben jelen van. A bemutatás két blokkban történik, a bevezető jellegű, imént részletezett után visszatér néhány oldal erejéig a fizikai történésekhez, a helyszín a kórház, majd a „nézzük inkább, hogy valóságban hol vagyunk” átvezetéssel az *űr*élmény következik. Az élet és halál közti állapot központi jelentőségét jelzi az is, hogy egy egész bekezdést szentel a magyar szó megtalálására. Igazán alkalmasat nem talál a mozdulatra, a német *Umkippen* pontos magyar megfelelőjére lenne szükség. A nyelvezetet magas fokú elragadtatottság jellemzi, a megtapasztaltakat egyértelműen eredendő és egyben elérendő állapotnak ítéli meg: „a teremtés történik meg, amikor az ember halála és születése összeér”.

Ez utóbbi idézet is felveti a kérdést, amit a teljes *űr*élmény leírás is: hogyan viszonyulnak ezek a lírai betétek az egyébként szigorúan racionális, végül a szaknyelvhez eljutó elbeszélésmóddhoz? Ez pedig arra is felhívja a figyelmet, hogy a betétek nyelvezete merőben eltér a szöveg nagyobb részétől: *Krisztus, Isten, lélek, kozmosz, ősszállapot* — az efféle szóhasználat a korábbi szövegrészekben nem fordulhatott volna elő. E

problémakörnek a feloldását pedig adhatja e résznek, és egyben magának a regénynek a zárata is, amelyben világossá válik, hogy az állandó fény a kórterem neonjaiból fakad, az ovális nyílás az édesanya szeméremajka, így pedig a halálból való visszatérés tapasztalata azonosnak bizonyul a születés tapasztalatával — ezzel kerekké válik a korábban megtörni látszó világkép, kiderül, a racionalitás végül mindvégig jelen van az elbeszélésben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BORBÉLY Sz. (2007). *Átbillenni, átbukni, átfordulni, leválni...* In Rácz I. P. *Testre Szabott élet*. Budapest, Kijárat Kiadó.

LÉNÁRT Tamás (2011). *Fény-írás és a rögzített pillanat: Irodalom és fotográfia kollíziói a XX. század magyar kultúrtörténetében*. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://doktori.btk.elte.hu/lit/lenartttamas/diss.pdf> (Utolsó letöltés: 2018.06.06)

NÁDAS Péter (2014). *Saját halál — élmény és értelmezés. Létkérdések: Válogatás a II. és IV. Létkérdés Konferencia előadásaiból*. Elérhető: 2018. június 6. Forrás: <https://tattva.hu/index.php?inc=article&id=35>

NÁDAS P. (2017). *Világoló részletek*. Jelenkor.

Fancsali Róbert

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
2011-2018

KÉTNYELVŰSÉGI HATÁSOKHOZ FŰZŐDŐ ATTITŰDÖK TANULMÁNYI CÉLÚ HALLGATÓI MOBILITÁS TEKINTETÉBEN

Kiss Anita

Bevezetés

A nyelvi attitűd alakulását számos tényező befolyásolhatja, amelyek általában nyelven kívüli, társadalmi okokból következnek. Bizonyos nyelv, nyelvek vagy nyelvváltozatok megítélését ugyanis meghatározhatja, hogy hogyan viszonyulunk az adott nyelv, nyelvváltozat beszélőjéhez. Kétnyelvű helyzetben például fontos, hogy a kisebbség milyen kapcsolatban áll a többséget alkotó közösséggel, egyebek mellett a többségi nyelv elsajátítására való törekvés kapcsán is. *Sándor Klára* (2016) szerint általában nem a nyelvi formához viszonyulunk negatívan, hanem azokhoz a csoportokhoz, amelyeken belül az adott nyelvi forma használatos. Így a nyelvi attitűdjeink elsősorban nem a nyelvre, hanem a mögötte álló közösségre, személyekre vonatkoznak. Kárpátalja is egy olyan vegyes nyelvű térség, ahol az egymás mellett élő, különböző nemzetiségek eltérő viszonyban állhatnak egymással, ami ezáltal befolyással lehet a beszélőközösségek által használt nyelvek, nyelvváltozatok megítélésére.

Jelen tanulmány célja egy nyelvi attitűdvizsgálat eredményeinek az ismertetése, amelyet a debreceni és a budapesti Márton Áron Szakkollégiumban lakó kárpátaljai magyar hallgatók bevonásával végeztem. Azt próbáltam kideríteni, hogy a megkérdezettek milyen vélekedéssel vannak a kétnyelvűségi hatások és nyelvjárási jelenségek megítéléséről, illetve a nyelvi attitűdjeiknek milyen társadalmi vonatkozásai vannak.

A környezet is fontos szerepet játszhat abban, hogy hogyan vélekedünk egyes nyelvváltozatokról. Tudvalevő, hogy minden természetes nyelvnek több változata van, amelyekhez eltérően viszonyulunk. Például a nyelvjárási beszédmódot sokan negatívan ítélik meg. Ebből kifolyólag előfordulhat, hogy sztereotípiákat tanulunk el másoktól bizonyos változatokra vonatkozóan. A sztereotípiák tekintetében fontos megemlíteni a nyílt és a rejtett presztízs fogalmát, ami épp az előítéletek következtében alakul ki. A presztízs társadalmi elismertséget, tekintélyt jelent pozitív tulajdonságok alapján. Nyílt presztízsről beszélünk, amikor a nyelvhasználók a sztenderd szavakat, nyelvtani formákat nyilvánvalóan magas társadalmi tekintéllyel ruházzák fel. Például az oktatásban figyelhetők meg nyílt presztízsű elvek, amelyeket a tankönyvek, illetve a tanárok terjeszthetnek. A presztízs ellentéte a stigma, egyes nyelvek, nyelvváltozatok, nyelvi formák megbélyegzése. Bizonyos helyzetekben viszont a stigmatizált nyelvváltozatoknak, valamint nyelvi formáknak is van presztízsük, amennyiben egy adott közösség tagjainál

pozitív értékeket hordoznak. Elsősorban az összetartozást, a közösségvállalást mutatják, ami arra ösztönzi a nyelvhasználókat, hogy továbbra is használják azokat a nyelvi formákat. (Trudgill, 1997) Ekkor beszélünk rejtett presztízsről. Ezek a presztízshatások meghatározhatják az egyén attitűdjét egyes nyelvekre, nyelvváltozatokra vonatkozóan, ami befolyásolhatja a lakhelyhez kötődő pozitív vagy negatív viszonyulást. Ezért fontosak a nyelvi attitűdvizsgálatokkal kapcsolatos kutatások, amelyeket érdemes figyelembe venni például az oktatás- és nyelvtervezés során. (Sándor, 2014; Kiss, 2002; Cseresnyési, 2004)

Az attitűd általánosságban beállítottságot, viselkedést, modort, valamilyen dologgal, jelenséggel, véleménnyel kapcsolatos magatartást jelent. Cseresnyési (2004, 124) az attitűd jelentését a következőképpen adja meg: „Stabil vonzalom vagy idegenkedés, pozitív/negatív viszonyulás személyekhez, helyzetekhez, eszmékhez, kialakult hajlam arra, hogy egy dolgot következetesen jónak vagy rossznak minősítsünk.” Az általánosan elfogadott nézet szerint az attitűd tapasztalat által létrejött mentális és idegi készenléti állapot, amely erősen meghatározza az egyén reakcióját azon helyzetek összességére, amelyekre az attitűd vonatkozik. (Allport, 1935) Szerkezetileg három komponensből tevődik össze, amelyek együttesen hatnak az attitűd kialakulására. Ezek a következők:

1. megismerő (kognitív): az adott jelenségre vonatkozóan az összes ismeretet jelenti;
2. értékelő (evaluatív): érzelmek kapcsolódnak az adott ismeretekhez, hiedelmekhez, és ha az érzelmek a hiedelmekhez kapcsolódnak, kialakul az előítélet pozitív vagy negatív irányban;
3. akarati: az első két összetevő határozza meg, és itt alakulnak át meghatározott viselkedési készsügséggé az ismeretek, hiedelmek és a hozzájuk kapcsolt érzelmi értékek. (Kiss, 2002)

A metanyelvre vonatkozó tudást, vélekedést nyelvi attitűdnek nevezzük, amelyben kifejeződnek egyes emberek vagy embercsoportok viszonya és értékítéletük bizonyos nyelvekre, nyelvváltozatokra vonatkozóan. A nyelvi attitűdre befolyással lehetnek a presztízshatások, az emberek nyelvvél kapcsolatos ismeretei és hiedelmei, anyanyelvi és általános műveltségük, a környezetükben élők szokásai és véleményük (a nyelvi attitűd fogalmáról — lásd bővebben: Cooper-Croyle, 1984; Ajzen, 1988; Bake, 1992).

Kárpátalján 2006-ban empirikus vizsgálat keretein belül készítettek felmérést a magyar, ukrán, és az orosz nyelv presztízisére vonatkozóan, 300 homogén tömbben lakó kárpátaljai magyar adatközlővel. A vizsgálat eredményeként kiderült, hogy a megkérdezettek mindegyike szeret magyarul beszélni, továbbá a magyar nyelvet egy 10-es skálán 9,63-as átlageredménnyel nagyon szépnek tartják, az orosz nyelvet a középestől valamivel szebbnek, (6,84), míg az ukrán nyelvet csak közepesnek minősítették. Az anyanyelvüket illetően az adatközlők kétharmada szerint Kárpátalján beszélnek a legszebben, és csak 10% gondolta úgy, hogy a magyarországi nyelvhasználat szebb, tehát pozitív megítéléssel vannak az anyanyelvükről. A lokális identitástudat is hasonló eredményeket mutatott, az adatokat egy tízfokú skálán mérték. A megkérdezettek legerősebben a saját településükhöz (9,59) és Kárpátaljához (9,61) kötődnek, ezt követte

Ukrajna (7,03), majd Magyarország (5,95). Az is kiderült továbbá, hogy az adatközlők sokkal inkább érzik magukat a kárpátaljai magyarsághoz, mint a magyar nemzethez tartozónak. (Karmacs, 2009)

Dudics Lakatos Katalin azt vizsgálta, hogy a kárpátaljai magyar iskolások miképpen vélekednek a településük nyelvhasználatáról. A vizsgálat kiindulópontját az a hipotézis adta, hogy az adatközlők válaszaik eltérnek majd attól függően, hogy városon vagy falun élnek, és előítéletesebbek a falusi nyelvhasználattal szemben. A kérdőíves felmérésben 1490 kilencedik osztályos és érettségihez közeledő diák vett részt. Az eredményeket illetően a városon élők sokkal pozitívabban vélekednek a saját településük nyelvhasználatáról, mint a falusiak. A fiatalok többnyire nem tartják szépnek a nyelvjárási beszédet, amit leginkább az idősek nyelvhasználatának tulajdonítanak. Az is megállapítást nyert, hogy amíg a falun élők 31%-a vélekedett úgy, hogy nyelvjárásban beszél, addig a városiaknak csak a 17%-a. A vizsgálat összefoglalásaként a kárpátaljai magyar iskolások nem igazán preferálják a nyelvjárásiasságot, és ez meghatározza azt is, hogy milyen véleménnyel vannak a saját településük nyelvhasználatáról. (Lakatos, 2005)

Az iménti eredményeket egy valamivel későbbi kutatás is igazolta, amely 2006 és 2008 között zajlott Kárpátalja 46 magyar tannyelvű iskolájában. Szintén kilencedikes és érettségi előtt álló diákok véleményét kérték ki az anyanyelvükről, az államnyelvről, a magyar nyelv változatairól és a nyelvjárásokról. Ennek eredményeként az adatközlők többsége régies jelzővel illeti a nyelvjárásokat, ami szerintük sokkal inkább jellemző a környezetükben élőkre, mint a saját nyelvhasználatukra. A vizsgálatból az is kiderült, hogy azzal ugyan tisztában vannak, hogy bizonyos helyzetekben eltérő változatban beszélnek, viszont a nyelvjárást nem ismerik el a saját nyelvhasználatukban, holott kiderült, hogy használják, csak nem tudnak róla. Ennek igazolásaként, amikor a tanulóknak fel kellett sorolniuk olyan szópárokat, amelyeket a nyelvjárásban beszélőktől hallottak, kiderült, hogy az általuk sztemderdnek tartott kifejezés sem köznyelvi szó volt. Összességében az a következtetés rajzolódott ki a kárpátaljai magyar iskolások nyelvi attitűdjéről, hogy elfogadhatónak tartják a nyelvjárásokat és hagyományos értéknek tekintenek rájuk, ugyanakkor a saját nyelvhasználatukban nem ismerik el a számukra alacsony presztízsű nyelvjárási elemeket. (Dudics Lakatos, 2015)

A kutatás módszere

Figyelembe véve az eddigi eredményeket, saját kutatásomban más szempontból, a szülőhelytől való távolodás tekintetében vizsgáltam meg a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokhoz fűződő attitűdöket.

Vizsgálatomban a következő kérdésekre kerestem a választ:

1. az adatközlők a kommunikáció során hogyan alkalmazkodnak az ukrán beszélőközösséghez, illetve, véleményük alapján, az ukrán nemzetiségűek hogyan igazodnak a kárpátaljai magyarok anyanyelvéhez?
2. tapasztalataik szerint a magyarországiak hogyan vélekednek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról/nyelvváltozatokról?

3. az adatközlők hogyan ítélik meg a saját nyelvhasználatukat, és általában a kárpátaljai kétnyelvűséget? A kétnyelvűség meghatározása az adott kontextusban „két (vagy több) nyelv rendszeres használata, kétnyelvűek pedig azok az emberek, akiknek mindennapi életük során szükségük van két (vagy több) nyelvre, és ezeket használják is.” (Grosjean, 1992, 51, idézi: Bartha, 1999, 38)

Az anyaggyűjtés kérdőíves felméréssel történt, amelyet összesen 62 adatközlő töltött ki, kiegészítésül interjú felmérést is végeztem 11 interjúalannyal. A kérdőív felhasználása előtt 2017 nyarán próbamérést végeztem, amelyből kiderült, hogy a kérdések világosak, és a kapott válaszok alkalmasak a tervezett feldolgozásra. A tényleges mérés 2017 szeptembere és decembere között zajlott. A kérdőíves mérésben részt vevő hallgatók a Debreceni Egyetem hallgatói közül lettek kiválasztva. Az adott egyetemnek a 2017. október 15-i létszámadatai alapján 305 hallgatója volt Ukrajnából¹, ebből kiválasztottam azokat a hallgatókat, akik a Márton Áron Szakkollégiumban laknak. A Debrecenben tanuló hallgatók csak a kérdőíves felmérésben vettek részt. A szakkollégiumi kurzusok alkalmával, az oktatók beleegyezését követően kértem fel a kollégiumban lakó kárpátaljai származású, magyar nemzetiségű hallgatókat a papír alapú kérdőívek kitöltésére. Az adatfelvétel 15-20 fős csoportokban történt és 20 percet vett igénybe. A megkérdezettek önállóan töltötték ki a kérdőíveket, a felmérés során minden alkalommal jelen voltam, és figyelemmel kísértem kitöltés menetét.

A kérdőív általános szociológiai jellemzőkkel, kapcsolattartási szokásokkal, nyelvtudással, szóbeli, illetve internetes kommunikációval kapcsolatos kérdéseket tartalmazott. Ez utóbbi szintén fontos abból kifolyólag, hogy az internet a kapcsolattartás nagyon fontos eszközévé vált, ahol számtalan, a vizsgálatom tekintetében fontos nyelvi jelenség tűnhet fel.

Az interjú beszélgetés célja az volt, hogy kiegészítő információkat szolgáltatson a kérdőíves adatokhoz. A félig strukturált interjú kérdéseinek egy része az adatközlőt, a mindennapos érintkezések során, körülvevő különböző beszélőközösségekre, valamint a közösségek kapcsolatára, másik része pedig kétnyelvűségi és nyelvjárási jelenségek megítélésére vonatkozott. A beszélgetés a budapesti Márton Áron Szakkollégiumban lakó kárpátaljai magyar hallgatók bevonásával történt. Az egyéni interjúkra egyesével érkeztek az adatközlők. A beszélgetésekről az interjúalanyok beleegyezésével hangfelvételek készültek.

Az interjúk 2018 márciusában az MTA TK "Lendület" RECENS kutatócsoport „Szervezeti kommunikáció, kooperáció és reputáció” (ERC/648693) elnevezésű kutatási programjának keretében készültek.

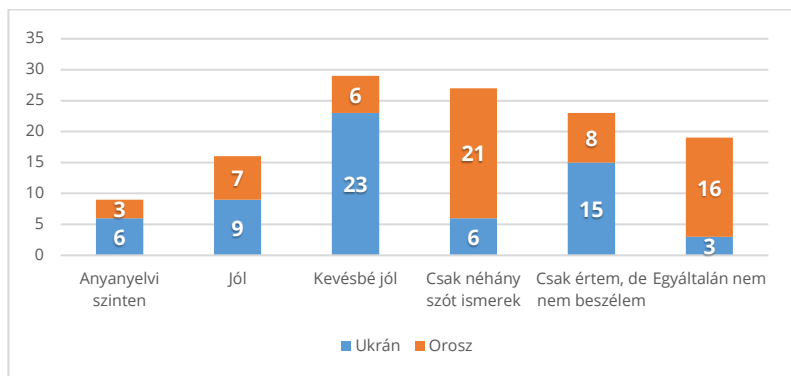
Eredmények

A kérdőíves adatok rögzítését és feldolgozását Excel táblázatkezelő programmal végeztem.

A lakóhellyel kapcsolatos eredmények alapján az adatközlők családjának a 98%-a, a baráti társaságuknak pedig 60%-a Ukrajnában él, és a velük való kapcsolattartás főleg interneten

keresztül történik (91%). A kitöltők 62%-a naponta többször is csetel a barátaival.

Az orosz, illetve ukrán nyelvtudásra vonatkozó adatok alapján a válaszadók nagyobb része (37%) csak kevésbé beszéli jól az ukrán nyelvet, oroszul pedig leginkább csak néhány szót ismernek (33%) (1. sz. diagram).

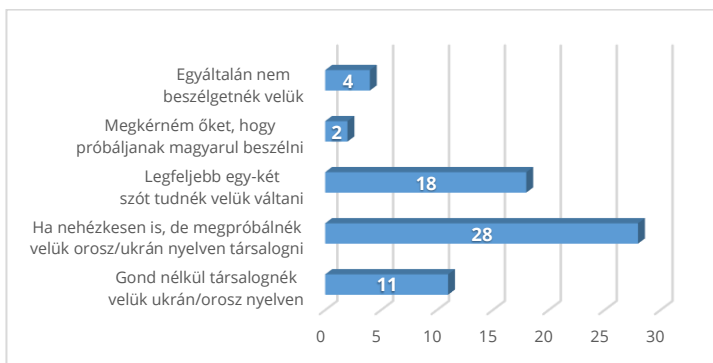
1. sz. diagram. Nyelvtudásra vonatkozó adatok

Az interjú adatközlőim többsége sem beszéli jól az ukrán nyelvet. Nyolcan választották azt, hogy nagyon gyengén vagy egyáltalán nem tudnak ukránul. Ugyanakkor azt is elmondták, hogy a saját településükön ez többnyire nem szokott gondot okozni, mert a hivatalos ügyintézés kivételével a legtöbb helyzetben, például: boltban vagy szomszédok, barátok, családtagok körében a magyar nyelvet használják. Az interjúalanyok a következő településekről származnak: Beregújfalu, Zápszony, Munkács, Szürte, Beregszász, Tiszapéterfalva, Beregrákos. Ezek közül egy munkácsi és egy Szürtéről való adatközlő nyilatkozta, hogy jól beszéli az ukrán nyelvet, illetve egy másik munkácsi adatközlő elboldogul vele, a többiek viszont nagyon gyengén vagy egyáltalán nem tudnak ukránul.

A nyelvtudással kapcsolatos információkat kiindulópontként terveztem a kérdőívem egy következő kérdéséhez, amelyben azt tudakoltam, hogy a kommunikáció során hogyan alkalmazkodnak a megkérdezettek az ukrán anyanyelvű beszélőkhöz. A 2. sz. diagramon is látható, hogy többnyire, (45%) ha nehezen is, de megpróbálnak társalogni velük, és csak egy nagyon csekély számú adatközlő kérné meg őket, hogy váltsanak át magyar nyelvre.

A kapott adatok arra utalnak, hogy a megkérdezettek próbálnak szolidárisak lenni az ukrán anyanyelvűekhez, és a kommunikáció során igyekeznek igazodni hozzájuk. Az adatközlők szerint nem jellemző azonban ennek a fordítottja, ugyanis 45%-ban úgy vélekedtek, hogy érte már őket negatív megkülönböztetés, ha ukrán anyanyelvűek jelenlétében magyarul szólaltak meg. Ezt erősítik azok az eredmények is, amelyben egy ötfokozatú skálán kellett megjelölniük, hogy mennyire értenek egyet a felsorolt állításokkal (1 = egyáltalán nem értek egyet, 5 = teljes mértékben egyetértek). Ennek alapján a többség egyáltalán nem ért egyet a következő állítással, amelyet az adatközlők

32%-a 1-re értékelt, 25%-a pedig 2-re: Az ukrán nemzetiségűek tiszteletben tartják, hogy magyar vagyok, és amennyire csak tudnak, beszélgetéskor alkalmazkodnak az anyanyelvemhez. Hasonló eredmények jellemezték azt az állítást, amely így szólt: Sokszor előfordult, hogy ukrán anyanyelvűek rám szóltak, ne beszéljek magyarul. Ezzel a hallgatók többsége (33%) 4-es értékkel inkább egyetértett, 24% pedig 5-ös értékkel teljes mértékben egyetértett.

2. sz. diagram. A kárpátaljai magyarok kommunikációjának alkalmazkodása a többségi nyelv beszélőjéhez

Az interjúk során részletesebben is megkérdezhettem az adatközlők véleményét az ukránok és a kárpátaljai magyarok viszonyáról. Ez a téma több kérdés kapcsán is felvetődött, sokaknál már akkor, amikor azt kérdeztem, hogy milyen indítatásból döntöttek úgy, hogy Magyarországon folytatják tovább a tanulmányaikat. A következő okokat említették: nem beszélnek ukránul, nem szeretik az ukránokat, nincsenek megelégedve az ukrainai felsőoktatás minőségével, nagyobb presztízt tulajdonítanak egy magyarországi diplomának. A következő interjúrészlet is arról szól, hogy az illető, aki egy beregszászi lakos nem beszél az ukrán nyelvet:

TM: Miért döntöttél úgy, hogy Magyarországon folytatod a tanulmányaidat?

AK: Nem tudom a nyelvet, amúgy körülbelül ennyi. Én utáltam, főleg, amikor már eljöttem úgy volt, hogy mindent ukránul és csak ukránul, és a magyarok ki lesznek szorítva, és akkor mondtam, hogy én jövők. Igazából nekem mindig is az volt, hogy én annyira nem szerettem Ukrajnát, hogy maradjak. Meg tényleg tisztában voltam azzal, hogy ha én nem tudom a nyelvet, akkor ott nem leszek még csak takarító sem.

A következő részlet egy másik beregszászi lakostól hangzott el:

TM: Miért döntöttél úgy, hogy Magyarországon folytatod tovább a tanulmányaidat?

AK: ... utálok az ukrán nyelvet.

TM: Miért?

AK: Hát, főleg a tanítás miatt szerintem...szerintem a suliban megutáltatták velem az ukránt.

TM: A tanár miatt, vagy ahogy tanították?

AK: Ahogy tanították, mert a tanárom egész jó volt, emberséges volt, de inkább ahogy tanították, az megutáltatta velem. Meg volt egy szitu még Beregszászban, hogy egy ukrán nő odajött hozzám, és egy barátnőmhöz, és megkérdezte, hogy hol van ez vagy az ukránul, és nem tudtuk neki elmagyarázni ukránul, csak mutattuk, de értettük, hogy mit mond, és lehordott minket mindennek, hogy: „szlává ukráiná! hogy lehet így élni”, mert nem tudunk ukránul, és igen, hát az sem tett olyan jó benyomást.

Ez utóbbi válaszban már személyes sérelem is előjött, amit az ukrán nyelvtudás hiánya okozott, de mások is fel tudtak hozni hasonló esetet, amikor erről kérdeztem őket. Egy beregrákosi interjúalany így nyilatkozott:

TM: Előfordult, hogy hátrányos helyzetbe kerültél az ukránok jelenlétében?

AK: Egy esetben, mikor a határon egyszer keltem át Csapon, hazafelé menet, akkor megkérdezték tőlem, hogy hová megyek, és azt értettem, amiért nem nagyon jól beszélek ukránul, hogy honnan jövök, tehát nem azt, hogy hová. És ebből a problémából a határőr nagyon agresszívan állt hozzá az egész dologhoz, és így leszólt, hogy ha Ukrajnába megyek, akkor illendő ukránul beszélni. Főleg, hogy ha ott éltem 15 évet, 16 évet, akkor illendő ukránul beszélni...

Ugyanerre a kérdésre egy munkácsi adatközlő még a gyerekkorából idézett fel egy esetet:

AK: Egyszer, amikor még kisebb voltam, még nagyon kicsi tán 10 éves, és játszottunk a parkban magyar barátaimmal, és akkor odajött pár ukrán fickó, és azt mondták, hogy magyar kecskék.

Az ukránoknak a magyarokhoz való viszonyát meghatározhatja az is, hogy az adott településen kik vannak többségben:

TM: Mi a véleményed a kárpátaljai magyarok és az ukránok együttéléséről?

AK: Ez egy nagyon jó kérdés. Hát abban a térségben, abban a régióban Beregrákoson többségében ukránok laknak, tehát az kifejezetten egy ukrán falu...ott kifejezetten nem szeretik a magyarokat az ukránok. Nem tudom a magyarok azok átlagban mennyire állnak hozzá jól az ukránokhoz. Személy szerint én sem szeretem annyira az ukránt, az ukránokat. Az ukrán emberekkel nekem nem nagyon volt problémám, nekem a nyelv nem jött át úgy teljesen, és volt néhány ellenszenves ukrán személyiség is, de úgy átlagban nekem is egy nyomós indok volt, az előző kérdésre ez egy plusz válasz, ez is egy nyomós indok volt, hogy az ukrán nyelvvel nem jöttem jól ki, és már akkor láttam, hogy otthon nehezebb lesz elhelyezkedni ilyen felsőoktatásban, mint itt Magyarországon.

Mások úgy vélekedtek, hogy nem érte őket sérelem ukrán anyanyelvűek jelenlétében, ugyanakkor tartózkodnak is tőlük, amennyire lehet:

TM: Vannak olyan otthoni barátaid, akik ukránok, és nagyon nehezen megy nekik a magyar?

AK: Nem barátkoztam ukránokkal.

TM: Szándékosan?

AK: Szándékosan. Én szándékosan nem barátkoztam ukránokkal, mert egyszerűen egész végig azon voltam, hogy nekem ne legyen semmilyen közöm az ukránokhoz otthon, mert nem komáltam őket, ők se minket, mi sem őket, és én nem is akartam barátkozni velük.

Mindemellett adott helyzetben szolidárisan viselkednek:

TM: És ha mondjuk otthon csak egy idegen megállít, hogy útbaigazítást kérjen ukránul, akkor?

AK: Megpróbálom neki ukránul elmagyarázni. Most ő nem tehet arról, hogy mit tudom én, én nem tudok ukránul, megpróbálom azt tenni, a maximumot, amit tudok. Segítséget kért, az más. Hogyha odajön hőbörögni, hogy miért nem tudok ukránul, akkor egy бүдös szót nem fogok mondani neki.

A következőkben olyan állításokat is értékelniük kellett, amelyekben azt kérdeztem, hogy tapasztalataik szerint a magyarországiak milyen véleménnyel vannak a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. A kitöltők nagyobb része 1-es (27%) illetve 2-es (24%) értékkel nem értett egyet azzal az állítással, miszerint: *Előfordult, hogy magyarországiak jelenlétében olyan szót/kifejezést használtam, amit leginkább csak a Kárpátalján élők ismernek/használnak, és ezért megszólaltak.* Továbbá a hallgatók 65%-a azzal sem értett egyet, hogy a magyarországiak szerint a kárpátaljai magyarok nem beszélik elég jól az anyanyelvüket, ha a kommunikációjukban ukrán szavakat is használnak. A kitöltők 35%-a 1-es értékkel egyáltalán nem, 33% pedig közepesen (3) értett egyet azzal, miszerint az anyaországiak lenézőek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatl szemben. Végül 35% inkább (4) egyetértett, 27% pedig teljes mértékben (5) egyetértett azzal, hogy a magyarországiak pozitív értelemben érdekesnek tartják a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot.

Az interjúalanyok ide kapcsolódó válaszai alapján a legtöbbjükkel előfordult, hogy a magyarországiak megjegyzést tettek a sajátos nyelvhasználatukra, ami abban nyilvánult meg, hogy felismerték határon túli származásukat:

TM: Olyan előfordult, hogy itteniek megjegyzést tettek a nyelvhasználatodra?

AK: Igen. Ez viszont előfordult. Nem is olyan régen az egyetemem egy tanárral beszéltem, és ő jegyezte meg, hogy nem Magyarországról származom, hanem biztosan a környező magyar, magyarok lakta országból.

Ezeket a megjegyzéseket viszont az adatközlők többsége nem tartotta sértőnek, egy-kettő kivétellel:

AK: Hát én ki szoktam akadni, mikor mondják, hogy az ő betűt milyen hosszsan ejtjük, és hogy milyen fura, és akkor mindig kiakadok.

TM: Tudsz egy példát erre?

AK: Hát így példát nem, csak amikor dolgoztam, és akkor mondtam, hogy milyen jó ez a..., és akkor mondták, hogy olyan furán ejtem az ó-t, hogy ők ezt nem úgy ejtik. Én meg mondtam, hogy pont ti ejtitek rosszul, mert mondom nem lehet észrevenni, hogy rövid ó-t vagy hosszú ó-t mondtok a szóba, ezen ki szoktam akadni, mert szerintem teljesen jól beszélünk. Meg nekem

az fura, hogy mindenféle nemzetet elfogadnak, csak pont minket nem akarnak, akik szerintem a legközelebb állunk nyelvileg is hozzájuk.

Ezt követően arra is kíváncsi voltam, hogy maguk az adatközlők hogyan vélekednek a kárpátjai magyar nyelvhasználatról és a kétnyelvűségről. Ennek eredményeként az adatközlők 69%-a szerint előfordul, hogy magyar beszélgetés közben ukrán vagy orosz nyelvű szavakat/kifejezéseket használnak. A legtöbben humorból (az adatközlők 61%-a jelölte meg), illetve azért, mert a leggyorsabban így jut eszükbe egy-egy szó (30%). Mindemellett azt is megkérdeztem, hogy az internetes kommunikáció során is használnak-e orosz vagy ukrán nyelvű szavakat. Eerre a kitöltők 55%-a válaszolt igennel, ennek okaként legtöbben szintén a humort jelölték meg (43%), illetve azt, hogy az internetes kommunikáció során mások is gyakran használnak orosz/ukrán nyelvű szavakat, és ehhez ők is próbálnak alkalmazkodni (19%). Arra a kérdésre, hogy mi a véleményük arról, amikor egy kárpátjai magyar az internetes kommunikáció során a magyar nyelvű szövegében orosz/ukrán nyelvi szavakat is használ, a legtöbben (45%) azt a választ jelölték meg, hogy ez a kárpátjai magyarok számára egy természetes és gyakori jelenség, ami rájuk is jellemző.

Hasonlóképp a kétnyelvűségi hatások mellett a nyelvjárási jelenségekről is megkérdeztem a véleményüket. Ehhez felhasználtam egy megnyilatkozást egy internetes közösségi oldal üzenőfaláról, amely a következőképpen volt megfogalmazva: *Jó van má' te jány, nyugi oszt minden rendben lesz.* Az adatközlők 92%-a találkozott ehhez hasonló megnyilatkozásokkal az internetes kommunikáció során, és amikor a megnyilatkozáshoz kapcsolódó véleményüket kellett megjelölniük, a kitöltők fele (50%) úgy vélekedett, hogy gyakran találkoznak hasonló megnyilatkozásokkal mások üzeneteiben, de rájuk nem jellemző.

Egy másik példa kapcsán arra kértem a kitöltőket, hogy jellemezzék két szóval a következő mondatot: *„Akkor átjösztok máma este?”* A válaszok alapján a leggyakrabban megnevezett jelzők között szerepelt a: *vicces, megszokott, természetes, parasztos, helytelen, zavaró.* Egy-egy adatközlőnél ilyen válaszok is előfordultak: *szívemhez közeli; ez is a magyar nyelv része; tökéletes, mert tájszó; nyelvjárási szempontból helyes; nem csak Kárpátján használják; sokszor én is így beszélek otthon, nem szép megfogalmazás, de a kárpátjaiakra jellemző; régies; csak közelieknek mondok ilyet; elfogadható; nyelvjárási szó; furcsa; nem magyarországi; tipikus kárpátjai; kerülendő; falusias; nem szeretem.*

Hasonlóképp egy kódváltást tartalmazó mondatot is jellemezniük kellett: *„A zálíkra az első 5 rozgyilból kell készülni?”* A leggyakoribb válaszok között szerepelt a *mindennapos Kárpátján; Kárpátján megszokott; otthoni; érthető; kétnyelvű; idegesítő.* Egyéb válaszok is megjelentek: *mindenki így hívja (zálík, rozgyil); nyelvek keveredése; gyakori; így könnyebben megértik egymást; érthetetlen; vicces; helytelen; helyes; megértem, de nem tolerálom.* Összességében elmondható, hogy a megkérdezettek elismerik, hogy a kétnyelvűségi hatások jellemzőek a kommunikációjukra, a nyelvjárási jelenségek használatát ugyanakkor már kevésbé. Ahol konkrét mondatokról kellett megállapításokat tenniük, ott látható volt, hogy a mind a kétnyelvűségi hatások, mind a nyelvjárási jelenségeket illetően változatosak voltak a vélemények. A nyelvjárási jelenséget tartalmazó mondatról

többször inkább negatívan vélekedtek, mint pozitívan, a kétnyelvűségi hatásokat pedig a legtöbbször természetes, illetve megszokott jelenségnek tartják, és semleges viszonyulnak hozzájuk.

Egy olyan állításról is kikértem a véleményüket, amely egy kódváltással kapcsolatos mítoszként ismeretes. A mítosz szó ebben az értelemben valótlán állítást jelent, amelyet a következő szinonimákkal magyarázhatunk: hiedelem, tévhit, téves információ, félreértés, sztereotípa, rémhír. Ezekre a téves vélekedésekre jellemző, hogy a közösség tagjai ismeri ezeket, beszélnek róluk és hisznek bennük, ami befolyásolhatja a nyelvi vélekedéseiket. (Lanstyák, 2007a) Az általam választott kódváltással kapcsolatos mítosz szerint két nyelv váltogatása arra utal, hogy a beszélő nem ismeri jól egyik nyelvet sem. (Lanstyák, 2007b) Ezt a mítoszt a következőképpen használtam fel a kérdőívben: *Mi a véleményed a következő állításról: „Kárpátaljai magyarként azért használok a beszélgetés során az anyanyelvem mellett még egy nyelvet (pl. ukránt vagy orosz), mert valójában egyik nyelvet sem beszélem rendesen.” Egyetértesz ezzel az állítással, vagy szerinted más oka (is) lehet annak, ha egy magyar nyelven folyó beszélgetés során nyelvet váltunk? (Ebben az esetben sorold fel néhány példát).* Az állítással kapcsolatban a válaszadók 72%-a nem értett egyet. Választásukat többen is megindokolták, amelyekből kiválasztottam néhány példát:

„nem értek egyet, szerintem azért vannak ilyen esetek, mert a kétnyelvűség teljes mértékben ráhatással van a mindennapokra. Az ember ha olyan közegben van sokkal inkább fog két nyelvet használni, és ha a társaság megköveteli. Így rögzült”.

„nem értek egyet, mert gyakran előfordul, hogy egy gondolatot a legjobban nem magyarul, hanem ukránul esetleg oroszul tudok a legjobban kifejezni”.

„néhány szót már megszokásból más nyelven használok”.

„nem értek egyet, ha az ukránt nem is beszéljük rendesen, de a magyart igen, a kárpátaljai magyar anyanyelvűek használnak ukrán szavakat például poénból, mert lazának akarnak tűnni”.

„nem értek egyet, azért használunk két nyelvet, mert a sajátunknak érezzük azt is, és szolidaritásból”.

„nem értek egyet: ha másik nyelvű barátom nem ért magyarul néhány szót, elmagyarázom neki a saját nyelvén, közeli barátokkal viccből is szoktunk két nyelvet használni”.

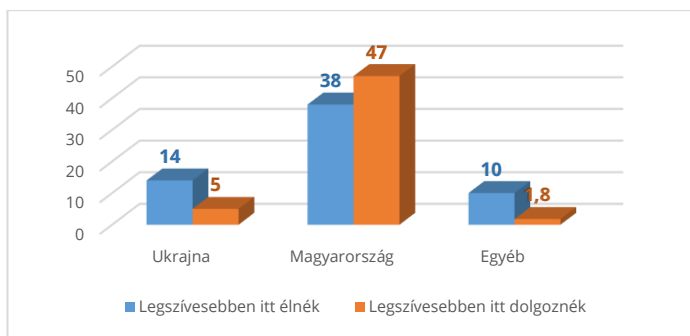
„nem értek egyet, más nyelvek bevonásával is ugyanúgy értelmes lehet a beszélgetés, ha mindkét fél érti az adott nyelveket”.

„Nem értek egyet. Épp ellenkezőleg, a kárpátaljaiak több nyelven is tudnak. Próbálnak igazodni az ukrán anyanyelvűekhez”.

A válaszokból látható, hogy a megkérdezettek egyértelműen nem gondolják azt, hogy nem beszélnek jól egyik nyelvet sem. A példákban itt is előkerül, hogy az adatközölők a kommunikáció során próbálnak alkalmazkodni a többségi nyelv beszélőjéhez, egyrészt azért mert, ahogy az olvasható volt, bizonyos helyzetekben megkövetelik, illetve az ukrán nyelvű barátaikkal való beszélgetés közben a számukra nem érthető

szavakat/kifejezéseket megpróbálják a saját nyelvükön megmagyarázni. Ezen kívül a megszokás volt az, ami a válaszokban a legtöbbször előfordult, valamint a humor, ami általában a nyelvhasználó lazaságára utal.

Miután többféle szempontból is megvizsgáltam a kárpátaljai magyar nyelvvel kapcsolatos attitűdöket, alapul véve azon ismereteket, miszerint a nyelvi attitűdjeink valójában nem a nyelvre, hanem a mögötte álló közösségre, személyekre vonatkoznak, megkérdeztem az adatközlőket, hogy leginkább hol képzelik el a jövőjüket. Ennek eredményeként a többség (61%) legszívesebben Magyarországon élne, és 75%-a ott is dolgozna (3. sz. diagram). Az interjú adatokból közelebb juthattam annak megfjtésére, hogy az adatközlők miért nem szándékoznak visszatérni Kárpátaljára, a következőket sorolták: kilátástalan jövő, nem kedvező politikai és pénzügyi viszonyok, több lehetőséget látnak Magyarországon, ott jobbak az életkilátások, az ukrán nyelv iránti ellenszenv, ukrán nyelvtudás hiánya. A megkérdezettek egy része visszatérne Kárpátaljára, ha javulnának az életkörülmények, de erre nem sok esélyt látnak. Nagyobb részük viszont egyáltalán nem veszi számításba a visszaköltözés lehetőségét, mert problémájuk van az ukrán nyelvvel, illetve közösséggel egyaránt, és a negatív tapasztalatok nem erősítik a szülőföldhöz való ragaszkodásukat.

3. sz. diagram. A kárpátaljai magyar hallgatók jövővel kapcsolatos tervei

Összefoglalóan a kutatás elején felállított kérdésekre válaszolva megállapítható, hogy a megvizsgált hallgatók a nyelvtudásukhoz mérten próbálnak alkalmazkodni a többségi nyelv beszélőjéhez. Egyrészt tudatában vannak, hogy ezt ők bizonyos helyzetekben meg is követelik, másrészt a nyelvi alkalmazkodást a kétnyelvű helyzet természetes velejárójának tekintik, harmadrészt szolidárisak az ukrán nyelvű barátaikhoz, ismerőseikhez. Ezzel szemben, tapasztalataik szerint, az ukrán nemzetiségűek sokkal kevésbé próbálnak igazodni a magyar anyanyelvűekhez, sokszor kerültek hátrányos helyzetbe az anyanyelvük miatt, illetve jellemzően rájuk is szóltak, hogy ne beszéljenek magyarul. Ellenkező eredményeket mutat a magyarországiakkal való kapcsolattartás, a hozzájuk társuló tapasztalatok a megkérdezettek részéről, egy-két kivétellel, többnyire pozitívak.

Az adatközlők véleménye a kárpátaljai nyelvhasználatról eléggé változatos, a kódváltásról leginkább semleges véleménnyel vannak, ami mindennapos, és megkönnyíti a

kommunikációt. A nyelvjárási jelenségekről viszont inkább negatívan vélekednek, de azért néhány válaszból látható volt, hogy vannak, akik ezt a változatot is a sajátjuknak érzik. Mindezek mellett a jövőt a túlnyomó többség nem a szülőföldjén képzei el, amelynek első lépése a magyarországi tanulmányok elkezdése volt.

A továbbiakban a kutatás kiterjesztését tervezem kárpátaljai magyar hallgatók bevonásával. Szeretném ugyanezzel a módszerrel megvizsgálni a Kárpátalján élő és tanuló hallgatók nyelvi attitűdjét, és ezt összehasonlítani a magyarországi egyetemisták eredményeivel. Feltételezésem szerint azoknál, akik Kárpátalján maradtak erősebb a szülőföldről való ragaszkodás, és azonos csoporthoz tartozás érzése, ami majd az egyes nyelvhasználati jelenségekhez, nyelvváltozatokhoz való viszonyulás kapcsán is megmutatkozik, mint azoknál, akik részben távolabb kerültek a szülőhelyi környezettől.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AJZEN, I. (1988). *Attitudes, personality, and behavior*. England: Open University Press.
- ALLPORT, G. W. (1935). Attitudes. In Murchison, C. (szerk.), *A Handbook of Social Psychology*. Worcester: Clark University Press.
- BAKER, C. (1992). *Attitudes and language*. Clevedon: Multilingual Matters.
- BARTHA Csilla (1999). *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- COOPER, J., CROYLE, R. (1984). Attitudes and attitude change. *Annual Review of Psychology*, 35, 395–426.
- CSERESNYÉSI László (2004). *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- DUDICS LAKATOS Katalin (2015). A nemek és a nyelvjárási attitűd összefüggéseiről egy kérdőíves felmérés tükrében. In Márku Anita–Hires-László Kornélia (szerk.), *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból. Ungvár: Autdor-Shark.
- GROSJEAN, François (1992). Another view of bilingualism. In Harris Richard J. (szerk.), *Cognitive Processing in Bilinguals*. Amsterdam: Elsevier Science Publications. 51–62.
- KARMACSI Zoltán (2009). Nyelvi attitűd: gyengítő és erősítő tényezők Kárpátalján a magyar nyelv esetében. In Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga (szerk.), *Nyelvvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. 415–422.
- KISS Jenő (2002). *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

LAKATOS Katalin (2005). A nyelvjárások megítélése kárpátaljai iskolások körében. *Magyar Nyelvjárások* 45, 79–104.

LANSTYÁK István (2007a). A nyelvi tévhitekről. In Domonkosi Ágnes–Lanstyák István–Posgay Ildikó (szerk.), *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*, 71. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 154–173.

LANSTYÁK István (2007b). Általános nyelvi mítoszok. In Domonkosi Ágnes–Lanstyák István–Posgay Ildikó (szerk.), *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*, 71. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 174–212.

SÁNDOR Klára (2014). *Határtalan nyelv*. Budapest: Szak Kiadó.

SÁNDOR Klára (2016). *Nyelv és társadalom*. Budapest: Krónika Nova.

TRUDGILL, P. (1997). *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGYTF.

* * *

Відношення до ефектів двомовності з аспекту мобільності студентів з метою навчання

Метою даної наукової роботи є опис результатів дослідження мовних атитюдів. Його проведено із залученням закарпатських угорських студентів Дебреценського університету. Метод дослідження — анкетування й інтерв'ю. Хотіла дізнатися, яке ставлення студентів до впливу двомовності, до закарпатської мовної варіативності, до україномовців, та, виходячи з їхнього досвіду, проаналізувати, яке ставлення українців та корінних жителів Угорщини до вживання закарпатської угорської мови. Метою роботи було також виявити позитивні або негативні атитюди студентів щодо закарпатської спільноти, та яке це має значення на їх плани щодо майбутнього.

* * *

Attitudes Towards the Bilingual Effects from the Aspect of the Student Mobility

The aim of the present study is to demonstrate the results of a language attitude examination. My aim during the research, which included Transcarpathian Hungarian student participants from the University of Debrecen, was to investigate the views of the subjects about bilingualism; the various features of bilingual speech, including code-switching; as well as the local dialects in general. In addition, grounding the investigation on the participants' own experience, I also intended to examine the ways in which the students in question form an opinion about both the Ukrainian and Hungarian native speakers, and also the manners in which the previously mentioned language users conceive of the Transcarpathian Hungarian language. All in all, my main objective during

the research was to find out whether the Transcarpathian Hungarian students of the University of Debrecen are looking positively or negatively on the community they are coming from, as their attitudes might highly influence their future plans.

Kiss Anita

Debreceni Egyetem,
Bölcsészettudományi Kar,
Nyelvtudományok Doktori Iskola,
Magyar Nyelvtudományi Tanszék,
II. évf.

¹ <https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/id/2125363>

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR KULTÚREGYESÜLET TEVÉKENYSÉGE 1931–1944 KÖZÖTT, A HATALOMVÁLTÁSOK ÁRNYÉKÁBAN

Nagy Nikoletta

Kárpátalja két világháború közötti történetéről széleskörű információkkal rendelkezünk. Több tanulmány, könyv és ismertetés foglalkozik a régió politikai helyzetével, társadalmi széttagoltságával, továbbá a hatalomváltások következtében kialakult közigazgatási berendezkedéseivel. Ezekből megtudhatjuk, hogy Kárpátalja lakossága 1918 és 1945 között három hatalomváltáson esett át: az ezeréves magyar terület először 1919-ben a csehszlovákok, majd a bécsi döntés következtében 1938 és 1944 között ismét a magyarok, végül pedig 1944 októberétől a szovjet vezetés irányítása alá került. Mindazonáltal keveset tudunk a hatalomváltások árnyékában munkálkodó egyesületekről, amelyek jól tükrözik a kárpátaljai társadalom fejlődését. Kárpátalja településeinek polgárai körülményeik ellenére, lehetőségeikhez mérten mindig igyekeztek jó szintet megütni kulturális egyesületeiknek köszönhetően. Jelen munkámban a *Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület* tevékenységének bemutatásán keresztül szeretném szemléltetni a kárpátaljai társadalmi viszonyokat a két világháború közötti időszakban, illetve a II. világháború idején. A téma véleményem szerint aktuális, hiszen a különböző polgári szerveződések a társadalmi igény hozza létre és tartja fenn. Ezáltal egy régió társadalmának fejlettségi színvonalát jól tükrözi, hogy polgárai körében szerveződnek és működnek e társas csoportok.

A Kárpátalja két világháború közötti történelmét tanulmányozó szakirodalom általában csak érintőlegesen foglalkozik a régió társadalmi és egyesületi életének bemutatásával. Nincs ez másképpen a Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület esetében sem. Ennek ellenére hasznos információkat tartalmazott számomra *Dupka* György¹, a kárpátaljai magyar irodalmi életről írt tanulmánya, amely érinti az említett kultúregyesület két világháború közötti tevékenységét. Megemlítené a *Fedinec* Csilla² által, a kárpátaljai magyarság történetéről összegyűjtött kronológia, amely betekintést engedett néhány, az egyesület által szervezett kultúrelőadás programjába. Az egyesületkutatás tanulmányozásában segítségemre szolgált *Benda* Mária³ tanulmánya, amely betekintést enged Bereg vármegye társadalmi életébe a 19. században. Mindezek mellett a munka valódi értékét mindenekelőtt a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében található irat- és sajtóanyagok információi szolgáltatták.

Csepeli (2015) megfogalmazása szerint a kultúra, a társadalmi lét maradandóságát

szolgáltató eszközök összessége, míg a kulturális eszközök által kivívott stabilizáció legfontosabb eszköze a nyelv. Mivel a kultúra az elődök által megteremtett hagyomány őrzője, a társadalom feladata az, hogy ezt az örökséget tovább örökítse az utókor számára. Véleményem szerint, a megörökítés egyik leghatásosabb eszközei a kultúregyesületek, amelyek jelentős szervezeti egységnek bizonyultak Kárpátalja szerte.

Az 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Layben aláírt egyezmény révén nemzetközi jogilag Kárpátalja Csehszlovákia részévé vált. A Csehszlovák Köztársaság széleskörű kulturális lehetőségeket biztosított polgárai számára, támogatta a közművelődést, könyvtárakat létesített, a korábbi magyar kulturális intézményrendszert azonban teljes egészében felszámolta. A magyar kulturális élet színterei a kaszinók, a dalosegyletek, a nőegyesületek, olvasóköri, a gazdakörök, a munkáskörök, a sportszervezetek voltak. (Fedinec, Vehes, 2010)

Benda (2003) véleménye szerint ebben az időszakban, a társadalmi életben az előző korszak gazdasági központúságával ellentétben most a kultúrára, a szellemi életre terelődött át a hangsúly. Az 1920-as évek közepén egyre többen ismerték fel, hogy a passzív ellenállás zsákutcába vezet, éppen ezért a kárpátaljai magyar értelmiség legaktívabb része igyekezett olyan civil kezdeményezéseket életre hívni, amelyek később az ismeretterjesztés, a népművelés, az amatőr színjátszás, a szociográfia a terén hoztak létre maradandó értékeket. (Apró, Paál, 2004)

1929-ben a csehszlovák kormány anyagi támogatásával megalakult a Kárpátaljai (Podkarpatszka Ruszi) Országos Közművelődési Szövetség, melynek célja: a területen élő nemzetiségek kulturális életének összefogása. Mivel a szerveződés a cseh hatalmi rendszer érdekeit szolgálta, ellensúlyozására Rácz Pál¹⁴ lapszerkesztő kezdeményezésére, 1931 márciusában Ungváron létrehozták a **Podkarpatszka Ruszi Magyar Kultúregyesületet (PRMKE)**. Az egyesület fő célja a népi kultúra ápolása, a magyar kulturális és társadalmi egyesületek támogatása a közös kulturális cél szolgálatában. Első elnökévé Székely Józsefet választották.

A Magyar Kultúregyesületnek bárhol alakulhatott Kárpátalján fiókegyesülete, ahol legalább húsz alapító tagot sikerült összegyűjteni. Egyetlen feltétele az volt, hogy minden csoport egy elnököt, egy jegyzőt és egy pénztárnokot kell, hogy válasszon magának. Helyi csoportjainak számát 55–60-ra becsülték, és ez a számba vehető magyar települések 60%-át jelentette. A helyi szervezetek élén a legtöbbször tekintéllyel bíró, elismert gazdálkodók álltak. A PRMKE sikerének egyik oka, hogy be tudta vonni a munkába a falu népét, és erre mindig nagy súlyt helyezett. (Benda, 2003)

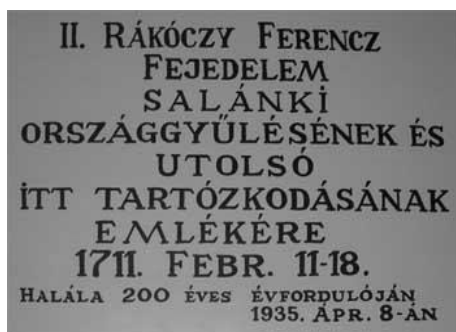
A kezdeti nehézségek után a következő években Kárpátalja csaknem minden városában és magyarlakta településén helyi szervezeteket alakítottak. Számuk 1938-ban már 42 volt. Az egyesület terjesztette a Szlovákiában kiadott *Magyar Vasárnap* című lapot.

Az 1930-as évek közepétől Kárpátalján a Podkarpatszka Ruszi Magyar Kultúregyesület töltött be központi szerepet. A PRMKE 1934–1937 között Kultúra címmel regionális hatókörű lapot is kiadott Ungváron, Wiczmány Jenő szerkesztésében. (Fedinec, Vehes, 2010)

A PRMKE beregszászi helyi szervezete 1935 tavaszától a Beregmegyei Kaszinó nagytermében a nyár kivételével hetente szervezett magyar szellemű ismeretterjesztő előadást, irodalmi matinét, író-olvasó találkozót. A PRMKE elnöke Benda Kálmán⁵, egyben a Bereg megyei Kaszinó elnöke, titkára Bellyei (Zapf) László⁶ volt. (*Fedinec*, 2002)

A PRMKE mindemellett nagyon fontosnak tartotta a történelem megőrzését és tisztelését. Egyik nagysikerű országos rendezvénye volt az 1935. áprilisában Tiszaújlakon megrendezett Rákóczi emlékünnepnap. Az egyesület vezetősége még 1935. január 26-án egy felhívással fordult a magyar, ruszin, szlovák és román kultúregyesületekhez, hogy tavasszal közösen méltassák II. Rákóczi Ferenc halálának 200. évfordulóját. A társaság felhívása sikeresnek bizonyult, ugyanis 1935. április 7-én Kárpátalja városai, községei, kultúr- és társadalmi egyesületei zárandoklatot szerveztek a tiszabecsi Rákóczi-emlékoszlophoz.⁷ Sajtóbecslések szerint mintegy tízezres tömeg vett részt az eseményen. Sor került koszorúzásra, megszólalt a tárogató, a Rákóczi-induló; magyar, ruszin és román nyelven tartottak ünnepi beszédet. Az ünnepség után közebedet tartottak Tiszaújlakon. Az ünnepségsorozat azonban itt nem ért véget. Április 8-án 10 órától negyedórás „országos harangzúgás”-sal, az ungvári görög katolikus székesegyházban és a római katolikus templomban ünnepi gyászmisével emlékeztek a vezérlő fejedelemre.

A hét folyamán (április 7–13.) számos ünnepségre került sor, többek között Munkácson és Beregszászban. Ez alkalomból mutatták be Beregszászban Bellyei (Zapf) László, a város reálgimnáziuma tanárának Bujdosók (Színmű egy felvonásban a kuruc időkől) című darabját. A salánki református templom karzatára került az alábbi felírás:

1936. október 11-én a PRMKE beregszászi közgyűlésén a vezetőség arról számolt be, hogy egyesületi alapszervezetek eddig Ungváron, Munkácson, Beregszászban, Nagyszőlősen, Tiszaújlakon, Huszton, Királyháza, Somban, Bányuban, Koncházán, Homokon, Tarnócon, Császlócon, Tiszakeresztúron, Macsolán, Makkosjánosiban és Csonkapapiban alakultak. Wellmann Mihály ügyvezető elnök beszédében többek között megállapította, hogy a jövőért nehezen küzdő magyar ifjúság nem tért le az apák útjáról, egységesen kíván az ősei által kitaposott úton a jobb jövőért harcolni. Leszögezte, hogy az egyesület kizárólag a magyar kisebbség érdekeit szolgálja, tehát bármilyen párthoz, felekezethez és

társadalmi osztályhoz tartozik az, aki szívében-lelkében magyar, az egyesület tagja lehet. (Fedinec, 2002)

1937-ben a *Prágai Magyar Hírlap* (1937. október 30., 16. évfolyam, 248. szám, 4.) a kárpátaljai magyar kultúrélet legfőbb szerveként tartja számon a Podkarpatszka Ruszi Magyar Kultúregyesületet. Az említett cikkből megtudhatjuk, hogy az 1936-os esztendőben 21 új alapszervezet alakult, amelyek munkáját a központi szervezet odaadón támogatja. Az említett adatok szerint az itt élő magyarságnak több mint a fele az egyesület égisze alatt és szellemében fejt ki valamilyen kulturális tevékenységet. A helyi szervezetek közül ebben az időben a legtevékenyebben a beregszászi, munkácsi, nagyszőlősi, ungvári, tiszaujlaki és técsői szervezet működött.

A kezdeti lelkesedés nem adott alább, épp ellenkezőleg, egyre aktívabban folyt a kulturális munka. Ennek kitűnő példája, hogy 1938. április 28-án a PRMKE ungvári helyi szervezetének évi rendes közgyűlésén elhatározták: „a magyar kultúrmunka folytatása és fejlesztése céljából gondoskodjék az egyesület egy magyar kultúrház létesítéséről.” Nem sokkal később, ugyanezen év augusztusában a PRMKE felhívást intézett a magyar szülőkhöz, melyben arra kéri őket, hogy szeptember elsején vegyék vissza más nyelvű iskolába íratott gyermekeiket, és írássák át magyar tannyelvűbe. Érvelésük a következő: „A magyar kultúrájövőt meg kell menteni.” (Fedinec, 2002)

Az egyesület rendkívül fontos szívügye volt a kárpátaljai magyar iskolaügy helyzete. 1938. május 29-én a Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület a Kárpátaljai Általános Magyar Tanítóegyesülettel karöltve országos iskolai ankétot⁸ rendezett Beregszászon a református egyház tanácstermében. Ezen az értekezleten a kárpátaljai magyar iskolásérelmeket vették számba. Az iskolaügy fontossága széles rétegeket mozdított meg, így a rendező egyesületek tagjain kívül a magyar nevelésügy számos munkatársa is megjelent, többek között Hegedűs Imre, a cseh agrárpárt ügynevezett magyar titkára is. A gyűlés legfontosabb kérdése, miként lehetne megoldani, hogy minden magyar gyerek magyar iskolába járjon. Ugyanis, ahogyan Wellmann Mihály, a PRMKE országos ügyvezetője beszédében rámutatott: „Ma is csak 110 magyar iskola van, éppen úgy, mint tíz év előtt. Ez az oka annak, hogy az elmúlt tanévben 3417 magyar gyermek járt szláv tannyelvű iskolába, míg két év előtt csak 2920. A 110 ezer lelket számláló kárpátaljai magyarságnak 110 iskolája van, a 35 ezer főnyi cseh lakosságnak pedig 166.” Az elnök arra is rávilágított, hogy magyar pedagógus csak 361 van Kárpátalján, cseh/szlovák viszont 612, magyar óvoda 13, cseh/szlovák pedig 48. Nincs önálló magyar polgári iskola, ezért 859 magyar tanuló kénytelen szláv tannyelvű iskolába járni. Önálló magyar polgári iskola egy sincs, csupán párhuzamos magyar osztályok vannak. A magyar gyermekeknek mintegy 87 százaléka nem tanulhat anyanyelvén (az elemitől a középiskoláig). „Magyar gyerekek magyar iskolában a helye, — hangoztatta Wellmann, — De magyar elemibe csak akkor fog járni minden magyar gyerek, ha lesz elegendő magyar polgári és gimnázium, kereskedelmi és tanítóképző. A magyar gimnáziumba pedig csak akkor iratkozik be minden magyar tanuló, ha lesz magyar egyetem.” Az elhangzott adatok tükrében az értekezlet résztvevői elfogadtak egy határozatot, amelyben többek között a következőket követelték:

- minden magyar anyanyelvű gyermek részesüljön magyar nyelvű oktatásban;
- minden községben, ahol 20 magyar nemzetiségű gyermek található, létesítsenek magyar tannyelvű elemi iskolát és óvodát;
- minden magyar községben, ahol nincs 20 cseh vagy ruszin tanköteles gyerek, szüntessék be a cseh és ruszin tannyelvű iskolákat és óvodákat;
- a magyar iskolákból távolítsák el a nem magyar tanerőket és ezeket magyar tanerőkkel pótolják;
- követelik a magyar árva- és lelencházak, továbbá magyar vakok és siketnémák részére külön intézet felállítását;
- hozzanak létre magyar iskolatanácsokat, és biztosítsák a teljes magyar iskolai önkormányzatot;
- állítsanak fel önálló magyar tanfelügyelőséget, magyar tanítóképzőt, magyar egyetemet Kárpátalján. (*Prágai Magyar Hírlap*, 1938. május 28., 17. évf., 122. szám, 7.)

A kultúregyesület bekapcsolta a közművelődési munkába a Magyar Akadémikusok Keresztény Köre (MAKK) ungvári diákszervezetét, amely előadások sorát tartotta a magyarlakta falvakban.

A bécsi döntések következtében 1938–1944 között Kárpátalja visszakerült Magyarországhoz. A visszacsatolás után megszűntek a csehszlovák hatalom idején kiépített magyar kisebbségi intézmények, fórumok, sajtószervek. Sok esetben az 1918 előtt bejegyzett, később a csehszlovák hatóságok által betiltott szervezetek újraindultak, működésüket hatóságilag engedélyezték. A látókörben új kultúrszervezetek töltötték be az űrt. (*Dupka*, 2016)

A polgári adminisztráció bevezetése után a korábbi és újonnan létesülő társaságoknak, civil szerveződéseknek a 364 400/1939. B. M. számú, 1939. december 2-án megjelent belügyminisztériumi rendelet szerint hat hónapon belül új alapszabályt kellett készíteniük és ismét bejegyeztetniük magukat.

A PRMKE jogutóda a **Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület** lett. A régi-új egyesület 1939 decemberében Beregszászban megtartotta „a felszabadulás után” újjáalakuló ülését, ahol elnökké Benda Kálmánt, főtitkárrá Bellyei Zapf Lászlót választották. Az egyesület továbbra is a legaktívabb formáció, az irodalmi élet szervezője, amelynek területi vezetői között ott van Sáfáry László, Simon Menyhért, Rác Pál is.

Azt a korszak valamennyi elemzője elismeri, hogy a Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület nem csupán városainkban, de falvaink jelentős részében is aktív tevékenységet fejtett ki, ezeken a helyeken is számos emlékezetes irodalmi estet, színházi előadást, megemlékezést szervezett.

1940. január 8-9 között került sor Ungváron Magyar Kultúregyesületek Országos Szövetsége és a Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület rendezésében a Magyar Rádió IV.

felvidéki kultúrnapjaira. Többek között Zapf László tartott előadást a kárpátaljai magyar kultúregyesületek feladatairól. 1940 decemberében Bertók Béla⁹ lemondott a Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület elnökségéről. Utóda Szondi János lett. (*Fedinec*, 2002)

1941. márciusában az egyesület ungvári szervezete által megrendezett kultúrelőadásán a magyar királyi Miniszterelnökség Nemzetszolgálati Osztálya megbízásából dr. Tóth László kolozsvári egyetemi tanár tartott másfélórás tudományos előadást „Magyarország ezeréves határa” címen. (*Kárpáti Magyar Hírlap*, 1941. március 7., 56. szám.)

1941. szeptemberében, Kozma Miklós¹⁰ kormányzói biztossá választása után nem sokkal, nyilatkozott a régiót érintő aktuális problémákról. Véleményében kifejtette, hogy azokat a dinamikus, újonnan mutatkozó erőket, amelyek a magyar-ruszin együttműködés érdekében önmaguktól jelentkeztek, föl kellett karolni, formát és kifejlődési lehetőséget kellett kapniuk. Fontosnak tartotta leszögezni, hogy ezek a bizonyos erők egyaránt társadalmi, gazdasági és kulturális vonatkozásúak. A Kormányzói biztos elégedettségének adott hangot a szervezetek működésére vonatkozóan: „...kifejlesztésükre alakult szervezeteknek ma már egész sorozata működik Kárpátalján és az az érzésem, hogy működésük irányát tekintve minden vonatkozású igényt kielégítenek.” (*Kárpáti Magyar Hírlap*, 1941. szeptember 23., 217. szám.)

1942. január 2-án „Az északkeleti végek szórványmagyarságának gondozása” címmel Simon Menyhért író, az ungvári székhelyű egyesület kárpátaljai területi titkárságának vezetője emlékiratot terjesztett fel a miniszterelnökséghez, kérve a kormányzat sürgős támogatását. Az előbbi szervezet, mint „Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület” — ügyvezető elnöke 1940. áprilisi beadványában azt panaszolta Ung vármegye főispánjának, hogy másfél éve, mióta „visszakerültünk az Anyaországhoz”, nem kaptak anyagi támogatást. A társaság — hosszas vajdás után — 1942. május 17-én hivatalosan is újjáalakult, felvette az **Északkelet-magyarországi Kultúregyesület** nevet, s elnökének Sáfáry Józsefet választotta. (*Botlik*, 2005)

Így került sor az Északkelet-magyarországi Magyar Kultúregyesület (ÉMKE) újjáalakítására Ungvár központtal, amelynek Munkácson és Huszton voltak kirendeltségei. Az egyesület elsősorban a kárpátaljai hegyvidéki folyóvölgyekben élő magyarság kulturális „szórványgondozását” vállalta fel, de Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék Tisza menti magyarlakta részein is tevékenykedett. (*KTÁL*, Fond 47, opisz 2., od. zb. 73.) Az ÉMKE-nek a kirendeltségeken kívül fiókjai is több helyen működtek, példának okért Bustyaházán is.

Az egyesület módosított alapszabálya kimondta, hogy „az egyesület célja, a magyar nép szellemi és kulturális értékeinek megőrzése és fejlesztése. E végből támogatja és előmozdítja a magyar nép nevelését, benne a közműveltség útján a jobb érzést, társadalmi fegyelmezettséget és ápolja a magyar nemzeti öntudatot. Fejleszti a magyar nép körében a magyar irodalom és művészet népszerűsítésével és az olvasási kedv előmozdításával a művelődést. E célból iskolákat, óvodákat, kultúrházakat és könyvtárakat létesíthet és fenntarthat, szakosztályokat alapíthat.” Továbbá leszögezte, hogy az egyesület működéséből kizár minden politikai tevékenységet.

Az egyesület működése a következőképpen zajlott: minden városban vagy községben, ahol az egyesületnek 20 rendes tagja lakott, helyi csoportokat lehetett alakítani. Viszont több szomszédos község is alakíthatott egy helyi csoportot. Minden csoportnak egy elnököt, egy jegyzőt és egy pénztárnokot kellett választania. Ez a három személy alkotta a helyi csoport előjáróságát. Közülük még szükség volt két ellenőrt kiválasztani, kik a pénztár kezeléséért a pénztárnokkal együtt vagyoni felelősséggel tartoztak. Nagyobb helyi csoportoknál az említett ügyvezetők mellé még egy vagy több helyettest, vagy más tisztviselőt is lehetett választani. (KTÁL, Fond 162, opisz 3., od. zb. 1149. 1-8.)

A kárpátaljai magyar értelmiség jelentős része a ruszin értelmiséggel való együttműködés helyett helyesebbnek vélte, ha kifejezetten magyar karakterű és magyarosító célú népművelő munkát végez a nemzetiségi lakosság körében. Ők a Beregszász központtal működő Északkelet-magyarországi Magyar Kulturális Egyesület keretében tevékenykedtek. (Dupka, Horváth, 1987)

1943. augusztus 23-án az Északkelet-magyarországi Kultúregyesület rendkívüli közgyűlést tartott Beregszászban abból az alkalomból, hogy a belügyminiszter jóváhagyta az egyesület módosított alapszabályát, mely szerint az egyesület központja Beregszász lett. Egy hónappal később, szeptember 11-én az ÉMKE beregszászi vezetőségi ülésén az egyesület elnökévé Benda Kálmán választották meg.

1943 novemberének végén Munkácson közös értekezletet tartottak az ÉMKE ungvári, munkácsi és beregszászi helyi szervezeteinek képviselői. „Az értekezlet célja volt, hogy miként a múltban, úgy az elkövetkező téli és tavaszi kultúrévadra is közös kultúrprogramot állítsanak össze a három város részére.” „Az értekezlet résztvevői megállapodtak abban, hogy az egyes városokban egy-egy szervezési megbízottal szervező központokat állítanak fel, melyeknek feladata lesz a közvetlen környék falvainak beszerzése és a már meglevő helyi csoportok rendszeres látogatása.” (Fedinec, 2002:406)

Az ÉKME a kárpátaljai háborús viszonyok ellenére is erejéhez mérten igyekezett aktív kulturális tevékenységet folytatni. Többek között a következő jeles események közreműködésében vettek részt:

- a Népművelési Bizottsága, a Segélyző Nőegylete, és a Kaszinó és az ÉKME munkácsi szervezete 1943. február 22-én erdélyi írók és művészek részvételével erdélyi estet rendezett Munkácson;
- a Magyar Országos Véderő Egyesület segítségével 1943. június 2-5. között Munkácson könyvnapokat rendezett;
- 1944. június 6-8. között szintén könyvnapokat rendezett Munkácson a Soli Deo Gloria Szövetséggel karöltve.

Kárpátalja újabb sorsfordulója 1944. szeptember 27-én kezdődött, Ungvártól több mint 250 km-re a Tatár-hágónál. Ekkor tört be ugyanis területére a szovjet hadsereg. Október 28-án Vincze András¹¹ Ózdra költöztette közigazgatási hivatalát, ezzel az intézkedéssel pedig megszűnik a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság működése. (Botlik, 2005) Ugyanezen

a napon, Ungvár elfoglalásával gyakorlatilag megtörtént a vidék teljes szovjet katonai megszállása Csap kivételével, melyet november 29-ig tartottak a magyar honvédség alakulatai.

A Kárpátalján ideiglenesen létrehozott államalakulat hatalmi szervének irányítói megszüntették a magyar művelődési és kulturális egyesületek, klubok, társaságok működését, megtiltották a magyar földrajzi elnevezések, feliratok, a települések eredeti nevének használatát: „Az új hatalomnak kezdetben nem a magyar szellemi élet korlátozása, hanem teljes kiirtása volt a célja. Se iskolák, se sajtó, se színház (...) — semmi, de semmi.” (Apró, Pál, 2014:77)

Kutatásaim során szerettem volna rávilágítani arra, hogy egy kulturális szellemiséget őrző egyesület milyen hasznos tevékenységet tud kifejtetni, amennyiben az adott vezetés megfelelő teret biztosít számára. Az 1920–30-as években Kárpátalján a cseh hatalom volt uralmon. Ebben az időszakban a különböző egyesületek és társaságok más-más módon és mértékben vették ki részüket a közéleti tevékenységből. Eltérőek voltak a céljaik, anyagi lehetőségeik, érdeklődési köreik. Az 1931-ben létrejött a Podkarpatszka Ruszi Magyar Kultúregyesület azonban, csakhamar központi szerepet töltött be a társadalmi szerveződések között. Az egyesület, amely magába tömörítette Kárpátalja magyarságát, aktív tevékenységet fejtett ki a falvakban és városokban egyaránt. Felkarolva a kárpátaljai magyarságot, megemlékezéseket, színvonalas ünnepi műsorokat, valamint színes előadásokat szervezett híres vendégek bevonásával. Szívégyének tartotta a kárpátaljai magyar iskolaügy kérdését és magyar anyanyelvű gyerekek taníttatását.

Az egyesület 13 éves fennállása alatt két újjáalakuláson esett át, ami arról tanúskodik, hogy a Kárpátalján egymást követő hatalomváltások igen mély hatást gyakoroltak a társadalmi viszonyok alakulására. Mindemellett azonban elmondható, hogy a szovjet vezetés térhódításának bekövetkeztéig példaértékű és hasznos munkát fejtett ki a kárpátaljai magyarság fennmaradása érdekében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

KTÁL. — Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegének irataiból:

KTÁL Fond 47., opisz 2., od. zb. 73.

KTÁL Fond 162., opisz 3., od. zb. 1149.

Prágai Magyar Hírlap (1937. október 30., Prága). *A népi kulturmunka örvendetes fejlődéséről számoltak be a PRMKE közgyűlésén.* 16. évfolyam, 248. szám, 4.

Prágai Magyar Hírlap (1938. május 28., Prága). *„Követeljük minden magyar anyanyelvű gyerek magyar nyelven történő oktatását!” A kárpátaljai magyar tanítóegyesület és a PRMKE országos iskolai ankétot tartott Beregszászon — A magyarság követelése.* 17. évfolyam, 122. szám, 7.

Kárpáti Magyar Hírlap (1941. március 7., Ungvár). *A Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület ungvári szervezete kultúrelőadása*, 56. szám

Kárpáti Magyar Hírlap (1941. szeptember 23., Ungvár). *Kárpátalján a cseh uralom hagyatékait fel kellett számolni — mondotta Kozma Miklós kormányzói biztos*. 217. szám

Szakirodalom

APRÓ, I. és PAÁL, V. (szerk., 2014). *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig. Fejezetek a magyar sajtószabadság történetéből*. Budapest: Médiatudományi Intézet.

BOTLIK, J. (2005). *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után, 1939–1945*. Nyíregyháza: Imi Print KFT.

CSEPELI, Gy. (2015). *A szervezkedő ember*. Budapest: Kossuth Kiadó.

DR. BENDA, M. (2003). *Egyesületi és társadalmi élet Bereg megyében*. Beregszász: Beregszászi Nyomda és Kiadványkiváló.

DUPKA, Gy. és HORVÁTH, S. (1987). *Múltunk s jelenünk. Balogh Edgár nyomában Kárpáton túl*. Ungvár: Kárpáti Kiadó.

FEDINEC, Cs. (2002). *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Galánta-Dunaszerdahely: Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó.

FEDINEC, Cs. és VEHES, M. (2010). *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Budapest-Ungvár: Argumentum Kiadó és Nyomda Kft.

Діяльність Закарпатського угорського культурного товариства між 1931–1944 рр. у тіні змін влад

«Угорська асоціація культури Підкарпатської Русі» (PRMKE) була заснована в березні 1931 року в місті Ужгород. Головною метою її була підтримка угорської народної культури та угорських культурних об'єднань у тіні чеської системи влади. Асоціація провела дистрибуційні угорські освітні лекції, організувала читання та пам'ятні літературні вечори, а також святкові поминання, і носила на своєму серці питання закарпатської угорської освіти. Вона мала свої місцеві організації практично у кожному місті Закарпаття та в угорських населених пунктах. Протягом 13 років свого існування PRMKE зазнала двох реконструкцій. Спочатку вона була новостворена в 1939 році після закінчення чеського панування під назвою «Закарпатська угорська культурна асоціація», а потім в травні 1942 року відбулася ще одна реорганізація, і асоціація прийняла ім'я «Культурна асоціація Північно-Східної Угорщини». Однак ці події не зламали первісний ентузіазм, асоціація продовжувала свої культурні устремління, аж до 1944 року, коли Радянський Союз окупував Угорщину і припинили діяльність суспільних організацій.

The Activity of the Transcarpathian Hungarian Cultural Association Between 1931-1944 in the Shadow of Power Changes

The Podkarpatska Rus Hungarian Cultural Association (PRHCA) was founded in March 1931 in Uzghorod. Its main aim was to support the Hungarian folk culture and to support Hungarian cultural associations in the shadow of the Czech power system. The association organized Hungarian informative lectures, readings and memorable literary evenings, festive commemorations, and it took to its heart the question of the Hungarian education in Transcarpathia. There were its local organizations in almost every town in Transcarpathia and in Hungarian-inhabited settlements. The PRHCA has undergone two remodeling during 13 years of its existence. At first, in 1939, after the end of the Czech domination in Transcarpathia, it was re-established under the name of the Transcarpathian Hungarian Cultural Association, and in May 1942, it was newly formed again as the Northeast-Hungarian Cultural Association. Its activity ended in 1944 by the soviet occupation of Hungary.

Nagy Nikolett

Debreceni Egyetem,
Bölcsészettudományi Kar,
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola,
Történelem-PhD, III. évf.

¹ Dupka György. Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. — Ungvár: Intermix Kiadó, 2016.

² Fedinec Csilla. A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. — Galánta-Dunaszerdahely: Fórum Intézet, Liliium Aurum Könyvkiadó, 2002.

³ Dr. Benda Mária: Egyesületi és társadalmi élet Bereg megyében. Beregszász, Beregszászi Nyomda és Kiadványkötő, 2003.

⁴ Rácz Pál (1888–1984) — okleveles tanító, író, lapszerkesztő. 1919-ben a csehszlovák hatóságok tanítói állásából elbocsátották. 1920-ban megalapította és 1938-ig szerkesztette a Kárpátaljai Magyar Hírlapot. 1938–1944 között Ung vármegye és Ungvár tanfelügyelője.

⁵ Benda Kálmán (1883–1944) — A Bereg megyei Vízsabályozó és Ármentesítő Társulat főmérnöke, majd igazgatója. Ő kezdeményezte az 1930-as években a Vérke szabályozását. A cseh uralom éveiben a Podkarpatszka Ruszi Kultúregyesület és a Bereg megyei Kaszinó elnöke. 1944 novemberében a szovjet hatóságok letartóztatták, elhurcolták, haditörvényszék elé állították, majd október 28-án Ungváron kivégezték.

⁶ Bellyei László, Zapf (1910–1995) — beregszászi gimnáziumi tanár, irodalomtörténész, író. A Podkarpatszka Ruszi Magyar Kultúregyesület beregszászi körzetének titkára, 1938 után a Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület, majd az Északkelet-Magyarországi Magyar Kultúregyesület központjának főtíkája és a beregszászi csoport titkára.

⁷ A Rákóczi-szabadságharc első győzelmét 1703. július 14-én a tiszabecsi Bajnok-dűlőn aratta II. Rákóczi Ferenc. A kuruc győzelem emlékére Tiszabecsen 1905-ben a református templom előtt emlékoszlopot állítottak.

⁸ Ankét — nyilvános értekezlet valamely közérdekű kérdés megvitatásának céljából

⁹ Bertók Béla — református esperes, később püspök.

¹⁰ Kozma Miklós (1884–1941) Nagyváradon született, gyermekként 10 évig az Ung megyei Turjaremetén élt, így ruszin környezetben nevelkedett. A Magyar Távirati Iroda elnöke, 1935 és 1937 között a Gömbös-, majd a Darányi-kormány belügyminisztere. 1940-től haláláig, 1941. december 8-ig, Kárpátalja kormányzói biztosa

¹¹ Vincze András — nyugalmazott altábornagy Kárpátalja negyedik, és egyben utolsó kormányzói biztosa. Hivatalát 1944. május 10. és 1944. október 15. között töltötte be.

ENDÉMIÁS BETEGSÉGEK A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉN A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÉVEIBEN

Orbán Melinda

 20. század első felében Magyarország az egyik legkedvezőtlenebb járványügyi helyzetben lévő ország volt Európában. Több fertőző betegség endémiásan jelentkezett, azaz tartósan, rendszeresen előfordult. A gyomor és a bélcsatornán át terjedő (enterális) fertőzések közül a hastífusz, a vérhas és a járványos gyermekbénulás. A légutakon terjedők (aerogen) közül a skarlát, a szamárköhögés, a kanyaró és a gennyes agyhártyagyulladás. Míg a vér útján terjedő (haemotogen) megbetegedések közül a malária és a kiütéses tífusz. Egy-egy betegség egészségre káros hatása a jellemző lefolyása mellett megnyilvánult abban is, hogy növelte az egyéb betegségek iránti hajlamot és csökkentette az átlag élettartamot. A nagyobb ellenálló képességű szervezet esetében az adott betegség hamarabb lezajlott és gyógyszeres kezeléssel megszűnhetett. Tehát fontos volt az egyén megfelelő táplálékbevitel, a teljes értékű, vitaminban gazdag étrend, ami erősítette a szervezetet. Azonban a háborús viszonyok ezt megnehezítették. Az anyagbeszerzési gondok, a megfelelő táplálékhoz jutás korlátozottsága nehezítette az egészség megőrzését.

Az 1938–39-es évek a közegészségügy szempontjából is fordulópontot jelentettek. Arról, hogy a visszacsatolt területeken a működését megkezdő magyar adminisztráció közegészségügyi szempontból milyen viszonyokat talált, az orvosi és tisztiorvosi állapotfelmérések, oltási jegyzőkönyvek, főszolgabírói és körjegyzői, illetve köztisztasági jelentések stb. tanúskodnak. A fent említett iratok levéltári felderítése és értékelése még nem történt meg. Jelen dolgozat a területen endémiásan fellépő megbetegedések bemutatására törekszik.

A két világháború között világossá vált, hogy a járványok fellépése egy adott területen összefüggésbe hozható a környezet és a szociális állapot sajátosságaival. A levéltári források, amelyek a munka tekintetében felhasználásra kerültek a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi fiókintézetében találhatóak. Feldolgozásra került a 42. fond, Az Ungi közigazgatási kirendeltség iratai (1938–1944), a 144. fond, Az Aknaszlatinai Körjegyzőség iratai (1939–1944), a 162. fond, A Máramarosi közigazgatási kirendeltség iratai (1938–1944), a 340. fond, A Huszti járás főszolgabírájának iratai (1939–1944), a 725. fond, A Szolyvai Körjegyzőség iratai (1939–1944) és a 744. fond, A Taracvölgyi járás főszolgabírájának iratai (1939–1944).

Az 1920–1930-as években Magyarországon egyre elterjedtebbé vált a prevenció

gondolata. Számos szakmunka jelent meg a különféle betegségek leírását, azok terjedési formáját és megelőzési lehetőségeit tartalmazva. Illetve megjelentették a szakmai továbbképző tanfolyamokon elhangzott előadások anyagát is. Az egyik ilyen munka A mai magyar egészségügyi közszolgálat címmel jelent meg. Általában a közegészségügyi helyzet javulását a falusi lakosság számára tartott felvilágosításoktól remélték. Ezek kiterjedtek a lakáviszonyok helyes kialakítására, a szennyvíz biztonságos elvezetésére, a megfelelő ivóvíz ellátásra és a különféle higiéniai viszonyok betartására. Az orvosi szakmunkák a betegségek leírása mellett, tartalmazták a megelőzésére vonatkozó egészségügyi előírások betartásának fontosságát. Itt olyan, ma már általánosnak tűnő higiéniai tanácsokra kell gondolni, mint például a mindennapi tisztálkodás, a lakások fény és páráviszonyainak megfelelő kialakítása, a szellőztetés fontossága. A házak udvarán található mellékhelyiségek megfelelő távolságra való elhelyezése a lakrészekről, illetve a folyótól vagy a forrástól, melyből általában az ivóvizet vételezte a lakosság.

Az 1990-es évektől a napjainkig megjelent szakirodalom, — amely felhasználásra került — a szociálpolitika, a történeti egészségtan, a népesedés és általános az egészségügy kérdéseivel foglalkozik. A szociálpolitika múltja Magyarországon címmel 1994-ben Gyáni Gábor közlésében megjelent munkában a szerző a két világháború között állami feladattá nyilvánított preventív jellegű gyógyintézmények hálózatának gyorsított fejlesztéséről ír. A falusi közegészségügy javítása terén a Zöldkeresztes Szolgálat létrehozását, mint az egyedüli fontos eseményt emeli ki. Magyarországon jelenleg kiemelten foglalkozik a témával Kapronczay Károly történész, akinek kutatási területe a magyarországi közegészségügy, orvostörténetírás és kutatás története, a magyar és az európai orvosképzés története, a lengyel menekültügy Magyarországon és a magyar-lengyel művelődéstörténet. Munkáiban az egészségüggyel kapcsolatos jogalkotással, az intézményi háttér fokozatos kiépülésével, a szakorvosképzéssel foglalkozik.

A két világháború között jelent meg a Zöld Kereszt, az Orvosi Hetilap és az Orvostudományi Közlemények (az utóbbi mellékleteként) című folyóiratok. A Zöld Kereszt tudósítóként működött az ápolónők és az egészségügyi védőnők részére. Kárpátaljával kapcsolatban az elmaradottságról, az egészségügyi viszonyok mielőbbi rendezéséről, a járványos megbetegedések felszámolásáról és a ruszin nép nem megfelelő lakás és éleltesi viszonyairól jelentek meg cikkek. Az Orvosi Hetilapban és az Orvostudományi Közleményekben a szakmai kérdések kerültek előtérbe (pl.: a fertőző betegségek elleni védőoltások, az újabb tudományos vívmányok bemutatása). A 20. század első felének magyarországi járványaival és a járványügy fejlődésével kapcsolatban a napjainkban kiadott Magyar Epidemiológia című folyóiratban jelentek meg publikációk.

A megelőző orvostudomány a 20. század eleje óta fordít figyelmet az ember környezetének és a fertőző betegségek kialakulásának a kapcsolatára. Ettől kezdve megnőtt az epidemiológiai kutatások száma, amelyek fő területe a tömegesen fellépő betegségek tanulmányozása, lefolyásának követése, a létrejöttükben szerepet játszó tényezők feltárása. Ennek eredményeként lehetőség nyílt arra, hogy az adott betegség tömeges előfordulását visszaszorítsák. Az egészségvédelem gyakorlati alkalmazása így elsődleges fontosságot élvezett az ország egészségpolitikai céljainak megvalósítása érdekében. Az életkörülmények folyamatos változásai, a technika fejlődése, az urbanizáció,

a mindinkább hajszolttá váló élet az ember szervezetét állandóan fokozódó teljesítményre készítette. Ezért szükségesnek tartották az egészség tudatos megvédését. Az első Csehszlovák Köztársaság ideje alatt három intézmény fejtette ki a tevékenységét a Felvidéken szociális és egészségügyi téren, ezek a Vörös Kereszt, a Masaryk Liga és az Országos Fiatalsággondozó Intézet. Az 1920–1930-as években Magyarországon számos intézkedés és rendelet született a szociális háttér színvonalának emelésére. 1938–1940 után megkezdődött a betegbiztosítás hálózatának kiterjesztése, a különféle család, rokkant és öregségi támogatások folyósítása a rászorulóknak részére. Azonban ezekkel az intézkedésekkel sem érték el a nyugat-európai országok szociális rendszerének szintjét. Sikerként könyvelhető el például az 1921-ben indult Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap (OTBA), amely ingyenes háziorvosi és kórházi ellátást, gyermekágyi és temetkezési segélyt folyósított a tagjai részére. A Magyar Királyi Országos Közegészségügyi Intézet, amely a fertőző betegségek elleni védekezés terén ért el jelentős eredményeket (azelőtt a tbc és a nemi betegségek elleni fellépés hatástalannak bizonyult). Biztosították az oltóanyagok termelését és bevezetését, megszervezték a gyógyszerek, a szerobakteriológiai készítmények engedélyezésének, törzskönyvezésének és ellenőrzésének a rendszerét. 1939-től az Országos Ipari- és Bányászati Családpénztár gyermeknevelési pótlékot folyósított, havonta átlag 125 ezer családnak. Az 1940-es évek leglátványosabb állami-szociális lakosságpolitikai fejleménye az Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA) létrehozása volt, ami főként a visszacsatolt területeken ért el eredményt. Az Országos Gyermekvédő Liga szerveit a helyi bizottságok jelentették, amelyet Munkácson is létesítettek. A bizottságok a központ felügyelete alatt önállóan oldották meg a helyi problémákat. Ezek közé tartozott például a szegény tanulók felruházása, tankönyvekkel, segédeszközökkel való ellátása, segélyben részesítése, az ingyen tejesztás, az ingyen fürdetések. A Liga tevékenységének másik fontos részét a tbc elleni küzdelem képezte, melybe az üdültetési akció is beletartozott, illetve a megfelelő minőségű és mennyiségű táplálék juttatása a rászoruló gyermekeknek. Így hozzá tartozott az akcióhoz a tüdőbetegségben szenvedő gyermekek felkutatása és gondozása is. A társadalom szociális és egészségügyi színvonalának emelésére tett intézkedések csak részben értek el sikereket az éppen zajló második világháború miatt. Illetve az országnak szembe kellett néznie a két bécsi döntés következtében adódó újabb közegészségügyi problémákkal, amit elsősorban a visszacsatolt területek intézményi háttérének fejletlensége és az endémiásan fellépő betegségek jelentettek. (Balázsovits, 1939. Petri, 1943. Pápay, 1998. Kapronczay, 2005. Kapronczay, 2008. Kapronczay, 2010. Kertai, 2005. Kontra, 1942. Cora, 2015. Gyáni, 1994.)

A járványtani megfigyelések kétségtelenül az orvoslás fejlődésének alapvető motorjaivá váltak. A védőoltások hatására nemcsak a gyermek- és csecsemőkori, hanem a felnőttkori fertőző betegségek aránya is csökkent. A közegészségügyi helyzet megítélése szempontjából fontosak az adott területen jelentkező megbetegedések típusai és arányai, mivel azok befolyást gyakoroltak az életminőségre. A területen viszonylag magas számban előforduló betegségek közé tartoztak a malária (mocsárláz, váltóláz), a kiütéses tifusz (typhus exanthematicus vagy flekktifusz), a hastífusz (typhus abdominalis vagy hasi hagymáz), a vérhas (dysentéria), a kanyaró (morbilli), a járványos gerincvelő-agyhártyagyulladás (meningitis cerebrospinalis epidemica), a tuberkulózis

(tüdőgümőkór), a gonorrhoea (kankó vagy tripper) és a szifilisz (syphilis). (Ember, Molnár, Varga, 2010. *Birtalan*, 1989. *Darányi*, 1940. *Mezey*, 1939. *Pápay*, 1998.).

1937–38-tól országszerte az OKI kezdte szervezni a malária, az egyéb fertőző-, illetve a nemi betegségek elleni védekezést. A külső állomások hálózata a visszacsatolt területek bekapcsolásával is tovább bővült. Két malária állomás létesült a mai Kárpátalja területén Beregszász és Ungvár városokban. A vidéken elterjedt kiütéses tifusz elleni hatékonyabb védekezés céljából ugyancsak Ungváron kiütéses tifusz elleni védőanyag termelő intézetet létesítettek. Az OKI Kiütéses Tifusz Védőoltóanyagtermelő Intézetének fiókállomása 1942 és 1946 között végezte tevékenységét, majd 1946-ban egyesítették a magyarországi Influenzakutató Osztállyal, így létrejött a Víruskutató Osztály, amihez később egyéb osztályokat is csatoltak. Azonban értelemszerűen már csak Magyarország területén fejtette ki a tevékenységét. Ugyancsak Ungváron működött az M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet Ungvári Közegészségügyi Állomása. Legfontosabb feladata a körzetébe rendelt terület járványügyi problémáinak a felszámolása volt. Tehát a magyar adminisztráció alatt létrehozott intézmények feladata egyértelműen a vidéken endémiásan fellépő fertőző betegségek mihamarabbi felszámolására irányult. Mindehhez együttesen járult hozzá a kormány szociális és egészségügyi intézkedése és az orvostudomány folyamatos fejlődése a két világháború között. Ekkor kísérleteztek ki számos védőoltást és a diagnosztizálás újabb módszereit, illetve különféle rovarölő szereket, melyek később bevezetésre kerültek. (Kerbolt, 1943. *Korbuly*, 1939. *Melles*, 2010. *Tomcsik*, 1940. *Pápay*, 1998. *Kiss*, 2004. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL), 42. фонд, 1. опис, 388. один. збер., 7. ст. 128. ст. 42. фонд, 1. опис, 388. один. збер., 3. 8. 13. ст. 42. фонд, 1. опис, 418. один. збер., 1. ст. 42. фонд, 1. опис, 420. один. збер., 1-8. ст. 42. фонд, 1. опис, 421. один. збер., 3. 5. 8. ст. 42. фонд, 1. опис, 423. один. збер., 71. ст.).

A fertőző betegségek elleni védekezést minden ország törvényekkel és rendeletekkel szabályozta, és fellépésük esetén bejelentési kötelezettséget rendelt el. Magyarországon az adott időszakban bejelentési kötelezettség alá a következő betegségek tartoztak: az ázsiai kolera (cholera asiatica), a pestis (dögvész), a sárgaláz (febris flava), a lepra (bélpoklosság), a hólyagos himlő (variola, variolosis), a kiütéses hagymáz (typhus exanthematicus), a bárányhimlő (varicella), a kanyaró (morbilli), a vörheny (scarlatina), a roncsoló toroklob és a torokgyík (diphtheria és croup), a hörghurut, a szamárköhögés (pertussis), a szövődményes influenza, a nyílt gümőkór (nyílt tüdő- és gége-, nyílt csont-, mirigy- és bőrtuberculosis), a hasi hagymáz (typhus abdominalis), a paratyphus és az ételmérgezés, a vérhas (dysentéria), a visszatérő láz (febris recurrens), a váltóláz (malária), a járványos agy- és gerinchátyalob (meningitis cerebrospinalis epidemica), járványos agyvelőlob (encephalitis disseminata epidemica), a Heine-Medin-féle gyermekbénulás (poliomyelitis anterior acuta), a szemcsés kötőhártyalob (trachoma), az emberi lépfene (antrax), az emberi takonykór (malleus), az emberi veszettség (lyssa) és a veszettségre gyanús állatok okozta marási sérülések. (Veres, 1964. *Loverkovich*, 1942. *Kerbolt*, 1943. *Kertai*, 2005. *Darányi*, 1940. KTÁL, 340. фонд, 1. опис, 74. один. збер., 9. ст.)

A hatósági orvosok munkájának nagy részét a fertőző betegségekkel szembeni küzdelem, azoknak a megelőzése és az ellenük való védekezés képezte. A fertőző betegségek ellen

az egyik igen fontos tényező a fertőtlenítés volt. A védekezésnek két fő irányát különböztették meg, ezek közül az egyik a passzív, a másik az aktív intézkedésekből állt. Gazdasági, szellemi és erkölcsi téren a lakosság felvilágosítása élvezett elsőrendűséget. Az aktív védekezési eljárások közé tartozott először is a bejelentés, melynek célja a nyilvántartás és statisztika vezetése volt a járvány kezdetéről és elterjedéséről. Másodszor az elkülönítés (izolálás), amely történhetett otthon vagy kórházban. Harmadszor pedig a fertőtlenítés. A fertőtlenítés célja a betegségek okozóinak elpusztítása, ezáltal a betegség terjedésének megakadályozása volt. Ezt a munkát csak képzett és vizsgázott fertőtlenítők végezhettk el, akik a kor kellő tudományos felkészültségével és a technikai feltételeivel rendelkeztek. A fertőtlenítő egészségőrök kiképzésére 1940 augusztusában indult meg Budapesten az Országos Fertőtlenítő és Egészségőri tanfolyam. (*Hargitai*, 1942. *Kapronczay*, 2008.)

Ha a fertőző beteg elkülönítésére nem volt lehetőség otthonában, akkor a kezelőorvos előterjesztést tehetett az elsőfokú egészségügyi hatóságnak, amely a tisztí orvos meghallgatása után elrendelhetette az azonnali kórházba szállítást. A szállítás költségeit abban az esetben, ha a beteg vagy annak hozzátartozói nem voltak képesek fizetni, akkor az a község volt köteles azt megtenni, ahonnan a beszállítás történt. A beteggel szemben az ellenkezése esetén lehetőség volt kényszereszközök alkalmazására (*Makara, Mihályi*, 1943. A maláriáról, 1939. *Kerbolt*, 1943. КТÁL, 744. фонд, 1. опис, 151. один. збер., 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. ст.).

Az alábbiakban a területen endémiásan előforduló betegség kerülnek bemutatásra. A helyi lakosság körében magasabb számban jelentkező megbetegedések közül a malária volt az egyik legelterjedtebb. Mindenekelőtt tisztában kell lenni azzal, hogy a maláriának nem csak egy kórokozója van. A váltóláz fogalma alatt valójában több betegség érthető, melyek tünetei, következményei, terápiája és sajátosságai is különbözőek. A központi Intézetben bejelentett malária-esetek száma azonban csak a töredékét jelentették a valóban előforduló megbetegedéseknek. Magyarországon a maláriával fertőzött vidékeknek két gócpontjáról beszélhetünk ebben az időszakban. A kisebb jelentőségű járványos terület a Mura, a Dráva és a Duna alsó folyásának, a legnagyobb endémiás góc a Felső-Tisza és mellékfolyóinak vidéke, amely kiterjedt Ung, Bereg, Ugocsa és Szatmár megyékre, Zemplén és Szabolcs megye északi részére, a kárpátaljai kirendeltségekre, illetve áthúzódott Biharba és Szilágyba. Részletesebben tekintve a Felvidéken a Csallóköz, Kárpátalja területén a Huszti, a Nagyszőlősi járások déli része, amely Beregszász környékét is magába foglalva felnyúlt északon Munkács és Ungvár felé. Valamint a Királyhelmecei, a Nagykaposi, a Szobránci, a Nagymihályi, a Töketeresbesi, a Varannói és a Homonnai járások tartoztak a fertőzött vidékekhez. (*Kerbolt*, 1943. *Darányi*, 1940. *Johan*, 1939. A maláriáról, 1939. *Makara, Mihályi*, 1943. *Kertai*, 2005.)

A kutatók tanulmányozták a hazai szűnyogfajtákat, igyekeztek meghatározni a betegség előfordulási helyeit és védekezési terveket dolgoztak ki. 1939-ben főként a visszacsatolt területek erős fertőzöttsége miatt 28%-kal emelkedett a malária országos előfordulási aránya az előző év adataihoz képest. 1941-ben az ország területén már 5 malária állomás működött. Szorgalmazták a belvizek lecsapolását és a lakosság körében a szűnyogháló használatának elterjesztését. Beregszász környékén betemetették a mocsaras gödröket,

erre a célra 40 ezer pengőt rendeltek ki. A létrehozott malária állomások legalább helyi sikereket értek el a szúnyoghálózás, a szúnyogtenyésztő helyek megszüntetése, a betegek gyógykezelése terén. Azonban a második világháború az elért eredményeket negatívan befolyásolta. (Kertai, 2005. Kapronczay, 2008.)

A háborús években a kiütéses tífusz (typhus exanthematicus) esetek az országban nagyobb számban fordultak elő. A betegség lappangási ideje 5-20 nap közötti, átlagosan 12 nap. Idős korban súlyosabban jelentkezett, a teljes felépülésre nem volt lehetőség. Az alkalmazott kezelés lényegében a tüneteket enyhítette, lázcsökkentőt, szív- és érműködést támogató gyógyszereket adtak a betegeknek. A járvány általában télen kezdődött és tél végén, tavasszal érte el a csúcspontját. Az 1940-es években a kiütéses tifuszt terjesztő vérszívó tetvek elleni védekezés a járvány nagyfokú elterjedése miatt vált fontossá. A megfékezésének eléréséhez többnyire fizikai módszereket alkalmaztak, a mozgó tetvetlenítő járóőröknek volt ebben kiemelkedő szerepe. (Kapronczay, 2010. Kellner, 1939. Melles, 2010. Makara, Mihályi, 1943. Fatán, 1939. Kerbolt, 1943.)

A legszegényebb társadalmi réteg betegségeként (hajléktalan, csavargó) tartották számon főleg a higiéniai hiányosságok miatt. Amíg a trianoni Magyarországon az 1931–39-es években 283 kiütéses tífusz betegség előfordulását regisztrálták, addig ebben az időszakban Kárpátalján összesen 437 beteget jelentettek. Azonban ez a szám ebben az esetben is csak a bejelentések töredékét képezte. Előfordulásának gyakorisága a Lengyelországba vezető utak mentén növekedett. Fertőzöttebb településként említhető: Uzsok, Huszna, Havasalja, Felsőrosztoka, Nagycserjés, Verebes, Timsor. A betegség az esetek 20%-ban halálos kimenetelű volt, azonban aki egyszer átesett rajta az egész életére immunitást szerzett. A védekezés eszköze a tetvetlenítés, az izoláció, a potenciálisan fertőzött góccok fokozott ellenőrzése (tömegszállítás, munkahely) volt. Az 1942-ben Ungváron felállított védőanyagtermelő intézetben a korban használt, illetve ismert kétféle oltóanyagot, a Weigl-féle tetű vakcinát és a Cox-féle tojás vakcinát is előállították. Az oltóanyagtermelés nem elégítette ki teljesen az igényeket, ugyanakkor a hazai gyártása lehetővé tette az oltások szélesebb körű bevezetését. Az egyik legfertőzöttebb területen fekvő Hajasd és Uzsok községekben 1939 áprilisának elején megelőző védőoltásokat végeztek. A Weigl-féle vakcinával oltották be a lakosság egy részét. Ezek között voltak az orvosok, a csendőrök, a határőrök, a tanítók és a tisztviselők. Ebben az esetben is a betegek kórházba szállítása járvány-mentőautón történt. A megbetegedést a körorvos távirati úton jelentette a főszolgabíróságnak, akik kirendelték a mentőt. Egyidejűleg az ungvári központ kiküldte a helyszínre az egyik emberét, aki házról házra járva megvizsgálta a lakosságot. Amelyik településen találtak tetves személyeket, azoknak elrendelték az azonnali tetvetlenítését. A beteg lakásán teljes fertőtlenítést hajtottak végre, illetve 21 napig zárlat alá helyezték. (Kiss, 2007. Tomcsik, 1940. Fatán, 1939. Tomcsik, 1940. Pápay, 1998. Kapronczay, 2008. KTÁL, 725. фонд, 1. опис, 364. один. збер., 33. ст. 725. фонд, 1. опис, 364. один. збер., 45-47. 57. ст. 744. фонд, 1. опис, 316. один. збер., 23. ст. 144. фонд, 1. опис, 4. один. збер., 3. ст. 725. фонд, 1. опис, 364. один. збер., 31. ст. 340. фонд, 1. опис, 398. один. збер., 3. 14-21. ст. 725. фонд, 1. опис, 364. один. збер., 49-51. 58. 76. ст. 744. фонд, 1. опис, 316. один. збер., 1. 16. ст.)

A hastífusz (typhus abdominalis) 1931–1944 között évente átlagosan 5 ezer

megbetegedést okozott (ebből kb. 500-an belehaltak) országosan. Általában a mérsékelt égövre jellemző betegség, Magyarországon 11-12 éves ciklusokban nőtt előfordulásának a gyakorisága. Elsősorban a gyermeket érintette, jellemzően 2-5 éves korban, de felnőtteknél is fellépett. Gyermek- és fiatal korban rendszerint enyhébb, míg idősebb korban súlyosabb lefolyással jelentkezett. A népi nevén hasi hagymáz előfordulási gyakoriságát fokmérőnek tekintették az illető ország egészségügyi fejlettségének megítélésékor. A higiéniai viszonyok javulásával a betegség meglelte háttérbe szorult. Vidéken nagyobb számban fordult elő. A megbetegedés a késő nyári és őszi hónapokban érte el tetőfokát. (Kerbolt, 1943. Kertai, 2005. Darányi, 1940.)

Bevezették a betegek környezetében a védőoltásokat, a baktériumgazdák nyilvántartását, a bejelentési kötelezettséget; jó ivóvizet adó kút-programot indítottak el az ország területén. Magyarországon 1937-ben elrendelték a 2 éves gyermekek védőoltását és 6 éves korban az újraoltásukat. A védőoltások széles körű alkalmazása sokat javított a betegség elterjedtségén. Kétféle hastífusz járvány volt, az egyik az évszakhoz kötött forma, a másik az aszezonális (víz és élelem okozta) megjelenésű. Az ivóvíz útján terjedés esetében leginkább a széklet és a vizelet bemosódása a talajba és a vízbe okozta a fertőzéseket. Így a járvány feltérképezése és megakadályozása kapcsán fontossá vált a lakossági ivóvíz beszerzési szokásainak ismerete. A korabeli beszámolók szerint a hegyvidéki lakosság esetében a tiszta ivóvízhez jutás okozott problémákat. Egy-egy település esetében előfordult, hogy a kutaktól nem messze helyezték el a mellékhelyiséget, az istállókból származó trágyadombokat. A hegyi patakokba gyakran került szennyvíz, ami elősegítette a fertőzés terjedését. Ebben az esetben is beszélhetünk gócpontokról. A legtöbb eset a mai Kárpátalja területén fordult elő, utána következett a Felvidék, majd Erdély. A tífusz gyakorisága és a környezeti higiéné elmaradottsága között szoros összefüggés fedezhető fel. Ezt támasztja alá, hogy az infrastrukturálisan elmaradottabb területeken gyakrabban ütötte fel a fejét. (Mezey, 1938. Kerbolt, 1943. Kertai, 2005. Tomcsik, 1940. Kapronczay, 2008. КТÁЛ, 725. фонд, 1. опис, 364. один. збер., 85. ст. 340. фонд, 1. опис, 75. один. збер., 14. 17. ст. 340. фонд, 3. опис, 96. один. збер., 1. ст.)

Bár a vidék megfelelő hidrológiai viszonyokkal rendelkezett, mégis kedvezőtlen volt a helyzet a vízminőséget tekintve. Ennek egyik oka, hogy a lakosság nem tartotta be az általános higiéniai szabályokat. Mindez hozzájárult a vérhas és a kanyaró endémiás jelenlétéhez a mai Kárpátalja területén. A leggyakrabban késő nyáron és ősszel jelentkeztek. Hiszen ezek a betegségek emberi érintkezés nyomán terjednek, a forrásuk pedig az emberi ürülék, ami a fentebb említettek szerint kerülhetett az ivóvízbe vagy az emberek kezére. A kanyaró esetében megszorodott az esetek száma az iskolába járás ideje alatt, mert a gyerekek közvetítették egymás felé. (Kerbolt, 1943. Darányi, 1940. Mezey, 1939. Veres, 1964. Bakács, 1959.)

A járványos gerincvelő-agyhártyagyulladás (meningitis cerebrospinalis epidemica) az 1930-as években Magyarországon a legritkább megbetegedések közé tartozott. Azonban megváltozott a helyzet 1939-1940-ben a területek visszacsatolása után. Az egyéb országokból származó adatok is azt mutatták, hogy a probléma európai jelenség volt. A megbetegedések száma minden évben januártól áprilisig fokozottan emelkedett, aztán

enyhén csökkent. 1939-ben 508 és 1940-ben 2512 beteget jelentettek be. A legerősebben fertőzött vármegyék Ung, Bereg-Ugocsa, a Beregi kirendeltség, Borsod, Abaúj-Torna, Csanád, Zemplén, Bihar, és a Máramarosi kirendeltség. Az 1940. évi járványos gerincvelő-agyhártyagyulladás a mai Kárpátalja területén volt a legsúlyosabb. Külön munkája volt az Ungvári Közegészségügyi Állomásnak az év folyamán a meningococcusok előfordulásának tanulmányozása. Az orvostudomány akkori ismeretei szerint a terjedését megakadályozni nem tudták, a szigorúan végrehajtott elkülönítésekkel és fertőtlenítésekkel csak csökkenthették az előforduló esetek számát. (Kiss, 2006. *Bakács*, 1959. *Tomcsik*, 1940. *Tomcsik*, 1941. *Tomcsik*, 1943.)

Még a trianoni területelcsatolásokat követően Magyarország két tbc-góca a szomszédos államokhoz került, így a Felvidék az első Csehszlovák Köztársasághoz, míg Erdély Romániához. Kárpátalján a betegek intézményes kezelését nehezítette az a tény, hogy a terület híján volt tüdőszanatóriumoknak, annak ellenére, hogy a földrajzi adottságai megvoltak hozzá. Országos szinten jelentősen visszaestek a járványos megbetegedések az OKI intézkedéseinek köszönhetően, de a falvak esetében szinte változatlan volt a halandóság mértéke. 1938 és 1944 között összesen 134 tüdőbeteg gondozó intézet működött az országban. A rossz lakáviszonyok és a tbc-s megbetegedések közötti összefüggés közhelyszámba ment a korszak irodalmában. Nemek eloszlása szerint a férfiaknál gyakrabban fordult elő, ennek okát a nehezebb testi munka és az idült betegségekre való hajlamban látták. A korcsoportos eloszlást figyelembe véve a tbc inkább a csecsemőkorúakat és a 15-39 év közöttieket érintette. Tehát a munkaképes korú lakosságot, ami így már nem csak az egészségüggyel kapcsolatban vetett fel problémákat, hanem gazdasági tekintetben is. (Petrilla, Johan, 1943. Hahn, 1960. Schütz, 1942. Petrányi, 1942. Cora, 2015. Kapronczay, 2010. Kiss, 2006. Kertai, 2005. Kapronczay, 2008. Kerbolt, 1943. Kiss, 2006. КТÁL, 340. фонд, 1. опис, 74. один. збер., 6. ст. 162. фонд, 3. опис, 1314. один. збер., 1. ст. 340. фонд, 3. опис, 97. один. збер., 3. ст.)

A tbc bejelentésre köteles betegségek közé tartozott, a rendeletek a beteg kötelező gyógykezelését írták elő. Az a személy, aki magán észrevette a jeleket köteles volt orvoshoz fordulni. Bizonyos munkakörök betöltését a tbc-s betegeknek megtiltották, pl. egészségvédelmi szolgálat, bábaszolgálat, az óvoda, az iskola, az élelmiszeripar területein nem vállalhattak munkát. A házasság előtti kötelező orvosi vizsgálatról szóló 1941: XV. tc. megtiltotta a fertőzőképes beteg számára a házasságkötést (Kertai, 2005. Kerbolt, 1943. Kiss, 2006. Hahn, 1960. КТÁL, 744. фонд, 1. опис, 316. один. збер., 2-9. 14. ст. 744. фонд, 1. опис, 317. один. збер., 6-19. 23-29. 34. 37-44. ст.).

A nemi betegségek közül a szifilisz és a gonorrhoea jelentette az elsőszámú kihívást a népesség számára. A betegek száma a lakosság titkolózása miatt csak megközelítőleg volt megállapítható. Az 1930–1940-es években rendeletekkel szabályozták a nemi betegségek elleni küzdelmet, ennek során bevezették a betegek bejelentését, a házasság előtti kötelező vizsgálatot, szabályozták a prostitúciót. A felszámolásához szükség volt a lehető legtöbb nemi beteg felkutatására és a teljes gyógyulásig, de legalább a fertőzőképességtől való mentes állapotig való gyógykezelésre. A szifilisz a népszaporodásra mennyiségileg (vetélések, koraszülések) és minőségileg is hatással volt. A nemi betegségek elleni küzdelem céljaként az egészségesek fertőződésének

megakadályozását, a betegeknel pedig a késői kórformák következményeinek kifejlődését határozták meg. A törvényhatósági egészségvédelmi szolgálat különleges intézménye a nemibeteg gondozó intézet volt. Az 1940: VI tc. értelmében gondozó intézetet kellett létesíteni minden vármegye székhelyén, törvényhatósági jogú városban és azokban a városokban, illetve községekben, melyeknek 30 000-nél nagyobb a lakosságszáma. A belügyminiszter, ha a helyzet megkövetelte, elrendelhetette, hogy létesüljön az alacsonyabb lélekszámú településeken is gondozó intézet. 1941-ben az egész országban 61 nemibeteg gondozó működött, ez a szám 1944-re már 73-ra emelkedett. Megoszlásuk: kezdetben a trianoni területen 33, Felvidéken 7, Kárpátalján 2, Erdélyben 15, Délvidéken 4. A fertőzőképesség megszűnéséig a fertőzőképes vagy arra gyanús állapotban lévő betegnek kötelező gyógykezelést írtak elő, ennek elmulasztása esetén kényszergyógykezelés alá vetethették. A törvény a 4 ismert nemi betegség (szifilisz (lues), gonorrhoea, ulcus molle (lágyfekély), lymphogranuloma inguinale) fellépése esetén volt alkalmazható. (Domahidy, 1942. Kiss, 2005. 109. Tomcsik, 1942. Kontra, 1942. Hahn, 1960. Kertai, 2005. Kapronczay, 2008. KTÁL, 340. фонд, 1. опис, 76. один. збер., 115. ст.)

1938-ban a Felvidék egy része és a mai Kárpátalja területe, illetve 1940-ben Erdély Magyarországhoz csatolása következtében jelentkező egészségügyi problémák új kihívások elé állították a közegészségügyi — addigra már átalakulóban lévő — rendszert. Jelen tanulmány a vidéken folyamatosan magas elterjedtségi arányt mutató betegségek bemutatására törekedett. A fellépő járványos megbetegedések megfékezését a védőoltások elterjedt alkalmazásától és az általános higiéniai viszonyok elterjesztésétől remélték. A két világháború között elkezdtek kiemelt figyelmet fordítani a különböző betegségek megelőzésére. Azoknak a megjelenését és elterjedését összefüggésbe hozták mindenekelőtt a környezettel és a szociális állapottal. Tették ezt nem ok nélkül. Hiszen azokon a vidékeken fordultak elő nagyobb számban megbetegedések, — legyen szó szinte bármelyikről, — amelyek gazdaságilag és infrastrukturálisan is elmaradtak voltak az ország többi részétől. A területen endémiásan fellépő betegségekkel kapcsolatos kutatások tovább haladnak. Amely kiterjed majd a területen — az előfordulási gyakoriságát tekintve nagyobb számban — jelentkező egyéb fertőzésekre. Ezen kívül az intézményi háttér feltérképezése szerepel a célok között.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Szakirodalom

A magyarországi közegészségügy szakterületeinek történetéből 1876–1944. (2010) KAPRONCZAY Károly (szerk.) Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest.

A maláriáról (1939). Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára, Budapest.

BAKÁCS Tibor (1959). *Az Országos Közegészségügyi Intézet működése 1927–1957.* Medicina Könyvkiadó, Budapest.

BALÁZSOVITS Gyula (1939). A Csehszlovák Köztársaság szociális és egészségügyi intézményei a Felvidéken. *Zöld Kereszt*, X. évf. 6. szám.

BIRTALAN Győző (1989). *Az egészségügy története*. SOTE, Budapest.

CORA Zoltán (2015). Közegészségügy és szociálpolitika Magyarországon a második világháború idején, 1939–1945. In Gyarmati György, és Pihurik Judit (szerk.) *Háborús hétköznapiak hadszíntéren, hátországban 1939–1945*. Magyar Történelmi Társulat, Kronosz kiadó, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest-Pécs.

DARÁNYI Gyula (1940). *Közegészségtan. Fertőző- és népbetegségek. (Járványtan)*. A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára, Budapest.

DOMAHIDY György (1942). A nemibetegségek elleni küzdelem. In Mártonffy Károly (szerk.) *A mai magyar egészségügyi közszolgálat. A VII. közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Budapest.

EMBER István, MOLNÁR F. Tamás, VARGA Csaba (2010). *Történeti egészségtan*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.

FATÁN János (1939). A kiütéses typhus elterjedése a Ruthénföldön és a ruszin nép immunitása. *Zöld Kereszt*, X. évf. 3. szám.

GYÁNI Gábor (1994). *A szociálpolitika múltja Magyarországon*. História, MTA Történettudományi Intézete, Budapest.

HAHN Géza (1960). *A magyar egészségügy története*. Medicina, Budapest.

HARGITAI Elek (1942). A fertőtlenítés és elkülönítés. In Mártonffy Károly (szerk.) *A mai magyar egészségügyi közszolgálat. A VII. közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Budapest.

JOHAN Béla (1939). *A racionális egészségpolitika alapelvei*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

KAPRONCZAY Károly (2005). Johan Béla (1889-1983). *Magyar Epidemiológia*, II. évf. 1. szám.

KAPRONCZAY Károly (2008). *A magyarországi közegészségügy története 1770-1944. Jogalkotás, közegészségügyi intézmények, szakirodalom*. Semmelweis Egyetem Közegészségtani Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest.

KELLNER Dániel (1939). *A Nobel-díjas orvosok élete és munkássága*. Novák Rudolf és Társa Tudományos Könyvkiadó Vállalat és Orvosi Szakkönyvkereskedés, Budapest.

KERBOLT László (1943). *Fertőzőbetegségek. A fertőző ragályos betegségek, járványok ismertetése a reájuk vonatkozó jogszabályokkal és Budapest székhely város szabályrendeletének kivonta*. Novák Rudolf és Társa, Budapest.

KERTAI Pál (2005). Járványok és járványügy a magyar történelemben II. A XX. század

eseményei a századfordulótól a második világháború végéig. *Magyar Epidemiológia*, II. évf. 1. szám.

KISS László (2005). A nemibetegségek története Magyarországon a 19. századtól a második világháborúig. *Magyar Epidemiológia*, II. évf. 2. szám.

KISS László (2006). A tuberkulózis Magyarországon a 20. század első felében. *Magyar Epidemiológia*, III. évf. 1. szám.

KISS László (2007). A typhus exanthematicus Magyarországon a 19-20. században. *Magyar Epidemiológia*, IV. évf. 1. szám.

KONTRA László (1942). A zöldkeresztes egészségvédelmi munka. In Mártonffy Károly (szerk.) *A mai magyar egészségügyi közszolgálat. A VII. közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Budapest.

LOVERKOVICH István (1942). A fertőző betegségek okozói. In Mártonffy Károly (szerk.) *A mai magyar egészségügyi közszolgálat. A VII. közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Budapest.

MAKARA György, és MIHÁLYI Ferenc (1943). *Rovarok és betegségek*. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára, Budapest.

MELLES Márta (2010). *Az Országos Epidemiológiai Központ hagyományai az Országos Közegészségügyi Intézetben (1927-1997)*. DURSUSZ Kiadó-, Nyomda- és Reklámszolgáltató Bt., Budapest.

MEZEY Margit (1938). Felvidéki tapasztalataim 1938. október 25.-november 27. *Zöld Kereszt*, IX. évf. 9-10. szám.

MEZEY Margit (1939). Kárpátalja. *Zöld Kereszt*, X. évf, 2. szám.

PÁPAY Dénes (1998). A „Johan Béla” Országos Közegészségügyi Intézet 70 éves működése 1927-1997. OKI házi nyomdája, Budapest.

PETRÁNYI Győző (1942). A gümőkór elleni küzdelem. In Mártonffy Károly (szerk.) *A mai magyar egészségügyi közszolgálat. A VII. közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Budapest.

PETRI Pál (1943). Az Országos Gyermekvédő Liga intézményei. In Mártonffy Károly (szerk.) *Gyámügyi és gyermekvédelmi közszolgálat. A VIII. közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Budapest.

PETRILLA Aladár, és JOHAN Béla (1943). *Közegészségügyi statisztika I. rész*. A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára, Budapest.

SCHÜTZ Ottó (1942). A tuberkulózis megelőzése és a közigazgatás. In Mártonffy Károly (szerk.) *A mai magyar egészségügyi közszolgálat. A VII. közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásai*. Budapest.

TOMCSIK József (1940). A közegészségügy feladatai a Felvidéken és a Kárpátalján. *Zöld Kereszt*, XI. évf. 1. szám.

TOMCSIK József (1940). Meningitis cerebrospinalis epidemica Magyarországon. *Orvostudományi Közlemények*, I. évf. 6. szám.

TOMCSIK József (1940). Typhus exanthematicus védőoltás. *Orvosi Hetilap*, 84. évf. 30. szám.

TOMCSIK József (1941). *Jelentés a M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet 1940. évben végzett munkájáról. XIV. jelentés.* „Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

TOMCSIK József (1942). *Jelentés a M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet 1941 évben végzett munkájáról. XV. évi jelentés.* „Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

TOMCSIK József (1943). *Jelentés a M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet 1942. évben végzett munkájáról. XVI. évi jelentés.* II. Részletes rész. „Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

VERES Pál (1964). *A hastífusz és társai.* Medicina Könyvkiadó, Budapest.

Levéltári forrás (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár)

- 42. фонд, 1. опис, 418. один. збер., 1. ст.
- 42. фонд, 1. опис, 420. один. збер., 1-8. ст.
- 42. фонд, 1. опис, 421. один. збер., 3. 5. 8. ст.
- 42. фонд, 1. опис, 423. один. збер., 71. ст.
- 42. фонд, 1 опис, 388 один. збер., 7. ст. 128. ст.
- 42. фонд, 1. опис, 388. один. збер., 3. 8. 13. ст.
- 144. фонд, 1. опис, 4. один. збер., 3. ст.
- 162. фонд, 3. опис, 1314. один. збер., 1. ст.
- 340. фонд, 1. опис, 74. один. збер., 6. ст.
- 340. фонд, 1. опис, 74. один. збер., 9. ст.
- 340. фонд, 1. опис, 75. один. збер., 14. 17. ст.
- 340. фонд, 1. опис, 76. один. збер., 115. ст.
- 340. фонд, 1. опис, 398. один. збер., 3. 14-21. ст.
- 340. фонд, 3. опис, 96. один. збер., 1. ст.
- 340. фонд, 3. опис, 97. один. збер., 3. ст.
- 725. фонд, 1. опис, 364. один. збер., 31. ст.
- 725. фонд, 1. опис, 364. один. збер., 33. ст.
- 725. фонд, 1. опис, 364. один. збер., 45-47. 57. ст.
- 725. фонд, 1. опис, 364. один. збер., 49-51. 58. 76. ст.
- 725. фонд, 1. опис, 364. один. збер., 85. ст.
- 744. фонд, 1. опис, 316. один. збер., 23. ст.
- 744. фонд, 1. опис, 316. один. збер., 1. 16. ст.
- 744. фонд, 1. опис, 316. один. збер., 2-9. 14. ст.

744. фонд, 1. опис, 317. один. збер., 6-19. 23-29. 34. 37-44. ст.

744. фонд, 1. опис, 151. один. збер., 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. ст.

* * *

Ендемічні хвороби на території сучасного Закарпаття під час Другої світової війни

1938–39 роки стали поворотним моментом також для громадської охорони здоров'я. Країні довелося зіткнутися з новими проблемами громадського здоров'я через Перший і Другий Віденського арбітражу. В першу чергу повідомляється про недорозвинення інституційного розвитку районів та про поширення ендемічних захворювань. Поряд з використанням літератури, центральною частиною дослідження був опис фондів Державного архіву Закарпатської області. Ми хотіли би показати характерні захворювання регіону тієї доби. Відносно велика кількість захворювань у районі спостерігалось на малярію, на епідемічний висипний тиф, на черевний тиф, на дизентерію, на кір, на епідемічний цереброспінальний менінгіт, на туберкульоз, на гонорею та сифіліс. Між двома світовими війнами стало зрозуміло, що епідемії можуть бути пов'язані з специфікою середовища та соціальним станом у даній області. Епідемії в цьому районі важливі для оцінки стану здоров'я населення, оскільки вони вплинули на якість життя.

* * *

Endemic Diseases in the Territory of Today's Transcarpathian During the Second World War

The 1938–39s were a turning point for public sanitation as well. The country had to face new public sanitation problems due to the First and Second Vienna Award. This was primarily due to the immaturity of the institution background of territory and the spreading of endemic diseases. The central part of the work concerns the processing of material reported from the Transcarpathian Regional State Archives. We would like to present the typical diseases in the region of that period. Malaria, epidemic typhus, scrub typhus, dysentery, measles, epidemic cerebrospinal meningitis, tuberculosis, gonorrhea and syphilis produced a relatively high number of diseases in the area. Between the two World Wars it became clear that the epidemics may be related to the specificities of the environment and to the social condition in a given area. Contagious diseases in the given area are important from the aspect of the public sanitation situation as they have influenced the quality of life.

Orbán Melinda

Debreceni Egyetem,
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola,
Történelem PhD, III. évf.

A BEREGSOMI KÖRJEGYZŐSÉG TÖRTÉNETE. 1939–1944

Pallagi László

A XXI. század modernizált világában célszerű felhívni a figyelmet a kisebb települések jelenlétére, azok lokális jelentőségére, hiszen megvizsgálva ezen települések múltját, gazdagíthatjuk az ismeretanyagot akár egy-egy történelmi korszakon belül, akár általánosan. Ezért ebben a munkában a Beregsomi Körjegyzőség 1939–1944 közötti története kerül bemutatásra, rávilágítva hiteles források tükrében, hogyan hatott e kistérségre a világháború, a rendszerváltások, és mindezek hogyan befolyásolták az itt élő magyarság sorsát, megmaradását.

A XX. század elején a vitatott régió Bereg Vármegye kötelékébe tartozott, amely az Osztrák-Magyar Monarchia uralma alatt állt ebben az időben. Ebből kifolyólag, a Monarchia peremterületeként, a vármegyébe tartozó települések, falvak eléggé elmaradottak voltak. A kis falvak lakossága még rosszabb helyzetben volt, mint a városi lakosság, mivel itt kevesebb volt a munkalehetőség, az emberek csak a földművelésre hagyatkozhattak.

Nem volt ez másként Beregsom településen sem, amely a járási központtól, Beregszásztól 22 km-re, a Csap–Nagydobrony–Beregszász országút mentén feküdt, és fekszik ma is.

1914-ben kitört az első világháború, és az addig sem könnyű megélhetési viszonyok még tovább romlottak. Miután a Monarchia vesztesen került ki a háborúból, kérdéses lett Kárpátalja, és vele együtt Beregsom további sorsa, mivel ebben a régióban jelentős ruszin kisebbség koncentrálódott.

1919. január 18-án nyílt meg ünnepélyes keretek között az első, a világháború következtében kialakult hatalmi viszonyokat rendezni kívánó konferencia. A világháború utáni területi rendezés végett, a Csehszlovákia ügyével foglalkozó bizottság Saint-Germainben ült össze. Az új köztársaság képviselőjében Karel Kramar kormányfőn, és Eduard Benes külügyminiszteren kívül, jelen voltak Kárpátalja képviselői is: Anton Beszkid, az eperjesi ruszin tanács, Zsatkovics Gergely és Gardos Julián az amerikai ruszin szervezetek részéről. (*Móricz*, 2001) Az illetékes bizottság végül abban állapodott meg, hogy Kárpátalját a Csehszlovák Köztársasághoz kell csatolni. E döntés megszületésében fontos szerepet játszott Eduard Benes, csehszlovák külügyminiszter, aki minden tárgyalásra alaposan felkészült, és ismereteivel elkápráztatta tárgyalópartnereit. (*Rácz*, 1994)

Először az 1919. szeptember 10-én aláírt Saint-Germain-i egyezmény szentesítette

Kárpátalja bekebelezését, majd ezt az 1920. június 4-én Versaillesban, a Kis Trianon palotában kötött szerződés erősítette meg. (Móricz, 2001) A békekonferencián a csehszlovákok a kisebbségek jogainak tiszteletben tartását ígérték, ezt viszont soha nem tartották be. Kárpátalját, és azon belül Beregsomot is az elnyomó nemzetiségi politika elleni harc jellemezte a csehszlovák éra alatt.

1938. november 2-án a bécsi Belvedere-kastély aranytermében kihirdették az első bécsi döntést, amelynek értelmében a cseh uralom ezen a területen megszűnt, és helyét a Horthy rendszer vette át. (Móricz, 2001) Az esemény közvetlen következményei a településen is megnyilvánultak. Megváltozott Kárpátalja közigazgatási beosztása, aminek következtében a Beregszászi járásban 6 körjegyzőséget hoztak létre, amelyek közül az egyik a Beregsomi volt. A Beregsomi körjegyzőség magába foglalta a szomszédos Zápszony, Kisharangláb és Hetyen községeket is (1939-ben egy ideig Csonkapapi községet is).

Az anyaországhoz való visszatérést követően kérdéses lett a Beregsom szomszédságában található csehek által létrehozott cseh-ruszin tanya további sorsa, amelyről az alábbiakban is szó esik majd.

Nemzetiségi kérdés

A csehszlovák nemzetiségpolitika, amely a régió egy tömbben lakó magyarságának a hígítását, a magyar nemzetiségűek arányának csökkentését célozta meg a mesterségesen létrehozott szláv telepeselemek által, Beregsomot is érintette.

Akkoriban Somhoz tartozott a Braun-tanya és az Izsnyétei kerülőház is. (Botlik-Dupka, 1993) A Braun-tanya körül ezer katasztrális holdat jelöltek ki, ahol az egykori Lónyay birtokból 1927 előtt létrehozták Beregsomtelepet, vagy Somi-kolóniát, amelyet a falusiak előszeretettel emlegettek még Vadas-tanyaként. A cseh kolonisták mellé hoztak még verhovinai ruszinokat is, és számukra egy-egy cseh, illetve ruszin tannyelvű iskolát nyitottak. (Botlik, 2005) Ez az esemény igencsak felháborította a Beregsomi lakosságot.

Az első bécsi döntést követően a csehek birtokaikat és értéktárgyaikat hátrahagyva elmenekültek Beregsomtelepről, ám a ruszinok továbbra is ottmaradtak. 1938. november 25-én Beregsomba érkezett Pédár Ferenc, a magyar királyi gazdasági felügyelő, a Nemzeti Magyar Királyi Földművelésügyi Miniszter megbízásából, és birtokba vette a község határában fekvő cseh telepen gazdátlanul maradt birtokokat:

- Kunstánszki Ferenc 40 kataszteri holdas,
- Martinek János 3 kataszteri holdas 1429 öles,
- Zémán József 35 kataszteri holdas 400 öles,
- Pecs Károly 30 kataszteri holdas 383 öles,
- Szvazil Teodor 29 kataszteri holdas 1584 öles,
- Kollár András 30 kataszteri holdas 1070 öles,
- Rosszival Lipót 24 kataszteri holdas 870 öles,
- Szeitl Ferenc 23 kataszteri holdas 157 öles,
- Háber Károly 27 kataszteri holdas 170 öles,

- Simek Zsigmond 24 kataszteri holdas,
- Jurcsik József 20 kataszteri holdas,
- Kunstánszki József 13 kataszteri holdas birtokát.

Továbbá birtokba vette az ingatlanokon lévő építményeket, és Mares János mintegy 2 kataszteri holdas szőlőingatlanát.¹

1938. december 13-án össze is ült egy bizottság a beregsomi körjegyzői hivatalban, hogy a gazdátlanul maradt mezőgazdasági ingatlanok hasznosítását megvitassák. Jelen voltak: Dr. Bodóky István — magyar királyi miniszteri megbízott, Dr. Madarassy István hadnagy — a járási katonai parancsnokság képviselőjében, Jászai Sándor — a vitézi szék őrmestere, Berényi Gyula — a magyar királyi gazdasági felügyelő, Sándor István — beregszászi körjegyző, Kódöböcz Dániel — községi bíró, Deme József — a nemzeti tanács elnöke és Dr. Hargittay Endre — magyar királyi közigazgatási biztos.

A bizottság határozata alapján kishaszonbérlethez jutottak a következők:

- a) 15-15 kataszteri holdhoz jutottak a vitézelöltek, a hozzájuk csatolt épületekkel együtt. (8 vitézelölt kapott földet)
- b) 10-10 kataszteri holdat kapott Deme József, a Nemzeti Párt elnöke, Kódöböcz Albert és Sütő Kálmán beregsomi lakos, illetve Kódöböcz Dániel beregsomi bíró, a cseh megszállás alatt tanúsított kiváló magyar magatartásuk elismeréséül.
- c) 5-5 kataszteri hold haszonbérlethez jutottak a hadiözvegyek, hadirokkantak, hadiárvak és tűzharcosok: összesen 39-en.
- d) 2-2 kataszteri hold haszonbérlethez jutott 16 beregsomi földműves.

A kiadott ingatlanok haszonbérét a bizottság kataszteri holdanként 8-8 pengőben állapította meg. Az őszivel és lóherével bevetett földek fele termése a Magyar Királyi Kincstár, fele a haszonbérlet illetéke.² A telepések által hátrahagyott trágya, tőrek és szalmakészleteket 1939. február 3-án nyilvános árverésen készpénzfizetés ellenében eladták.³ Ezzel szemben a telepések házait megtartották, mivel egy 1941 novemberi összeírás szerint, az elmenekültek házai üresen állnak, és szinte mindegyikből hiányoznak az értékesebb és könnyen mozgatható elemek, mint például ablakok és ajtók.⁴

A körjegyzőségben kialakult nemzetiségi helyzetre a Bátyúi csendőrség is folyamatosan figyelt, 1939. január 30-án bekérték Beregsom, Csonkapapi és Harangláb lakosságszámát, annak nemzetiségi és vallási összetételét, valamint, a települések vezetőinek listáját.⁵ A táblázatból kiderül, hogy idegen nemzetiségűek, jelen esetben ruszinok, számottevően csak Beregsomban élnek. A fenti adatokon kívül a felterjesztett listából kiderül, hogy a beregsomi körjegyző, Sándor István, a bíró, Kódöböcz Dániel, a csonkapapi bíró, Veres Sándor, a haranglábi előljáró pedig Baranyi János.⁶ 1939 áprilisában a kormány ellenőriztette a lefoglalt csehszlovák ingatlanokból történt ingatlanszerzések bejelentését. Azokat is vizsgálat alá vették, akik a csehszlovák földbirtokpolitikai jogszabályok szerint vásároltak ingatlant a körjegyzőség területén.

Teljes titoktartás mellett az új ingatlantulajdonosokról az alábbi információkat kellett

felterjeszteni:

- o -a megszállás 20 éve alatt vétett-e az illető a magyarság érdekei ellen;
- o -milyen állampolgárságú és nemzetiségű volt 1918. október 31. előtt és szükséges-e hatálytalanítani az ingatlanszerzését.

A feladat végrehajtásával Kájel Mihály református lelkészt bízták meg, akinek április 20-ig kellett felterjesztenie az eredményeket. A kimutatásból kiderül, hogy több mint 200 ingatlant és földterületet vásároltak a körjegyzőség területén a csehszlovák éra alatt, egyéb információt nem tartalmaznak az összeírások.

1. sz. táblázat: Beregsom, Csonkapapi, Harangláb lakosság száma, vallási és nemzetiségi összetétele.⁷

		Beregsom	Csonkapapi	Harangláb
Lakosság szám		1207 (fő)	1316 (fő)	513 (fő)
Nemzetiségi összetétel	Magyar	1143 (88 %)	1303 (99%)	513 (100 %)
	Ruszin	142 (12%)	13 (1%)	
	Református	979 (81%)	1274 (86%)	478 (95%)
Vallási összetétel	Római katolikus	72 (6%)	81 (7%)	25 (3%)
	Görög katolikus	108 (9%)	62 (5%)	-
	Izraelita	24 (2%)	26 (2%)	10 (2%)
	Egyéb	24 (2%)	-	-

A Nagynémet Birodalom és a Magyar Királyság között 1940. május 29-én az elköltözőkre és 1940. október 16-án a telepésekre vonatkozó államközi megegyezés alapján létrejött az úgynevezett Átköltöztetési Bizottság. A bizottság fő feladatai közé tartozott, hogy az elköltözőket és a telepéseket az elköltözés következtében előállott jogaik érvényesítésében támogassa.⁸ Érdekes módon ez a bizottság 1942 áprilisában elkezdett kutakodni néhány elmenekült cseh telepes ottmaradt holmija után, valószínűleg azok közbenjárására, mivel csak néhány lakos holmija iránt érdeklődtek. Az Átköltöztetési Bizottság kíváncsi volt arra, hogy Kunstátsky Józsefnek, Kunstátsky Frantiseknek, Pec Karelnek, Simec Sigmundnak és Habr Karel volt telepi lakosoknak van-e még a településen evakuációs holmija, ha van, akkor azt tételes listával pontos felsorolás formájában tüntessék fel.⁹ A betérjesztett lista szerint az elmenekült lakosok több mázsa takarmányt, aprójószágot, szerszámokat és egyéb ingóságokat hagytak hátra, amelyek már nem találhatók a helyükön.¹⁰ A bizottság kérdésére, hogy miért nem találhatók a felsorolt ingóságok a körjegyző minden esetben azt a választ adta, hogy az eltávozott csehek az említett gazdasági felszerelésüket és ingóságukat részben magukkal vitték, részben eladták.¹¹

Hiába szűnt meg a csehszlovák uralom a térségben és menekültek el a csehek Beregsomtelepről, a tanya megmaradt ruszin lakosai továbbra is különálló községként

viselkedtek, annak ellenére, hogy közigazgatásilag Beregsomhoz csatolták a telepét. Ennek a kiküszöbölése végett a Beregsomi Körjegyzőség előljárósága egy titkos levelet juttatott el dr. Bodáky István főszolgabíróhoz. A levél tartalma szerint az egykori csehszlovák telep önálló községi életet él, és a csehek által kinevezett bíró, Horváth Miklós tanácstagjaival együtt még mindig rendelkeznek a településen. Az előljáróság szerint ez igen káros a magyarság szempontjából, mert Horváth Miklós bíró, Smittár Mihály pénztáros és Sikula Miklós tanácsos mind ukrán érzelmű emberek. Ezt bizonyítván felhívták a főszolgabíró figyelmét, hogy Horváth Miklós fia, Huszton tartózkodik, és az Ágoston Volosin (Augusztin Volosin) által 1939. március 14-én kikiáltott tiszavirág életű Kárpátukrajna kormányának tagja volt, aki időközönként „lejön” Beregsomtelepre és titkos gyűléseken népszerűsíti az ukrán eszmét és idegen eredetű pénzt oszt az ottaniaknak. A körjegyzőség vezetősége javasolja a főszolgabírónak, hogy ezen személyeket sürgősen rendőri felügyelet alá kell helyezni, az irataikat le kell foglalni és Magyarország területéről ki kell őket toloncolni.¹² A későbbi levelezésekből kiderül, hogy a beregsomi jegyző, Petruska János általános iskolai tanítótól tudta ezeket a bizalmas információkat, akivel jó kapcsolatot tartott fenn.¹³ Ő javasolta, hogy a telep vezetőségét váltsák le, és helyettük magyar érzelmű embereket nevezzenek ki: Nyorba Jánost telepi bírónak, Moca Jánost pénztárosnak és Lacanics Jánost tanácsosnak.¹⁴ Petruska János megkérte a főjegyzőt, hogy eskesse fel a tanya új vezetőségét, és összeállított egy 6 pontból álló esküt, amely a magyarság érdekeinek védelmére, vallásosságra, fiatalok nevelésére ösztönözi a leendő előljáróságot.¹⁵

1940. január 4-én dr. Bodáky István főszolgabíró a Beregsom határában fekvő orosz telep önállóságát hivatalosan is megszüntette, lakosait beregsomiaknak nyilvánította. A telep új nevének a békeidőben használt egykori megnevezését jelölte meg a főszolgabíró, így a telep új neve Békássy tanya lett. A tanya egykori vezetőségét leváltották, új bírót nem neveztek ki, mivel közigazgatásilag Beregsomhoz tartozott, de a tanya felügyelője Nyorba János, helyettese Lacanics János lett. Az intézkedések mellett Dr. Bodáky István utasította a beregsomi körjegyzőt, hogy állítsa össze a Békássy tanya névjegyzékét és állapítsa meg, hogy magyarországi állampolgárok-e, és ha van közöttük idegen állampolgár, tegye meg a javaslatot azok kiutasítására.¹⁶ A körjegyző ezt készségesen meg is tette. 1940. március 11-én jelentette a főszolgabírónak, hogy az orosz telep által kezelt községi pénzt lefoglalták. Beterjesztette az orosz telep lakosainak névjegyzékét, és javasolta, hogy „igen kíváncsian lenne mindegyiket kiutasítani, oda ahonnan jött, tekintettel arra, hogy a legtöbb kárpátaljai származású, és ingatlanjaikat mind a cseheknek tett jó szolgálataik fejében kapták.”¹⁷

Azonban a jegyző javaslata ellenére a lakosok kiutasítása nem történt meg, leszármazottaik ma is az egykori Békássy-tanyán élnek (Napjainkban Beregsom társközsége, Somitanya néven).

A kormány igyekezett mindent megtenni annak érdekében, hogy ne terjedjenek a különböző idegen eszmék a visszacsatolt területeken, ezért 1939. szeptember 28-án betiltották a Zsolnán megjelenő „Hlas Slovenskych Zeleznicarov” csehszlovák és a Lembergben megjelenő „Nowij Czas” ukrán nyelvű lapokat.¹⁸ A folyóiratok betiltása

mellett a főszolgabíró elrendelte, hogy a közönyvtárakban, olvasóköriokban, egyesületekben és más helyeken fellelhető cseh impérium által kiadott sajtótermékeket, amelyek ellenségesen bizonyulnak a magyar nemzethez, el kell kobozni és meg kell semmisíteni.¹⁹ A rendelet végrehajtása folyamán Beregsom községben 23 db., Haranglábbon 7 db., Csonkapapiban 11 db., míg Zápszonyban 28 kötetet foglaltak le és semmisítettek meg a hatóságok.²⁰

2. sz. táblázat. A Beregsomi községhez tartozó volt ruszintelep lakosainak névjegyzéke²¹

Nr	Név	Született	Járás	Van-e állampolgársága
1.	Kovács János	Latuska	Szolyvai	Magyar állampolgár
2.	Gmitter László	Forrászenta	Szolyvai	Magyar állampolgár
3.	Lizánecz Miklós	Beregforrás	Szolyvai	Magyar állampolgár
4.	Derevjánka Gábor	Turjavágás	Perecsenyi	Magyar állampolgár
5.	Choma János	Nagylucska	Munkácsi	Magyar állampolgár
6.	Szibert László	Kisszalánc	Kassai	Magyar állampolgár
7.	Szt. Lacánics János	Nagyberezna	Nagybereznai	Magyar állampolgár
8.	Balogh Demeter	Nagylucska	Munkácsi	Magyar állampolgár
9.	Uliháneck Ferenc	Királyfőszállás	Szolyvai	Magyar állampolgár
10.	Uszta Péter	Oroszvég	Munkácsi	Magyar állampolgár
11.	Nikita András	Iloncza	Ilosvai	Magyar állampolgár
12.	Seszták Mihály	Iloncza	Ilosvai	Magyar állampolgár
13.	Sikula Miklós	Turjavágás	Perecsenyi	Magyar állampolgár
14.	Males János	Turjarakó	Perecsenyi	Magyar állampolgár
15.	Plakics László	Turjatólova	Perecsenyi	Magyar állampolgár
16.	Bábidovics Miklós	Turjavágás	Perecsenyi	Magyar állampolgár
17.	Hártavel Antal	Forráshuta	Munkács	Magyar állampolgár
18.	Boldizsár Mihály	Klacsanó	Munkács	Magyar állampolgár
19.	Horváth Miklós	Alsószinevér	Ökörmező	Magyar állampolgár
20.	Mocza János	Majdánka	Ökörmező	Magyar állampolgár
21.	Nyorba János	Majdánka	Ökörmező	Magyar állampolgár

A Magyar Királyság nem cáfolta meg, illetve nem tiltotta be az egykori Csehszlovák Köztársaság minden intézkedését. Erről tanúskodik, hogy 1942 márciusában felhívásban kérte a volt cseh-szlovák aggkori és öregkori biztosításban jogot szerettek jelentkezését.²² A Beregsomi körjegyzőségben 9 ilyen személy élt, amelyekkel ezentúl a Magyar Királyság kötött aggkori és rokkantsági biztosítást.²³

A nagypolitika hatásainak köszönhetően a cseh és ruszinokról folyamatosan a zsidókra terelődött a helyi hatalom figyelme. Az 1939. évi IV. tc. (A zsidók közeleti és gazdasági

térfoglalásának korlátozásáról), amely a második zsidótörvényként híresült el, már elsősorban faji szempontból határozta meg, hogy ki számít zsidónak. Zsidónak minősült, aki önmaga, legalább egy szülője vagy legalább két nagyszülője az izraelita felekezet tagja volt a törvény hatálybalépésekor, vagy az előtt. A törvény 6%-ban maximalizálta a zsidók arányát a szellemi foglalkozásokban, valamint megtiltotta zsidók alkalmazását állami közigazgatási és igazságügyi szerveknél és középiskolákban. Zsidó nem tölthetett be színházakban és médiában olyan állást, amely befolyással volt az adott színház/média szellemi irányvonalára. Az engedélyeztetés alá eső ipari és kereskedelmi ágazatokból a zsidókat teljesen kizárta a törvény. (Braham, 1997) 1939. december 20-án Bodáky István főszolgabíró parancsba adta a körjegyzőknek, hogy írják, össze hányan folytatnak ipari és kereskedelmi tevékenységet a településeiken, és ezek közül hány zsidó. A jegyző 1939. december 31-én küldte be az általa elkészített kimutatást (3. sz. táblázat).

A táblázatból kiderül, hogy a körjegyzőség területén működő kereskedések 20 %-a van zsidó vallásúak kezében, ám helyettesíteni őket nem igazán tudná senki, mivel a megfelelő szakemberek nem rendelkeznek kellő tőkével egy kereskedelmi, vagy ipari tevékenység beindításához.²⁴ Ez azonban nem jelentett akadályt, hogy korlátozzák a zsidók közéleti és gazdasági tevékenységének szerepét. Az 1940. április 6-ai kimutatás, amelynek címe *A keresztény ifjak önállósítása az iparban és a kereskedelemben* arról tesz bizonyosságot, hogy a Beregsomi körjegyzőségben összesen 11 embert fosztottak meg attól a jogtól, hogy ipari és kereskedelmi tevékenységet folytasson. Ezek közül 4 szatócs, 3 vegyes kereskedő, 3 kocsmáros és egy asztalos volt, akik nagy részét már helyettesítették, ám 3 keresztény vegyeskereskedőnek és egy asztalosnak állami segítségre, vagyis önállósításra van szüksége.²⁵

A körjegyzőségben érvényesítették az 1939. IV. tc. 16. paragrafusát, amelynek tartalma szerint a zsidókat kötelezni lehet arra, hogy az összes mezőgazdasági ingatlanukat engedjék át tulajdonul vagy kishaszonbérlet végett. (Braham, 1997) A Beregsom és Zápszony község határában elterülő az 1939. IV. tc. 16. paragrafusának hatálya alá eső ingatlanokon helyszíni eljárást folytattak le 1942. augusztus 6-án. A helyszíni vizsgálaton részt vett Nizsalovszky József magyar királyi településügyi főfelügyelő, Novák Károly gazdasági felügyelő, a községek képviselőjében Miklós Ödön körjegyző, Sütő Kálmán és I. Tóth Károly Beregsomi és Zápszonyi bírók, valamint a települések tanácsosai. A szemléről értesítették az érintett zsidó birtokosokat is. A vizsgálódás során megállapították, hogy 45 zsidócsaládot köteleznek 916 kataszteri hold átadására, amelyek között vegyesen szerepelt rét, szántóföld, szőlőbirtok erdő és kert is.²⁶

Bár az eljárás alá eső birtokok több ember nevén szerepeltek, ám ezek nagy részén, pontosan 579 kataszteri holdon egy bizonyos Brummer Nándor beregszászi lakos gazdálkodott, aki a tulajdonosok javára irányította a gazdaságot. Brummer Károly elmondta a jelenlévőknek, hogy ő, bár katonai szolgálatra nem volt alkalmas, de 1915-től önként jelentkezett a Magyar Királyi Honvédséghez, és az összeomlásig a haza hú védelmezője volt. Erről tanúskodik a bronz katonai érdemérem és a Károlycsapatkereszt is, amelyet szolgálata által szerzett. Állítását a Magyar Királyi Hadilevéltár 8885/1939 számú igazolványa is bizonyítja. További iratok igazolják, hogy harctéri sebesült is volt,

ami alapján mentesülnie kellett volna az 1939. IV. tc., hatálya alól. A felsorolt tények nem nagyon érdekelték a vizsgálatot végző személyeket, és mivel mást nem tehetett, a tulajdonosok képviselőjeként Brummer Nándor aláírta a jegyzőkönyvet.²⁷ A jegyzőkönyv aláírása előtt felvettette azokat az információkat, amelyekből kiderült, hogy Nagybégány és Zápszony határában egy bizonyos Eötvös Sándor vásárosnaményi lakosnak 500 kataszteri holdja van, ami parlagon hever, továbbá nem kerültek hasznosítás alá a csehek által hátrahagyott ingatlanok sem, amelyek körülbelül 200 kataszteri holdat tettek ki. Ezen birtokok felhasználásával ki lehetett volna elégíteni a földbirtok-politikai szükségleteket, ennek tudatában nem értette, miért pont az ő birtokaira van szükség.²⁸ Az 1942. augusztus 12-ei jegyzőkönyv szerint a vizsgálóbizottság megegyezett, hogy a zsidóbirtokok mellett be kell fejezni a csehek által hátrahagyott ingatlanok szétosztását, és minél hamarabb kezdjék el a földek hasznosítását.²⁹ Nem csak a körjegyzőség lakosai részesültek az elvett ingatlanokból, mert például az Országos Vitézi Szék 51 kataszteri hold földet kapott felhasználás végett.³⁰

3. sz. táblázat. Kimutatás a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939. évi IV. tc. végrehajtásához.³¹

Település neve	Ipari és kereskedelmi tevékenységet folytatók száma	Ezek közül hány zsidó	Van-e megbízható szakképzett személy, aki önjelétől helyettesíthetné a zsidókat
Beregsom	16	4	van, de szegények, önjelétől nem tudnak ipari tevékenységet végezni
Zápszony	8	2	van, de szegények, önjelétől nem tudnak ipari tevékenységet végezni
Hetyen	8	1	van, de szegények, önjelétől nem tudnak ipari tevékenységet végezni
Harangláb	7	1	van, de szegények, önjelétől nem tudnak ipari tevékenységet végezni

1942. szeptember 6-án lépett életbe az *A zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól* szóló törvény (1942: XV). A negyedik zsidótörvényként emlegetett rendelkezés megtiltotta a zsidók számára mezőgazdasági ingatlanok vásárlását. Ezen kívül előírta, hogy állami kártalanítás fejében kötelesek átengedni birtokaikat. A törvényt a Beregsomi körjegyzőségben 1943 szeptemberében kezdték érvényesíteni.³²

A zsidók mellett Beregsomi és Békássy-tanya lakosaitól is vettek el földeket. Az 1943. április 16-ai rendelet értelmében Dr. Vasváry Kálmán miniszteri osztálytanácsos hatálytalanította 29 beregsomi család, illetve a Békássy-tanya összes családjának a csehszlovák földbirtokreform során történt ingatlanszerzését. Erre azért volt szükség, mert az említett földeket a csehszlovák földhivatal osztotta szét, amelynek döntését felülbírált a Magyar Királyi Földhivatal. Az elvett ingatlanokat bekebelezték a Magyar Királyi Kincstár javára. Azonban itt felhívták a birtokvesztők figyelmét, hogy a magyar földpolitikai célokra rendelkezésre álló ingatlanokból igényelhetnek maguknak, magyarán szólva az átengedésre kötelezett zsidó ingatlanokból pótolták az elvett földbirtokokat.³³

Az események pontos nyomon követése okán a Nyilaskeresztes párt emberei szerettek volna párhelyiséget létrehozni Beregsomban. 1942 áprilisában Balla Mihály beregsomi lakos nem volt hajlandó lakását átadni párhelyiségnek, ezért kihallgatták a hatóságok. Gulácsy Ferenc járási főszolgabíró felszólította a beregsomi körjegyzőt, hogy állapítsa meg, alkalmas-e tűzrendészeti vagy közegészségügyi szempontból a lakás, és nem lakik-e ott többgyermekes család. Továbbá kérte a jegyzőt, hogy jelentse, kik a párt helyi vezetői, és figyelmeztesse azokat, hogy a párhelyiség csak a pártvezetőségnek, kizárólag értekezlet tartására szolgálhat vagy pártirodával, de ott pártgyűlések nem tarthatók. 1942. április 24-én kihallgatták Balla Mihály beregsomi lakost, aki elmondta, hogy nem adta ki a kérdéses lakást a Nyilaskeresztes Párt részére, tőle csak egy szobát kértek egy hónapra, azzal, hogy kitakarítják, rendbe szedik, ő azonban nem adta át, mert arra neki is szüksége volt, mivel hazaköltözött Mezőkaszonyból. Április 25-én a körjegyző ismertette a főszolgabíróval a Balla Mihály beregsomi lakossal felvett jegyzőkönyvet. Jelentette, hogy a kérdéses lakás sem egészségügyi, sem tűzrendészeti szempontból párhelyiségnek nem alkalmas, egyrészt faszindellyel fedett tűzveszélyes régi ház, másrészt régi egészségtelen lakás és több család lakik a helyiségben. A párt somi vezetői Kódöböcz Bálint leventeoktató és Barta Elek voltak.³⁴

Gazdaság, társadalom, egészségügy

Az anyaországhoz való visszatérést Kárpátalja nagy örömmel fogadta, mivel az emberek tudták, hogy bármilyen baj esetén az állam igyekszik segíteni az állampolgárait. Az állampolgárok iránti elkötelezettség már 1939-ben megmutatkozott, amikor is igen gyenge volt a termés és nagy volt a szárazság az ország területén, nem volt ez másként Beregsom és tágabb környezetében sem. A lakosok megsegítésének érdekében 1939 áprilisában a gazdasági felügyelőség zab és vetőburgonya segélyt küldött a körjegyzőségek településeinek.³⁵ Ezért Dr. Bodáky István főszolgabíró 1939. szeptember 16-án felhívta a körjegyzőség jegyzőjét az 1939-40. évi inségenyhítő tevékenység megszervezésére. A főszolgabíró szorgalmazta, dolgozzanak ki olyan munkaprogramot az inséges hónapokra, amely során munkabérrel lehetne segíteni a rászorulókat. A munkaprogram elkészítésébe bevonták a magyar királyi gazdasági felügyelőt, a magyar királyi tisztiorvosi és a vízrendészeti társulatok kiküldötteit. A szegények ellátását nem vették be a programba, mert az a község alapvető feladatai közé tartozott, de a főszolgabíró kérte, hogy jelentsék be az inségesek számát. A beregsomi körjegyző be is jelentette a főszolgabírónak, aki azt felküldte a Magyar Királyi Belügyminiszterhez.³⁶

A táblázatból kitűnik, hogy a körjegyzőségen belül Beregsomban volt a legtöbb munka- és kereset nélküli férfi, és itt volt a legtöbb család is, amelynek nem volt állata. A körjegyzőség vezetői arra a következtetésre jutottak, hogy a legigazságosabban úgy lehetne segíteni az inségeseken, ha azok igényelnének 10-20 hold földet és azon magtermeléssel foglalkoznának, például: dughagyma, uborka stb. termesztésével, amihez a szükséges vetőmagokat a magtermelő cég biztosítaná. Az elképzelést támogatták a felsőbb vezetők is, ám a zsidótörvénnyel kapcsolatos földreformmal összhangban, 5 éves terv keretein belül igyekeztek megvalósítani.³⁷

4. sz. táblázat. Az ínségesek száma a beregsomi körjegyzőségben, 1939. Forrás: KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 118 kötet, 1-4 lap. (1939.)

A község neve	Hány munkaképes, munka- és kereset nélküli férfi van	Hány családtagjuk van	Hány család van, amelynek háza lakhatatlan	Milyen háziiparral foglalkoznak	Hány család van, amelynek nincs állata	Hány cigány van a településen
Beregsom	50	170	-	Földművelés	30	-
Zápszony	30	110	-	Földművelés	15	30
Hetyen	30	120	-	Földművelés	10	80
Harangláb	22	80	5	Földművelés	10	-

A szegény, ínségben élő emberek számára nagy segítséget jelentett az, hogy az állam megtérítette az általuk megvásárolt gyógyszerek árát.³⁸ Ám Beregsomban akadtak olyan ügyeskedő emberek is, akik bár nem voltak rászorulóknak, mégis szerettek volna állami segélyben részesülni. Ilyen volt Rosenbaum Ferenc és felesége, Erzsébet, akik panaszt nyújtottak be a főszolgabírónál, hogy miért nem részesültek segélyben.³⁹ Hivatalosan annak járt támogatás a településen, aki nem rendelkezik legalább havi 60 pengő jövedelemmel, erre hivatkozott Rosenbaum Erzsébet is. Azonban alapos utánajárásnak köszönhetően kiderült, hogy Erzsébet apósának szatócsüzlete van a településen, és az említett após korára való tekintettel biztosan nem tudja irányítani az üzletet, ezért az egy háztartásban élő fia és annak felesége, Erzsébet vezette az üzletet. Az após, megnevezett Rosenbaum Mór saját maga ismert be évi 800 pengő kereseti adót, amelyet, ha leosztanak 12 hónapra, meghaladja a havi 60 pengős bevételt. Emellett Rosenbaum Erzsébet földterülettel is rendelkezik, amelynek hozamából szintén nyereségre tesz szert. Mindezek tudatában 1939. július 4-én a járási főszolgabíró elutasította a panasztételt.⁴⁰

Az egyszerű kétkezi munkás ember életszínvonalának javítása érdekében a magyar királyi iparügyi miniszter határozatban fogadta el a szobafestők, mázolóknak, aranyozóknak, napszámosoknak, és segédeknek fizetendő legkisebb munkabért, amely érvényes volt az egész ország területére. Az esetleges kihágások miatt a határozat végrehajtását szigorúan ellenőrizték.⁴¹

A vármegyei gazdasági felügyelő a bércséplési eredmények feljegyzése és a cséplőgépek ellenőrzése során megállapította, hogy Kárpátalja nagy részén, azon belül a Beregsomi körjegyzőségben is magasak a cséplési díjak, sokkal magasabbak, mint az ország bármely területén. Ennek kiküszöbölése végett 1939. augusztus 10-én Dr. Bodáky István főszolgabíró utasította a Beregsomi körjegyzőt, hogy azonnal mérsékeljék országos szintre az árakat.⁴² Ez már nem az első eset volt, hogy a visszacsatolt területeken indokolatlanul nagy árdrágítás folyt. 1939 februárjában már a főszolgabíró figyelmeztetett minden körjegyzőt, hogy folyamatosan figyeljenek az eladókra, mert a lakosság sokat panaszkodik a létfenntartási költségek emelkedése miatt. A főszolgabíró megjegyezte, hogy az ilyen árusokat példásan meg kell büntetni.⁴³

Az árak mérséklése mellett az ország vezetősége igyekezett a visszacsatolt területeket gazdaságilag felzárkóztatni és bekapcsolni az ország ipari-gazdasági vérkeringésébe. Ezt

különböző gazdaságélénkítési programokkal, például apaállat kedvezményes vásárlásával⁴⁴ vagy a lótenyésztés elősegítésével⁴⁵, tejipari és más üzemek szabályozásával,⁴⁶ valamint az árak alakulásának folyamatos figyelésével igyekeztek elősegíteni.⁴⁷ A segítség mellett a hatalom intenzíven figyelte a lakosságot, és próbálta kiszűrni azon személyeket, akik esetleg magyar nemzetellenes tevékenységet végeztek. Bodáky főszolgabíró 1939. október 24-én levélben fordult a Beregsomi körjegyzőhöz, Miklós Ödönhöz, hogy a körjegyzőség területén található Hangya-cég milyen embereket foglalkoztat, mert tudomása szerint gerinctelen magyar munkásokat alkalmaznak a cégnél. A körjegyző válaszából kiderült, hogy Hetenyben található a Hangya üzlete, amelynél megbízható emberek dolgoznak.⁴⁸

A lakosok megfelelő egészségügyi ellátása céljából és a felnövekvő nemzedékek biztonsága érdekében 1939. július 31-én Bereg és Ugocsa megye alispánja elrendelte a vármegye városainak és községeinek hatósági bábákkal való ellátását.⁴⁹ A rendelet következtében az év végére a körjegyzőségben már 3 szülésznő dolgozott: Hegedűs Sándorné Beregsomban és Zápszonyban, Horváth Erzsébet Hetenyben, Baranyi Károlyné Haranglábban tevékenykedett.⁵⁰

A hatóságok fokozott figyelmet fordítottak a hadirokkantak és hadiözvegyek gondoskodására. 1939. augusztus 14-ei felhívás szerint össze kellett írni a körjegyzőségekben a hadirokkantak, hadiárva és hadiözvegyek számát.⁵¹ A Beregsomi körjegyzőség hadigondozottjainak számát az alábbi táblázat ismerteti:

5. sz. táblázat. A Beregsomi körjegyzőség hadigondozottjai⁵²

<i>Település</i>	<i>Hadigondozottak száma (fő)</i>	<i>Hadiárvaik száma (fő)</i>	<i>Hadiözvegyek száma (fő)</i>
Beregsom	4	11	9
Harangláb	2	4	6
Zápszony	1	8	7
Hetyen	-	4	6
Összesen	7	27	28

A táblázat tanúsága szerint a körjegyzőségben belül Beregsomban van nyilvántartva a legtöbb hadigondozott, hadiárva és hadiözvegy. Már 1939-ben megkezdődött az 1940-es diftéria ellenes védőoltások előkészítése, amelynek keretein belül december 29-én összeírták azon gyermekeket, akiknek védőoltásban kell részesülnie. A névjegyzékekből kiderül, hogy a körjegyzőségben 70 olyan kiskorú él, akiket érint az 1940-es övintézkedés.⁵³ A körjegyzőség területén 1940 májusának végén oltották be az érintetteket.⁵⁴

Az emberek egészségügyi állapota mellett a szervek fokozottan figyeltek az állatokra is. 1940. szeptember 9-én az újonnan kinevezett járási főszolgabíró, Dr. Péchy György a

veszettség fellépésének megakadályozása érdekében elrendelte a három hónapnál idősebb kutyák oltását a körjegyzőségek területén.⁵⁵ A beregsomi körjegyzőség községeiben 1940. október 5-én fejeződött be az ebek összeírása,⁵⁶ majd november 11-én végrehajtották az oltási akciót.⁵⁷ Az oltás költsége ebenként 1 pengő 20 fillért tett ki.⁵⁸

Fontos volt az egészségügyi infrastruktúra javítása is, a Magyar Vöröskereszt Egylet egy 100 ágyas hadikórház létesítését határozta el. 1939. szeptember 12-én. Dr. Bodáky István felkérte a körjegyzőket, hogy rendezzenek gyűjtést a létesítendő hadikórház javára.⁵⁹ A beregsomi körjegyzőségben 1939. decemberében–1940. januárjában végezték a gyűjtést, amelynek köszönhetően a lakosság felajánlásai révén 44 pengő 40 fillér gyűlt össze, amely összeget elküldték a Magyar a Magyarért akció irodájába.⁶⁰

Az 1939-es aszály és a rossz termés okozta nehézségeken tovább rontott a kemény tél. A lakosság szegényebb rétege a megtakarításait felélte, ezért Bodáky István főszolgabíró 1940. március 16-án felkérte a helyi gazdákat, hogy mielőbb kössék meg a szerződéseiket a komenciós cselédekkel (*uradalmi cselédek* — negyedévente kaptak járandóságot, *komenciót* — termény, illetményföld, jószág tartás, ruházat formájában), és még húsvét előtt adjanak családonként legalább 50-50 kg. búzát előlege nekik.⁶¹ A nehéz tél után a járási gazdasági felügyelőség igyekezett segíteni a gazdákon, elsősorban a sertésenyésztőkön, és kedvezményes áron korpát bocsájtott rendelkezésükre.⁶²

1940. áprilisában a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal felkérésére össze kellett írni a vetésterületek arányát a körjegyzőségben, és külön fel kellett tüntetni, hogy a víz, fagy és a rágcslók okozta kár hány kataszteri holdat tett ki.⁶³ A kimutatásból kiderül, hogy a Beregsomi körjegyzőség területén őszi és tavaszi vetésterület 6131 kataszteri hold jöhet számításba, a különböző természeti jelenségek és rágcslók okozta károk következtében 1000 kataszteri hold termése ment kárba.⁶⁴

A dohánytermesztők megsegítése érdekében 1940. augusztusában petróleumutalványokat osztott ki.⁶⁵ A feltárt dokumentumok a körjegyzőségben belül csak Beregsom községről tartalmaznak információkat, amelyekből kiderül, hogy a településen 285 ember részesült petróleum-utalványban.⁶⁶

A mezőgazdasági munkálatok mellett a női lakosság jelentős része foglalkozott fonással, szövessel. Az Országos Magyar Házipari Szövetkezet a tevékenység ösztönzése érdekében kedvezményes pamutot osztott a len- és kendertermelőknek.⁶⁷ A körjegyzőség vezetősége 1940. november 6-án felterjesztette a listát azokról, akik rendszeresen fonással, szövessel foglalkoznak, és kiket illet meg a támogatás. A listából kiderül, hogy Hetenyben 126, Zápsonyban 74, Beregsomban 62, Haranglábban 34 fő foglalkozik rendszeresen fonással-szövessel.⁶⁸ Érdekes megfigyelni, hogy míg Beregsomban többen élnek, mégis Hetenyben kétszer annyi asszony foglalkozott ezzel a tevékenységgel.

Az 1940. augusztus 30-ai második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély ismét Magyarország része lett, aminek következtében többszázezer embert érintő menekülthullám vette kezdetét, a dél-erdélyi magyarok észak-Erdélybe tartottak, míg az észak-erdélyi románok dél-Erdélybe. Az Országos Menekültügyi Hivatal kérésére különböző községekben is helyeztek el erdélyi menekülteket. 1941. januárjában 2 erdélyi

menekültet Beregsomban szállásoltak el.⁶⁹ Az említett menekültek, név szerint Péter György és Koppándy Sándor valószínűleg a nagyobb munkalehetőség és a jobb megélhetés reményében, 1941 májusában Beregszász városába költöztek.⁷⁰

1941-ben eljött az ideje az 1869-ben megkezdett népszámlálások folytatásának. A nyolcadik népszámlálás kezdetét 1941. január 31-re tűzték ki. A vizsgált körjegyzőségben is tervszerűen végrehajtották az adatok begyűjtését, összesítését. A számlálóbiztosok figyelmét felhívták, hogy gondosan figyeljenek oda a nemzetiségi kérdésre, főleg a zsidók esetében, és ha a megszámlált zsidónak tekinthető, meg kell tőlük kérdezni, hogy szülei, vagy nagyszülei is azok voltak-e.⁷¹

6. sz. táblázat. Kimutatás az 1941-es népszámlálás nemzetiségi és vallási megoszlásának eredményeiről a Beregsomi Körjegyzőségben⁷²

Település	Beregsom	Hetyen	Harangláb	Zápszony	
Lakosságszám	1232 (fő)	875 (fő)	523 (fő)	1071	
Nemzetiségi összetétel	Magyar	1110 (89,8 %)	875 (100%)	521 (99,5 %)	1063 (99,2%)
	Rutén	122 (10,2%)			8 (0,8%)
	Tót	2 (0,5%)			
Vallási összetétel	Református	971 (78,7%)	810 (92,5%)	465 (89,1%)	873 (81,4%)
	Római katolikus	70 (5,7%)	18 (2%)	29 (5,3%)	83 (7,7%)
	Görög katolikus	156 (12,7%)	20 (2,3%)	12 (2,3%)	42 (4%)
	Izraelita	31 (2,6%)	19 (2,2%)	12 (2,3%)	67 (6,3%)
	Egyéb	4 (0,3%)	8 (1 %)	5 (1%)	6 (0,6%)

1940. május 20-án sürgős levél érkezett a beregsomi körjegyzőségbe, amelyben a főszolgabíró kéri a körjegyzőt, hogy az adjon kimutatást a népszámlálási adatokról, amelyben a lakosságszám mellett fel legyen tüntetve a vallási és nemzetiségi összetétel is.⁷³ Május 22-én a körjegyző betérjesztette a kimutatást.⁷⁴ A 6. sz. táblázatból kiderül, hogy továbbra is Beregsom a körjegyzőség legnépesebb települése, és a betelepítéseknek köszönhetően itt él a legtöbb rutén nemzetiségű. A legtöbb izraelita vallású viszont Zápszonyban lakott.

Az 1941. április 7-ai főszolgabírói rendelet értelmében Bereg Vármegye összes községében önkéntes tűzoltó-egyesületeket kellett szervezni, a meglévőket pedig átszervezni.⁷⁵ 1941. szeptember 16-ára sikerült átszervezni a beregsomi körjegyzőség községeinek a tűzoltó-egyesületeit, amelyek alapszabályzatát 1941. október 4-én

terjesztették be a járási főszolgabíróknak.⁷⁶

1941. június 27-én Magyarország hadat üzent a Szovjetunióknak a náci Németország oldalán, aminek következtében aktív résztvevője lett a II. világháborúnak. Ennek ellenére az élet nem állt meg, az állami szervek továbbra is aktívan figyeltek a gazdaságra, az emberek életszínvonalára. 1941. júliusában produktív új beruházások céljaira a gazdasági minisztérium mezőgazdasági hitelakciót hirdetett.⁷⁷ Fokozottan figyeltek a méhegészségügyre, 1941. július 12-én betiltották a virágzó gyümölcsfák permetezését.⁷⁸

Az 1940-es gyenge termés eredményeképp 1941-ben liszthiány mutatkozott az országban. Még 1941. márciusában összeírták azok számát, akik lisztellátásra szorultak. Az összeírásból kiderül, hogy a Beregsomi Körjegyzőség területén sok a rászoruló, szám szerint 2041.⁷⁹ A kellő lisztmennyiséget a főszolgabíró igyekezett kiutalni a települések számára. 1941. júliusára azonban a liszthiány csak fokozódott, aminek következtében Dr. Gulácsi Ferencz főszolgabíró elrendelte, hogy csak a nehéz testi munkások és családjaik részesülhetnek liszt és kenyérellátásban.⁸⁰ A liszt mellett burgonyából is hiány mutatkozott. 1941. október 23-án Gulácsi főszolgabíró felkérte a körjegyzőségek vezetőit, hogy jelentsék körjegyzőségeikben, termett-e elég burgonya, fedezi-e a közélélmézést és a vetőmagot, esetleg van-e többlet belőle.⁸¹ Október 29-ei válasz szerint a körjegyzőségben nem termett elég burgonya, vetőmag egyáltalán nem lesz, feleslege senkinek sincs.⁸² A hiány akkora méreteket öltött, hogy a körjegyző 1941. december 3-án Beregsom részére 8 tonna, Hetyen részére 7 tonna, Harangláb részére 5 tonna, és Zápszony részére 14 tonna burgonyát igényelt.⁸³

A háború egyre nagyobb hatással volt az ország gazdaságára is. A honvédség növényi olaj biztosításának érdekében a Földművelési Minisztérium elrendelte az olajos magvak termesztésének népszerűsítését 1941. decemberében. December 7-én a földművelési miniszter délután 3-órakor felhívást intézett a gazdaközösség körében, amelyet a beregsomi körjegyzőség területén is végighallgattak, emellett a református lelkészek és a falusi tanítók is szorgalmazták az olajos magvak termesztésének fontosságát.⁸⁴ A napraforgó vetőmagokat 1942. május 1-ig lehetett igényelni, akik nem igényeltek, azok szójabab veteményezéssel is kiválthatták termesztési kötelezettségüket.⁸⁵ A háború okozta nehézségek ellenére az állam továbbra is igyekezett segíteni a gazdáknak, különböző vetőmag-akciókat hirdetett,⁸⁶ kenyérgabonával segítette a kétkezi munkásokat,⁸⁷ és támogatta a szőlészeket, boros gazdákat is.⁸⁸ Fontos volt a borászok támogatása is, mivel Beregsom abban az időben fontos bortermelő vidékként volt számon tartva. Központja a község szomszédságában található domb volt, amelyet a falu lakói csak Somi-hegyként emlegettek. A kiterjedt szőlő- és gyümölcsültetvényekre való tekintettel a főszolgabíró 1942. szeptember 29-én elrendelte a beregsomi hegyközség megalakítását.⁸⁹ A hegyközség alakuló közgyűlésére október 1-jén került sor, amelyen jelen voltak a falu előljárói a szőlő és gyümölcs ültetvényesek, boros gazdák. A megjelentek úgy határoztak, hogy a hegyközség elnöke Vitéz Kődöböcz Béla, a hegybíró Barkaszi József lett.⁹⁰

A községek azonban igen nehéz anyagi helyzetben voltak. 1941-ben Beregsomnak 4000 pengő tartozása volt, amelyet a háború és a rendkívül kedvezőtlen gazdasági helyzet

miatt nem tudott visszafizetni, ezért a község előjárói 1941. november 21-én úgy határoztak, hogy valamelyik banktól felveszik az említett kölcsönt, és a gazdaság javulása után visszafizetik azt.⁹¹ Elképzeléseik nem váltak valóra, mivel 1942. decemberében a körjegyzőség mind a négy községe államháztartási hiányban szenvedett.⁹²

A viszontagságos idők ellenére 1941 októberében meghirdették az 1942-es évre a nyári napközi otthonok és nyaraltatási akciók költségeinek biztosítása programot, amelynek értelmében a körjegyzőség nagyobb falvaiban Zápszonyban és Beregsomban vagy csak Zápszonyban nyári napközi otthonokat kellett szervezni.⁹³ Azonban a beregsomi körjegyző nem javasolta az étkeztetési akció végrehajtását, mivel arra semmilyen összeg nem áll rendelkezésre.⁹⁴ Gulácsy főszolgabíró megnyugtatta a jegyző urat, hogy a Nép és Családvédelmi alapból a beregszászi járás 7000 pengőt kapott, amelyből 420 pengő Zápszonynak jár.⁹⁵ A körjegyző ezután is elutasította az akció levezetését az élelmiszerek beszerezhetetlenségére hivatkozva,⁹⁶ ám végül a főszolgabíró erélyes fellépésének köszönhetően 1942. április 13-án megindult Zápszonyban a közétkeztetési akció.⁹⁷

1942-ben a háborús viszonyok ellenére tovább folytatódtak a vetőmag-akciók, a lakosságot támogató intézkedések. Az 1942-es év folyamán is fokozottan figyeltek a hatóságok a hadiárvák, hadirokkantak és hadiözvegyek élelmiszerekkel való ellátására.⁹⁸ A visszacsatolt körjegyzőségekben összeírták azokat az embereket, akiknek a csehszlovák éra alatt aggkori és rokkantsági biztosításban volt részük, mivel a magyar társadalombiztosító intézetek az érintettek jogait elismerték és segílyt folyósítottak számukra.⁹⁹ A Beregsomi Körjegyzőség területéről 11 személynek volt rokkantsági és aggkori biztosítása.¹⁰⁰

1942. augusztus 14-én a Vitézi Rend — Tűzharcosok Nemzetvédelmi Keresztesek Nemzetvédelmi Egyesülete felhívást intézett az ország minden községének, hogy a belső rend megőrzése érdekében hozzanak létre helyi biztonságvédelmi szervezeteket.¹⁰¹ 1942. október 25-én megalakultak a vizsgált körjegyzőség községeiben a bajtársi szolgálatok, amelyeknek parancsnoka Beregsomban Miklósi Ödön körjegyző volt, Hetyenben vitéz Lakatos Sándor helyi bírő, Zápszonyban Fehér Lajos, Haranglábban pedig Gerzsenyi György lett.¹⁰² Beregsomban a bajtársi szolgálatot 15 személy alkotta.¹⁰³

1941-42-ben a II. világháború hatalmas emberigénye miatt nagyon sok helyen elmaradtak a mezőgazdasági munkálatokkal, épp ezért 1942. április 1-jén a Magyar Királyi Honvédelmi Miniszter az országos termelés fokozása érdekében felhatalmazta a leventeegyesületeket, hogy azon a helyen, ahol a mezőgazdasági munkálatok elmaradtak, és a munkaviszonyok érdekei azt feltétlenül megkívánják, a leventeképzést május 15-ig szüntessék be. 1942. április 30-i leveléből kiderült, hogy Somban is elmaradtak a mezőgazdasági munkálatok, és a körjegyző kérte Péter György hadnagytól, hogy a levente-foglalkozásokat csak a mezőgazdasági munkálatokban érdekelt leventékkel szíveskedjenek május 15-ig szüneteltetni. A hadnagy megengedte a leventefoglalkozások szüneteltetését, azonban a zsidó leventékre a rendelkezés nem vonatkozott, azoknak továbbra is részt kellett venni a foglalkozásokon.¹⁰⁴ A leventék segítsége ellenére az 1942-es évben nehézkesen haladt a burgonya és tengeri betakarítása.¹⁰⁵ A betakarítás mellett nem zajlott gördülékenyen a burgonya és a tengeri beszállítása sem, a körjegyzőség

összes településén akadtak olyan személyek, akik nem tettek eleget beszo­l­gáltatási köte­le­zettségüknek.¹⁰⁶ Ezek az emberek, mint például a beregsomi Tarlóci Ferenc, fellebbeztek a kukorica és burgonya beszo­l­gáltatás magas mértéke ellen, indokuk szerint a viszontagságos időjárásnak köszönhetően olyan gyenge volt a termés, hogy a család számára sem elegendőek a megtermett javak.¹⁰⁷ A hatóságok megértve a kialakult helyzetet, sok esetben helyt adtak a fellebbezésnek.¹⁰⁸

A Beregsomi körjegyzőség lakosságának úgy 1942-ben, mint a háború egész tartama során rengeteg problémával kellett megküzdeni, mivel a háború viszontagságai mellett a természet is sújtotta a falu lakosságát. 1942 februárjában a nagy hótakaróval és a rettentő hideggel, majd a hó elolvadása után a belvíz elhárításával kellett megküzdenie a lakosságnak.¹⁰⁹ A belvízcsatornák kitakarítása után elhárították a körjegyzőség lakosai a belvízveszélyt.¹¹⁰ Ez év novemberében hastífusz járvány ütötte fel a fejét Somban és a környező falvakban.¹¹¹ A viszontagságok ellenére vigasz volt az emberek számára, hogy mindig számíthattak az állam segítségére. 1942. november 3-án Bereg vármegye alispánja elrendelte Beregsom egész lakosságának 3 évestől 60 éves korig való beoltását, amivel meg tudták fékezni a járvány további terjedését.¹¹²

1943. júliusában a Magyar Királyi Államvasút miskolci kirendeltségének vezetője felkérte a körjegyzőségek vezetőit, hogy szolgáltatassanak be adatokat a vasútvonaltól számított 20 km-es körzetben található települések adatairól. Az állomásfőnököt az érdekelte, hogy hány ember él a településen, milyen nemzetiségűek, milyen vallású templom, és milyen iskolák találhatóak a községekben.¹¹³ 1943. július 13-án a község előjárósága elküldte a kért kimutatást. A körjegyzőség négy falva közül Zápszony, Beregsom és Harangláb esett bele a 20 kilométeres körzetbe. A kimutatás szerint 1943-ban Beregsom lakossága 1290 fő, ebből 1124 magyar, 136 rutén és 29 zsidó. A községben egy református templom van, emellett 2 állami és egy felekezeti iskola működik. Zápszony lakossága 1080 fő volt, amiből 1032 fő magyar 48 fő zsidó. A faluban van 1 református, 1 zsidó templom és egy állami iskola. Harangláb 530 fős népességéből 514 fő magyar, 16 fő zsidó. A községben egy református templom és egy állami iskola található.¹¹⁴

A háború elhúzódásának következtében az ország gazdasági helyzete folyamatosan romlott. A királyi Földművelésügyi Minisztérium 1943. szeptember 16-ai rendelete értelmében a körjegyzőségeknek fokozottan gondoskodniuk kell az apaállatok szállastakarmányáról, mivel ebben az évben központilag ezt nem tudják biztosítani. A rendelet értelmében, ha más kiút nincs, meg kell adóztatni az anyaállattartókat, esetleg az abrakot el kell tőlük venni, mert fontosabb az apaállatok takarmányának a biztosítása.¹¹⁵ A Beregsomi Körjegyzőség vezetősége 1943. november 4-ei jelentéséből kiderül, hogy csak Zápszony községben vannak ellátva az apaállatok megfelelő szállással és takarmánnyal. A többi községbeli apaállatok nincsenek ellátva.¹¹⁶ A gazdasági nehézségeket bizonyítják a lakosság tűzifával,¹¹⁷ korpával,¹¹⁸ dughagymával való ellátásában mutatkozó egyéb hiányosságok is.¹¹⁹

Bár 1944-ben tovább fokozódtak a viszontagságok, az állami szervek igyekeztek segíteni a lakosságot különböző szervezési tanácsokkal, utalványokkal, segélyek kiutalásával.¹²⁰

Katonaság, hadi jellegű kérdések

Az első bécsi döntést követően a Magyar Királyság a visszacsatolt területeken rögtön hozzáfogott a katonai célú intézkedésekhez. A Magyar Királyi Honvédelmi miniszter rendelete alapján, 1939-ben megkezdődött az 1918-ban születettek sorozása.¹²¹ A Beregsomi körjegyzőség települései közül Beregsomban négy ifjú volt, aki 1918-ban született, Hetenyben három, Zápszonyban szintén négy. Haranglábban nem volt 1918-ban született állításköteles.¹²² A körjegyzőknek azt is be kellett jelenteni, hogy a besorozottak, illetve azok szülei a cseh megszállás alatt milyen politikai párthoz tartoztak.¹²³

Az 1918-ban születettek sorozása mellett, 1939 novemberében a Honvédelmi Minisztérium elrendelte az 1901-1904-ben született hadkötelesek összeírását.¹²⁴ A kimutatás adatai szerint az említett időszakban a körjegyzőségben 97 fiú született: Haranglábban, Zápszonyban és Hetenyben egyformán 23, míg Beregsomban 28 fő.¹²⁵

A főszolgabíró 1939. november 2-i határozata értelmében a községi bírót felmentették a katonai szolgálat alól.¹²⁶

A Honvédelmi Minisztérium további intézkedései közé tartozott a települések légoltalmának a megszervezése.¹²⁷ A körjegyzőséghez tartozó községekben már 1939-ben megszervezték a légoltalmi alakulatokat. 1939 őszén az Országos légoltalmi Parancsnokság légvédelmi gyakorlatot rendelt el, amelyet a beregszászi járásban is végrehajtottak.¹²⁸ A légoltalmi gyakorlat során a községek csapnivalóan teljesítették a kötelességüket. A főszolgabíró felkérte a körjegyzőségek vezetőit, hogy a következő gyakorlat idejére jól szervezzék meg az egységeket, és a gyakorlat folyamán fokozottan figyeljenek az elsötétítésre és a közlekedésre.¹²⁹ 1940. augusztus 18-án a körjegyző jelentése szerint a Beregsomi Körjegyzőség községeiben a légoltalmi egyesületek megszervezése befejeződött, a légvédelem szempontjából a szükséges lépéseket megtették.¹³⁰ 1940. június 24-én elkészült a légoltalmi szervek egészségügyi nyilvántartása, amelyből kiderült, hogy a hatósági légoltalmi egészségügyi mentőjárárok felszerelése egyaránt hiányos mind a négy községben, a felállított mentőállomások nincsenek felszerelve és a lakosság a visszacsatolás óta nem vett részt légoltalmi kiképzésen. A légoltalmi szervek öt egységre oszlottak: tüzelői, császvédői, mentői, rendőri és tűzoltói egységre, amelyek a hét minden napján riadókészültségben álltak.¹³¹

1939 elején a falvakban levanteegyesületeket hoztak létre, a járási katonai parancsnokság Beregsomban Kődöböcz Lajost és Kődöböcz Bálintot nevezet ki levanteoktatónak, akik 1939 májusának elején háromhetes levanteoktató tanfolyamon vettek részt Beregszászban. Csonkapapiból Buda József, Haranglábbról Gerő Gyula, Zápszonyból Dávid József és Dávid Géza levanteoktatók vettek részt a tanfolyamon.¹³² A magyar királyi belügyminiszter körrendelete értelmében a levanteoktatók esősegélynyújtás alkalmazására is ki kellett képezni.¹³³ 1939 márciusában a járási katonai parancsnokság elrendelte a levante könyvtárak átvizsgálását és az oda nem illő könyvek megsemmisítését, mert sok szerző a sorok között nemzetellenes és erkölcstelen mondatokat fogalmaz meg, amelyek nemzetvédelmi szempontból erősen kifogásolhatók.¹³⁴

Korábban már volt róla szó, hogy a levanteoktatók sokféle mezőgazdasági munkálatokra is

felhasználták. 1942. március 30-án a leventéket bekapcsolták a selyemhernyó tenyésztésbe, mivel honvédelmi érdek volt, hogy a hadfelszerelési ipar részére a kellő mennyiségű selyemfonalat biztosítsák. A földművelésügyi miniszter a leventék részére külön versenydíjat, jutalmat tűzött ki. Ezután utasították a leventeegyesületek vezetőit, hogy a kötelező foglalkozásokon kellőképpen világosítsák fel a leventéket selyemhernyó tenyésztés honvédelmi fontosságáról, és buzdítsák őket a mozgalomban való részvételre. A selyemhernyó tenyésztése április 20-án kezdődött. A somi leventeegyesület 2200 pengő értékben termesztett selyemhernyót, amiből rádiókészüléket vásároltak.¹³⁵

1939. december 27-én a főszolgabíró elrendelte a honvédelem érdekeit veszélyeztető szekták működésének a megszüntetését, továbbá kérte a körjegyző urakat, jelentsék melyik szektahívt kell rendőri felügyelet alá helyezni.¹³⁶ A Beregsomhoz tartozó Békássytanyán a szombatisták, Zápszonyban baptisták tevékenykedtek¹³⁷. A szekták tevékenységét beszüntették, és a körjegyző javasolta a szekta vezetőjének, Seszták Mihály Békássytanya lakosának, illetve Nagy Imre zápszonyi lakosnak az őrizetbe vételét.¹³⁸

A csehek, miután kivonultak a Kárpátaljai területről, visszaadták a hadsereg által igénybe vett lovak jelentős részét. A Magyar Királyi Földművelésügyi miniszter elrendelte a visszaadott lovak malleinezését, ami azt jelentette, hogy beoltották a malleinnek nevezett anyaggal a lovakat, és ezután kiderült róluk, hogy fertőzöttek-e „takonykórban” vagy sem.¹³⁹ A körjegyzőségeknek be kellett küldeni az adatokat a visszaadott és a vissza nem adott lovakról.¹⁴⁰ A cseh hadsereg 96 lovat adott vissza a körjegyzőség lakosainak, ám 15 ló egykori gazdája hiába várta szeretett lovának visszatérését,¹⁴¹ e gazdákat az állam kártérítésben részesítette.¹⁴²

1940-ben már javában zajlott a II. világháború, és csak idő kérdése volt a Magyar Királyság háborúba való sodródása a Német Birodalom szövetségeseiként. Még a háborúba való belépés előtt történtek szökések a hadseregből. Gábor Árpád, zápszonyi lakos 1940. augusztus 11-én Moholki községben istállószolgálatot végzett, és beosztását a Magyar Királyi 3. honvédelmi határvadász őrsöt elhagyta, mivel véglegesen ki akarta vonni magát a katonai szolgálat alól. De nem sokáig tudott bujkálni az illető, mert 1940. augusztus 20-án el is kapták és 10 évi börtönbüntetésre ítélték.¹⁴³

1940 június–júliusában folyamatosan zajlott a behívójegyek kikézbésítése.¹⁴⁴ A sorozás az 1901–1917 között született férfiakat érintette.¹⁴⁵ Többen megpróbálták különböző okokra hivatkozva elhalasztani a katonai szolgálatukat, ám ezek nagy részét az illetékes parancsnokságok visszautasították.¹⁴⁶ 1940 októberében megkezdődött az 1920-ban született állításkötelesek összeírása is.¹⁴⁷ A körjegyzőségből november 14-én felterjesztett kimutatásból kiderül, hogy Beregsomból 10, Haranglábról 5, Hetenyből 10 és Zápszonyból 4 sorkötelest írtak össze. 1941-ben összeírták az 1921-es születésű ifjakat, 1942-ben pedig az 1922-ben születetteket.¹⁴⁸

1941-ben megszűnt Mezőkaszonyban a fedeztetési állomás. Gulácsy Ferenc főszolgabíró felhívta a Beregsomi körjegyzőség figyelmét, hogy van-e igény ló fedeztetési állomás felállítására, és tudnak-e biztosítani a lovak ápolójának egy szobát. A fedeztetési állomás költségeit is a körjegyzőségnek kellett biztosítania.¹⁴⁹ 1941. szeptember 22-ei körjegyzői

válasz szerint Beregsomban van lehetőség fedeztetési állomás felállítására és a költségeit is tudnák biztosítani.¹⁵⁰

1941. áprilisában a Különleges Ló átvételi Bizottság panaszt tett a Királyi Honvéd Kiegészítő Kirendeltségi Parancsnokságnál, hogy egyes települések nem küldtek kiegészítő jegyzéket a beszolgáltatott lovak mellé, továbbá az elhullott lovak helyett nem állítottak másat.¹⁵¹ A panaszlevél hatására a beregsomi körjegyző igyekezett új lovakat állíttatni az elhullottak helyett. Beregsomból 9 egyénnek hívták be a lovát, ezek közül kettőt eladtak, amelyek helyett újakat állítottak. Hetenyből 8 gazdának vitték el a lovát, amelyek felét alkalmatlannak nyilvánították, helyettük már másnap újakat állított a körjegyző. Zápszony községből 6 ló lett behíva, helyettük nem kellett másik lovat állítani. A Békássy-tanya behívott öt lóva közül kettő helyett újat kellett állítani.¹⁵² Minden évben megtörtént a lovak összeírása és osztályozása. 1942-ben október 10-én,¹⁵³ míg 1943-ban november 5-én volt a körjegyzőség lovainak osztályozása.¹⁵⁴ A háború anyagigényének kielégítése végett 1942 februárjában összeírták a községekben magánkézben fellelhető kerékpárok számát is.¹⁵⁵

A hatalom nagy figyelmet fordított a háborús sérültek kezelésére, és felhívta a körjegyzőségeket figyelmét, hogy elsődleges feladatuk legyen a hadi-rokkantokról, özvegyekről és árvákról való gondoskodás.¹⁵⁶ 1942-ben utazási kedvezményben részesítették a sebesülteket és azok családtagjait, legyenek azok az ország bármely területén.¹⁵⁷ Az intézkedések ellenére nem volt ritka, hogy a különböző tisztviselők türelmetlenül, lekezelően viselkedtek a bevonultak hozzátartozóival, pedig azok csak az őket illető segélyért folyamodtak. Ennek kiküszöbölése érdekében Gulácsy főszolgabíró felszólította a körjegyzőségeket, hogy tisztelettel és kellő odafigyeléssel fogadják a haza vándorló családtagjait, mert, ha további panaszok fognak beérkezni e téren, megteszi a kellő intézkedéseket a körjegyzőségek vezetői ellen.¹⁵⁸

Az állam segítette a községi testnevelési alapokat is, mivel a levelezőegyesületek jelentős költségvetési hiánnyal számoltak 1942 decemberében. A Beregsomi egyesület 406, a haranglábi 657, a hetenyi 271, míg a zápszonyi 522 pengő költségvetési hiánnyal zárta az 1942-es évet. Az egyesületek államsegélyt igényeltek a költségvetési hiány felszámolása érdekében.¹⁵⁹ A körjegyzőség területén közel 70 kerékpár volt, amelyeket hadi célra lehetett felhasználni.¹⁶⁰ A katonai parancsnokság minden esetben kifizette az embereknek a katonai célokra igénybe vett lovat, kerékpárt.¹⁶¹

1944. október 28-án a szovjet csapatok bekebelezték Kárpátalját Beregsommal együtt, és csak ezután kezdődtek az igazán nagy megpróbáltatások az itt élő magyarság számára. (Botlik, 2005) A község lakosai közül a II. világháborúban 19-en veszítették életüket. Az ő nevüket tüntette fel a község az 1991-ben épített emlékművön is, amellyel a község a tiszteletét szerette volna kifejezni az elhunytak hozzátartozóinak (*Második világháborús emlékmű*, Som, 1991). A II. világháború áldozatai: Baksa Endre, Baksa Ferenc, Baksa Lajos, Balogh Ferenc, Barkaszi Bálint, Barkaszi Lajos, Barta Ernő, Barta Bálint, Biri Péter, Demjén Gyula, Demjén Lajos, Gerzsenyi Ferenc, Hajdú Géza, Kelemen Sándor, Kondor János, Kódus Balázs, Nagy Lajos, Papp Sándor, Simon József, Tégh Mihály, Tuba Béni. (*Dupka*, 1993)

Következtetésként levonhatjuk, hogy a település lakosai számára igen nagy jelentőséggel bírtak a rendszerváltások. A csehszlovák hatalom állandó elnyomás alatt tartotta a lakosságot. A cseh és ruszin népesség betelepítése, az anyanyelv visszaszorítása igencsak megviselte az itt élő embereket. Az anyaországhoz való visszacsatolást nagy megelégedéssel fogadták a település lakosai. Az állami támogatások és szociális juttatások egy időre felvirágoztatták mind az egyházi, mind a lakossági életet, ám a II. világháború következtében a gazdaság igencsak megromlott, és a település újfent nehéz helyzetbe került. Ám a lakosság a felmerülő problémák ellenére is bizakodó maradt, mivel erőt merítettek abból, hogy ismét az anyaország kötelékéhez tartozhattak.

FELHASZNÁLT FORRÁS ÉS IRODALOM

A Somi Református egyház templomkertjében álló, 1991-ben felállított második világháborús emlékmű.

BOTLIK József (2005). *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján, I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–45*, Nyíregyháza.

BOTLIK József, DUPKA György (1993). *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.

BRAHAM, Randolph L. (1997). *A népiártás politikája. A Holocaust Magyarországon, I–II*, Budapest, Belvárosi.

DUPKA György (1993). *Emlékkönyv a Sztálinizmus Kárpátaljai Áldozatairól. (1944–1946)*, Ungvár–Budapest, Patent–INTERMIX.

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (későbbiekben–KTÁL).

MÓRICZ Kálmán (2001). *Kárpátalja sorsfordulói*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest.

RÁCZ Árpád (1994). XX. századi portrék. In: *Rubicon*, Akadémia Kiadó, 1994, V. évfolyam, 37. szám, 20. o.

* * *

Історія Берегшомського районного нотаріату. 1939–1944

Мета даної роботи представити історію районного нотаріального округу (Берегшом, Дзвінкове, Запсонь, Гетєн) між 1939 і 1944 роками, про те, як місцеві жителі вітали повернення до Батьківщини. Всі дані, наведені в роботі, будуються виключно на надійні джерела. Огляд роботи показує, що існує багато труднощів, з якими стикалися мешканці в той період: проблема національності та агонія Другої світової війни зробили життя важким для населення. Тому ця робота має на меті ілюструвати історію районного нотаріального округу 1939–1944 років, обставини повернення до Батьківщини, конфліктну ситуацію з місцевими русинами та вплив Другої світової війни на повсякденне життя населення.

* * *

The History of Notarial District of Beregsom. 1939–1994.

The purpose of this work is to present the history of the notarial district (Beregsom, Haranglab, Zápszony, Heteny) between 1939–1944 on how local people have welcomed the return to their motherland. The data used in the paper are based on reliable sources. An overview of the work reveals that there were many difficulties faced by residents: the nationality issue and the agony because of the Second World War made life difficult for the population. The present work, therefore, is intended to illustrate the history of notarial district between 1939–1944, the circumstances of the return to the motherland, the conflict situation with the local Ruthenians and the impact of World War II on the everyday life of the population.

Pallagi László

Debreceni Egyetem,
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
PhD Abszolutórium

-
- ¹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 77 kötet, 46 lap. (1938.)
 - ² KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 77 kötet, 46 lap. (1938.)
 - ³ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 61 kötet, 1 lap. (1939.)
 - ⁴ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 127 kötet, 1-2 lap. (1941.)
 - ⁵ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 74 kötet, 1 lap. (1939.)
 - ⁶ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 74 kötet, 4 lap. (1939.)
 - ⁷ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 74 kötet, 4 lap. (1939.)
 - ⁸ KTÁL. Fond 576., 8 dosszié, 29 kötet, 3 lap. (1942.)
 - ⁹ KTÁL. Fond 576., 8 dosszié, 29 kötet, 6 lap. (1942.)
 - ¹⁰ KTÁL. Fond 576., 8 dosszié, 29 kötet, 7 lap. (1942.)
 - ¹¹ KTÁL. Fond 576., 8 dosszié, 29 kötet, 10 lap. (1942.)
 - ¹² KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 93 kötet, 1 lap. (1939.)
 - ¹³ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 93 kötet, 3 lap. (1939.)
 - ¹⁴ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 93 kötet, 2 lap. (1939.)
 - ¹⁵ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 93 kötet, 3 lap. (1939.)
 - ¹⁶ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 43 kötet, 2 lap. (1939.)
 - ¹⁷ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 43 kötet, 4 lap. (1939.)
 - ¹⁸ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 1 kötet, 1 lap. (1939.)
 - ¹⁹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 36 kötet, 1 lap. (1939.)
 - ²⁰ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 36 kötet, 2-8 lap. (1939.)
 - ²¹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 43 kötet, 4 lap. (1939.)
 - ²² KTÁL. Fond 576., 3 dosszié, 106 kötet, 1 lap. (1942.)
 - ²³ KTÁL. Fond 576., 3 dosszié, 106 kötet, 2-6 lap. (1942.)
 - ²⁴ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 8 kötet, 3 lap. (1939.)
 - ²⁵ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 8 kötet, 5 lap. (1940.)
 - ²⁶ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 194 kötet, 4-8 lap. (1942.)
 - ²⁷ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 194 kötet, 8-9 lap. (1942.)
 - ²⁸ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 194 kötet, 9-10 lap. (1942.)

- ²⁹ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 194 kötet, 11 lap. (1942.)
- ³⁰ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 70 kötet, 3 lap. (1942.)
- ³¹ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 8 kötet, 3 lap. (1939.)
- ³² KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 4 kötet, 3 lap. (1942.)
- ³³ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 1 kötet, 7-8 lap. (1943.)
- ³⁴ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 323 kötet, 4 lap. (1942.)
- ³⁵ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 2 kötet, 1 lap. (1939.)
- ³⁶ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 118 kötet, 1-4 lap. (1939.)
- ³⁷ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 118 kötet, 1-4 lap. (1939.)
- ³⁸ KTÁL. Fond 576., 4 dosszié, 18 kötet, 1-6 lap. (1939-1940.)
- ³⁹ KTÁL. Fond 576., 6 dosszié, 9 kötet, 3 lap. (1939.)
- ⁴⁰ KTÁL. Fond 576., 6 dosszié, 9 kötet, 4 lap. (1939.)
- ⁴¹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 1 kötet, 30-33 lap. (1939.)
- ⁴² KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 1 kötet, 37 lap. (1939.)
- ⁴³ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 50 kötet, 6 lap. (1939.)
- ⁴⁴ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 2 kötet, 11 lap. (1939.)
- ⁴⁵ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 2 kötet, 14 lap. (1939.)
- ⁴⁶ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 2 kötet, 3 lap. (1939.)
- ⁴⁷ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 2 kötet, 8 lap. (1939.)
- ⁴⁸ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 29 kötet, 6 lap. (1939.)
- ⁴⁹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 49 kötet, 17 lap. (1939.)
- ⁵⁰ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 49 kötet, 18 lap. (1939.)
- ⁵¹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 2 kötet, 11 lap. (1939.)
- ⁵² KTÁL. Fond 576., 4 dosszié, 16 kötet, 3-6 lap. (1939.)
- ⁵³ KTÁL. Fond 576., 4 dosszié, 16 kötet, 3-6 lap. (1939.)
- ⁵⁴ KTÁL. Fond 576., 4 dosszié, 16 kötet, 1 lap. (1940.)
- ⁵⁵ KTÁL. Fond 576., 7 dosszié, 15 kötet, 1 lap. (1940.)
- ⁵⁶ KTÁL. Fond 576., 7 dosszié, 15 kötet, 3 lap. (1940.)
- ⁵⁷ KTÁL. Fond 576., 7 dosszié, 15 kötet, 8 lap. (1940.)
- ⁵⁸ KTÁL. Fond 576., 7 dosszié, 15 kötet, 9 lap. (1940.)
- ⁵⁹ KTÁL. Fond 576., 7 dosszié, 9 kötet, 1 lap. (1939.)
- ⁶⁰ KTÁL. Fond 576., 7 dosszié, 9 kötet, 7 lap. (1939.)
- ⁶¹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 5 kötet, 3 lap. (1940.)
- ⁶² KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 4 kötet, 4 lap. (1940.)
- ⁶³ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 25 kötet, 1 lap. (1940.)
- ⁶⁴ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 38 kötet, 1-8 lap. (1940.)
- ⁶⁵ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 47 kötet, 20-21 lap. (1940.)
- ⁶⁶ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 47 kötet, 27-33 lap. (1940.)
- ⁶⁷ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 45 kötet, 1 lap. (1940.)
- ⁶⁸ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 45 kötet, 3-7 lap. (1940.)
- ⁶⁹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 256 kötet, 2 lap. (1941.)
- ⁷⁰ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 256 kötet, 5 lap. (1941.)
- ⁷¹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 204 kötet, 1 lap. (1941.)
- ⁷² KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 204 kötet, 16 lap. (1941.)
- ⁷³ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 204 kötet, 14 lap. (1941.)
- ⁷⁴ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 204 kötet, 15 lap. (1941.)
- ⁷⁵ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 320 kötet, 1 lap. (1941.)
- ⁷⁶ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 320 kötet, 10-13 lap. (1941.)
- ⁷⁷ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 6 kötet, 4 lap. (1941.)
- ⁷⁸ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 6 kötet, 7 lap. (1941.)
- ⁷⁹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 6 kötet, 17 lap. (1941.)

- ⁸⁰ KTÁL. Fond 576.,1 dosszié, 6 kötet, 18 lap. (1941.)
- ⁸¹ KTÁL. Fond 576.,2 dosszié, 99 kötet, 8 lap. (1941.)
- ⁸² KTÁL. Fond 576.,2 dosszié, 99 kötet, 9 lap. (1941.)
- ⁸³ KTÁL. Fond 576.,2 dosszié, 99 kötet, 13 lap. (1941.)
- ⁸⁴ KTÁL. Fond 576.,2 dosszié, 99 kötet, 21 lap. (1941.)
- ⁸⁵ KTÁL. Fond 576.,1 dosszié, 3 kötet, 10 lap. (1941.)
- ⁸⁶ KTÁL. Fond 576.,2 dosszié, 123 kötet, 1 lap. (1941.)
- ⁸⁷ KTÁL. Fond 576.,2 dosszié, 117 kötet, 4 lap. (1941.)
- ⁸⁸ KTÁL. Fond 576.,2 dosszié, 120 kötet, 1 lap. (1941.)
- ⁸⁹ KTÁL. Fond 576.,8 dosszié, 23 kötet, 1 lap. (1942.)
- ⁹⁰ KTÁL. Fond 576.,8 dosszié, 23 kötet, 4 lap. (1942.)
- ⁹¹ KTÁL. Fond 576.,7 dosszié, 17 kötet, 4 lap. (1942.)
- ⁹² KTÁL. Fond 576.,7 dosszié, 18 kötet, 2-7 lap. (1942.)
- ⁹³ KTÁL. Fond 576.,8 dosszié, 14 kötet, 1-3 lap. (1942.)
- ⁹⁴ KTÁL. Fond 576.,8 dosszié, 14 kötet, 4-7 lap. (1941.)
- ⁹⁵ KTÁL. Fond 576.,8 dosszié, 14 kötet, 9 lap. (1942.)
- ⁹⁶ KTÁL. Fond 576.,8 dosszié, 14 kötet, 10 lap. (1942.)
- ⁹⁷ KTÁL. Fond 576.,8 dosszié, 14 kötet, 13 lap. (1942.)
- ⁹⁸ KTÁL. Fond 576.,8 dosszié, 26 kötet, 4 lap. (1942.)
- ⁹⁹ KTÁL. Fond 576.,3 dosszié, 106 kötet, 2 lap. (1942.)
- ¹⁰⁰ KTÁL. Fond 576.,3 dosszié, 106 kötet, 5 lap. (1942.)
- ¹⁰¹ KTÁL. Fond 576.,7 dosszié, 4 kötet, 1 lap. (1942.)
- ¹⁰² KTÁL. Fond 576.,7 dosszié, 4 kötet, 2 lap. (1942.)
- ¹⁰³ KTÁL. Fond 576.,7 dosszié, 4 kötet, 4 lap. (1942.)
- ¹⁰⁴ KTÁL. Fond 576.,7 dosszié, 13 kötet, 7 lap. (1942.)
- ¹⁰⁵ KTÁL. Fond 576.,7 dosszié, 23 kötet, 211 lap. (1942.)
- ¹⁰⁶ KTÁL. Fond 576.,7 dosszié, 23 kötet, 210-220 lap. (1942.)
- ¹⁰⁷ KTÁL. Fond 576.,8 dosszié, 27 kötet, 14-15 lap. (1942.)
- ¹⁰⁸ KTÁL. Fond 576.,8 dosszié, 27 kötet, 9 lap. (1942.)
- ¹⁰⁹ KTÁL. Fond 576.,7 dosszié, 27 kötet, 1 lap. (1942.)
- ¹¹⁰ KTÁL. Fond 576.,7 dosszié, 27 kötet, 2 lap. (1942.)
- ¹¹¹ KTÁL. Fond 576.,7 dosszié, 27 kötet, 14 lap. (1942.)
- ¹¹² KTÁL. Fond 576.,7 dosszié, 27 kötet, 14 lap. (1942.)
- ¹¹³ KTÁL. Fond 576.,1 dosszié, 336 kötet, 1-4 lap. (1943.)
- ¹¹⁴ KTÁL. Fond 576.,1 dosszié, 336 kötet, 5 lap. (1943.)
- ¹¹⁵ KTÁL. Fond 576.,2 dosszié, 70 kötet, 6 lap. (1943.)
- ¹¹⁶ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 70 kötet, 8 lap. (1943.)
- ¹¹⁷ KTÁL. Fond 576., 4 dosszié, 11 kötet, 5 lap. (1943.)
- ¹¹⁸ KTÁL. Fond 576., 4 dosszié, 39 kötet, 1-5 lap. (1943.)
- ¹¹⁹ KTÁL. Fond 576., 4 dosszié, 57 kötet, 1 lap. (1943.)
- ¹²⁰ KTÁL. Fond 576., 4 dosszié, 57 kötet, 2-11 lap. (1943.)
- ¹²¹ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 3 kötet, 1 lap. (1939.)
- ¹²² KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 3 kötet, 4-8 lap. (1939.)
- ¹²³ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 28 kötet, 1-2 lap. (1938.)
- ¹²⁴ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 44 kötet, 1 lap. (1939.)
- ¹²⁵ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 4 kötet, 7-14 lap. (1939.)
- ¹²⁶ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 6 kötet, 6 lap. (1939.)
- ¹²⁷ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 24 kötet, 2-3 lap. (1939.)
- ¹²⁸ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 32 kötet, 2 lap. (1939.)
- ¹²⁹ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 20 kötet, 1-15 lap. (1940.)
- ¹³⁰ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 32 kötet, 6 lap. (1940.)

- ¹³¹ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 32 kötet, 9-12 lap. (1940.)
- ¹³² KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 8 kötet, 1-4 lap. (1939.)
- ¹³³ KTÁL. Fond 576., 4 dosszié, 5 kötet, 1-3 lap. (1939.)
- ¹³⁴ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 1 kötet, 4 lap. (1939.)
- ¹³⁵ KTÁL. Fond 576., 7 dosszié, 13 kötet, 16 lap. (1942.)
- ¹³⁶ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 5 kötet, 10 lap. (1940.)
- ¹³⁷ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 34 kötet, 4 lap. (1940.)
- ¹³⁸ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 5 kötet, 11 lap. (1940.)
- ¹³⁹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 73 kötet, 2 lap. (1939.)
- ¹⁴⁰ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 73 kötet, 6 lap. (1939.)
- ¹⁴¹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 73 kötet, 8 lap. (1939.)
- ¹⁴² KTÁL. Fond 576., 6 dosszié, 26 kötet, 1-2 lap. (1940.)
- ¹⁴³ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 15 kötet, 3 lap. (1940.)
- ¹⁴⁴ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 20 kötet, 1-15 lap. (1940.)
- ¹⁴⁵ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 31 kötet, 6 lap. (1941.)
- ¹⁴⁶ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 20 kötet, 1-18 lap. (1940.)
- ¹⁴⁷ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 36 kötet, 1 lap. (1940.)
- ¹⁴⁸ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 43 kötet, 1-80 lap. (1941,1942.)
- ¹⁴⁹ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 252 kötet, 1 lap. (1941.)
- ¹⁵⁰ KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 252 kötet, 2 lap. (1941.)
- ¹⁵¹ KTÁL. Fond 576., 2 dosszié, 154 kötet, 1 lap. (1941.)
- ¹⁵² KTÁL. Fond 576., 1 dosszié, 154 kötet, 17 lap. (1941.)
- ¹⁵³ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 42 kötet, 1 lap. (1942.)
- ¹⁵⁴ KTÁL. Fond 576., 5 dosszié, 35 kötet, 2 lap. (1940.)
- ¹⁵⁵ KTÁL. Fond 576., 8 dosszié, 9 kötet, 3-4 lap. (1942.)
- ¹⁵⁶ KTÁL. Fond 576., 8 dosszié, 26 kötet, 4 lap. (1942.)
- ¹⁵⁷ KTÁL. Fond 576., 7 dosszié, 14 kötet, 15 lap. (1942.)
- ¹⁵⁸ KTÁL. Fond 576., 7 dosszié, 14 kötet, 40 lap. (1942.)
- ¹⁵⁹ KTÁL. Fond 576., 7 dosszié, 18 kötet, 29-36 lap. (1942.)
- ¹⁶⁰ KTÁL. Fond 576., 8 dosszié, 9 kötet, 5-10 lap. (1942.)
- ¹⁶¹ KTÁL. Fond 576., 8 dosszié, 10 kötet, 1 lap. (1942.)

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN RÉSZT VEVŐ ORSZÁGOK ELKÉPZELÉSEI KÁRPÁTALJA TERÜLETI HOVATARTOZÁSÁRÓL

Dr. Seremet Sándor

A mai Kárpátalját a Trianon előtti Magyarország négy északkeleti vármegyéje, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros részei alkotják, amelyeket az 1919 szeptemberében aláírt Saint Germain en Laye-i békeszerződés alapján csatoltak a Csehszlovák Köztársasághoz. Ezeket a korábban külön-külön egységként működő vármegyéket 1918 végén egyesítették egy közigazgatási egységgé Ruszka-Krajna néven, amely gyakorlatilag a régió virtuális elődjeként is értékelhető. Az egyesítés jogi alapját az 1918. december 25-én közzétett X. néptörvény alkotta.

A téma gazdag szakirodalommal rendelkezik, amely különböző országokban több nyelven került kiadásra. A dolgozatban több alapmunka került felhasználásra. Az alábbiakban csak néhány alapvető munka és szerző kerül említésre: Rychlík, Jan — Rychlíková, Magdaléna: Hospodařský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919–1939. című monográfiája komoly forrásbázison alapuló munka, amely kellő részletességgel vázolja a háborúban résztvevő országok politikai elképzeléseit, valamint a továbbiakban a régió gazdasági és politikai fejlődését. Kárpátalja XX. századi történetét magyar nyelven feldolgozó munkák közül Botlik József munkái említendők meg, amelyek a helyi ruszinság, valamint a magyar politikai elit tevékenységét tárgyalják a vitatott korban, kitérve a közigazgatási helyzet, valamint a nemzetiség politika kérdéseire. A munka során jelentős támaszt jelentett Pop Iván kárpátaljai származású, Prágában dolgozó történész kronológiája, valamint egyéb, a korszakot feldolgozó monográfiái. A választott téma jobb megértése érdekében kihagyhatatlannak Paul Robert Magocsi munkái. A szerző írásai betekintést nyújtanak az emigrációban élő ruszinság tevékenységébe, valamint a ruszinság két világháború közötti történetére. A területi hovatartozás kérdését, illetve egyéb, határkijelöléssel is kapcsolatos igen fontos témákkal foglalkozik Fedor Houdek Vznik Hraníc Slovenska című munkája. A tanulmány ismeretterjesztő mivolta miatt publikált források kerültek felhasználásra.

Az 1910-ben végzett népszámlálás adatai alapján a mai Kárpátalját alkotó vármegyékben 336 045 ruszin, 174 501 magyar, 7 731 szlovák, 64 004 német, valamint 16 064 egyéb nemzetiségű lakos élt. (Hubai, 1940) A ruszin többség azonban az első világháború előtt nem igazán fejtett ki politikai tevékenységet. A Magyarország északkeleti részén élő ruszinok nemzeti identitása nem volt egységes. Az I. világháború előtt, a 19. század

folymán két irányzat versengett a ruszinság körében: az orosz és az ukrán (akkor még kisorosz). Az orosz irányzat régebbi volt és erősebb is, ami a 19. századi helyzetben érthető is volt. Főbb támogatói Dobránszky Adolf (1817–1901) író és jogász, Duhnovics Alekszandr (máshol Duhnovics Sándor, 1803–1865) görög katolikus lelkész és Alekszandr Pavlovics (1819–1900) ruszin költő voltak. Az orosz irányzat akkoriban természetes volt, hiszen az oroszoknak volt saját államuk, világszerte ismertek voltak, így nagy reményeket fűztek hozzájuk. Az ukrán irányzat ezzel szemben nehezebb helyzetben volt, mivel maguk az ukránok is harcoltak saját identitásukért: a cári Oroszországban az orosz identitással, az Osztrák-Magyar Monarchiában a lengyellel szemben. Oroszországban nem ismerték el őket nemzetként, nyelvüket pedig csak az orosz egyik dialektusaként tartották számon. Így nem voltak kedvezőek a körülmények egy modern ukrán nemzet kialakítására, sőt, a cári rendszer minden hasonló kezdeményezést üldözött. Az ausztriai Galíciában azonban az ukránok hamarabb tudtak identitást kialakítani, de előbb az erős lengyel befolyással szemben kellett kiállniuk, és csak ezután fordíthattak figyelmet a Kárpátok túloldalán élő rokonaikra. A kárpátaljai ruszinok körében azonban az oroszpárti ruszinsággal is rivalizált. Az oroszokkal szemben egyetlen előnyük volt az északkéleti vármegyékben: a közös görög katolikus vallás. Oroszország orosz és ukrán lakosságának többsége ugyanis ortodox. A magyarországi ruszin görög katolikus lelkészek Papp Antal (1867–1945) munkácsi püspökkel az élükön, ahogyan a jogászok és a tanítók is, többségükben magyarpártiak voltak. Sokuk magyarnak is vallotta magát ruszin eredetének tudatában. (Linek, 1922)

Az orosz- és az ukránpárti agitáció csak a helyi értelmiségre volt hatással, a ruszin lakosság többsége nem volt ennek kitéve. Mindkét fél, az ukrán és az orosz is filológiai és etimológiai érvekkel állt elő, hogy bizonyítsák: a ruszin lakosság hozzájuk tartozik. Az ukránok azzal érveltek, hogy a helyi dialektus az ukrán nyelvhez áll közel, amire az oroszok azzal kontráztak rá, hogy az ukrán viszont csak az orosz dialektusa. Az érvelés gyakran a lakosság önmegnevezéséből adódott, hiszen a ruszinokat magyaroroszoknak is nevezték,²¹¹ mivel az orosz akkoriban oroszországi orosz, de ruszint is jelenthetett. A beszélt nyelv valóban közelebb állt az ukránhoz, de a 19. században ez nem sokat jelentett, mivel akkor a ruszin nyelv, de még az ukrán sem volt teljesen kodifikálva és nem volt egységes helyesírása. (Rychlík, Rychlíková, 2013)

A ruszin politikai törekvések eltérései 1918 őszén–1919 telén is fellelhetők a ruszinság három fő etnikai csoportjának különbségeiben. A mai Kárpátalja nyugati részén és Szlovákia keleti részein élő lemkek a nem teljesen egyértelmű orosz ideológiához ragaszkodtak. A máramarosi huculok a kelet-galíciai ukránokkal/ruszinokkal folytatott törvénytelen kereskedelem hosszú hagyományát követték politikai meggyőződéseikben, és a radikális ukrán doktrínát érezték magukénak, melynek kifejtésére a továbbiakban kerül sor. A két említett csoport között élő bojkók semlegesen viszonyultak a politikai machinációkhoz, és csak halvány fogalmuk volt jelenükről és jövőjükről. Inkább a mindennapi betevő megszerzése és a háztartás foglalkoztatta őket, míg a lelki gondozásukat végző görög katolikus papság és a ruszinok kis létszámú intelligenciája politikailag és kulturálisan az „egykori magyar uraikra orientálódott.” Részben pont ezek az ellentétek vezettek a teljes probléma megoldására irányuló próbálkozások nagy számához. (Hanak, 1998)

A háború kitörésével a „magyaroroszok” földjére többen fenték a fogukat. Furcsamód pont a csehszlovák tervekben nem szerepelt Magyarország négy északkeleti vármegyéje. A háború elején Oroszország közölte szövetségeseivel, hogy hatalma alá kívánja keríteni Galíciát és Uhorszka Ruszt. Mint már említettük, Oroszország orosznak tekintette a régió lakosságát, mi több, Szergej Szazonov (1860–1927) orosz külügyminiszter 1914 szeptemberében kijelentette a pétervári brit és francia követségen, hogy számít Galícának a háború utáni Oroszország kötelékébe való csatlósásra. Nyilvánvaló volt, hogy az orosz törekvések tovább fognak nyúlni. Franciaország és elsősorban Nagy-Britannia nem volt elragadtatva annak lehetőségétől, hogy a cári birodalom a Kárpátok déli lejtőire is kiterjedjen. (*Rychlík, Rychlíková*, 2013) Tomaš Garrigue Masaryk (1850–1937), a későbbi csehszlovák elnök Oroszország területi növekedését kész tényként kezelte. A skót szlavista Robert William Seton-Watsonnal (1879–1950) 1914. október 24–25-én Rotterdamban tartott titkos találkozója alkalmával a csehszlovák állam keleti határait az akkori szlovák-ruszin néprajzi határon állapította meg, mindeközben Masaryk kifejtette, hogy Ung, Bereg és Máramaros vármegyék orosz fennhatóság alá fognak kerülni. (*R. W. Seton-Watson*, dok. 61., 1995) Masaryk ehhez hasonlóan az általa 1915 májusában az antanthatalmak részére összeállított memorandumban is kinyilvánította, hogy jövőbeli állama keleti határa az északi magyar határtól Ungvárig húzódná, gyakorlatilag az Ung folyása mentén, onnan Kassa felé haladna tovább. (*R. W. Seton-Watson*, dok. 61., 1995)

Ivan Markovič (1888–1944) szlovák jogász szerint, aki a háború alatt Oroszországban a csehszlovák érdekeket képviselte, az orosz érdekek Kárpátaljával kapcsolatban jóval messzemenőbbek voltak: „az orosz pánszlávisták egészen a Poprad folyóig tekintettek, sőt, még annál is nyugatabbra. Jómagam is jól emlékszem, hogy 1916-ban nehézségek léptek fel köztünk, mert a [jövőbeli] Csehszlovákia térképén Szlovákia határa egészen Ungváron haladt át.” (*Magocsi*, 1994)

1914 őszén–1915 telén Kárpátalja és Galícia orosz megszállása igen valósnak tűnt, mivel ekkorra a cári csapatok megszállták Galíciát. 1914 szeptemberében az osztrák-magyar haderőt a kárpáti szorosokhoz vonták vissza Galíciából és Bukovinából. A hágók esetleges elvesztése az orosz csapatok betörését jelentette volna a Duna-medencébe. Hó végére négy orosz hadsereg tört át a Kárpátokon: a 3. hadsereg Nyikolaj Ruzszkij tábornok (1854–1918), a 4. hadsereg Alekszej Evert tábornok (1857–1926), az 5. hadsereg Pavel Pleve (a hivatkozott szövegben Plegve) (1850–1916) tábornok és a 8. hadsereg Alekszej Bruszilov tábornok (1853–1926) vezetése alatt. A 3. hadsereg a Toronyai-hágón át tört be, Majdánka, Ökörmező, Vucskómező, Alsó-Bisztra (Alsósebes) irányában haladt a Rika völgyében Huszt felé. Evert tábornok csapatai a Tatár-hágót szállták meg, bevonultak a kőrösmезеi katlanba, és nyugat felé nyomultak. Megszállták Rahót, Nagybocksót és Máramarosszigetet (október 4-én — SS.). A 8. hadsereg egységei a Vereckei-hágón át jöttek be a régióba, megszállták Alsó- és Felső-Vereckét, Volócot, Aklost, Hársfalvát, és egészen Szolyváig haladtak előre. Az 5. hadsereg szeptember 24-én szállta meg a Duklai- és az Uzsoki-hágókat, majd Ungvár és Szvidnyik (Felsővízköz) felé nyomultak előre. Az Ung völgyében egészen Kisbereznáig jutottak el. (*Pop, Dějiny*, 2005) A legfelsőbb vezetés a sikeres offenzíva után felhívást intézett az Osztrák-Magyar Monarchia népeihez, amelyben igazságosságot és az elnyomás végét ígérte. A felhívás azonban nem hangzott

túlzottan hitelesen az orosz fél részéről, hiszen a cári Oroszország területén kegyetlen elnyomásban részesültek az ottani kisebbségek. (Pop, Podkarpatská, 2005)

1914. október 1–5. között az osztrák-magyar haderő csapatai kiszorították az orosz egységeket az Uzsoki- és a Duklai-hágó környékéről. A 3. orosz hadsereg egységei október 11-én a Toronyai-hágóhoz, majd Galíciába húzódtak vissza, azonban október 16-án az orosz csapatok ismét megszállták a Toronyai-hágót és környékét. Folyó hó 7-én az orosz csapatok elhagyták Máramarosszigetet, 8-án Nagybecsköt, végül október 19-én Kőrösmezőt. (Pop, Dējiny, 2005)

Október 22-ére a magyar haderő kiszorította az orosz csapatokat a régióból, ami után kezdetét vette a károk helyrehozása, valamint a kártérítések kifizetése, amit Tisza István (1861–1918) miniszterelnök szorgalmazott. Már másnap, október 23-án különvonattal indult északkeleti-felvidéki körútra, amely október 28-áig tartott. Október 30-án levélben fordult a munkácsi görög katolikus püspökhöz: „A betört orosz csapatok nagyon is öntudatos, rendszeres aknamunkája bűnrészessé tette e csapatok fosztogatásában az illető községek lakosságának nagy részét. A kifosztott boltok és magánlakások... az orosz katonák s a ruthén nép együttes munkájának tanújelei... Nem hazaárulás, hanem [a] lelki elmaradottságnak olyan jelenségei ezek, amelyek nemcsak megtorlást, hanem az állam és társadalom részéről anyagi és lelki építőmunkát kívánnak.” (Botlik, 2000)

A második orosz támadás 1914. november 17-én vette kezdetét és az Uzsoki-hágóra összpontosult, valamint Zemplén vármegyét érintette. A cári csapatokat csak december 9-én sikerült kiszorítani a térségből. Két hónap múlva, 1915. január 28-án indult meg a harmadik orosz támadás, amely ismét az Uzsoki-hágót sújtotta, valamint az attól nyugatra fekvő Ung és Zemplén vármegyék részeit. A cár csapatait csak április 2-án kezdték el kiszorítani a magyar csapatok. Végül április 13-ra sikerült kisöpörni az oroszokat az régióból. Érdemes megemlíteni, hogy az oroszok elleni hadjáratban a „tevékeny orosz propaganda ellenére az árulásnak, vagy az ellenséghez való átpártolásnak egy esete sem fordult elő a ruthén ezredeknél.” A ruszin parasztek a Bereg vármegyei Nagyrosztoka településen hősiiesen ellenálltak a megyébe betörő orosz csapatokkal szemben. (Botlik, 2000)

Az orosz betörés idején a fent említett két idézet képezte a ruszin lakosság hozzáállását az orosz eszméhez: a kis létszámú ruszofil ruszinság képviselőit, akire Tisza levele is kitér, a kassai katonai bíróság halálra ítélte (Pop munkája 800 főről beszél, majd további 160 Huszton őrizetbe vett személyről, valamint néhány helyi paraszt kivégzéséről Nagybecskön és Kőrösmezőn). (Pop, Dējiny, 2005) Az oroszpárti irányzat, amely azon az elképzelésen alapult, hogy az orosz hadsereg megszállja, majd a háború után saját kötelékébe csatolja a ruszinlakta területeket, új fellendülést kapott Bruszilov tábornok Galícia délkeleti részén és Bukovinában végrehajtott offenzívája következtében, amikor a front ismét a Kárpátokhoz került. Ez a fellendülés azonban 1917 februárjára, az orosz forradalommal megtorpant, majd összeomlott. A forradalom szétzilálta a hadsereget. A sikertelen kelet-galíciai orosz offenzíva után, 1917 júliusában az orosz hadsereget gyakorlatilag legyőzték Tarnopolnál (ma Ukrajna), így a front a háború előtti orosz-osztrák határ mögé került. 1917 novemberében a bolsevikok jutottak hatalomra, akik

béketárgyalásokba kezdtek Németországgal és az Osztrák-Magyar Monarchiával. Az 1918. március 3-i breszti béke pedig egyenlő volt az orosz vereséggel, így Galícia orosz fennhatóság alá kerüléséről nyilván már szó sem lehetett. Az antanthatalmak már nem voltak tekintettel Oroszországra. Sokkal inkább voltak érdekeltek egy önálló Lengyelország felállításában. Érthető volt, hogy ebben az esetben Galícia az új állam kötelékébe fog kerülni. (Pop, Dějiny, 2005)

A breszt-litovszki békeszerződés VI. cikke világosan kimondta: Oroszország kötelezi magát, hogy az Ukrán Népköztársasággal²¹² haladéktalanul békét köt, és elismeri ennek az államnak a Négyhatalmi Szövetség hatalmaival kötött békeszerződését, az orosz csapatok és az orosz Vörös Gárda késedelem nélkül kiüríti Ukrajna területét, Oroszország megszüntet mindennemű agitációt és propagandát az Ukrán Népköztársaság kormánya és hivatalos intézménye ellen. (Halmosy, 1983) Ezzel a közös orosz-ruszin határvonal sem létezhetett, ami megalapozta volna az orosz állammal való egyesülést. Az orosz területi igények és ezzel együtt az oroszpartí irányzat is elveszítette lába alól a talajt.

Az orosz csapatoknak ellenálló ruszin csoportok inkább az ukránpartí rétegek képviselőiből verbuválódtak, és a galíciai ukrán nacionalisták által szervezett szics gárdák (szicsi lövészek) mintájára szerveztek fegyveres csapatokat, akik már 1914 októberében is részt vettek az Uzsoki-hágó védelmében. A lakosság nagy többsége azonban passzív maradt. A papság, valamint a kis létszámú értelmiség viszont hú maradt a magyar államhoz. (Rychlík, Rychlíková, 2013)

A Bereg vármegyei Alsó-Vereckén a görög katolikus papság kezdeményezésére a község lakossága 1915 tavaszán petíciót nyújtott be a magyar kormány felé, amelyben azt kérelmezte, hogy az addig használt „Ruszin/Ruthén” önmegnevezésüket változtassák meg „Magyarra”, vagy keleti rítusú „Katolikusra”. A petíció szerzői úgy vélték, hogy egy ilyen névváltoztatás megszabadítja a ruszinokat az orosz ellenséggel való együttműködés vádjától. Ez a gondolat olyanmire komoly volt, hogy 1915 júliusában a Központi Görög Katolikus Bizottság budapesti ülésén, a vallás- és közoktatásügyi miniszter azzal a kéréssel fordult az eperjesi, munkácsi és a hajdúdorogi egyházmegyék képviselőihez, hogy álljanak át a gregorián naptárra, valamint hagyják el a cirill ábécé használatát, ehelyett használják a latint magyar átírással. A Központi Görög Katolikus Bizottság október 9-én fogadta el a latin ábécére valamint a gregorián naptárra való áttérést, valamint elrendelte az átállás bevezetését a ruszin iskolákban a 1915/1916-es tanévben. Novák István (máshol Štefan Novák 1879–1932) eperjesi püspök azonnal megtiltotta a cirill ábécé használatát az egyházmegyéjében. Papp Antal munkácsi püspök azonban az áttérést csak az 1916/1917-es évre tervezte. (Pop, Dějiny, 2005) Az eperjesi görög katolikus püspök döntése a továbbiakban érdekes befolyással bírt a mai Kárpátalja nyugati határának kialakításában.

A két orosz forradalom megerősítette az ukrán irányzatot, de az ukrán területi igényeket is. Az 1917. februári forradalom után Kijevben megalakult az Ukrán Központi Tanács Mihajlo Hruszevszkij (1866–1934) történésszel az élén. Bár a cári birodalom nemzetiségei el akartak szakadni a birodalomtól, az Ukrán Központi Tanács, folyó év júliusában kiadott kiáltványa (univerzálé²¹³) egy autonóm Ukrajnát képzelt el egy föderatív alapon működő orosz államon belül. Az Ukrán Népköztársaságot csak 1917 novemberében kiáltották ki a

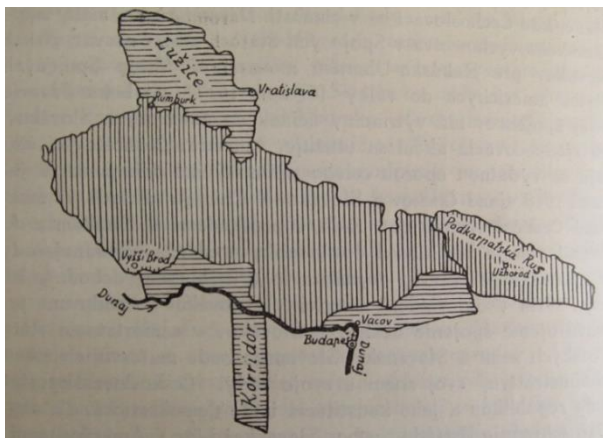
Központi Tanács harmadik univerzáléjával, ez azonban még nem járt területi elszakadással, sem komolyabb területi igényekkel, hiszen mindössze az egykori Orosz Birodalom kötelékében lévő kilenc guberniumra terjedt ki hatásköre. Az oroszországi események hatására Masaryk újraértelmezte jövőbeli állama keleti határait a Seton-Watsonnal folytatott rotterdami találkozáson kifejtettekhez képest. Visszaemlékezéseiben arról ír, hogy Oroszország vesztesége lehetőséget nyitott Podkarpatska Rus (sic!) Csehszlovákiához való csatolására. Ez azonban még csak elképzelés volt, viszont ukrainai látogatása során már foglalkoznia kellett tervével, mivel az ukrán vezetőség minden Oroszországon kívüli ukrán terület sorsáról tárgyalt vele. Elmondása szerint Kárpátalja Csehszlovákiához csatolásának nem voltak ellene. (Masaryk, 2008) Jan Rychlík cseh történész ezzel kapcsolatban arról ír, hogy bár Masaryk a mai Kárpátalja, Podkarpatská Rus kérdéséről már 1917-ben tárgyalt az ukrán vezetőkkel, valójában ez a régió csak egy évvel később került a csehszlovák eszme látókörébe. Ebben a legnagyobb szerepet az Egyesült Államokban élő ruszinság képviselői játszották. (Rychlík, Rychlíková, 2013)

A breszti tárgyalások megkezdésével azonban, amelyek az orosz különbéke előkészítésére irányultak, az Ukrán Népköztársaság képviselői lehetőséget láttak államuk megerősítésére, amiben Németország is érdekelt volt. Autonóm tartományként nem vehettek részt a tárgyalásokon, amelyek még 1917 decemberében kezdetüket vették, ezért 1918. január 25-én kikiáltották az Ukrán Népköztársaság függetlenségét. Nem sokkal ezután az ukránok titkos megegyezésre léptek a németekkel. Ennek lényege az volt, hogy Ukrajna eltávolodjon és elszakadjon Szovjet Oroszországtól. A németek által megszállt Ukrán Népköztársasággal kötött békeszerződést 1918. február 9-én tették közzé. (Halmosy, 1983) Erre a békére utal a breszt-litovszki szerződésből korábban idézett VI. cikk szövege is. Egyes nacionalista körökben felmerültek Kárpáti Ruszra irányuló aspirációk. (Hanak, 1998) Az Ukrán Népköztársaság delegációja minden ukrán terület egyesítését kívánta, amely magába foglalta volna Holmscsinát, Pidljascsat, Kelet-Galíciát, Bukovinát és magát Kárpátalját is. Érthető, hogy az osztrák-magyar fél nem értett egyet ezzel. Gróf Ottokar Czernin (1872–1932), az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztere Wekerle Sándor (1848–1921) magyar miniszterelnök nyomására elutasította Kelet-Galícia, Észak-Bukovina és az északkelet-magyarországi ruszinlakta területek egy koronatarományná való egyesítését, tartva Magyarország nemzetiségi föderalizálásától. Az ukrán fél igénye a lengyelek ellenállásába is beleütközött (a lengyel fél igényt tartott Kelet-Galíciára a lengyel állam visszaállítása esetén — SS), ezért az Osztrák-Magyar Monarchia titkos egyezményt írt alá az Ukrán Népköztársasággal, amely szerint az osztrák kormány ígéretet tett egy ukrán koronataromány létrehozására Kelet-Galícia és Észak-Bukovina egyesítésével még 1918 végéig. (Vanat, 1990) Az ukránbarát huculok küldtek egy képviselőt a tárgyalásokra, de annak a régió szempontjából nem volt sok eredménye, mivel ennek az államnak a létrehozását nem tartották fontosnak sem lényegesnek, még maguk az ukrán képviselők is semleges viszonyultak a távol eső, hegyek borította terület Nagy Ukrajnához való csatolásához. (Hanak, 1998) A Czernin gróftól 1918. áprilisában a külügyminiszteri tisztségben váltó Burián István (1851–1922) később a lengyel vonalat támogatva visszalépett az ukrán koronataromány kialakításától, (Houdek, 1930) ami a későbbiekben komoly aktivitásra készítette a galíciai ukránokat.

Egyes ruszin vármegyékre vonatkozó igényei voltak a román királyságnak is. Románia a XIX. században jelentős diaszpórával rendelkezett. Az etnikai románok gyakorlatilag fele Románia határain kívül élt. Ennek megfelelően közel egymillió román élt a cár fennhatósága alatt Besszarábiában, 250 ezer román élt Bukovinában, osztrák fennhatóság alatt, valamint közel 2,5 millió román élt Erdélyben, a Körösvidéken, a Temesvári Bánátban, Máramarosban Magyarország kötelékében, valamint további félmillió román élt Bulgáriában, Macedóniában és Szerbiában. Románia 1883-ban csatlakozott a Központi Hatalmakhoz, azonban Ion I. C. Brătianu (1864–1927) román politikus, a Román Királyság miniszterelnöke a semlegesség pártján állt a háború kitörése idejében. (*Spectator*, 1962) Az orosz külügy aktívan tevékenykedett Brătianu környezetében. Az orosz külügy pontosan a Románián kívül élő románokra helyezte a hangsúlyt a tárgyalások során. A galíciai és bukovinai térsé debateszt után Szazonov, hogy segítséget kapjon Romániától, az orosz vezérkar nagylelkűségét mutatva 1915. június 15-én felajánlotta a román miniszterelnöknek Bukovinát egészen a Prut folyóig (ebbe Csernovic — ma Csernyivci is beletartozott), valamint Máramaros vármegyét a Tisza felső folyásától délre. A területi ígéretek később, 1916 nyarán szerződésbe is foglalták, amely előírta, hogy Románia legkésőbb augusztus 28-án belép a háborúba.²¹⁴ 1916. augusztus 27-én Románia hadat üzent az Osztrák-Magyar Monarchiának és csapatai benyomultak Erdélybe. Ezután Németország hadat üzent Romániának, majd a német és az osztrák-magyar csapatok Bulgáriából és Erdély felől megindított ellentámadása következtében a román hadsereg vereséget szenvedett. Alig néhány hónappal később, december 6-án elesett Bukarest, és 1917. január elején az egész román haderő a Szeret folyó mögé vonult vissza. A fegyverszünetet december 9-én írták alá Foksányban (ma Focșani, Románia), majd az előzetes békeszerződést 1918. március 5-én. A végleges békét 1918. május 7-én írták alá Bukarestben, amelyben Románia nemcsak, hogy lemondott a korábban neki ítélt területekről, de még a saját területéből is veszített. Románia átengedte Dobrudza egy részét Bulgáriának, valamint az Osztrák-Magyar Monarchia javára is határkiigazítást végzett.²¹⁵ A Román Királyság területi igényei a ruszin területeken nem voltak ismertek, hiszen 1915–1916 folyamán az orosz csapatok jelentették számukra a tényleges veszélyt. A cár titkos tárgyalásairól mit sem sejtettek sem a ruszinok, sem a máramarosi románok, így komolyabb támogatásról vagy ellenszenvről nem tudunk. A román területi igények a háború lezárása után támadtak fel ismét. Valószínű, hogy Máramaros vármegye nem szerepelt volna a román területi igényekben, ha az orosz vezérkar, amely számolt a ruszin területek megszerzésével, nem ajánlja fel annak a Tiszától délre fekvő, románok által is lakott részeit Romániának.

Az oroszok, ukránok és románok mellett a szlovákok terveiben is megjelent a ruszinlakta vidék. A háború kitörésekor jelentős szlovák diaszpóra élt a Monarchián kívül. A külföldön élő szlovákok körében nem volt egységes elképzelés a szlovákok jövőjét illetően — egyesek teljes függetlenséget kívántak szerezni otthon maradt nemzettársaik részére, mások, akik Oroszországban tartózkodtak, egy guberniumban gondolkodtak Oroszországon belül (amikor még az orosz tervekben szerepelt az átlépés a Kárpátokon — SS), voltak, akik csak a csehek függetlenségével együtt képzelték el sajátjukat. Az utóbbi vonal volt a leglogikusabb, így jelent meg a cseh-szlovák közös állam, mint cél a külföldön élő szlovákok körében. (*Houdek*, 1930)

A varsói szlovákok már a háború elején, 1914. augusztus 17-én az „Echo Słowiańskie” című folyóiratban fogalmazták meg igényeiket az Osztrák-Magyar Monarchia megsemmisítésére, valamint a csehek és a szlovákok felszabadítására. A cseh segítő ezred képviselői Péterváron Nyikolaj Maklakov (1871–1918) belügyminiszter és Szazonov külügyminiszter elé terjesztették a csehszlovák kérdésre vonatkozó elképzeléseiket, amely felkeltette Szazonov érdeklődését. A külügyminiszter felszólította a képviselőket, hogy foglalják memorandumba elképzeléseiket. A memorandumot már 1914 augusztus végén a cár, a minisztertanács és a befolyásosabb politikusok elé terjesztették. A dokumentumban a cseh földek egyesítését vázolták a [jövőbeli — SS] Szlovákiával és Luzsicevel (Lausitz). A cár augusztus 20-án fogadta a moszkvai csehszlovák delegációt, amely a cseh korona egyesítését kérte Szlovákiával, egy Romanovval az élén. Az oroszországi csehszlovák kolóniák küldötteinek gyűlése után a cár 1914. szeptember 17-én ismét fogadta a csehszlovák delegációt, amely átadta a gyűlés jegyzékét a cárnak. A gyűlésen a szlovákokat Országh József (1836–1925) varsói kereskedő képviselte, akit a cár másnap fogadott. A találkozó során Országh vázolta a szlovákok helyzetét. (*Houdek*, 1930) A cárnak átadott jegyzék egy térképet is tartalmazott, amely a csehszlovák állam határait ábrázolta. A térképen az új állam magába foglalja a cseh és a morva földeket, Sziléziát, Szlovákiát (amely déli határait a Duna és a Déli Előhegység képezte), Kárpátalját (Podkarpatská Rus), Kladszko (lengyelül Kłodzko, németül Glatz) várost és környékét, Hlucsint (Hlucsini régió, németül Hultschin), valamint Ausztria egyes részeit a Duna bal partján, a Morva folyótól az Ohusáig, valamint egy korridort Pozsonytól dél felé. Nyilvánvalóan ez egy maximum volt, amely idővel változott az orosz és a későbbi Masaryk-i csehszlovák igényeknek, valamint a cári hadsereg eredményeinek megfelelően. Például, ahogy korábban már többször említettük, Masaryk kész tényként kezelte a Magyar Rusz orosz fennhatóság alá való helyezését.

1. sz. ábra. A II. Miklós orosz cár elé terjesztett cseh-szlovák térkép, 1914.

A mai Kárpátalja területi hovatartozásának tehát még jóval az I. világháború lezárása, de még annak kezdete előtt felmerült. A háború alatt a fent felsorolt szereplők érdekei ütköztek, amely ütközésből végül Csehszlovákia került ki győztesként. A minden szlávot egy államban egyesíteni kívánó cári birodalom volt az első, aki igényt állított a területre, gyakorlatilag meghatározva annak számára kedvező határait. Később ezek a határok jelentették a régióért kibontakozó további politikai, diplomáciai és nem utolsósorban katonai harcok alapját Magyarország, Oroszország, Románia és Csehszlovákia között. Kárpátalját a háború után elnyerő, Masaryk által vezetett Csehszlovákia területszerzési politikájában a régió nem szerepelt egészen az orosz háborús célok teljes összeomlásáig. A maximum, amire a cseh vezetés számított, az Ung folyó mentén húzódó keleti határ. A régió területi hovatartozásában azonban nem a fronton harcoló csapatok, hanem a háttérben zajló aktív tárgyalások és lobbizások játszották a döntő szerepet. Abban, hogy a mai Kárpátalja a háború után Csehszlovákia kötelékébe került óriási szerepe volt Masaryk elnök rendkívül kifinomult diplomáciai játékának, az Egyesült Államokban kialakult erős kapcsolatrendszerének és nemzetközi tekintélyének. Az események láncolata tehát a fentieknek megfelelően úgy alakult, hogy a területi igényeit utoljára megformáló Csehszlovákia tett szert a ma Kárpátaljának nevezett területi egységre.

FELHASZNÁLT FORRÁS ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Forrás-, és dokumentum gyűjtemények, kronológiák, emlékiratok.

HALMOSY Dénes (1983). *Nemzetközi szerződések 1918–1945: A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződésai*. Gondolat. Budapest, 1983. 690 o. Breszt-litovszki békeszerződés, 1918. március 3. 25–31. o.

MASARYK, Tomáš Garrigue (2008). *Svetová Revoluce II. ÚTGm Praha*.

POP, Ivan (2005). *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Libri Praha.

R. W. SETON-WATSON and his relations with the Czechs and Slovaks documents, 1906–1951. Praha: Ústav T. G. Masaryka. 1995. 648. o. dok. 61. 213. o.

Szakirodalom

BOTLIK József (2000). *Egestas Subcarpathica*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 318. o.

HANAK, W.K. (1998). *Podkarpatsko-Rusínská otázka: 1918–1945*. Praha. 51. o.

HOUDEK, Fedor (1931). *Vznik hraníc Slovenska*. Prudón, Bratislava. 412. o.

HUBAI Imre (1940). *Adatok Kárpátalja gazdaságföldrajzához*. Munkács, Nekudah könyvnyomda.

LINEK, Josef (1922). *Podkarpatská Rus. Úvahy a poznámky*. Nakladem Věstníku lidovýchovy a samosprávy. Třebechovice pod Orebem. 47. o.

MAGOCSI, Pavlo Robert (1994) *Formuvannya Nacionaljnoj Szamoszvidomosztji: Pidkarpatszka Rusz (1848–1948)* (Магочій, Роберт Павло: Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь.) Uzshorod. 295. o.

POP, Ivan (2005). *Podkarpatská Rus*. Libri, Praha. 109. o.

RYCHLÍK, Jan, RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna (2013). *Hospodařský, sociální, kulturní a politický vývoj Podkarpatské Rusi 1919–1939*. Červenec. 183. o.

SPECTOR, Sherman David (1962). *Rumania at the Paris Peace Conference*. Bookman Associates, INC. New York. 368. o.

VANAT, Ivan (1990). *Narészé Novitnyoji Istoriji Ukrajinciv Szhidnoji Szlovaccséné. I. (1918–1938)*. 38. o. (Ванат, Іван: Нариси Новітньої Історії Українців Східної Словаччини;)

* * *

Уявлення країн-учасниць першої світової війни стосовно територіальної приналежності сьогоднішнього Закарпаття

В ході подій першої світової війни свої претензії на північно східні комітати, або їх окремі частини до тріанонівської Угорщини сформували декілька держав. Першою з них була Царська Росія, однак ряд воєнних поразок, революційні події 1917 року та в кінці кінців більшовицький переворот змусили її відмовитися від будь-яких територіальних претензій. На певну частину регіону також позіхало і Румунське королівство на основі договору від 1916 року підписаного з Росією. Не залишилися осторонь і керівники Української Народної Республіки, котрі прагнули об'єднати всі українські землі, в тому числі заселене переважно русинами сьогоднішнє Закарпаття. Не дивлячись на те, що претензії на регіон останньою сформувала ще поки що майбутня Чехословаччина, саме вона змогла інкорпорувати Закарпаття де юре 10 вересня 1919 року завдяки вмілим дипломатичним іграм та надзвичайно потужного міжнародного авторитету її президента Томаша Гаррига Масарика.

* * *

Territorial Claims of Different States Regarding Today's Transcarpathia During World War I.

Territorial claims towards today's Transcarpathia, which used to be formed from the four counties of North-Eastern Hungary, were stated by several states that participated in the Great War. The first was the Russian Empire that aimed to unite all the Slavic nations in one Empire. Their claims seemed to be logical and the incorporation of the region by Russia was handled as a fact even on the West. A series of military defeats and the revolutionary events of 1917, and finally the Bolshevik takeover took Russia out of the

race and forced her to withdraw the previous territorial claims. Certain parts of the region fell in the scope of interest of Romania based on the secret agreement, signed in 1916 with Russia. Once it was formed, the leadership of Ukrainian People's Republic aimed to unite all the Ukrainian territories, so they claimed that the Ruthenian parts of North-Eastern Hungary should be annexed to their state. Even though Czechoslovakia was the last, who showed interest in today's Transcarpathia, she was the one who succeeded. Thanks to the precise diplomatic actions and to the huge international authority of President Tomas Garrigue Masaryk, the region became a new part of Czechoslovakia de jure on the 10th of September 1919.

Dr. Seremet Sándor

²¹¹ Ők ruszoknak, ruszskijoknak is nevezték magukat, jobbára a mai Szlovákia keleti részén élő lemók, akiket sokszor ruszinként értelmeztünk, de a ruszskij orosz is jelent, azonban nem feltétlenül Oroszország-belit, mert az a rosszizskij. Így előfordulhat, hogy az ő értelmezésükben vett ruszskij vagy orosz az Rusz-béli, mivel ők a Kárpáti Rusz lakói.

²¹² Az oroszországi forradalmak idején Kijevben alakult Ukrán Központi Tanács tevékenysége következtében kikiáltott államalakulat. A továbbiakban részletesebben taglaljuk.

²¹³ Az Ukrán Központi Tanács fennállása során összesen négy univerzálét adott ki.

²¹⁴ A tárgyalásokról bővebben Spector, Sherman D.: Rumania at the Paris Peace Conference. Bookman Associates, INC. New York, 1962. 28-66. o.

²¹⁵ A bukaresti békéről bővebben itt: Halmosy Dénes: Nemzetközi Szerződések 1918-1945. Budapest 1966. 29-35. o.

KÁRPÁTALJA MAGYAR KULTURÁLIS ÉLETE A RENDSZERVÁLTÁS KORÁBAN

Szuperák Alexandra

XX. század második felében Kárpátalja folyamatos változásokon ment keresztül mind politikai mind pedig kulturális szempontból, amit az ott élő magyarság is megszenvedett. Kárpátalja helyzete már a század első felében és a két világháború között is válságokkal teli volt, a folyamatos impériumváltások következtében. 1945 júniusától ez a terület a Szovjetunió, azon belül pedig az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli megyéje lett, egészen 1991-ig, amikor is kihirdették Ukrajna függetlenségét. Innentől kezdve napjainkig Kárpátalja belépett harmadik kisebbségi korszakába és ukrán fennhatóság alá került.

Kárpátalja történelmével és kulturális fejlődésével kapcsolatban jelentős mennyiségű tanulmánykötet és könyv jelent meg, amelyekből ezen írás is táplálkozik. Jelen cikk célja a kárpátaljai magyarság kulturális életének, fejlődésének bemutatása a rendszerváltás idején és az azt követő években. A legnagyobb hangsúlyt az irodalmi, színházi élet, valamint a könyvkiadás, oktatás és tudomány fejlődésének bemutatására helyeztem. Aktualitással bír a téma napjainkban, amikor a kárpátaljai magyarság újabb megpróbáltatásokon esik át az új ukrán oktatási törvény bevezetése miatt. (Ráti, 2017) Ennek értelmében, Ukrajnában az oktatás nyelve csak az ukrán lehet. Ezzel a törvénnyel az ukrán állam gyökereiben akarja elfojtani a kisebbségi, és köztük a magyar kultúra fejlődését.

Ahhoz, hogy átlássuk, mennyit is fejlődött a magyar kultúra az elmúlt huszonhat évben, vissza kell tekintenünk egészen a 90-es évekre, amikor Kárpátalja Ukrajna része lett. A cikk alapjaként többek között olyan jeles kárpátaljai és magyarországi kutatók írásait és kiadványait vettem alapul, mint Balla Gyula, Botlik József, Dupka György, Enyedi Sándor, Fedinec Csilla, Schober Ottó, Orosz Ildikó és Soós Kálmán.

A kárpátaljai magyar irodalom és könyvkiadás a rendszerváltás korában

A II. világháború után a magyar nyelvű irodalom Kárpátalján csak az 1950-es években, pontosabban 1951-től, Balla László *Zengi hangosabban!* című kötetének megjelenésétől indult fejlődésnek, és nagyjából két szerző neve fémjelezte: a már említett Balla László és Kovács Vilmosé. Balla László főként a prózában, míg Kovács Vilmos a próza mellett a lírában is maradandót alkotott. Az őket követő alkotók közül többek között meg kell

említenünk: Balla D. Károlyt, Vári Fábián Lászlót, Füzesi Magdát, Fodor Gézát, Dupka Györgyöt, Nagy Zoltán Mihályt, (S. Benedek, 1993), akik a rendszerváltáskori magyar irodalom, sőt többen közülük még napjaink kárpátaljai magyar irodalmának is kiemelkedő személyiségei.

A rendszerváltáskori irodalmi élet előzményei szempontjából fontos megemlítenünk az 1967-ben megalakult *Forrás Stúdiót*, valamint az első *Együtt* című szamizdat irodalmi folyóiratot, amelyeknek legfontosabb célkitűzése az önképzés mellett a szocreál irodalmi dogmatizmusának elvetése és megkérdőjelezése volt. Továbbá említést kell tennünk az 1971-ben megalakult *József Attila Irodalmi Stúdióról* (1988-tól József Attila Alkotóközösség), amelynek elnöke Balla D. Károly lett, aki 1988-ban a Kárpáti Igaz szó irodalmi mellékletének, az *Új hajtás* szépirodalmi anyagának összeállítója is volt. (Balla, 1988) 1988–1991 között megjelent az *Évgyűrűk* című irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadványt, amely szintén a *József Attila Alkotóközösség* munkásságához kapcsolódik. (Dupka, 2017) A rendszerváltás előtt is beszélhetünk már kisebbségi irodalmi életről, amely az 1990-es években tovább fejlődött. „Néhány év alatt több magyar könyv jelent meg, mint a kárpátaljai magyarság történelmének négy és fél évtizede alatt” — írja a rendszerváltás utáni kárpátaljai irodalomról Görömbei András a *Kisebbségi magyar irodalmak* című kötetében. (Görömbei, 1997, 322.) Ehhez nagyban hozzájárult, hogy számos magánkönyvkiadó jött létre, amelyek mind elősegítették Kárpátalja szépirodalmának terjedését is. Hogy csak néhányat említsünk: ilyen volt a Galéria, a Tárogató, a Hatodik Síp Alapítvány, az UngBereg Alapítvány, a KMKSZ (Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség), és az Intermix. Bár pozitívumnak tudható be a magánkiadók létrejötte, de mindenképpen említést kell tennünk róla, hogy az akkori helyzetben más lehetőség nem is volt az állami könyvkiadás válságba kerülése miatt. (Dupka, 2017) „A magyarországi lapokat sem megvásárolni, sem pedig előfizetni nem lehetett, aminek gazdasági okai voltak. Pénzhiány miatt szűnt meg az állami magyar könyvkiadás is. Helyette magyarországi pályázati pénzekből adnak ki magánkiadók kárpátaljai műveket; a két fő terület a szépirodalom és a honismeret” — olvashatjuk Fedinec Csilla tolmácsolásában. (Fedinec, 2008, 350.) A kis példányszámmal rendelkező könyvek kiadása még nehezebben valósulhatott meg az anyagi problémák miatt. Következtetésként levonható tehát, hogy a fejlődés jelentősebb megindulásának legnagyobb gátja a vidék nehézkes anyagi helyzete volt. Ez a probléma sajnos még a mai napig is jelen van, és befolyásoló tényezőnek számít Kárpátalján.

Dupka György a rendszerváltás utáni könyvkiadás legnagyobb úttörőjeként a Balla D. Károly szervezésében elindított magánkönyvkiadót, a *Galériát* említi 2017-ben megjelent kultúrtörténeti munkájában. A könyvkiadó működése alatt, vagyis 1992-től 1996-ig több mint harminc kiadott kötettel a kárpátaljai magyar irodalom szerves részét képezte. (Dupka, 2017) Érdemei között mindenképpen meg kell említeni, hogy működése alatt indult útjára három (*Pánsíp*, *Irka és Közoktatás*) folyóirat is. (Balla, 2006) 1996-tól 2002-ig a *Pánsíp* szerkesztősége és az *UngBereg Irodalmi és Művelődési Alapítvány* vette át a *Galéria* tevékenységét. A következő meghatározó kiadó az előbbivel párhuzamosan működő *Hatodik Síp Alapítvány* (1989–1999), amelynek társkiadója a *Mandátum Könyvkiadó* volt, ennek értelmében budapesti könyvkiadói háttérrel rendelkezett, és a legjelentősebb kárpátaljai szerzők munkáit publikálta. Többek között olyan híres könyvek kapcsolódnak

kiadói munkásságukhoz, mint Nagy Zoltán Mihály: *A sátán fattya* (1991), *Tölgyek alkonya* (1996), Vári Fábián László: *Kivont kardok közt* (1991), Balla D. Károly: *Hóban és homokon* (1991), Finta Éva: *Táj gesztenyékkel*, valamint Kovács Vilmos válogatott versei. Ez idő tájt gyermekeknek és az ifjúságnak szóló magazinok is létrejöttek. Ilyen volt a fentebb említett *Irka* mellett a *Bóbita*. Ivaskovics József kárpátaljai zeneszerző vezetésével, valamint Tárczy Andor és Palkó István szerkesztésével társadalmi-politikai satirikus élc lap indult el *Tárogató* címmel 1998-ig tartó működéssel. 1996-tól a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) magyarországi támogatással megkezdte kiadói tevékenységét, kárpátaljai szerzők szépirodalmi munkáit is kiadva. 1992-ben kezdte meg kiadói tevékenységét a Dupka György alapította *Intermix Könyvkiadó*, amely napjainkig számos témájú kötetet adott ki a szépirodalomtól kezdve a művelődéstörténeten át, egészen a politikáig. A fentiek tükrében elmondhatjuk, hogy a magánkiadók, illetve az anyaországi támogatások nélkül nem is beszélhetnénk a rendszerváltás idején magyar nyelvű könyvkiadásról Kárpátalján. Hozzá kell tennünk továbbá, hogy az ukrán vámtörvények által kiszabott vámadók sem segítenek a helyzeten, aminek következtében a magyarországi könyvek behozatala is igencsak nehézkesen zajlik. A rendszerváltás kezdeti időszakában, pontosabban 1992 augusztusában a *Magyar Írók I. Világtalálkozója* a kárpátaljai írók is meghívást kaptak. Finta Éva, ma már Magyarországra áttelepült kárpátaljai költőnő tartott beszédet. (Dupka, 2017) Felszólalásában főként a kárpátaljai magyar irodalomról és költészetről beszélt, amelynek bár vannak hibái és hiányosságai, mégis alapjául szolgálnak és utat mutat a feltörekvő kárpátaljai alkotóknak, akik talán még magasabb szintre emelik majd irodalmunkat. Ahogy a költőnő is elmondta: „...a kárpátaljai irodalomnak elsősorban az ottani magyarság szellemi igényeit kell szolgálnia. És másodlagosan a teljes magyarságét.” (Laczkó, 1993, 86-87.) Nagy előrelépésnek mondható, hogy kárpátaljai alkotók is meghívást kaphattak a találkozóra; ez is csak azt bizonyítja, hogy az anyaországban egyre inkább felfigyeltek a Kárpátalján tevékenykedő írókra és költőkre. A rendszerváltás tehát meghozta az áttörést, és végre szorosabb kapcsolat alakulhatott ki Kárpátalja és Magyarország irodalmi élete között.

1992-ben alakul meg Balla D. Károly, Dupka György, Fodor Géza, Füzesi Magda, Horváth Sándor és Vári Fábián László szervezésével a *Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja*, amelynek elnöki pozícióját 2002-ig Balla D. Károly töltötte be. A fő célkitűzés az volt, hogy egy csoportba összefogja Kárpátalja kiváló alkotóit, ezáltal is segítve bekapcsolódásukat az egyetemes magyar művelődésbe. A csoport első antológiája 1993-ban látott napvilágot *Sors, megírva* címmel, amelyben verseket, tanulmányokat és novellákat olvashatunk a kisebbségi létről. (Dupka, 2017)

A rendszerváltáskori magyar irodalomról beszélve Kárpátalján, elengedhetetlen megemlítenünk azon ukrán alkotókat, akik valamilyen szinten hozzájárultak a magyar kultúra terjesztéséhez az országban. Elsősorban Ivan Petrovci és Jurij Skrobiniec munkásságát kell megemlítenünk, akiknek nevéhez számos alkotás ukránra való fordítása kapcsolódik. Ivan Petrovci először 1983-ban Balla D. Károly verseit fordította le *Речитамуви* (Énekbeszéd) címmel, 1984-ben pedig *Угорські народні пісні* (Magyar népdalok) címmel magyar népművészeti alkotások jelentek meg tolmácsolásában ukrán nyelven. Legjelentősebb munkája az 1998-ban *Іскри цардаш* (Csillogó csárdás) címmel

megjelent antológia, amelyben a klasszikus és kortárs magyar költészet verseit fordította ukrán nyelvre. (*Fedinec-Vehes*, 2010) Következtesként levonható, hogy a kárpátaljai magyar irodalom ukrán nyelven való terjesztése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a vidékünkön élő ukrán nyelvet beszélők is megismerkedjenek a kisebbségi magyar kultúrával. Bár nem volt egyszerű az indulás, a rendszerváltás kora meghatározó volt a kárpátaljai magyarság irodalmi életének fejlődésében. Mind a magánkiadók, mind pedig az irodalmi csoportok létrejötte hozzásegítette az itt élő és alkotó írókat és költőket ahhoz, hogy műveiket minél többen megismerjék, illetve kapcsolatot teremtsenek magyarországi alkotókkal is.

Magyar nyelvű színháztársaság a rendszerváltás éveiben

Kárpátalját egészen a második világháború végéig színes színházi élet jellemezte, amely 1830-ig nyúlik vissza, ekkor jelentek meg vidékünkön az első vándortársulatok. A Szovjetunióhoz való csatlakozás azonban rányomta bélyegét a magyar nyelvű színházi próbálkozásokra is, ezzel a vidéki kisebbségi kultúra fejlődése is visszaszorult. Kárpátalján a magyar nyelvű színháztársaság leginkább két területen összpontosult: Beregszászon és Ungváron. Utóbbinál a szovjet hatalom 1944-ben teljesen megszüntette a magyar nyelvű előadásokat. Akárcsak az irodalmi életben, itt is az 1950-es évek hoztak fordulatot a magyar színháztársaság kárpátaljai történetében. 1952-ben létrejött az amatőr színészekkel dolgozó Beregszászi Népszínház, amely egészen 1994-ig működött Schober Ottó vezetésével. Legnagyobb érdemei közé sorolható, hogy társulata nemcsak Beregszászon játszott, de Kárpátalja más területeire is eljuttatta magyar nyelvű előadásait. A nagyobb városok közül Munkácsra, Ungvárra, Técsőre, Husztra és Csapra, illetve olyan kisebb településekre is, mint Beregújfalra, Dercen, Mezővári, Nagypalád és Tiszapéterfalva. (*Enyedi*, 2005) 1994-ig több mint negyven darabot mutattak be, többek között olyan címeket felvonultatva, mint a *János Vitéz* (1953), *Liliomfi* (1956), *Mágnás Miska* (1957-58), *Marica grófnő* (1965-66), *Egérút* (1970), *Tóték* (1994-95). A rendszerváltás éveiben 1990-től 1994-ig öt előadást tűzött színpadra a Népszínház.

1. sz. táblázat. A Népszínház előadásai.

Forrás: Schober, 1996, 176 o.

Darab címe	Előadás éve	Előadások száma	Nézők száma
<i>Csikós</i>	1990-1991	25	4702
<i>Süt a nap</i>	1991	6	1441
<i>A sátán fattya</i>	1992-1993	22	5534
<i>Sándor, József, Benedek</i>	1993-1994	25	6100
<i>Tóték</i>	1994-1995	10	2150

A 90-es években elsőként bemutatott *Csikós* című darabbal nemcsak Kárpátalján ért el sikereket a társulat, több alkalommal Magyarországon is felléptek a VI. Beregi Ünnepi Hét rendezvényein Vásárosnaményban, Nagyvarsányban és Tarpán. A KMKSZ Beregszászi Járási Szervezetének kezdeményezésére elfogadták, hogy minden páratlan évben Beregszász rendezze a Beregi Ünnepi Heteket, így 1991-ben és 1993-ban már

vásárosnaményi vendégszereplők jöttek Beregszászra. Ez az esemény fontos szerepet töltött be a Beregszászi Népszínház és Magyarország közötti színházi kapcsolatok és vendégszereplések szempontjából, hiszen ennek köszönhetően egyre több magyarországi helyszínre juthatott el a Népszínház. Ilyen volt például az I. Nemzetközi Színjátszó és Versmondó Találkozó Balassagyarmaton vagy a kisvárdai II. Magyar Nemzetiségi Színházak fesztiválja. Ez utóbbin az 1991-es *Sút a nap* című előadással, az 1992-es Nagy Zoltán Mihály kisregényéből készült *A sátán fattya* című darabbal, majd az 1993-as *Sándor, József, Benedek* című előadással ismét részt vettek. Érdekes, hogy ez utóbbi színdarab előadásainak zöme magyarországi nézőközönség előtt lett bemutatva, ami — mint az Schober Ottó szavaiból kiderül — annak a következménye, hogy amíg a tájoló előadások ráfizetések voltak ez időben, a magyarországi vendéglátók biztosították a megfelelő anyagi hátteret a társulatnak. (Schober, 1996) Fordulópontot az 1993-as év hozott, amikor Beregszászon megalakult az Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház, amely Kárpátalja első hivatalos magyar színháza lett. Igazgatójának Balácsi Józsefet, rendezőjének pedig Vidnyánszky Attilát nevezték ki. A legnagyobb fejlődés a Beregszászi Népszínházhoz képest az volt, hogy társulatát amatőr színészek helyett a Kijevi Karpenko-Karij Ukrán Színművészeti Főiskolán, illetve a budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetemen végzett színészek alkotják. (Enyedi, 2005) Beregszászi közönség előtt 1994-ben lépett először színpadra Shakespeare *Szentivánéji álom* című darabjával. 1993-ban az Ukrán Zenés-Dramai Színházban Ungváron Brecht *Koldusoperáját* mutatták be. Ekkor kezdődtek meg a vendégszereplések a szomszédos járások falvaiban. A színház folyamatos anyagi nehézségekkel küzdött, több színész emiatt kénytelen is volt benyújtani a felmondását, szerencsére azonban, a már említett intézményekből, jött utánpótlás, így tovább tudott dolgozni a társulat. A Népszínházhoz hasonlóan az Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház is folyamatosan részt vett Kisvárdán a Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválján, 1996-ban a *Sólyompecsenye* című előadással még a fődíjat is megnyerték, illetve Trill Zsolt a legjobb férfi alakítás díjával térhetett haza. Felléptek még ezen kívül Kijevben, Odesszában, Lembergben és Moszkvában is. 1997-ben T. S. Eliot *Gyilkosság a székesegyházban* című darabjával Lengyelországban a Kontakt Fesztiválon Vidnyánszky Attila az „Ifjú alkotó díjat” is bezsebelhette, majd Tbilisziben *A boldog herceg*, *Dekameron*, *Éjjeli látogatók* c. darabokkal turnéztak. 1997-ben Kárpátalján 48 előadást, Magyarországon pedig 19 előadást vittek színpadra. (Dupka, 2017) A kárpátaljai magyar színjátszás a sok viszontagság és anyagi nehézség ellenére a rendszerváltás éveitől folyamatosan jelen van a hazai és nemzetközi köztudatban. Ezt bizonyítják a felsorolt vendégszereplések, amelyek az évek során egyre gyarapodtak, és egyre színvonalasabb eseményekre kaptak, és kapnak mai napig is meghívást a társulat tagjai. A díjak és elismerések pedig csak tovább növelték a bizonyítási vágyat. Nagyon fontos még megemlítenünk, hogy a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház a külföldi sikereken túl sem feledkezett meg kárpátaljai közönségéről, és továbbra is igyekezett eljuttatni előadásait vidékünk olyan településeinek lakóihoz is, akiknek nélkülük talán soha nem lett volna módjuk megtapasztalni a színházművészet nyújtotta lehetőségeket.

Az oktatás fejlődése a rendszerváltás korában

Napjaink talán legégetőbb kérdése Kárpátalján a magyar anyanyelvű oktatás válsága. A

kárpátaljai kisebbségi szervezetek, a magyar állam és az Európai Parlament tiltakozása ellenére Petro Porosenko ukrán elnök 2017. szeptember 25-én aláírta az új oktatási törvényt, amelyet szeptember 5-én fogadott el a kijevi parlament. A törvény értelmében az oktatás nyelve csak az ukrán lehet. Ennek tudatában még inkább lényeges visszatekintenünk az 1990-es évekre, amikor is Ukrajna független országgént a nemzeti oktatási rendszer felépítését és újjászervezését tűzte ki feladatául, illetve a fejlett európai országok szintjére akarta emelni az oktatást az országban. 1992-ben elfogadták a kisebbségekről szóló törvényt, amelynek értelmében Ukrajna biztosította az anyanyelv használatát és az anyanyelven való oktatást az állami intézményekben. (Orosz, 2010) 1989-től kezdve, amikor is megnyiták az első hivatalos magyar óvodák, folyamatos növekedő tendencia mutatkozik meg. 1999-re 87 magyar óvodát tartottak számon, ahová 2116 magyar anyanyelvű gyermek járt. (Bagu-Deák, 1997) Akárcsak az óvodáknál, az elemi és általános iskolák tekintetében is változás ment végbe. Egyre több magyar iskola kezdte meg működését, illetve a korábban bezárt magyar elemi iskolák is újranyitottak. Az 1997/98-as tanévben 14 elemi iskola működött Kárpátalján, amelyben 9133 gyermeket tartottak számon. A rendszerváltás kezdeti éveiben az általános iskolák csaknem fele vegyes oktatási nyelvű intézmény volt, ahol ukránul, magyarul és oroszul is tanulhattak a diákok. Míg az 1991-es adatok szerint 17 969 gyermek tanult anyanyelvén, az 1997-es felmérések jelentős növekedést mutatnak, hiszen ezekben az években már 21 159-en tanulhattak magyarul. A középiskolákban a rendszerváltás utáni első évtizedben 3556 fővel nőtt a magyar tanulók száma. (Orosz, 2005) Számos gimnázium és líceum indult be. Legkiemelkedőbbek közülük a Técsői Antall József Líceum, a Munkácsi Szent István Római Katolikus Líceum, a Karácsfalvai Sztójka Sándor Görögkatolikus Líceum, a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium és az Ungvári Drugeth Gimnázium. Ezen kívül számos művészeti iskola, szakiskola, technikum és koledzs jött létre, amelyek magyar tagozataiban egyre több magyar anyanyelvű fiatal kezdett tanulni. (Dupka, 2017)

A felsőoktatás tekintetében is változások következnek be. 1990-től a kárpátaljai magyar fiataloknak lehetősége nyílt magyarországi továbbtanulásra, 1996-ig több mint kétszázan éltek is ezzel a lehetőséggel. Magyar nyelvű felsőoktatási lehetőség Kárpátalján 1996-ig az Ungvári Állami Egyetemen (ma: Ungvári Nemzeti Egyetem) volt elérhető és csak magyar filológia szakon. 1993-ban létrejött a Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány, és ezzel teljesen magyar nyelvű tanárképzés indult meg Beregszászon. (Orosz, 2005) A már említett Ungvári Állami Egyetemen élénk tudományos élet zajlott ezekben az években is, hiszen az itt tanuló diákoknak lehetőségük nyílt arra, hogy magyar nyelvű tudományos cikkeket publikáljanak, konferenciákat szervezzenek, illetve szakmai kutatómunkákon vegyenek részt. 1989-ben az Ungvári Állami Egyetemen magyar állami támogatással létrejön az Ungvári Hungarológiai Központ Lizanec Péter vezetésével. Az intézmény nevéhez számos tudományos munka kapcsolódik, ilyen például *A kárpátaljai magyar nyelvjáráskor atlasza*. (Soós, 2012) Nagy fordulóponthoz vezetett ez a kárpátaljai magyar nyelvű tudományos életben, azonban Ukrajna függetlenné válása gazdasági problémákat is hozott, így munkatársainak száma 2000-ig folyamatosan csökkent. 1999-ben csupán két féléllás tudományos, illetve két műszaki munkatárs dolgozott az intézményben. 1990-től a Hungarológiai Központ saját tudományos folyóiratot indított *Acta Hungarica* címmel, amely publikációs lehetőséget biztosított az ifjú kutatók számára. (Dupka, 2017)

„A túlélésért küzdő magyar kultúra” — olvashatjuk Dupka György *Kárpátalja magyarsága* című kötetében. Talán ez a legtalálhatóbb megfogalmazás, hiszen a kárpátaljai magyarság mindig is küzdött kultúrájának fennmaradásáért. Főként a szovjet kommunista rendszer elnyomása ellen, amely gyökereiben akarta megváltoztatni az egész társadalmat, és ebbe beletartozott a kisebbségi kulturális élet fejlődésének megvétőzése is. Amikor 1991. augusztus 21-én kikiáltották Ukrajna függetlenségét, az itt élő magyarok továbbra is kisebbségi szerepben maradtak, de felcsillant a remény a pozitív változásokra. Ennek fényében a magyarság tovább küzdött a fennmaradásért, aminek a szerteágazó magyar kulturális élet lett az eredménye, amely kiterjedt mind az irodalmi, színházi életre, mind pedig az oktatási és tudományos élet területeire is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BAGU Balázs, DEÁK Ferenc (1997). Anyanyelvi oktatás a szórványban. In: *Közoktatás*, 3. sz., 11-13.

BALLA Gyula (1988). Kárpátaljai magyarság 1918-1988. In: *Nagy József, Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről. Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia. (Medvetánc könyvek), (317-334.).* Budapest: ELTE

DUPKA György (2000). *Kárpátalja magyarsága: Honismereti kézikönyv.* Budapest: A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.

DUPKA György (2017). *Kárpátalja magyar művelődéstörténete: Kultúrtörténeti fejezetek Trianontól napjainkig.* Ungvár-Budapest: Intermix kiadó.

DUPKA György (2017). *Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján: Kultúrtörténeti vázlat, az írástudókat adó táj kulturális jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára.* Ungvár-Budapest: Intermix kiadó.

ENYEDI Sándor (2005). *Színészek, színházak, városok: a határon túli magyar színházművészet kislexikona.* Budapest: Balassi Kiadó.

FEDINEC Csilla (2008). A kárpátaljai magyar kisebbség helyzetének változásai Ukrajnában. In: *Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László, Kisebbségi magyar közösségek a 20. században, (346-350.).* Budapest: Gondolat Kiadó — MTA Kisebbségkutató Intézete.

FEDINEC Csilla, VEHES Mikola (2010). *Kárpátalja 1919–2009.* Budapest: Argumentum kiadó.

GÖRÖMBEI András (1997). *Kisebbségi magyar irodalmak (1945-2000).* Debrecen: Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója.

LACZKÓ András (1993). *Magyar Írók I. Világtalálkozója. Keszthely, 1992. augusztus 17-18. Kaposvári művészeti fórum. Kaposvár, 1992. március 20-21.* Kaposvár: A Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság kiadása.

OROSZ Ildikó (2010). A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás és képzés helyzete

Kárpátalján (1991–2010). In: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczy Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye, (87-137.). Ungvár: PoliPrint Kiadó

S. BENEDEK András (1993). *A tettenérhető történelem: Kárpátaljai nemzetiség-és kultúrtörténeti vázlat*. Ungvár-Budapest: Intermix kiadó.

SCHOBER Ottó. (1996). *Színfalak előtt, mögött, nélkül: Epizódok a Beregszászi Népszínház történetéből*. Budapest: Intermix Kiadó.

SOÓS Kálmán. (2012). Magyar tudományos élet Kárpátalján. In: *Orosz Ildikó, Két évtized távlatából*, (57-66.). Ungvár: PoliPrint Kiadó

BALLA D. Károly. (2006). Szamizdat. *Független Sajtó Kárpátalján*. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://szamizdat.ballabiz/> (Utolsó letöltés: 2018. április 13.)

OROSZ Ildikó (2005). *A magyar nyelvű oktatás Kárpátalján*. Elektronikus forrás. Elérhető: Magyar elektronikus könyvtár: <http://mek.oszk.hu/01900/01946/html/oktint1.htm> (Utolsó letöltés: 2018. április 13.)

RÁTI József (2017). *Mi lesz veled, kárpátaljai magyarság?* Elektronikus forrás. Elérhető: https://index.hu/kulfold/2017/09/11/ukran_nyelvtorveny_karpat_alja_oktatas_magyar_nyelv_kisebbsag/ (Utolsó letöltés: 2018. április 13.)

* * *

Життя угорської культури Закарпаття за часи зміни режиму

«Боротьба угорської культури за виживання» — читаємо у збірці Дьордя Дупки, «Угорці Закарпаття». Мабуть це є самим вдалим терміном, бо угорці Закарпаття завжди боролися за виживання своєї культури, за свою самосвідомість. Особливо у роки комунізму, коли влада радикально хотіла змінити суспільні відносини, у тому числі культурні звичаї національних меншин. Коли 24 серпня 1991 року проголосили незалежність України, то проживаючі тут угорці надалі залишилися у статусі національних меншин, але хоч була надія на позитивні зміни. У світлі цього угорці і надалі боролися за своє виживання, результатом якого став розвиток їхньої культури, який охопив всі сфери їхнього життя, від літератури, театру, до освіти та науки.

* * *

The Hungarian Cultural Life in Transcarpathia in the Time of the Regime Change

"Hungarian culture fights for its survival", states György Dupka in his book, *Kárpátalja magyarsága* (Hungarian culture in Transcarpathia). A very pertinent statement, as the Hungarian minority of Transcarpathia has been fighting for the survival of its Hungarian identity and culture for a long time, especially during the communist oppression, which

sought a fundamental and drastic change in society, including the complete abolition of the development of minority cultures. When Ukraine's independence was declared on the 21st August of 1991, Hungarians remained a minority in the area, but they saw the hope for a positive change. In view of this, the Hungarian minority continued to fight for the survival and development of its culture, resulting in a rich Hungarian cultural life, which had a great effect on literature, theatre, education and scientific life as well.

Szuperák Alexandra

ELTE Irodalomtudományi
Doktori Iskola, III. évf.

SCIENTIA
DENIQUE

TERMÉSZET- TUDOMÁNYOK

AZ ILLÓOLAJOK HATÁSA A STAPHYLOCOCCUS AUREUS NÖVEKEDÉSÉRE

Kántor Andrea, Petakh Paulo

Bevezetés

Az antibiotikumrezisztenciáról napjainkban már mindenki olvashatott. Ez a baktériumok azon tulajdonsága, hogy az antibiotikumok károsító hatására nem, vagy csak kevésbé érzékenyek.

Az úgynevezett kórházi fertőzések kórokozói különösen hírhedtek nagyfokú ellenállásukról, az általuk okozott betegségek nehezen kezelhetők. A baktériumok gyakran multirezisztensek, vagyis több antibiotikummal szemben is ellenállnak. Ilyen például a meticilin-rezisztens *S. aureus*, a *Pseudomonas* fajok, az *E. coli* és a *Mycobacterium tuberculosis*. A nosokomiális fertőzések kórokozóinak megfigyelt növekedése, a biológiai tulajdonságaik változása, az antibiotikumokkal szembeni rezisztencia, és a népesség megbetegedésének magas aránya aktuálissá teszi az alternatív hatóanyagok felkutatását, amelyek széles spektrumú hatással rendelkeznek. Az egyik ilyen lehetőség a növényi eredetű biológiailag aktív anyagok — növényi aromás bioregulátorok, amelyekhez az illóolajok is tartoznak. (Strukova, 2009)

A rezisztencia kialakulásának leggyakoribb oka a mérlegelés nélküli antibiotikum-használat. Ez több okból is előfordulhat: vírus okozta fertőzések (a vírusok nem érzékenyek az antibiotikumra), a megengedettnél hosszabb ideig és rendszertelenül használt antibiotikumok. Továbbá a rezisztencia kialakulásának egy másik oka az antibiotikumok megelőző jellegű használata az állattenyésztésben.

Az EU adatai szerint évente mintegy 400 ezer, többszörös antibiotikum-rezisztencia okozta fertőzésről számolnak be, amiből 25 ezer eset halállal végződik.

Az antibiotikum-rezisztencia átlépi a csupán egészségügyi probléma határait, nagy társadalmi-gazdasági jelentőséggel bír, és a fejlett országokban nemzetbiztonságot fenyegetőnek tekintik.

Az antibiotikum-rezisztencia egyik alternatív, antiszeptikus gyógyszereként az illóolajok tűnnek fel. Az illóolajok baktericid hatása már régóta ismert. Az aszeptikus célra alkalmas olajokat, valamint a növényi kivonatokat a népi gyógyászatban sokan használták. Több mint 1000 növényt tartanak számon baktericid tulajdonságokkal.

Az illóolajok keverékek, amelyek több száz komponensből állnak, így azok

hatékonyságáról külön-külön nem tudunk álláspontot foglalni. Ismeretes, hogy a mikrobák nem termelnek ellenállóképességet hosszútávú érintkezésben az illóolajokkal. Ha ezt a kérdést sejtszinten figyeljük meg, akkor megállapítható, hogy az illóolajok olyan körülményeket teremtenek a kórokozók számára, hogy azok nem tudnak kellőképpen fejlődni és evégett elpusztulnak. Az illóolajok leginkább a mikroorganizmusok citoplazmatikus membránjaiban destruktív módon hatnak, csökkentik a mikrobák aerób légzésének aktivitását. Azon kívül, hogy az illóolajok gátolják a kórokozó mikroorganizmusok létfontosságú aktivitását, szintén hozzájárulnak az antibiotikumok emberi sejtbe történő behatolásához, és ez lehetővé teszi az antibiotikumok dózisének csökkentését súlyos betegségek lefolyásánál.

Ebben a kutatásban az illóolajok a *Staphylococcus aureus* növekedésére gyakorolt hatásáról kívánunk írni. A *S. aureus* egy Gram-pozitív baktérium a *Staphylococcus* nemzetségből. Egészséges emberek bőrén, orrnyálkahártyáján, de székletében is megtalálható. Potenciális kórokozó.

Módszertani jellemzés és a kutatás

A kutatásban a Kirby-Bauer lemezdiffúziós módszert (Barry-módosítás) használtuk, hogy az illóolajok hatását tanulmányozzuk a *S. aureus* (ATCC 25923) növekedésére. Az eljárásokat Ukrajna Egészségügyi Minisztériumának 167. számú rendelete alapján végeztük (2007.04.05-től). A tiszta tenyészetek izolálását és a klinikai izolátumok azonosítását bakterioszkópiával, bakteriológiai és biokémiai módszerekkel végeztük.

Elméleti módszer bemutatása

A mikroorganizmusok antibiotikumokra való érzékenységet csak tiszta tenyészetben kell meghatározni. Azonban számos esetben, a baktériumok antibiotikumra vonatkozó közelítő adatainak gyors megszerzése érdekében közvetlenül patológiás anyagot használnak. A vizsgált anyagot a tápközeg felületére hurokkal vagy pamut törlővel kell felhordani. Miután megkaptuk a tiszta kultúrát, megismételtük a vizsgálatot. Az inokulum előállításához 5-10 homogén telepet szuszpendálunk 2 ml folyékony közegben vagy fiziológiás oldatban. A bakteriális szuszpenzió (103-105 CFU /ml, a mikrobák típusától függően) 1 ml térfogatban egyenletesen oszlik el a táptalaj felszínén a csésze rázásakor, a felesleges folyadékot pipettával távolítjuk el. A csészéket szobahőmérsékleten 20-30 percig szárítjuk, majd ugyanazon a távolságon lévő lemezekben felvisszük őket antibiotikumokkal. A lemezek diffúziójának módszere minőségi módszer. Lehetővé teszi, hogy csak a fertőzés kórokozó érzékenységét vagy rezisztenciáját állapítsák meg. Azonban a vizsgált törzsek növekedési gátlási zónáinak mérete és az antibiotikumok MIC (Minimum Inhibitory Concentration; a vizsgált törzs növekedését gátló hatóanyag minimális koncentrációja) közötti korreláció lehetővé teszi az érzékenység és a mennyiségi értékek felmérését a speciális táblázatokban megadott adatok alkalmazásával. Az antibiotikumokkal szembeni érzékenységük szerint a mikroorganizmusok három csoportra oszthatók:

1. csoport — antibiotikumokra érzékeny (a kórokozók a szervezet hagyományos

terápiás dózisainak felhasználásával elpusztulnak);

2. csoport — mérsékelten rezisztens (számukra a terápiás hatás elérhető a gyógyszerek maximális terápiás dózisainak felhasználásával);

3. csoport — rezisztens (a szervezetben található baktériumölő koncentrációk nem hozhatók létre, mert toxikusak lesznek).

A rögzített preparátumok bakterioszkópos vizsgálatához keneteket használnak. Előállításukhoz a vizsgált folyadék egy cseppjét elosztják a felületen, majd szárítják. A gyógyszer legáltalánosabb rögzítési módja a gázégő lángjain keresztül történő átvitel. Bizonyos esetekben rögzítő vegyületeket használnak. A rögzített készítményeket általában megfestették. A bakteriológiai kutatások legfontosabb elemei a bakteriális hurok vagy Pasteur pipetta által termelt bakteriális kultúrák és növények átültetése. A hurkot lánggal kalcinálással sterilizáljuk, majd lehűtjük úgy, hogy megérintjük a nem öntött agart vagy öblítjük a steril folyadékot. Pasteur pipetta használata esetén csúcsát csipesszel törjük le, a pipettát többször pipetázzuk át az égő lángján, és hagyjuk kihűlni. A ferde agaron történő vetéskor a baktériumok tenyésztete az agar felszíne felett hurokkal örlddik.

A bakteriológiai kutatás legfontosabb szakasza az azonosítás — a tiszta kultúrához tartozó baktériumok vagy fajok azonosítása. A baktériumok azonosításakor megvizsgálják fiziológiai és biokémiai tulajdonságait, a toxinképződést. A bakterioszkópia a legközkedveltebb módszer, amely az anyag mikroszkopikus vizsgálatán alapul. A friss készítmények mikroszkópos vizsgálatok alkalmazhat néhány mikrokémiai reakciót (például a jodofil baktériumok színét a Lugol oldatával) vagy a baktériumok különböző szerkezeti részeit szelektív színezéssel. Ennek a módszernek az alapja az esszenciális olaj diffúziója a hordozótól (papírlemezről) a tápközegbe, és a mikroorganizmusok növekedésének elnyomása, amelyek az agar felületén voltak elültetve. A lemezdiffúziós módszer csak közvetetten vonhatja le a MIC méretét.

Az érzékenység meghatározásához a sűrű Muller-Hinton tápanyagot használtuk. Ezen érzékenység meghatározása érdekében a 0,5 McFarland zavarossági fokot teljesítő mikroorganizmusok bakteriális szuszpenzióját állították elő, vagyis megközelítőleg $1,5 \times 10^8 \text{ KUO/cm}^3$.

A mikroorganizmusok szuszpenziójának inokulálását pipettával végeztük el. Dirgalsky-spatulával egyenletesen eloszlattuk a mikroorganizmusok szuszpenzióját a Petri-csésze felületén. Az inokulum felesleget pipettával távolítottuk el. Az előmelegített csészéket szobahőmérsékleten 15 percig szárítottuk. Az illóolajokkal impregnált lemezek alkalmazása steril csipesz alkalmazásával történt. Közvetlenül az alkalmazás után a csészéket 24 órán keresztül 37°C hőmérsékletű termosztóban tároltuk.

Körző segítségével megmértük a mikroorganizmusok növekedési retardációjának zónáit a lemezek körül, majd rögzítettük az eredményeket.

A következő illóolajokat használtuk: rozmaring, borsmenta, őszibarackmag, grapefruit, teafa, kamilla, levendula.

Eredmények

Két illóolaj minősült hatásosnak:

- o borsmenta (növekedési retardációs zóna M/o-19 mm)
- o teafa (növekedési retardációs zóna M/o-22 mm)

- 1) Kamilla illóolaj
- 2) Borsmentaolaj
- 3) Teafa illóolaj
- 4) Alpesi fenyő olaj
- 5) Őszibarackmag illóolaj
- 6) Grapefruit olaj
- 7) Rozmaring illóolaj
- 8) Levendula illóolaj

1. sz. ábra. Az illóolajok hatása a *S.aureus* növekedési zónájára

Az őszibarack (növekedési retardációs zóna M/o-5mm) és a grapefruit (növekedési retardációs zóna M/o-8mm) illóolajok kevésbé minősültek hatásosnak (minimum növekedési késleltetési zóna), a kamilla, levendula, alpesi fenyő illóolaj és a rozmaring pedig nem voltak hatásosak (nincs növekedési késleltetési zóna) (1. sz. ábra). Hatásosnak azok az illóolajok mondhatók, amelyeknek növekedési retardációs zónája nem kevesebb, mint 15 mm.

Összegzés

A vizsgálat eredményeképpen meghatároztuk az illóolajok antimikrobiális tulajdonságait. A kereskedelembe kapható illóolajok és főkomponenseik potenciális jelöltek lehetnek az antibiotikumok természetes alternatívájaként való felhasználásra. A közeljövőben érdemes egy részletesebb kutatást indítani a fertőző betegségek kezelésében vagy megelőzésében, az antibiotikumokkal együtt alkalmazni őket a diszbiózis megelőzésére (az illóolajok anti-candidiasis tulajdonsága). Az antibiotikum-rezisztens fertőzések kezelésének problémája megoldása sokféleképpen valósulhat meg: új, hatékony antibiotikumok szintézise, kombinált antibiotikum-kezelés, bakteriofágok alkalmazása, alacsony intenzitású lézersugár alkalmazása. Napjainkban is zajlanak olyan kutatások, amelyekben a pyodermát illóolajokkal kívánják kezelni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

CAAMAL-HERRERA I.O., CARRILLO-COCOM L.M., ESCALANTE-RÉNDIZ D.Y., ARÁIZ-HERNÁNDEZ D., AZAMAR-BARRIOS J.A. (2018) "Antimicrobial and antiproliferative activity of essential oil, aqueous and ethanolic extracts of *Ocimum micranthum* Willd leaves". Elektronikus forrás. Elérhető: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/29422064>

SHAO P., ZHANG H., NIU B., JIANG L. (2018). Antibacterial activities of R-(+)-Limonene emulsion stabilized by *Ulva fasciata* polysaccharide for fruit preservation. Elektronikus forrás. Elérhető: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/29415414>

Климнюк С.І., Ситник І.О., Творко М.С., Широбоков В.П. (2004). *Практична мікробіологія: Посібник*. Тернопіль: Укрмедкнига.

СИТНИК, СІ. КЛИМНЮК, М.С. ТВОРКО. (1998). *Мікробіологія, вірусологія, імунологія: Підручник*. Тернопіль: Укр-медкнига, 392 с.

* * *

Вплив ефірних олій на ріст *Staphylococcus aureus*

У світі все більш гостро постає питання пошуку нових більш ефективних протимікробних препаратів. Як один з альтернативних антибактеріальних препаратів можуть розглядатися ефірні олії. Для дослідження чутливості музейного штаму *Staphylococcus aureus* (ATCC 25923) до ефірних олій використовували диско-дифузійний метод за Kirby-Bauer (модифікація Баррі) у відповідності до наказу МОЗ № 167 (від 05.04.2007). Дослідження проводили з такими ефірними оліями: чайного дерева, ромашки, м'яти перцевої, лаванди, персикових кісточок, грейпфрута та розмарину. Встановлено, що найбільш ефективними по відношенню до *S.aureus* були ефірні олії м'яти перцевої та чайного дерева. Отримані нами результати можуть бути використані при розробці косметичних засобів для лікування піодермій де *S.aureus* відіграє основну етіологічну роль.

* * *

The Effect of Essential Oils on Growth of *Staphylococcus Aureus*

In the world, the issue of finding new, more effective antimicrobials is becoming more and more acute. The essential oils can be considered as alternative antibacterial drugs. To study the sensitivity of the museum strain *Staphylococcus aureus* (ATCC 25923) to the essential oils, the Kirby-Bauer disc-diffusion method (Barry modification) was used in accordance with the MOH Order No. 167 (dated 05.04.2007). The research was conducted with essential oils such as tea tree, chamomile, peppermint, lavender, peach seed, grapefruit and rosemary. It has been established that the most effective against *S. aureus*

were essential oils of pepper and tea tree. The results obtained by us can be used in the development of cosmetic products for the treatment of pyoderma where *S.aureus* plays a major etiological role.

Kántor Andrea

Ungvári Nemzeti Egyetem, Orvostudományi
Kar, Mikrobiológia, Virologia és
Immunológia Tanszék, IV. évf.

Petakh Paulo

Ungvári Nemzeti Egyetem, Orvostudományi
Kar, Mikrobiológia, Virologia és
Immunológia Tanszék, IV. évf.

NAGYGOMBAKUTATÁSOK KÁRPÁTALJA SÍKVIDÉKI TERÜLETEIN

Kepics Andrea

A nagygombákhoz az összes nem mikroszkopikus méretű *Basidiomycota* és *Ascomycota* gombákat sorolják. Kárpátalja síkvidékén számos mikológiai kutatást végeztek, ezek viszont területileg szétszórt adatokat tartalmaznak. Kutatásunk célja a nagygomba fajok felmérése a Kárpátaljai alföld gyertyános-tölgyeseiben. Az általunk választott mintaterületek az Asztélyi- (Beregszászi járás) és Nagydobronyi-erdő (Ungvári járás).

A kutatott területeken összesen 26 nagygomba fajt sikerült beazonosítani: a Nagydobronyi-erdőben — 20 fajt (*Basidiomycota* és *Ascomycota*), az Asztélyi-erdőben — 12 (*Basidiomycota*) fajt. Mindkét területen megtalálhatóak a *Boletaceae*, *Polyporaceae*, *Russulaceae* és *Tricholomataceae* családok képviselői. Általános fajok a kutatott területeken: *Armillaria limonea*, *A. tabescens*, *Fomes fomentarius*, *Lentinus tigrinus*, *Russula heterophylla*, *Trametes versicolor*. A beazonosított gombák többsége mikorrhizaképző (*Agaricaceae*, *Amanitaceae*, *Boletaceae*, *Marasmiaceae*, *Russulaceae* fajai), a többi szaprotróf és parazita életmódú.

Kárpátalja síkvidéki területén kevés természetes vagy természetközeli erdőtársulás maradt fenn, mert a természetes élőhelyek nagyobb részét átalakították vagy mezőgazdasági művelésbe vonták (Kish *et al.*, 2006), Kish és társai munkájukban elvégezték a Kárpátaljai-síkság Natura 2000 élőhelyeinek, növény és állatfajainak leírását, amiben jó képet kapunk az élővilág jelenlegi természetességéről és állapotáról. Viszont az ökoszisztémák teljes körű védeltségét csak úgy lehet biztosítani, ha ismerjük a társulások szerkezetét, dinamikai folyamatait, történeti fejlődését és fenntartható gazdálkodását. Mivel a gombák fontos részei a társulások egészséges működésének, ezért fontos megismernünk a fajösszetételeket és ökológiájukat.

Megismerésük első lépéseként fontosnak véltük feltérképezni a Kárpátaljai-alföld erdeinek nagygomba fajait. Jelen kutatás mindössze két ilyen erdőre

terjed ki, ám a későbbiekben több síkvidéki erdőt is megvizsgálunk.

A nagygombákhoz sorolt összes nem mikroszkopikus méretű *Basidiomycota* és *Ascomycota* gombák (a többi gombafajhoz hasonlóan) nagyon fontos szerepet töltenek be a társulásokban, mint szimbioták, szaprotrófok és paraziták.

Kárpátalja területén több mikológus is kutatott, többek között Fotinyuk (1930-40), Bondartsev (1953), Szmicka (1968, 1969), Vasszer (1960, 1999), Lovas (2000), Akulov és társai (2002), Dudka (2003). A kutatások többsége viszont Kárpátalja hegyi területeire irányult.

F.I. Fotinyuk mérgező és ehető nagygombákkal foglalkozott, az 1936-ban megjelent „A gombák feldolgozása” című könyvében 100 nagygomba fajt írt le. Sajnos a legtöbb faj gyűjtési helyéről nincs pontos leírás (Фотинюк, 1936, 1961; Дудка, 2003). A Taplógombák az SzSzKSz európai területén és Kaukázusban című munka (Бондарцев, 1953) Kárpátaljáról 54 taplógomba fajt említ, ezekről morfológiái leírásuk, hasznos és káros tulajdonságaik, elterjedésük, illetve a szubsztrátumuk van megadva. M. Szmicka (Смицька, 1955) az *Agaricales* rend fajait és a bükk gombás megbetegedéseit kutatta Kárpátalján (Смицька, 1968, 1969). A területről először említ olyan ritka fajokat, mint a *Strobilomyces strobilaceus* (Scop.) Berk. és *Pleurotus acerimes* Fr. és *P. corticatus* Fr. (Смицька, 1955).

A nagygombák kutatását az 1960-as években S. Vasszer folytatta. (Bacsep, 1980, 1987) Különös figyelmet fordított az *Agaricales* rendbe tartozó *Hebeloma* család gombáinak elterjedésére. Bükk, tölgy és fenyves erdőkben kutatott, ahonnan elsőként írt le 11 fajt, mint például a *Hebeloma mesophacum* (Fr. ex Pers.) Quel., *H. pumilum* Lange, *H. sinapizans* (Fr.) Gillet. Úgyszintén felfedezte a ma Ukrajna Vörös könyvébe is bekerült *Amanita caesarea* (Scop.Fr.) Pers. ex Schw.-t. (Дудка, 2003) A bükkösökből 88 fajt említ (Bacsep, 1987). P. Lovas a Beregi sík tölgyeseinek farontó és patogén gombafajait (Ловас 1996, 1997), később pedig Kárpátalja éger és fűz erdeinek bazídiumos gombáit kutatta, az utóbbiakból 76 fajt említ. (Ловас, 2000) Küffer és Senn-Irlettel közösen kárpátaljai bükk erdők farontó gombáit tanulmányozták, vizsgálataik során 131 fajt jegyeztek fel (Küffer et al., 2004). O. Akulov és társai (Акулов et al., 2002) Kárpátalja területéről összesen 311 *Aphylophoroid* (*Basidiomycota*) gombafajt írtak le.

I. Dudka (Дудка, 2003) Kárpátalja területén előforduló *Basidiomycota* fajokról közöl néhány adatot. Az *Amanitaceae* családba tartozó vörös könyves *Amanita caesarea* a lombhullató tölgy, bükk és gyertyán erdőkre korlátozódik. Kárpátalján három ismert lelőhelye van, kettő közülük a síkvidéki Kígyós és Jánosi környéki erdőkben (Beregszászi járás). Úgyszintén az Ungvári járási Nevickén és a Beregszászi járási Jánosi falvak környékén lévő tölgy és bükk erdőkben fordul elő a ritka *Boletus regius* és a veszélyeztetett *Agaricus romagnesii* (Дудка, 2003).

A Beregszászi járásban található Asztélyi-erdő és az Ungvári járásban elhelyezkedő Nagydobrony környéki erdőkre nem terjedtek ki ezek a kutatások, így fontosnak tartottuk ezeknek a területeknek a felmérését.

Anyag és módszer

Kutatási terület

Kutatásainkat a Pannon biogeográfiai régió északkeleti sarkában elterülő Beregi-sík gyertyános-tölgyeseiben (*Quercus robur-Carpinetum*) végeztük. A síkság átlagos tengerszint feletti magassága 100-120 m (Gönczy, 2009). A síkvidék éghajlata nedves

kontinentális. Az uralkodó szélirány északnyugatias és délkeleties (Vincze, 2014). Az évi középhőmérséklet 10°C körül van. Az átlagos évi csapadékmennyiség 650-670 mm (Molnár, 2009). A síkvidéki terület növényföldrajzilag a Pannon flóratartomány, Eupannonicum flórávidékének, Sámicum flórajárásához tartozik, melynek növényzetén jelentős montán hatás érezhető (Hargitai 1943, Simon 1957).

Terepi kutatásainkat két gyertyános-tölgyesben végeztük — a Beregszászi járásban közvetlenül az ukrán-magyar határnál fekvő Asztélyi-erdőben és az Ungvári járásban elhelyezkedő országos jelentőségű Nagydobronyi Vadvédelmi Rezervátum területén (Kárpátalja, Ukrajna). Az Asztélyi-erdőben egy (1. ábra), a Nagydobrony környéki területeken két (2. ábra) 50x50 méteres kijelölt mintaterületet vizsgáltunk.

Az Asztélyi-erdő Beregszásztól nyugatra, Asztély községet érintve terül el az ukrán-magyar határ mindkét oldalán. Kutatásunkat az ukrainai oldalon elhelyezkedő erdőrészben végeztük. Az erdő kőrissel elegyes gyertyános-tölgyes, a cserje szintben egybibés galagonya, vadszeder és kecskerágó fajok találhatóak, a gypsint jellemző fajai a ragadós galaj (*Galium aparine*), borostyán (*Hedera helix*), saláta boglárka (*Ranunculus ficaria*) és illatos ibolya (*Viola odorata*).

Nagydobrony a Beregi-síkság észak-keleti részén az Ungvári járásban elhelyezkedő település. A település határában nagy területű erdők találhatóak, melyek az országos jelentőségű Nagydobronyi Vadvédelmi Rezervátum természetvédelmi terület részei. Itt két erdőrészben jelöltünk ki mintaterületeket. Az egyik a Kis-Makkos erdőrészben található, amely kőrissel és akáccal elegyes gyertyános-tölgyes, cserjeszintjében fagyal (*Ligustrum vulgare*), mogyoró (*Corylus avelana*), egybibés galagonya (*Crataegus monogyna*) és kecskerágó (*Euonymus europaeus*) a jellemző fajok. A gypsint jellemző fajai a berki szellőrózsa (*Anemone nemorosa*), saláta boglárka (*Ranunculus ficaria*), illetve viszonylag gyakori a kockás kotuliliom (*Fritillaria meleagris*) is. A másik mintaterület a 18. erdőtagban található, gyertyános-tölgyes, a cserjeszintben egybibés galagonyával (*Crataegus monogyna*), kutyabengével (*Frangula alnus*), mogyoróval (*Corylus avelana*), fagyallal (*Ligustrum vulgare*), a gypsintben tüdőfű (*Pulmonaria officinalis*) és szellőrózsa (*Anemone nemorosa*) fajokkal.

Mintavételi módszer

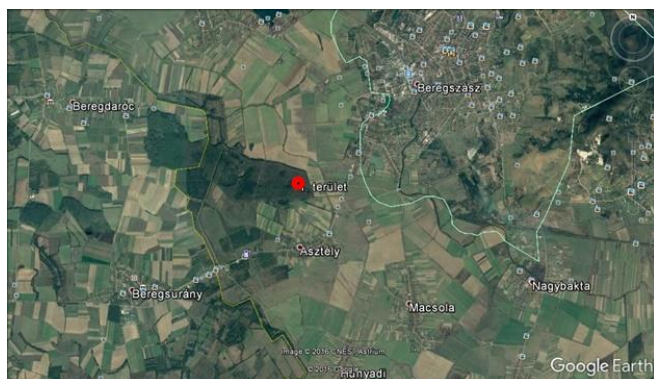
Az Asztélyi-erdőben kijelölt mintaterület távolabb esik az erdei utaktól/ösvényektől, illetve az erdő szélén folytatott fakitermeléstől. A 2015-ös év folyamán ötször (augusztus 22., szeptember 6., szeptember 27., október 10., október 27.) végeztünk terepbejárást, 2016-ban pedig kétszer végeztünk itt felméréseket (március 12., április 09.).

Nagydobrony környékén két 50x50 méteres területet jelöltünk ki két erdőrészlegben. Az egyik mintaterület a Nagydobronyi Vadvédelmi Rezervátum területén található, a 18. erdőtagban, gyertyános-tölgyes (*Quercus robur-Carpinetum*) erdőben, a másik pedig a helyiek által Kis-Makkosnak nevezett elegyes (kőris és akác elegyes gyertyános-tölgyes) erdőben. A 2016-os évben szeptembertől november végéig négy alkalommal végeztünk terepbejárást (szeptember 10., október 1., október 15., november 12.), 2017 tavaszán

három alkalommal végeztünk itt felméréseket (március 31., április 16., május 14.).

Az 50x50 méteres mintaterületeket *Pál-Fám Ferenc* (2002) *Nagygomba cönológiai módszerek* című irodalmi összefoglalója alapján választottuk ki.

Az adatgyűjtés során a talált nagygombák begyűjtésre kerültek és fényképek készültek róluk. A fajok meghatározását, amennyiben lehetséges volt, a terepen végeztük el, egyéb esetekben pedig laboratóriumban. A fajok meghatározásához és rendszertani besorolásához több határozókulcsot használtunk (*Kalmár et al*, 1985, 1995; *Locsomándi-Vasas*, 2010, 2013). A fajok ma érvényes nevét és a rendszertani besorolásukat a Catalogue of Life (*Roskov et al.*, 2018) faj index segítségével ellenőriztük.

1. sz. ábra. A mintaterület elhelyezkedése az Asztelyi-erdőben (Forrás: Google Earth)

2. sz. ábra. A Nagydobrony környéki mintaterületek elhelyezkedése (Forrás: Google Earth)

Eredmények és értékelés

Kutatásunk során az Asztélyi-erdőben 12 gombafajt sikerült azonosítanunk (1. sz. táblázat). Ezek 4 rendbe (*Russulales*, *Agaricales*, *Boletales*, *Polyporales*) és 5 családba (*Russulaceae*, *Tricholomataceae*, *Amanitaceae*, *Boletaceae*, *Polyporaceae*) tartoznak.

A legnagyobb fajszaú az *Agaricales* rend, a fajok 42%-a tartozik ide. Fajai két családot (*Amanitaceae* és *Tricholomataceae*) és három nemzetséget (*Amanita*, *Armillaria*, *Clitocybe*) képviselnek (4. sz. ábra).

A *Polyporales* rend a fajok 33,3%-át tartalmazza, egy családdal (*Polyporaceae*) és négy nemzetséggel (*Lentinus*, *Polyporus*, *Trametes*, *Fomes*) van képviselve (4. sz. ábra). Sok fajjal rendelkeznek a *Tricholomataceae* és a *Polyporaceae* családok is (25-25%) (4. sz. ábra).

Az ökológiai besorolásuk szerint három különböző életmódot folytató gombafajokat különítettünk el — a mikorrhizaképző, szaprotróf és parazita fajokat.

Az Asztélyi-erdőben a mikorrhizaképző fajok vannak többségben, százalékos arányban 42%-ban (3. sz. ábra), ezek az *Amanitaceae*, *Russulaceae*, *Boletaceae* családok képviselői. Ide tartoznak a *Russula heterophylla*, *Russula undulata*, *Xerocomus chrysenteron* stb.

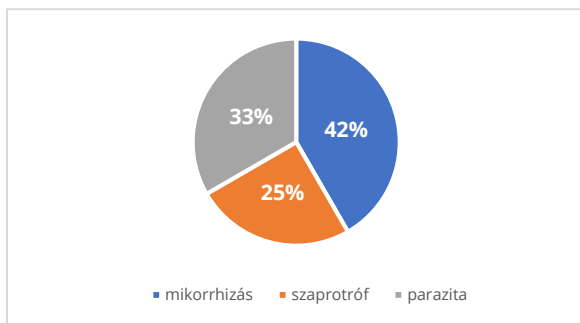
Néhány faj parazita életmódot folytat — *Armillaria melea*, *Fomes fomentarius*, *Lentinus tigrinus*, *Polyporus septosporus*, ezek a *Tricholomataceae* és *Polyporaceae* család tagjai (4. sz. ábra).

A szaprotróf gombák kisebb mennyiségben vannak jelen — összesen három faj (*Armillaria tabescens*, *Clitocybe nebularis*, *Trametes versicolor*), ezek egy családot képviselnek — *Tricholomataceae*.

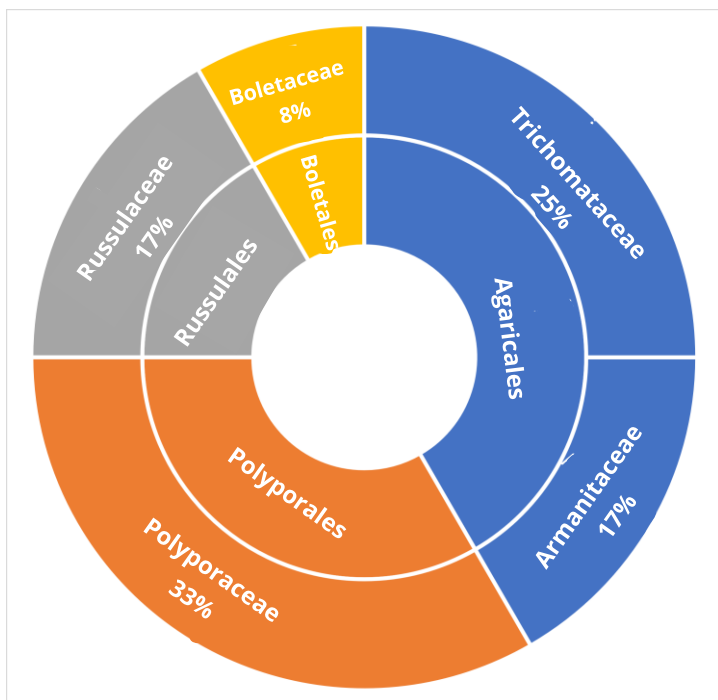
1. sz. táblázat. A vizsgált területek gombafajai

	Latin név	Mintavételi hely		Rend	Család	Életforma
		Asztély	Nagydob.			
1.	<i>Amanita pantherina</i> (DC.) Krombh. 1846	+	-	Agaricales	Amanitaceae	mikorrhizás
2.	<i>Amanita phalloides</i> (Vaill. ex Fr.) Link 1833	+	-	Agaricales	Amanitaceae	mikorrhizás
3.	<i>Armillaria limonea</i> (G. Stev.) Boesew. 1977	+	+	Agaricales	Tricholomataceae	parazita
4.	<i>Armillaria tabescens</i> (Scop.) Emel 1921	+	+	Agaricales	Tricholomataceae	szaprotróf
5.	<i>Boletus edulis</i> Bull. 1782	-	+	Boletales	Boletaceae	mikorrhizás
6.	<i>Cantharellus cibarius</i> Fr. 1821	-	+	Cantharellales	Cantharellaceae	mikorrhizás
7.	<i>Chlorophyllum rachodes</i> (Vittad.) Vellinga 2002	-	+	Agaricales	Agaricaceae	mikorrhizás

8.	<i>Clitocybe gibba</i> (Pers.) P. Kumm. 1871	-	+	Agaricales	Tricholoma-taceae	mikorrhízás
9.	<i>Clitocybe nebularis</i> (Batsch) P. Kumm. 1871	+	-	Agaricales	Tricholoma-taceae	szaprotróf
10.	<i>Coprinopsis atramentaria</i> (Bull.) Redhead, Vilgalys & Moncalvo 2001	-	+	Agaricales	Psathyrellaceae	mikorrhízás
11.	<i>Coprinus comatus</i> (O.F. Müll.) Pers. 1797	-	+	Agaricales	Agaricaceae	mikorrhízás
12.	<i>Fomes fomentarius</i> (L.) Fr. 1849	+	+	Polyporales	Polyporaceae	parazita
13.	<i>Gymnopus peronatus</i> (Bolton) Gray 1821	-	+	Agaricales	Omphalotaceae	mikorrhízás
14.	<i>Lentinus tigrinus</i> (Bull.) Fr. 1825	+	+	Polyporales	Polyporaceae	parazita
15.	<i>Macrolepiota procera</i> (Scop.) Singer 1948	-	+	Agaricales	Agaricaceae	mikorrhízás
16.	<i>Marasmius bulliardii</i> Qué. 1878	-	+	Agaricales	Marasmiaceae	mikorrhízás
17.	<i>Marasmius wynneae</i> Berk. & Broome 1859	-	+	Agaricales	Marasmiaceae	mikorrhízás
18.	<i>Nectria peziza</i> (Tode) Fr., 1849	-	+	Hypocrea-les	Nectriaceae	szaprotróf
19.	<i>Peziza badia</i> Pers., 1800	-	+	Pezizales	Pezizaceae	szaprotróf
20.	<i>Polyporus squamosus</i> (Huds.) Fr. 1821	+	-	Polyporales	Polyporaceae	parazita
21.	<i>Rosellinia thelena</i> (Kunze) Rabenh., 1865	-	+	Xylariales	Xylariaceae	szaprotróf
22.	<i>Russula atropurpurea</i> (Krombh.) Britzelm. 1893	+	-	Russulales	Russulaceae	mikorrhízás
23.	<i>Russula heterophylla</i> (Fr.) Fr. 1838	+	+	Russulales	Russulaceae	mikorrhízás
24.	<i>Russula virescens</i> (Schaeff.) Fr. 1836	-	+	Russulales	Russulaceae	mikorrhízás
25.	<i>Trametes versicolor</i> (L.) Lloyd 1921	+	+	Polyporales	Polyporaceae	szaprotróf
26.	<i>Xerocomellus chrysenteron</i> (Bull.) Šutara 2008	+	-	Boletales	Boletaceae	mikorrhízás

3. sz. ábra. A gombafajok élelmód szerinti megoszlása az Asztélyi-erdőben

4. sz. ábra. A talált nagygombák rendek (belső kör) és családok (külső kör) szerinti megoszlása az Asztélyi-erdőben

Az eddigi kutatásunk során a Nagydobrony környéki területeken összesen 20 gombafajt sikerült találnunk (1. sz. táblázat).

Ezen fajok 8 rendbe (*Agaricales*, *Boletales*, *Cantharellales*, *Hypocreales*, *Polyporales*, *Russulales*, *Xylariales*) és 12 családba (*Agaricaceae*, *Marasmiaceae*, *Nectriaceae*, *Omphalotaceae*, *Pezizaceae*, *Psathyrellaceae*, *Tricholomataceae*, *Boletaceae*, *Cantharellaceae*, *Polyporaceae*, *Russulaceae*, *Xylariaceae*) sorolhatóak. A legnagyobb fajszámú az *Agaricales* rend, a talált fajok 50%-a tartozik ide (5. sz. ábra). Az *Agaricales* rend fajai 5 családot képviselnek (*Agaricaceae*, *Marasmiaceae*, *Omphalotaceae*, *Psathyrellaceae*, *Tricholomataceae*).

A legtöbb fajjal rendelkező családokhoz tartoznak az *Agaricaceae* és a *Tricholomataceae* 15-15%-kal. 3-3 faj tartozik ezekbe a családokba (5. sz. ábra).

A mikorrhizaképző fajok vannak többségben a Nagydobrony környéki erdőkben, százalékos arányban 60%-ban, az *Agaricaceae*, *Marasmiaceae*, *Russulaceae* családok képviselői tartoznak ide (6. sz. ábra).

Kárpátalja síkvidéki területeinek erdeiben összesen 26 nagygyombafajt sikerült azonosítanunk. Nagygyomba fajokban gazdagabb társulásokat Nagydobronyban figyeltünk meg. Itt a megfigyelések során 20 fajt jegyeztünk fel (1. sz. táblázat), ellentétben az Asztélyi-erdővel, ahol összesen 12 taxont (1. sz. táblázat). A Nagydobronyi-erdőkben mind *Basidiomycota*, mind pedig *Ascomycota* törzsbe tartozó gombákkal találkoztunk, míg az Asztélyi-erdőben csak a *Basidiomycota* törzs fajai jelentek meg.

A *Boletaceae*, *Polyporaceae*, *Russulaceae* és *Tricholomataceae* családok fajai közösen megtalálhatók mindkét területen. Azonban csak az Asztélyi-erdőre jellemző az *Amanitaceae* képviselőinek megjelenése, és a Nagydobronyi-erdőre pedig az *Agaricaceae*, *Marasmiaceae*, *Omphalotaceae*, *Psathyrellaceae* és *Cantharellaceae* fajainak előfordulása. Mindkét élőhelyen az *Agaricales* rend fajai vannak többségben, Nagydobronyban ezek öt családot képviselnek, Asztélyban pedig csak kettőt.

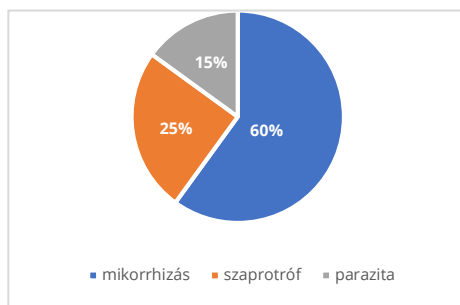
Kárpátalja síkvidéki erdeinek mintaterületein legtöbb fajjal (3 faj) a *Russula* nemzetség van képviselve. Az *Amanita*, *Armillaria*, *Clitocybe*, *Marasmius* nemzetségekből két-két fajtaláltunk. Mindkét kutatott területen előfordul a következő hat faj: *Armillaria limonea*, *Armillaria tabescens*, *Fomes fomentarius*, *Lentinus tigrinus*, *Russula heterophylla* és *Trametes versicolor*.

Ökológiai besorolásuk szerint három különböző életmódot folytató gombafajokat különítettünk el — a mikorrhizaképző, szaprótrof és parazita fajokat. Mint az Asztélyi, úgy a Nagydobronyi-erdőben is a mikorrhizaképző fajok vannak többségben (42% és 60% megfelelően). Asztélyban ezek az *Amanitaceae*, *Russulaceae* és *Boletaceae* képviselői, Nagydobronyban viszont az *Agaricaceae*, *Marasmiaceae* és *Russulaceae* fajai tartoznak ide.

A kutatott területeken eddig nem sikerült védett vagy ritka gombafajokat beazonosítani.

5. sz. ábra. A talált nagygombák rendek (belső kör) és családok (külső kör) szerinti megoszlása a Nagydobrony környéki erdőekben

6. sz. ábra. Gombák életforma szerinti megoszlása a Nagydobrony környéki erdőekben

Megvitatás

Az általunk talált nagygomba fajok mindegyike elsősorban lomberdőkben fordul elő. Minden mintaterületen az őszi vizsgálatok során találtunk több fajt, ennek részben az az oka, hogy az őszi mintázások kora ősztől a késő őszi időszakot foglalják magukba, és több alkalommal is voltunk terepen, mint tavasszal. A kora tavaszi és téli mintázások elmaradtak, így feltehetően nem találtuk meg az összes fajt, ami a területeken előfordult. Továbbá az asztélyi terület 2015 őszén, míg a nagydobronyi 2016 őszén lett megmintázva, így az évek közötti csapadék és időjárási különbség is okozhatta a faj- és egyedszámbeli különbségeket, hisz 2015 ősze meglehetősen száraz volt.

Folcz és társai (2013) a Soproni-hegységben kutatásuk során jóval több taxont (2010 és 2012 között 364 taxon) találtak, ezekből több védett és ritka faj, a gyertyános-tölgyeseket igen fajgazdagnak írják le mikológiai szempontból, bár az általuk kutatott területekre fenýők is be voltak telepítve, ami a gombák sokféleségét nagyban növeli.

Úgy véljük, hogy az eddigi kutatásaink során csak nagyon kis részét sikerült a síkvidéki erdők nagygombái közül beazonosítanunk, ezért mindenképp fontosnak tartjuk ezen kutatás folytatását és bővítését, további erdők bevonását a vizsgálatba, illetve a téli és nyári időszakban is végezni terepbejárásokat.

Összefoglalás

Kárpátalja síkvidéki területeinek erdeiben összesen 26 nagygomba fajt sikerült beazonosítanunk — az Asztélyi-erdőben 12, a Nagydobronyi környéki területeken 20 fajt. A Nagydobronyi-erdőkben mind *Basidiomycota*, mind *Ascomycota* törzsbe tartozó gombákkal találkoztunk, míg az Asztélyi-erdőben csak a *Basidiomycota* törzs fajai jelentek meg. A *Boletaceae*, *Polyporaceae*, *Russulaceae* és *Tricholomataceae* családok fajai közösek, mindkét területen megtaláltuk képviselőit. A kutatott mintaterületeken legtöbb fajjal (3 faj) a *Russula* nemzetség van képviselve, mindkét területen 6 közös faj fordul elő: *Armillaria limonea*, *Armillaria tabescens*, *Fomes fomentarius*, *Lentinus tigrinus*, *Russula heterophylla* és *Trametes versicolor*. A nagydobronyi-erdőterületekre magasabb gombafaj diverzitás jellemző, mint az Asztélyi-erdőre. Az Asztélyi és a Nagydobronyi-erdőben is a mikorrhizaképző fajok vannak többségben (42% és 60%).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FOLCZ, Á., BÖRCSÖK, Z., DIMA, B., FRANK, N. (2013). A Soproni-hegység bazídiumos nagygombáinak erdészeti szempontú vizsgálata: *Erdészeti Közlemények*, 3 (1): 179-194.
- GÖNCZY, S. (2009). Földtani viszonyok, domborzat. In: BARANYI BÉLA (szerk.). *Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói 11.* Pécs – Budapest: Dialóg Campus Kiadó. 108-117.
- HARGITAI, Z. (1943). Adatok a beregi sík erdeinek ismeretéhez. *Debreceni szemle*. 178:64-67.

KALMÁR, Z., RIMÓCZI, I. és MAKARA, Gy. (1985). *Gombászkönyv*, Budapest: Mezőgazdasági Kiadó

KALMÁR, Z., RIMÓCZI, I. és MAKARA, Gy (1995). *Gombászkönyv ehető és mérgező gombák*, Budapest: Mezőgazdasági Kiadó

KISH, R., ANDRIK, E., MIRUTENKO, V. (2006): *Habitats of Natura 2000*, Uzhorod: Art Line

KÜFFER, N., LOVAS, P. S. és SENN-IRLET, B. (2004). Diversity of Wood-inhabiting Fungi in Natural Beech Forests in Transcarpathia (Ukraine): a Preliminary Survey, *Mycologia Balcanica* 1 (2), Switzerland: Université de Neuchâte, 129-134.

LOCSOMÁNDI, Cs. és VASAS, G (2013). *Gyűjtsünk gombát erdőn, mezőn!*. Budapest: Cser Kiadó

LOCSOMÁNDI, Cs., VASAS, G. és ALBERT, L. (2010). *Ismerjük fel a gombákat!*, Budapest: Gabo Kiadó

MOLNÁR, J. (2009). Éghajlati viszonyok. In: BARANYI BÉLA (szerk.). *Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói* 11. Pécs-Budapest: Dialóg Campus Kiadó. 123-129.

PÁL-FÁM, F. (2001). *Nagygomba cönológiai módszerek. Irodalmi összefoglaló*.

ROSKOV, Y., ABUCAY, L., ORRELL, T., et al., eds. (2018). *Species 2000 & ITIS Catalogue of Life*, 30th January 2018. Digital resource at: www.catalogueoflife.org/col. Species 2000: Naturalis, Leiden, the Netherlands.

SIMON, T. (1957). *Az északi Alföld erdői*. Budapest: Akadémia Kiadó.

TURCSÁNYI, G. és TURCSÁNYINÉ SILLER, I. (2005). *Növénytan*, Elérhető: 2016. október 5. Weboldal: www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/novenytan-novenytan/ch21s29.html

VINCZE, T. (2014). *Környezetföldrajzi vizsgálatok Beregszászban*. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem.

АКУЛОВ, О.Ю., УСІЧЕНКО, А.С., ПРИДЮК, М.П. (2002). Афілофоральні гриби Українських Карпат і Розточчя, *Тематичний збірник Інституту екології Карпат НАН України. Випуск 4.*, Львів: Ліга-Прес, 9-29.

БОНДАРЦЕВ, А.С. (1953). *Трутовые грибы европейской части СССР и Кавказа*, Москва: Издательство академии наук СССР

ВАССЕР С. П. (1987). Гриби Української РСР, які потребують охорони, *Укр. ботан. Журн* № 5, 76-80.

ВАССЕР С. П. (1999). Флора грибов Украины. Базидиомицеты. Аманитальные грибы. - *К. : Наук. думка.*, 168.

ДУДКА, І. (2003). *Макроміцети Українських Карпат, видове розмаїття та охорона*, Праці наукового товариства ім. Т. Шевченка. Еколог. збірник. Еколог. Проблеми

карпатського регіону.

ЛОВАС, П.С. (2000). Ксилотрофні базидіоміцети вільхових та вербових лісів Закарпатської області, *Наук. вісн. Ужгородського ун-ту № 7*, Ужгород: Сер. Біологія, 16-19.

СМІЦЬКА М.Ф. (1955). Грибні хвороби деревних та чагарникових порід букових лісів Закарпатської області, *Ботан. журн*, АН УРСР, 87-92.

СМІЦЬКА, М.Ф. (1968). Грибні хвороби бука в Закарпатській області, *В кн.: Захист Карпатських лісів від хвороб і шкідників*, Ужгород: Карпати, 46-49.

СМІЦЬКА, М.Ф. (1969). Огляд мікофлори букових лісів Закарпатської області, *Вивчення флори і фауни Карпат та прилеглих територій: Матер. конф*, Київ: 162-168.

ФОТИНЮК Ф. І. (1936). *Гриби та їх переробка*, Львів

ФОТИНЮК Ф. І. (1961). *Гриби*. Львів: Книжково-журнальне видавництво.

* * *

Дослідження макроміцетів на територіях Закарпатської рівнини

До макроміцетів відносять всі немікроскопічні гриби порядків *Basidiomycota* та *Ascomycota*. На Закарпатській рівнині багато дослідників здійснювали мікологічні дослідження, проте їх праці містять територіально розрізнені дані. Метою досліджень було встановити видове різноманіття макроміцетів грабово-дубових лісів Закарпатської рівнини: в урочищах околиць с. Астей (Берегівський район) та с. Велика Добронь (Ужгородський район).

Всього у лісах Закарпатської рівнини знайдено 26 видів грибів: у Великодоброньському лісі — 20 видів (*Basidiomycota* és *Ascomycota*), в урочищі Астей — 12 видів *Basidiomycota*. Види родин *Boletaceae*, *Polyporaceae*, *Russulaceae* і *Tricholomataceae* зростають у обох лісах. Звичайними видами в цих лісах є *Armillaria limonea*, *A. tabescens*, *Fomes fomentarius*, *Lentinus tigrinus*, *Russula heterophylla*, *Trametes versicolor*. Більшість досліджених грибів належать до мікоризоутворюючих видів (представники *Agaricaceae*, *Amanitaceae*, *Boletaceae*, *Marasmiaceae*, *Russulaceae*), інші сапротрофи чи паразити.

* * *

Survey of Macrofungi in the Transcarpathian Lowland

The non-microscopic *Basidiomycota* and *Ascomycota* fungi are called as macrofungi. In Transcarpathia region there were a lot of mycological investigations earlier, but these contain geographically dispersed data. The aim of our examination is the survey of macrofungi in the Transcarpathian lowland oak-hornbeam woodlands. The sampling sites

are in the forests near Astej (Berehove district) and Velyka Dobron (Uzhhorod district).

26 macrofungi species were identified from the sampling sites: 20 from Velyka Dobron (*Basidiomycota* and *Ascomycota*) and 12 from Astej (*Basidiomycota*). Species of *Boletaceae*, *Polyporaceae*, *Russulaceae* and *Tricholomataceae* families are present on both sites. Common species were *Armillaria limonea*, *A. tabescens*, *Fomes fomentarius*, *Lentinus tigrinus*, *Russula heterophylla*, and *Trametes versicolor*. Most of the identified species are mycorrhizal fungi (species of *Agaricaceae*, *Amanitaceae*, *Boletaceae*, *Marasmiaceae* and *Russulaceae* family), the others are saprotrophs or parasites.

Kepics Andrea

II. Rákóczi Ferenc Kárpáthaljai

Magyar Főiskola,

Biológia MSc I/2.

A PROTON-PROTON ÉS PROTON-ANTI-PROTON ELŐRESZÓRÁS LEÍRÁSA LHC ENERGIÁKON

Szanyi István

Bevezetés

 z LHC (Large Hadron Collider — Nagy Hadronütköztető), a svájci-francia határon elhelyezkedő részecskegyorsító, amely 2008-ban kezdte meg működését. A 27 km átmérőjű körgyűrűben elsősorban protonokat ütköztetnek, abból a célból, hogy minél jobban megismerjük a világegyetem működését leíró törvényeket. A részecskék ütközési helyein detektorokat helyeztek el, amelyek rögzítik az ütközés lefolyását és lehetővé teszik a nagy mennyiségű adat kinyerését, azaz magát a mérést. Minden detektoron egy-egy kutatócsoport dolgozik. Az TOTEM (TOTal cross section, Elastic scattering and diffraction dissociation Measurement — Teljes hatáskeresztmetszet, Rugalmas szórás és diffrakciós disszociáció mérések) együttműködés a hét ilyen kutatócsoport egyike. A TOTEM feladatai közé tartozik a proton-proton szórási keresztmetszetek mérése, melyhez szükséges a rugalmasan és rugalmatlanul szóródott részecskék számának észlelése nagyon kis szórási szögeknél. Ezt a mozgatható, a nyalábcsőbe nyúló detektorok, ún. római edények segítségével végzik el [1]. A nagyon kis szögű szórást, amikor a szórási szög a nullához közelít, előreszórásnak nevezik.

A TOTEM 2.76 és 13 TeV közötti energiatartományban végzett méréseket [2]. Munkám fő célja a TOTEM kísérlet által mért proton-proton előreszórási adatok leírása, azonban a kutatás teljessége érdekében ehhez szükséges a régebbi, kisebb energiás adatok bevonása, azok egységes leírása. Ezt a szórási folyamatok analitikus tanulmányozását lehetővé tevő Regge-elmélet keretein belül végzem el, amely lehetőséget ad a proton-antiproton előreszórás tanulmányozására is a proton-proton mérésekből nyert információk által.

A proton-proton szórás kinematikája és dinamikája

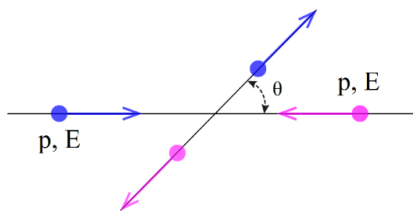
A szórási folyamatokban nagyszámú részecske ütközik egymásnak. Ezeket a folyamatokat két csoportra oszthatjuk: rugalmas és rugalmatlan szórás. Rugalmas proton-proton szórásról akkor beszélünk, mikor a kölcsönhatás következtében a szórásban részt vevő protonok nem bomlanak fel, egymásnak impulzust adnak át és megváltoztatják mozgási irányukat. Rugalmatlan szórás esetében a mozgási energia megmaradása nem érvényesül, így annak egy része az energia más formájává alakul, az ütköző részecskék

gerjesztett állapotba kerülnek vagy felbomlanak és más, új részecskék keletkeznek (pl. Higgs-bozon és mások).

A proton három, tovább már nem bontható elemi kvarkból épül fel. A három kvarkot a proton belsejében a természet négy alapvető kölcsönhatásainak egyike, az erős kölcsönhatás tartja össze. Minden alapvető kölcsönhatásnak megvannak a maga közvetítő részecskéi, így az erős kölcsönhatás a kvarkok közötti gluonok cseréjeként realizálódik.

Ahhoz, hogy leírjuk szórást, az ütköző részecskék közötti kölcsönhatás leírása szükséges. Az előreszórási folyamatok szempontjából a protonok közötti erős kölcsönhatást kell leírni, amelynek alapelmélete a kvantum-színdinamika. Ez az elmélet azonban nem ad lehetőségét a szórási folyamatok megfelelő tanulmányozására, így munkámban az ezt sikeresen helyettesítő Regge-elméletet [3] fogom alkalmazni, amely a szórás analitikus tulajdonságainak vizsgálatát teszi lehetővé a komplex síkra kiterjesztett impulzusmomentum függvényében. A szórási amplitúdó komplex impulzusmomentum-síkbeli pólusait Regge-pólusoknak nevezik. Ezek a pólusok olyan erős kölcsönhatást közvetítő részecskéket (pomeron, odderon, f-reggeon, ω -reggeon stb.) adnak meg, amelyek lehetővé teszik az egymással erősen kölcsönható protonok szórásának a leírását. A pólusok helyeit az ún. Regge trajektóriák határozzák meg. Ezek, vagyis az elméleti modell matematikai formalizmusa a következő fejezetben kerül bemutatásra.

Az 1. sz. ábra szemlélteti a proton-proton és proton-antiproton szórás kinematikai képét. A szórási folyamatok leírásához be kell vezetnünk két, ún. Mandelstam változót, amelyek az átadott impulzus-négyzet $t = -p^2 \theta^2$ és a tömegközépponti energia-négyzet $s = 4E^2$, ahol p a protonnyaláb impulzusa, θ a szórási szög, E a proton energiája tömegközépponti rendszerben. Előreszórás esetén $\theta \approx 0$, így $t \approx 0$.

1. sz. ábra. A rugalmas proton-proton és proton-antiproton szórás kinematikai képe.

A Regge-pólus modell

A szórás leírásához a szórási amplitúdó $A(s, t)$ meghatározására van szükségünk, melyet a Regge-elmélet keretein belül építünk fel [4]. Ez egy komplex függvény lesz, amely a korábban bevezetett s és t változóktól függ:

$$A(s,t)_{pp}^{pp} = A_p(s,t) + A_f(s,t) \pm [A_o(s,t) + A_w(s,t)], \quad (1)$$

ahol a pp és $\bar{p}p$ indexek megfelelően a proton-proton és proton-antiproton szórásnak megfelelő előjelet mutatják.

Az amplitúdó pomeron komponense, A_p :

$$A_p(s,t) = i \frac{a_p s}{b_p s_{0p}} \left[r_{1p}^2(s) e^{r_{1p}^2(s)/a_p - 1} - \epsilon_p r_{2p}^2(s) e^{r_{2p}^2(s)/a_p - 1} \right], \quad (2)$$

ahol $r_{1p}^2(s) = b_p + L_p - i\pi/2$, $r_{2p}^2(s) = L_p - i\pi/2$ és $L_p \equiv \ln(s/s_{0p})$, valamint

$$\alpha_p \equiv \alpha_p(t) = 1 + \delta_p + \alpha_p' t \quad (3)$$

a pomeron trajektória.

Az amplitúdó odderon komponense, A_o :

$$A_o(s,t) = \frac{a_o s}{b_o s_{0o}} \left[r_{1o}^2(s) e^{r_{1o}^2(s)/a_o - 1} - \epsilon_o r_{2o}^2(s) e^{r_{2o}^2(s)/a_o - 1} \right], \quad (4)$$

ahol $r_{1p}^2(s) = b_o + L_o - i\pi/2$, $r_{2o}^2(s) = L_o - i\pi/2$ és $L_p \equiv \ln(s/s_{0o})$ valamint

$$\alpha_o \equiv \alpha_o(t) = 1 + \delta_o + \alpha_o' t \quad (5)$$

az odderon trajektória.

Végül, az ún. másodlagos f - és ω -reggeon komponensek, A_f és A_w :

$$A_f(s,t) = a_f e^{b_f t} e^{-\frac{i\pi\alpha_f}{2} (s/s_{0f})^{\alpha_f}}, \quad (6)$$

$$A_w(s,t) = i a_w e^{b_w t} e^{-\frac{i\pi\alpha_w}{2} (s/s_{0w})^{\alpha_w}}, \quad (7)$$

amelyek trajektóriái ismertek [4]:

$$\alpha_f \equiv \alpha_f(t) = 0.703 + 0.84t, \quad (8)$$

$$\alpha_w \equiv \alpha_w(t) = 0.435 + 0.93t. \quad (9)$$

Ezekben a képletekben a megfelelő indexekkel értve az a , b , δ , α_i , ϵ és s_0 szabad paraméterek, amelyek értékeit a szórás leírásához a mért adatokhoz kell illeszteni.

A másodlagos reggeonok kisebb $\sqrt{s}$ tömegközépponti energiánál töltenek be fontos szerepet, míg a pomeron és az odderon nagyobb $\sqrt{s}$ tömegközépponti energiánál (LHC) teljesen dominálnak.

A szórás leíró fizikai mennyiségek.

Ebben a fejezetben ismertetem azokat a mennyiségeket [5], amelyek a szórás leírását teszik lehetővé.

A rugalmas differenciális hatáskeresztmetszet $\frac{d\sigma_{el}}{dt}$ jellemezi a rugalmasan szóródott

protonok adott szög alatti szóródásának a valószínűségét:

$$\frac{d\sigma_{el}}{dt}(s,t) = \frac{\pi}{s^2} |A(s,t)|^2 \quad (10)$$

A teljes σ_{tot} , rugalmas σ_{el} és rugalmatlan σ_{in} hatáskeresztmetszetek a protonok közötti kölcsönhatás valószínűségét jellemzik:

$$(s) = \frac{4\pi}{s} \text{Im}A(s,t=0), \quad (11)$$

$$\sigma_{el}(s) = \int_{t_{min}}^{t_{max}} \frac{\sigma_{el}(s,t)}{dt} dt, \quad (12)$$

$$\sigma_{in}(s) = \sigma_{tot}(s) - \sigma_{el}(s). \quad (13)$$

A p -paraméter az előreszórási amplitúdó valós és képzetes részének az aránya, amely jellemzi például a szórást leíró részecskék dominanciáját adott energián:

$$\rho(s) = \frac{\text{Re}A(s,t=0)}{\text{Im}A(s,t=0)}. \quad (14)$$

A rugalmas dőlés $B(s)$ a proton effektív sugarával $R(s)$ van kapcsolatban ($B(s) \sim R^2(s)$) és a következő képpen határozható meg:

$$B(s) = \frac{d}{dt} \left(\ln \frac{d\sigma_{el}}{dt}(s,t) \right) \Big|_{t=0}. \quad (15)$$

Az elsőszórási mennyiségeknek nevezzük azokat a mennyiségeket, amelyek csak az s -től, a tömegközépponti-energia négyzettől fognak függeni, vagyis ahol $t=0$.

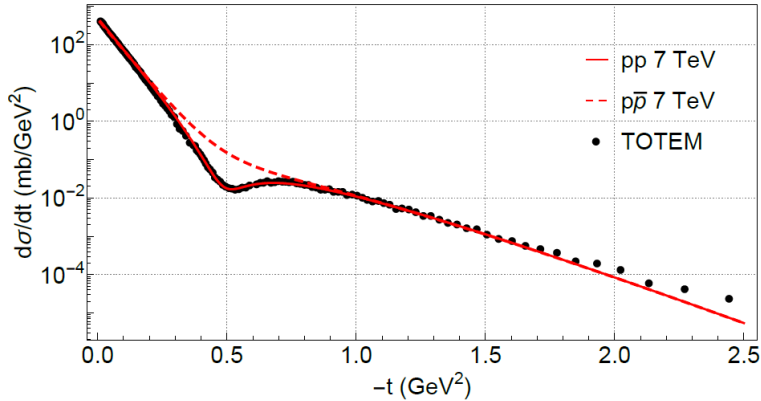
Az adatok leírása

Az előző fejezetben bemutatott mennyiségek leíráshoz a Cern Root Minuit2 Migrad csomagjának [6] felhasználásával elvégeztem a TOTEM által 7 TeV energián mért pp differenciális hatáskeresztmetszet adatok [7], valamint a pp teljes hatáskeresztmetszet és p -paraméter adatok [2, 7-11] egyidejűleges illesztését az (1)-(11) és (14) képletek által meghatározott modell felhasználásával. Az illesztés során a differenciális hatáskeresztmetszet adatainak felhasznált tartománya $0.35 < |t| < 1.5 \text{ GeV}^2$, továbbá az adatpontok száma a tartományon belül is redukálva lett, ami elősegítette a jobb illesztési statisztika elérését. A teljes hatáskeresztmetszet és p -paraméter adatok tartománya $30 < \sqrt{s} < 57 \text{ 000 GeV}$. Ezután az illesztésből kapott paramétereket felhasználva kiszámítottam a rugalmas és nemrugalmas keresztmetszeteket, a rugalmas dölést és a megfelelő $p\bar{p}$ mennyiségeket is. Az illesztett paraméterek értékeit és azok illesztésből kapott hibahatárait az 1. sz. táblázat tartalmazza, míg az illesztett és kiszámított mennyiségeket a 2-5. sz. ábrák mutatják.

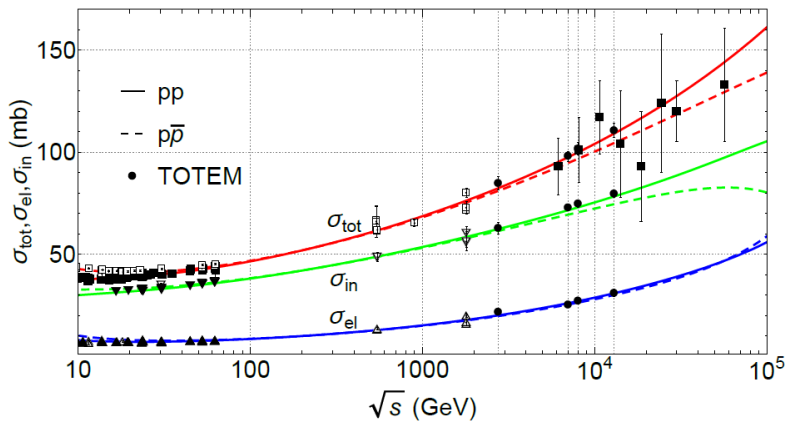
A táblázat utolsó sorában az illesztési statisztikát láthatjuk, ahol NDF a szabadsági fokok száma, azaz az illesztés során felhasznált adatpontok számának és a szabad paramétereknek a különbsége. A χ^2 értékét úgy kapjuk meg, hogy az illesztés és az illesztett adatpont különbségét négyzetre emeljük, azt elosztjuk az adott adatpont mérési hibájának négyzetével, majd pedig az egészet összegezzük. Az illesztés minőségét a χ^2/NDF arány jelzi, amely esetünkben statisztikailag kielégítő, értéke 0.86 a megfelelően kiválasztott illesztési tartományoknak és az adatpontok szelektálásának köszönhetően, amely egy bevált illesztési technika [13].

1. sz. táblázat. A TOTEM $\sqrt{s} = 7$ TeV pp rugalmas differenciális hatáskeresztmetszet, pp teljes hatáskeresztmetszet és ρ -paraméter adatainak egyidejűleges illesztéséből kapott szabad paraméterek értékei és az illesztés statisztikai mutatói.

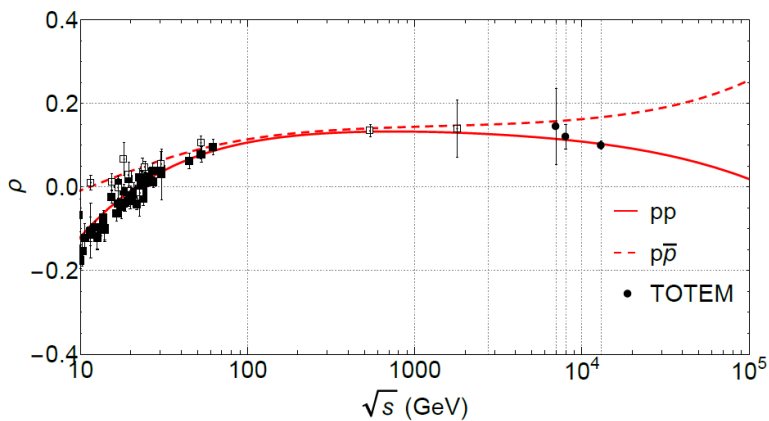
Pomeron		Odderon		f- és ω -reggeon	
a_P	250 (rögzített)	a_O	0.115449 $\pm$ 0.00304799	a_f	-13 (rögzített)
b_P	14.7362 $\pm$ 0.276352	b_O	0.711359 $\pm$ 0.00201975	b_f	0 (rögzített)
δ_P	0.0514965 $\pm$ 0.000694922	δ_O	0.479593 $\pm$ 0.00271713	s_{Of}	1 (rögzített)
α_P	0.336121 $\pm$ 0.00209166	α_O	0.239799 $\pm$ 0.0034584	a_ω	9 (rögzített)
ϵ_P	0.0139516 $\pm$ 0.000344159	ϵ_O	1.44154 $\pm$ 0.0011131	b_ω	0 (rögzített)
s_{OP}	100 (rögzített)	s_{OO}	100 (rögzített)	$s_{O\omega}$	1 (rögzített)
NDF=57		$\chi^2=49.2$		$\chi^2/\text{NDF}=0.86$	

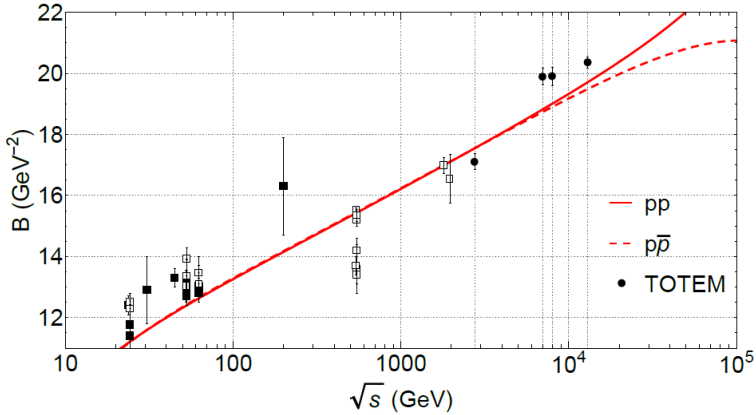
2. sz. ábra. A TOTEM $\sqrt{s} = 7$ TeV pp rugalmas differenciális hatáskeresztmetszet adatok [7] leírása és kiszámított $p\bar{p}$ rugalmas differenciális hatáskeresztmetszet.

3. sz. ábra. A pp és $p\bar{p}$ teljes, rugalmas és rugalmatlan hatáskeresztmetszetek adatainak [2,7-9] leírása.

4. sz. ábra. A pp és $p\bar{p}$ szórás ρ -paraméter adatainak [2, 7-11] leírása.

5. sz. ábra. A pp és $p\bar{p}$ rugalmas dőlés adatainak [2, 7, 9, 12] leírása.

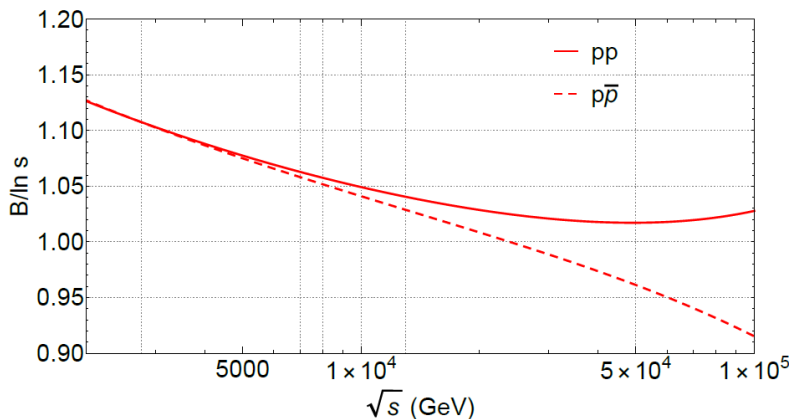
Mivel jelen kutatásban elsősorban az LHC energiák leírásával foglalkozok, így az másodlagos f - és ω -reggeonok paraméterei rögzítettek. Rögzítésük azért szükséges, mivel az illesztésből azok értékei csak akkor határozhatók meg egyértelműen, ha növeljük az adatok illesztési tartományát a kisebb energiák irányába. Ez azonban rontaná az illesztési statisztikát.

Az 2. sz. ábrán láthatjuk a differenciális hatáskeresztmetszet (10) illesztését, amelyet elsősorban a rugalmas keresztmetszet és a rugalmas dőlés kiszámításához volt szükséges elvégezni. Ez durván egy exponenciális csökkenést mutat. A differenciális hatáskeresztmetszet fontos jellemzője az energia növekedésével alacsonyabb $|t|$ értékek felé mozgó „gödör” [14]. Ez 7 TeV energián leírt adatokban $t=0.5 \text{ GeV}^2$ körül mutatkozik meg. Ennek leírásában az odderon játszik fontos szerepet. Továbbá az odderon felelős azért, hogy míg a pp adatokban a „gödör” mély, addig $p\bar{p}$ szórák esetén ez sokkal csekélyebb (2. ábra).

A 3. sz. ábrán láthatjuk a teljes hatáskeresztmetszet (11) illesztését, amelyre a modell annak köszönhetően, hogy a pomeron δ_p paramétere (1. sz. táblázat) kis mértékben nullától nagyobb, logaritmikusan növekvő leírást ad. Ebből a növekvő tendenciából levonható az a következtetés, hogy a protonok kölcsönhatási valószínűsége és ezzel együtt a proton mérete is növekszik. Továbbá láthatjuk a (12) és (13) képletekkel kiszámított rugalmas és rugalmatlan hatáskeresztmetszeteket. Hasonlóan ezek is növekvő tendenciát mutatnak az energia növekedésével, kivéve a rugalmatlan $p\bar{p}$ keresztmetszet, ami csökkenést mutat. Ez utóbbi vizsgálatára még további munkákat kell fordítani a bevonva a meglévő $p\bar{p}$ adatokat is az illesztésbe.

A 4. sz. ábra mutatja a p -paraméter adatainak a leírását. Az új 13 TeV energián mért TOTEM-adatpont nagyon alacsony érték, hirtelen csökkenést mutat. Ennek jó leírása egyidejűleg a teljes hatáskeresztmetszet adataival egy nehéz feladat [11] és csak az

odderon bevonásával lehetséges. Ez utóbbi magának az odderon létezésének a bizonyítéka lehet [11]. Jelen munkában erre statisztikailag is kielégítő leírást adok, ami a modell hatékonyságának mutatója. Az 5. sz. ábra mutatja a rugalmas dőlés leírását. A legújabb mérések szerint a rugalmas dőlés logaritmikus növekedésről logaritmus-négyzetes növekedésre vált 3 TeV energiánál [2], azonban ennek a hirtelen és éles növekedésnek a leírása még további munkát igényel.

6.sz. ábra. Kiszámított pp és $p\bar{p}$ rugalmas dőlés- $\ln s$ arány.

A 6. sz. ábrán látható a kiszámított rugalmas dőlés- $\ln s$ arány. Megfigyelhetjük, hogy a pp görbe 50 TeV energiánál csökkenésből növekedésbe vált, ami azt indikálja — azonban jóval az LHC energiákon túl —, hogy a modell képes reprodukálni a rugalmas dőlés $\ln^2 s$ viselkedést. Ehhez az amplitúdónak az odderon járulékot is tartalmaznia kell, az odderon nélküli számítások csak $\ln s$ növekedést adnak [15], még jóval az LHC energiatartományán túl is.

Összefoglaló és következtetések

Munkámban leírást adtam a legújabb, TOTEM együttműködés által lemért, szórási adatokra. Mind az ábrák, mind az illesztési statisztika azt mutatják, hogy a leírás megfelelő. Ezekből az eredményekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az általunk használt modell hatékony és helyesen adja vissza a szórás során végbemenő fizikai folyamatokat, a protonok közötti kölcsönhatásért felelős kicserélt részecskéket (f - és ω -reggeonok valamint pomeron és odderon). Ha a kvantum-színdinamikát vesszük alapul, vagyis a kvarkok és a gluonok elméletét, akkor a reggeonok kvark-antikvark párokból felépülő részecskének tekinthetők, míg a pomeron és az odderon, megfelelően két és három gluonból felépülő részecskének.

Következtetésképp az odderonnak fontos szerepe van az LHC-nál történt mérések fizikai

értelmezésében, amelyet az új, a TOTEM által percízen (nagyon kis hibahatárral), 13 TeV tömegközépponti energián lemért, nagyon alacsony p -paraméter érték és annak a munkámban bemutatott leírása is megerősíti. Az odderon szintén felelős azért is, hogy megadja a rugalmas dőlés $\ln^2 s$ energiafüggését, azonban, hogy ez már az LHC energiákon leírható legyen, a felhasznált modell további fejlesztését vonja maga után.

Köszönetnyilvánítás

A jelen kutatás a Márton Áron Szakkollégium program keretén belül valósult meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] M. DEILE et al.: The First 1 1/2 Years of TOTEM Roman Pot Operation at LHC. Proceedings of IPAC 2011 (2011) 502-504;
- [2] TOTEM Collab. (G. Antchev et al.): First measurement of elastic, inelastic and total cross-section at $\sqrt{s} = 13$ TeV by TOTEM and overview of cross section data at LHC energies, CERN-EP-2017-321 (2017).
- [3] P. D. B. COLLINS: An Introduction to Regge Theory and High Energy Physics. Cambridge University Press (1977).
- [4] L.L. JENKOVSKY, A.I. LENGYEL, D.I. LONTKOVSKY: The Pomeron and Odderon in elastic, inelastic and total cross sections at the LHC. Int. J. Mod. Phys. A 26, 4755 (2011), arXiv:1105.1202.
- [5] V. BARONE, E. PREDAZZI: High-Energy Particle Diffraction. Springer-Verlag Berlin Heidelberg (2002).
- [6] F. JAMES: MINUIT — Function Minimization and Error Analysis. CERN Program Library entry D506, Geneva (1994).
- [7] G. ANTCHIEV et al. (TOTEM Collab.): Luminosity-independent measurements of total, elastic and inelastic cross-sections at $\sqrt{s} = 7$ TeV. Europhys. Lett. 101, 21004 (2013).
- [8] C. PATRIGNANI et al. (Particle Data Group): Review of Particle Physics. Chin. Phys. C, 40, 100001 (2016).
- [9] G. ANTCHIEV et al. (TOTEM Collab.): Luminosity-Independent Measurement of the Proton-Proton Total Cross Section at $\sqrt{s}=8$ TeV. Phys. Rev. Lett. 111, 012001 (2013).
- [10] G. ANTCHIEV et al. (TOTEM Collab.): Measurement of Elastic pp Scattering at $\sqrt{s} = 8$ TeV in the Coulomb-Nuclear Interference Region - Determination of the p -Parameter and the Total Cross-Section. Eur. Phys. J. C 76, 661 (2016), arXiv:1610.00603.
- [11] TOTEM Collab. (G. Antchev et al.): First determination of the p -parameter at $\sqrt{s} = 13$

TeV - probing the existence of a colourless three-gluon bound state, CERN-EP-2017-335.

[12] Data from the CERN-ISR Collaboration. Elektronikus forrás. Elérhető: <http://durpdg.dur.ac.uk/review/pp2/exphtml/CERN-ISR.shtml>

[13] E. R. ARRIOLA, J. E. AMARO, R. N. PEREZ: Fitting and selecting scattering data, arXiv:1711.11338.

[14] L. JENKOVSKY: Phenomenology of Elastic Hadron Diffraction. Fortschritte der Physik, 84 (1986) 791.

[15] N. BENCE, L. JENKOVSKY, I. SZANYI: Approaching the asymptotics at the LHC, arXiv:1711.06380

* * *

Опис протон-протонного та протон-антипротонного розсіювання вперед на енергіях БАКу.

У своїй роботі, використовуючи теорію Редже, я даю точний опис даних про розпилення протонів-протонів, виміряних на прискорювачі БАК, і на цій підставі я оцінюю обсяги розсіювання протон-антипротон. Недавні виміри та результати мого дослідження показують, що аддерон відіграє неодмінну роль у поясненні процесів зіткнення протонів з протонами, що відбуваються на енергіях БАКу.

* * *

Description of the Forward Proton-proton and Proton-antiproton Scattering at LHC Energies.

In this work, using the Regge theory, I give a precise description to the proton-proton scattering data measured at the LHC, and based on this I estimate the proton-antiproton measurables. The newest measurements and the results of the research show that the odderon has an indispensable role in the proton-proton scattering processes which take place at LHC energies.

Szanyi István

Ungvári Nemzeti Egyetem,
UMOTI, Fizika szak,
4. évf.

Науковий вісник «*Scientia Denique*», заснований Закарпатським угорськомовним товариством студентів та молодих дослідників, є збірником плодів самостійної наукової праці юних угорських дослідників Закарпаття та інших регіонів. В даному виданні опубліковано наукові статті зі сфери математики, історії, літератури, соціології, біології та фізики.

Видавник: Закарпатське угорськомовне товариство
студентів та молодих дослідників
88000, Ужгород, вул. Університетська 21/307., Закарпатська обл., Україна
Web: www.kmdfksz.net / e-mail: kmdfksz@gmail.com

© Закарпатське угорськомовне товариство студентів
та молодих дослідників 2018
© Scientia Denique, 2018
Всі права застережені.

Головний Редактор: *Норберт Бенце*
Редактор: *Тетяна Турані*
Відповідальна за Випуск: *Тетяна Турані*
Дизайн Обкладинки: *Bograch-Design*

Наукові редактори

АБСТРАКТНІ НАУКИ: *Флора Хайду, Пейтер Худоба, Юдіт Сюч*
СУСПІЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАУКИ: *Андрея Фозекош, Андраш Костур,*
Гергей Марчак, Др. Олександр Шеремет, Тетяна Турані
ПРИРОДНИЧІ НАУКИ: *Ласло Деметер, Аніта Гецель, Сілард Силпал*

Коректура та верстка виконані редактором видання

Випуск видання здійснений завдяки підтримки:

